

Живојин Андрејић

ВИТЕЗОВИ РЕДА ЗМАЈА

Рача
2011

Živojin Andrejić

**L'ORDRE DE
CHEVALERIE DU
DRAGON**

Raca
2011

НИШТА БИТНО ЗА ЦРКВУ,
НИКАДА ЦРКВИ НИЈЕ БИЛО ТАЈНА

ДУГ РАЗВОЈ ЈЕ ПОТРЕБАН ДА СЕ ДОЂЕ
ДО ЈАСНОГ ПРИМЕЋИВАЊА ЧИЊЕНИЦА
- БЕЗ ПРИМЕСЕ ФАНТАЗИЈЕ И МИТА

Макс Шелер

ЗМАЈ САФОН

У једном српском апокрифу из касног средњег века говори се о борби анђела громовника Сифуна са змијом Сатаном. Овај текст јесте јединствен, а његове аналогије су још чудније. Фрапантна сличност се налази једино у алфabetском натпису из Рас Шамре у северној Сирији и из старе државе Угарит где небески бој води Сипон са змијом Левијатан. Сличан бој између Бога ветра и змије Иљуранке-Илујанкаш је забележен код Хетита. Када је настао овај наш апокриф, ови текстови нису били још пронађени. Поред Рас Шамре име бога Сипона је забележено у асирским, феничанским, пунским и египатским текстовима.

У Асирији се помиње божја планина «Балсапуна» или Бал Сапуна. У палестинским натписима налази се божанство Бал Зафон или Ел Зафон, у пунским текстовима «слуга Сапуна» или Сипон Бел, а код Египћана бог Сапхуна и Сет од Сапуна. Угаритски Сипон или фенички Зафон помиње се и у Библији више пута. У Септуагинти Зафон означава «север», северну страну света и планину на којој се налази град божији. Брдо Сифон из Песме над песмама

преведено је у Септуагинти као «Сенарско брдо» иако је јасно да је у питању свето брдо Сифон-Сион. У Палестини се помиње божанство Зифањах-Зифон Јахве. Да је старојеврејски бог Јахве настао на још старијој традицији Сафона, налазимо потврду у Старом завету где се за њега каже да је Сафаот (Саваот). Код Арапа постоји Сифат коме се заклинју: «Божијег ми Сифата». Код Срба постоји народна изрека «Саваоте боже од искона». Дакле, ако је веровати овој прас-тарој народној, Сафа је најстарији бог.¹ Одакле су Срби сазнали за Саваота ако се зна да није сачуван ни један примерак Старог завета из средњег века? Да ли је он примљен са Хришћанством? Онакав какав је забележен код Срба, он има и низ особина које нису записане у Старом завету. Када Срби говоре о врховном Богу, они то чине у смислу неког старог Бога, Саваота.² Опет, готово све особине старог српског, прехришћанског Бога пренете су на највећег српског свеца Саву Немањића. Тај стари Бог, по Чајкановићу, је Дајбог, односно Дажбог.³

Саваот је господар неба и небеских сила, њега окружују и служе поворке анђела и све војске небеске. Господа Саваота окружују Серафими са људским ликом и шест крила. Са два крила заклањају своје лице као недостојни да виде Господа Саваота, са два (ноге) заклањају се као недостојни да Господ гледа у њих и са два крила лете да би стално испуњавали заповести и певали «Свети, свети, свети, Господ Саваот!». ⁴ Угаритско-сиријски Бал Сипон чији се врхунац налази на северу, на брду божјем, присутан је и у књизи пророка Јеремије и у симбиози јеврејског Јахвеа са Сипоном. Име острва Сифнион у источном Средоземљу је у вези са угаритско-феничанским божанством. На најстаријем античком новцу се налази натпис Сиф поред орла у лету, а таква представа орла у лету се налази и на новцу римског цара Гордијана III са натписом Си-

¹ *** *Riječnik JAZU*, 62, Zagreb 1955, стр. 752, 906.

² Н. Ћ. Јанковић, *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*, Београд 1951, стр. 182.

³ В. Чајкановић, *О српском врховном Богу*, Београд 1941, стр. 146-157.

⁴ Р. Ракић, *Библијски речник*, Београд 1994, стр. 170-171, 181.

фнион.⁵

После бекства из Египта Јеврејски народ је са својим ученим вођом Мојсијем отишао на Синај у долину испод планине Сербал. Мојсије је отишао на Гору да се сретне са Богом, односно Саваотом. Да је Сафа најстарије божанство код Јевреја, сведочи отсуство имена Јахве. Ово име није било у употреби у старије време, а ни Исус и хришћанска црква немају другог бога осим онога кога најављује Стари завет.⁶ Тамо је провео 40 дана где му је Бог предао две камене таблице на којима су биле урезане десет божје заповести. Но, убрзо се пољуља вера у заштиту Јеховину јер су о њему приповедали тек однедавно. Вратили су се веровању које су имали у Египту. Када је Мојсије сишао са Сербала, наљутио се и било је убијано преко три хиљаде отпадника. Наредио је да се поред логора направи храм у виду шатора и ковчег завета у који стави таблице закона. Овај ковчег се називао и ковчег Савеза. Мојсије је савез с Богом сачинио тако што је поставио 12 каменова (по један за свако племе), а онда крвљу од жртава пошкропио говорећи: «Ево крв Савеза учини господ с вама». Херодот наводи да бедуини који живе на Синају закључују савез тако што намажу крвљу седам каменова који се потом чувају као сведочанство. Мојсије је био ожењен ћерком Јотара, првосвештеника храма Сафе, у време четрдесетогодишњег изгнанства из Египта. Ове године је провео међу Мадидјанцима у близини Акабског залива у Арабији. Многи научници претпостављају да је Сафа-Јахве био мадајски бог рата кога је међу Јеврејима Мојсије проповедао по повратку у Египат. Уосталом, Мојсије је Јевреје водио путевима које је добро упознао и ка пријатељима. Јеврејски народ је ту «чудом» нахрањен маном ступивши у «Савез са Богом», примивши веру.

Од тада су почели да светкују једном недељно бога Саваота. Био је то Сабат, односно субота. Свака четвртина месеца, односно седми дан је светкован, као и свака седма, односно педесета година. Седме године је даван одмор њивама. По тој новопримљеној вери нова година је падала у време јесење равнодневице, али то није био

⁵ Д. Драгојловић, *Угаритски Сипон и словенски Сифун Млноносниј Ангел*, Старијар XIX, Београд 1969, стр. 268.

⁶ Е. Вербер, *Кумрански рукописи*, Београд 1983, стр. 11-12.

непокретан празник већ је зависио од младог месеца. Био је то 1. септембар. Сматра се да је *Петокњижје* из *Старог завета* (савеза) писао лично Мојсије. Суровост неких закона по свему спада у велику старину. Претпоставља се да су и Давидови псалми уствари песме из храма Бога Сафе: «Свјат, свјат, свјат Господ Саваот!» и «Благословен Господ од Сиона». Примери оваквих оригиналних текстова Сафиних песама проналазе се међу папирусима и у Египту. Када је Аврам ослободио Лота, отишао је после тога у «долину Савину», која је сада «долина Царева», тако названу зато што се у њој налазио храм Бога Сафе-Саве.⁷ Саваот обухвата цео (сав) свет који је он створио: «Свјат, свјат, свјат Господ Саваот, исполн небо и земља слави твојејо. Хосана во Вишњи.» За долину Сафа се каже «умка» што значи и брежуљак божји. У вези са овим богом је и предео Вирсава, односно царски извори. Соломона је родила мудра Вирсавеја, односно она је извор царски. Овај мудри владар је саградио храм на брду Сиону у коме је сместио ковчег завета са плочама закона.⁸

Елохим-Саваот каже Мојсију да је он Бог Аврамов, Јаковов и Исаков. Дакле, он је Бог Јевреја и пре прогонства у Египат. Аврам или отац Орхам је био краљ халдејског града Ура који је у близини Вавилона. Библија га помиње као изгнаника из Ура који је стигао у земљу Хананску, дозван гласом Господњим. Јаков и Јосиф упућују на феничко порекло. Аврам је исказао поштовање Мелхиседеку који је био краљ у тврђави која ће касније добити име Јерусалим: «А Мелхиседек цар Салимски изнесе хлеб и вино; а он бијаше свештеник Бога вишњега; И благослови га говорећи: Благословен да је Аврам Богу вишњему, чије је небо и земља.» Он га сматра господарем и општи с њим хлебом и вином у име Елохима, а такав поступак је у Египту био знак општења међу посвећеницима, односно великим свештеницима истога Бога. Постоји, дакле, веза свих оних који су поштовали Елохима од Халдеје и Палестине, а вероватно и до неких светилишта у Египту.

Мојсије је у Египту имао име Хосариф, а Библија га приказује као Јеврејина из племена Левита кога је фараонова ћерка нашла у

⁷ Прва књига Мојсијева, 14:17.

⁸ А. Станчић-Спајићева, *Најстарији језик Библије*, Београд 1996, стр. 39-88.

тршћаку поред Нила. Хосариф је био «рођак» Менептахов, син принцезе, Рамзесове сестре, за кога је нејасно да ли је син или усвојеник. Мојсије је према Филону, Страбону и Клименту Александријском био свештеник бога Озириса и Изиде.⁹ Хосариф се повукао у храм на Синају који је био посвећен Озирису, али и свемоћном Богу под именом Елохим, односно Саваот. Хосариф је узео ново име Мојсије-Спашени, а ту је дошао и до књига посвећених космогонији које се помињу у Стварању. На врху Синаја је био престо Елохимов а преко пута планина Сербал са пећинама за посвећенике које су ту биле од «незапамћених времена».

Тајне у које је Мојсије био посвећен у храму Озириса у Египту засноване су на најстаријим мистеријама Хермес-Тота који је код Грка познат као Хермес Трисмегистос. Култ Озириса и Изиде подразумева учену организацију малих и великих Тајни које су постале матрица за будуће религије. Из Књиге мртвих се види да је поред ногу Тота-Хермеса била глава исписана плавим знацима, а Озирисов храм је био сунчани Ковчег. Озирисови свештеници су упућивани у тајне кроз искушења ватре, потом воде, тајне Х и тд. Тајна Х је била приказана као точак окачен између два стуба. На једној страни је био Херманибус, дух Добра, а на другој Тифон, дух Зла, с главом на доле. Дакле, у Египту као и у Грчкој Тифон-Сафон је бог зла. Хермес је био обешен између неба и земље окован сном и доживљава визију са седам Духова. Појава седам Духова Хермесеве визије су истоветни са седам Деваса Индије, седам Амсахапандаса Персије, седам великих халдејских анђела, седам Сефирота из Кабале и седам Арханђела из хришћанске Апокалипсе.

За разумевање односа мистерија Египта и других религија Старог Света треба се позвати и на Плутарха који је живео у I веку нове ере. Плутарх поистовећује неке египатске са грчким боговима и додаје одређене описе који као такви нигде нису забележени.¹⁰ Дакле, пошто је Реја тајно била са Сатурном, откри је Сунце (Ра) и баци проклетство да не може да роди. Меркур, заљубљен у њу, успева од Месеца да добије пет дана које је спојио са постојећих 360 и добио годину од 365 дана. Тај део се зове код Египћана Епак-

⁹ Е. Шире, *Велики посвећеници*, Београд 1989, стр. 128-129.

¹⁰ Е. А. В. Бац, *Египтаска религија*, Београд 1985, стр. 43.

та-придодати и тада су рођени њихови богови. Првог дана је био рођен Озирис, господар земље. Другог дана је рођен Ароуерис или Хор Старији кога зову и Аполон. Трећег дана је рођен Тифон, односно Сет. Изида је рођена четвртог дана у мочварама Нила. Последњег дана је рођена Нефтида, или Телеута - Афродита, коју неки зову и Нике. Отац Озириса и Хора је био Сунце, Изидин је био Меркур, а Тифона и Нефтиде отац је Сатурн. Тифон се оженио Нефтидом, а Озирис и Изида су се заволели још у мајчиној утроби и из њиховог брака потиче старији Хор или Аполон. Озирис је присуство цивилизовању земље и поучио људе гајењу биљака те је по томе истоветан грчком Дионису или Баху. По укупној својој природи Озирис је био бог васкрсења.

Плутарх каже да Египћани једном годишње кољу свињу и једу месо, зато што је Тифон прогонећи једну свињу дошао до ковчега са Озирисовим телом и убио га. По другима, Тифон у облику црног свињчета напада Месец о уштапу покушавајући да га прождере, па се жртвовањем свиње помаже Месецу да се и даље правилно мења. Опет, на другој страни, кад је Афродита са сином Еротом дошла до обале Еуфрата напао их је Тифон. Да би се спасли, претворили су се у рибе и отпловили у Сирију, а потом су ове две рибе претворене на небу у сазвежђе. Зато Сиријци не једу рибе.¹¹

Сматра се да је једна египатска колонија донела у Грчку, у Елеузину култ Изиде у виду Деметре, мајке Богова, у тренутку када је већ постојао култ Аполона у Делфима.¹² Врло индикативно је да Деметра има кћер Пер-Сефону, краљуцу мртвих. Код Трачана је био древни култ бога Бахуса. Бога Бахуса из народне традиције је преобразио Орфеј створивши од њега небеског Диониса. Орфеј је отишао у Египат добивши уточиште код свештеника у Мемфису. Када се вратио у Грчку, он се појављује у пратњи Хермеса.

О још неким везама Зевса са Тифоном-Сефоном говори нам и мит о рођењу Персефоне. Деметра је са Зевсом родила кћер Пер-Сефону, а потом је Персефону, такође са Зевсом, родила новог владара света, рогатог дечака Диониса Загреја. Дакле, из божанске родоскрвне везе, од истог оца, рођени су и Персефона и Дионис

¹¹ Н. Јанковић, *Откривање васионе*, Београд 1996, стр. 321, 632.

¹² Е. Шире, *Велики попсвећеници*, стр. 165.

Загреј. На овај начин је дошло до симбиозе Елеусинске тријаде богова (Грчка) са Капитолинском (Рим). Елеусинска тријада: Дионис, Деметра и Персефона је још 496. године пре н. е. добила римску симетрију: Либер, Церера и Либерера.¹³ Иако је био дете Дионис је добио да влада над свим боговима. Епифанија божанског детета најављује нову младост Универзума.

(X)Ермис у грчкој митологији је син Зевса и Атлантове ћерке Маје, најмлађи од богова са Олимпа. Само што се родио, ослободио се пелена, направио је лиру, а потом украо педесет крава Аполонових, са двама утолио глад, а остале сакрио. Када је чуо како Хермес свира на лири, Аполон је затражио размену за краве, а када је пронашао и фрулу, за њу је добио прекрасни златни штап који доноси срећу и отклања сва зла. Зевс је на то одредио да Хермес буде посредник између бесмртних и смртних. Хермес је Зевсов лични гласник, али и гласник богова подземља Хада и Персефоне. Тек рођеног Диониса одводи нисијским нимфама. У време борбе Зевса са Тифоном он је успео да се домогне очевих тетива које је чувала аждаја Делфина. На Пелопонезу је поштован већ око 1.200. године пре н. е. као божанство камених гомила. Сматран је и богом сна, био је заштитник кућних улаза и путника. Пошто је био лажљив и лукав, био је заштитник трговаца и трговине. Приписује му се и проналазак ватре. Хермес је био један од најомиљенијих божанстава јер је по особинама најближи људима. Посвећен му је број четири јер је рођен четвртог дана у месецу, у руци има пастирски чаробни штап, а на ногама обућу са крилцима. По легенди код Грка, сви људи са којима господари Зевс су говорили једним језиком, а онда је Хермес поделио њихове језике исто онако као Мојсијев Старозаветни Бог. Најстарије представе Хермеса су вајане у дрвету.¹⁴ Римски бог трговине Меркур је био поистовећен са Хермесом. Херодот наводи да Трачани највише верују у Хермеса, а њихове вође мисле да им је он предак.

У грчкој митологији први господар света је Офион који је са својом супругом Еуриномом живео на Олимпу у Пелашко, пре-

¹³ М. Милићевић, *Римски календар*, Загреб 1990, стр. 77.

¹⁴ А. Cermanović-Kuzmanović, D. Sreјović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Beograd 1992, стр. 225-227.

хеленско време. Они су обожавани и на Пелопонезу, а поготову Еуринома која је у храму у Фигалији приказана са телом рибе.¹⁵ Офион има змијолику форму, а персонификује Северни ветар који је оплодио Велику мајку богова Еуриному која рађа космичко јаје из кога постаје видљиви свет. Ветар се претворио у змију Офиона или Офионеја. Иза Офиона као да стоји Сафион-Сафон као први господар света.

Сипон-Сифон ће се изгубити као име божанства у предхомеровско време, а његово место у грчкој митологији заузеће Тифон. Етимолошки корен имена Тифон види се у Сипон-Сипеон-Зифон. Главно култно место бога Сипона код Рас Шамре налази се поред реке Оронте, а Страбон каже да се раније ова река звала Тифон, односно била је такође посвећена богу Сипону. Византинац Малала каже да се Оронта раније звала Дракон или Офитес, а обе речи су преводи феничанског «сипеон» и «зефон» у значењу змај и аждаја.¹⁶

Друго култно место угаристко-феничанског Сипона било је брдо Касиос у Сирији на коме је по Аполодору Тифон победио Зевса. Као споменик овој борби у хеленистичко и римско време је на брду Касиосу подигнут храм посвећен Зевсу Касиосу. Да је брдо Касиос било раније посвећено Сипону, сазнаје се из *Соломонових Псалама* и текста Јосифа Флавија који пише о Бел Сефону са «египатског» брда Касиоса. Херодот бележи једно локално предање о Тифону који се скрива у Сирбонском језеру под брдом Касиосом. По Драгојловићу ово језеро се вероватно раније звало Сипонско исто као што се и ликијска река звала Сирпин, која се у време Хомера зове Скамандар, а код Страбона је записана као Ксантос. На ушћу Ксантоса-Сирбина у море налазио се град Ксантос на чијем месту се некада налазио престони град Ликије по имену Зрб, односно Срб, уствари Сард. Могло би бити и обрнуто да се Сипон зове Сирбон. Ово и стога што оба хидронима садрже у себи «сирп-серп» који у латинском језику даје «серпенс» у значењу змија-змај, а у грчком «херпо» - гмизати. Сирбонско језеро и река би, према томе,

¹⁵ Исто, стр. 149, 397.

¹⁶ Исто, стр. 149, 397.

означавали Змијско-Змајско језеро и Змајска река.¹⁷ Серп-серб, као име за божанство је етимолошки корен за етничко име Срб(и), а у складу са овим може бити запис из северне Анадолије руских научника који преноси Милојевић «Серпко бог Дакски».¹⁸ На истом правцу је и део из српске народне песме у десетерцу: «Ајде сада, царе Србљанине!» где се подразумева позивање неког вишег, божанског бића. У вези са овим би био и Драгојловићев навод једног нашег епскомитолошког топонима: Ширин град, са старијим обликом Си(р)пин, Сипон из једне приче о св. Ђорђу и аждаји из околине Сења. Град Ширин се помиње и у Србији, то је рушевина на реци Сави преко пута старог Сирмијума, али и на пештерској висоравни у старој Рашкој.¹⁹ На Сафи је и град Шабац који је промењено Шавац-Савац.

Култна места бога Сафона на истоку су и брдо Сион у данашњем Јерусалиму, Вирсавеја у Јудеји, Сафон у долини реке Јордана, Есефон под планином Навав у данашњем Јордану и Кте-сифон у Месопотамији на реци Тигар (касније престоница Парћана).

Најстарији грчки песници Хомер и Хесиод кажу да Тифон лежи у земљи Арима за коју се мисли да је Вавилон-Бабел. Да није у питању Вавилон већ Сирија, уверава нас Страбон и пророк Данило који у својој визији ово змијолико биће узима као симбол Сирије. Херодот је мит о Тифону доводио у везу са Орусом-Хорусом, египатским Аполоном, а са њим се слаже и једна прича из Беотије о борби Аполона и Дракона Питона, сина Геиног.²⁰ Плутарх каже да «Тифон се назива Сет, Бебон и Сму... Осим тога, магнет зову Хорусовом кости, а гвожђе, према Манетовим записима, Тифоновом кости.».

Врло је интересантно значење речи Тифон у грчком језику и оно открива његов прави смисао. Једно од значења је «врста комета», односно звезда која се креће. Опет, тифос значи «дим, пара». Глагол тифло значи «ослепити, заслепити» или «овити димом».

¹⁷ Исто

¹⁸ М. С. Милојевић, *Историја Срба*, I, Београд 1872, стр. 112.

¹⁹ А. Лома, *Подунавска прапостојбина Словена...*, Јужнословенски филолог XLIX, Београд 1993, стр. 211.

²⁰ Д. Драгојловић, *Угаритски Сипон и словенски Сифун Млноносниј Ангел*, стр. 269.

Другим речима ми смо за њега слепи, он као да је сакривен паром. На староегипатском «тефит» значи «пећина, шупљина, јама» што се усаглашава са оном причом о понору и Питону у Делфима који је лежао у њему и трунуо димећи се. Када је Зевс убио Тифона његова крв (хемус) је падала на земљу те је тако настала планина Хемус (Стара планина). Реч «хемус» значи звезда, али и жртвеник, светиња над светињама, онај чије је име непознато, односно бог рађања и стваралачке моћи и, најзад, онај који је «непознат».²¹

У време хеленизма и хришћанства Тифон се повезује и са египатским Сетом чије култно место постаје град Абид који Страбон назива Тифониа. Блискост мита о борби Сета и Озириса са борбом Тифона и Зевса има симболику у борби локалног египатског становништва са освајачима са севера. Сет је после дуге борбе протеран на север у Азију одакле је и дошао. Јевреји су име египатског Сета-Сата узели за симбол ђавола: Сата - Сатана. Касније, у *Откровењу* Сатана добија своју форму: «И збачена би Аждаха велика, стара Змија, која се зове Ђаво и Сатана...» Језекија прича о људима који се клањају Сунцу «Господ Бог сматра ову службу једном гнусобом».²² Пророк Исаија говори о Сатани као о Луциферу који је био саздан «пун мудрости», био је «савршен», створен је као «помазани анђео» који «жели престо Божији», који је био «горе на планини Божјој». Касније је «изопачио своју мудрост због своје славе». Бог га је оборио на Земљу. Лука бележи да је Исус рекао како је «Сатана као муња пао са неба».²³ Павле у *Новом Завету*, у другој посланици Коринћанима каже: «И сам Сотона претвара се у анђела светла», односно изводи «лажна чудеса». Најзад, *Откровење* Јованово пише да је Сатана био Змај. Интересантно је да се Адонај, бог Јевреја и хришћана, бори против Бала и Озириса. Јевреји Луцифера називају и Хелел-син Зоре, односно звезда Даница и Светлоноша.²⁴

Египћани су душу Тифона видели у сазвежђу Велики медвед. Римљани су у седам сјајних звезда Великог медведа видели волове, а Грци кола. Срби сматрају да су у питању плуг и волови те ово

²¹ R. Templ, *Tajna zvezde Sirijus*, Zagreb 1978, стр. 155, 158-159, 177, 179.

²² Езекија 8:15-16.

²³ Лука 10:18.

²⁴ М. Вишић, *Пјесма над пјесмама*, Београд 1996, стр. 55, 111.

сазвежђе зову Волови, Волари или Волуари.²⁵ У везу са Воларима се доводи сазвежђе Влашићи са, такође, седам оком видљивих звезда. Влашићи се везују за Волоса, односно Велеса, бога стада или бога душа, односно Белеса. Код Руса се они зову Баби, односно Бабино сазвежђе, те се на основу тога назире и Дајбаба, односно Дажбог.²⁶ Пошто се Влашићи виде на небу у току већег дела године, то су уз Венеру и Месец најсигурнији небески часовници, а нарочито у ноћима када се ова два небеска тела не виде. Дакле, Велики медвед је сазвежђе бога Сафона. Бог Саваот код Срба иде на небо Млечним путем, односно Кумовом сламом.

Из угаритског текста се види да је Сипон прво био добро божанство. У орфичким песмама хеленистичког доба Зевс се идентификује са Тифоном, а код Ликрофона се јунак Ахилеј назива тесалским Тифоном. И код неких хришћана Тифон Сет је добро божанство. Ранохришћанска офитска секта, која је поштовала змију као добро божанство, звала се Сетианери по Сипону Сету и за њих је он био прави бог и пријатељ свега што је против старозаветног бога. Они су замишљали Сета у лику магарца који је био и симбол Исуса, а таквим су замишљали и јеврејског Јахвеа. У орфичким текстовима се Сипон-Сифон јавља као Бабо, а то тврди и Плутарх који каже да је то једно од имена Тифона Сета, злог божанства Хелена и Египћана. Најзад, у српским дуалистичким теомахијским причама Сифон се јавља као Дабо, сатанизовани хроми Даба.²⁷

На словенским просторима постоји још једно сатанизовано хромо божанство. У хромом Озри, односно Озрену, као да је скривен Дабо, односно Дајбог. За Озрена је везана Дева и Милуша. У складу са њиховим божанским присуством су многе планине Озрен, Дева, Девин, Девојачка и Девица. Зли дух загробног живота и смрти је Озрен. Озрен и Девица су два животна антипода, рађање и смрт. Супруг Девице је могао бити и мушки пандан плодности.²⁸ Озрен и Девас имају велике сличности са египатским Озирисом и Изидом, али и са Нефтидом и Тифоном. Етимолошки Озрен и има

²⁵ Н. Јанковић, *Астрономија у предањима Срба*, Београд 1951, стр. 143.

²⁶ *Исто*, стр. 141.

²⁷ Д. Драгојловић, *Угаритски Сипон и словенски Сифун*, стр. 270.

²⁸ В. Илић, *Митологија и култура*, Београд 1988, стр. 204-207.

корен у имену Озириса.

Аполоније Рођанин помиње Тифонску стену на Кавказу. Као бог грома Сипон је био и на челу словенског пантеона, а на то упућује и титула жупан која има старију форму зупан, супан, сипан. И код Осета, који живе на северном Кавказу, потомака Скита и Сармата, постоји божанство Сафа. У старој религији Осета Сафа је божанство огњишта и верига над огњиштем које је он први и измислио, а потом спустио са неба. У неким деловима обреда он се приближава богу ковачу Курдагону. Када полаже заклетву, Осет се ухвати за вериге и изговара: «Кунем се овим пречистим златом Сафиним». Дакле, у питању је бог Сафон-Сипон чије име је сачувано до данас код Осета.²⁹ Сафине вериге су идентичне веригама св. Саве код Срба које се славе уместо Часних верига апостола Петра, али не у смислу окова којима је био окован Св. Петар пре погубљења. Св. Сава је покровитељ верига над огњиштем, а Чајкановић је доказао да је ову црту свог култа Св. Сава наследио од старог српског врховног бога који је имао «праведне вериге» спуштене са неба, па су се људи клели држећи се за њих. Тај бог, по Чајкановићу, је Дабог, бог сунца, грома и плодности.³⁰ Може се рећи да је тај бог, уствари Сафон, односно Сафа.

Скитско Сафа и српско Сава се сачувало, дакле, све до XIII века када су га поистоветили са монашким именом националног светитеља. Уколико су Срби, а види се да јесу, сачували име овог божанства не чуди одакле и име реке Саве. Она носи име речног божанства плодности, муње и грома. Ова река има име Сава и у време римске владавине на овим просторима о чему говори и низ споменика посвећених речним божанствима у времену од I до V века. Још значајније и то да су пронађени и остаци храмова посвећених овом божанству. Нарочито су они чести у горњем току реке Саве и њеној притоки Савињи.³¹ Сава-Сафа и Савиња-Сафина су реке у којима живи змај. Култ речних божанстава и вода је био врло развијен, а поготову је то карактеристично за Сафона. Да је река

²⁹ А. Лома, *Свети Сава и осетски Сафа*, Расковник 77-78, Београд 1994, стр. 120-122.

³⁰ В. Чајкановић, *О српском врховном Богу*, стр. 7-27, 98-103, 146-157.

³¹ С. Којић, *Култ речних божанстава у нашим крајевима*, Старице XVII, Београд 1966, стр. 119-121.

Сава, свакако, у вези са Сафоном говори нам и име града на ушћу Дрине у Саву по имену Сафон на карти Валтера Валдземилера из касне 1513. године.³²

Ако се вратимо на Тифона-Сифона-Сипона код Грка, доћи ћемо до интересантних веза. Тифон се изједначава са Питоном кога је убио Аполон и његово тело је лежало непосредно испод пророчишта у Делфима. Тифон је силни бог снажних руку и неуморних ногу, са сто змијских глава, са Ехидном је изродио многа чудовишта, а завладао би и светом да га није спречио Зевс. Зевс је напао Тифона гонећи га до сиријске планине Касиос. Када је стигао у Тракију, почео је да баца планине на Зевса, али су оне под ударом муња поново падале на њега и отварале му крваве ране. Планина Хемус-Стара планина добила је име по Тифоновој крви. Осим овог киликијског Тифона помиње се и Тифон, син богиње Хере кога је поверила на чување змају Питону у Делфима.³³ Змаја Питона је устрелио Аполон када је дошао у Делфе, а потом га сахранио под Омфалосом, купастим каменом који је сматран за средиште Света.³⁴ Тифон је са Ехидном, огромном змијом са више људских глава, имао бројно потомство: пса Ортра, Кербера, Хидру, Химеру, Немејског лава, Сфингу, змаја који је у Колхиди чувао златно руно, Хесперидску змију, Прометејевог орла, змије које су убиле Лаоконта... Ехидна је и становник земље изнад Црног мора са којом је имао сусрет и Херакле. Са Хераклом је родила синове Агатирса, Гелона и Скита. Узгред речено, змија хесперида чува златне јабуке мудрости.

Грчка богиња Хера је родила самозачећем још једног Тифона. Хера-Господарица је најстарије грчко божанство, односно она је и божанство старијег пелашког становништва. Њу су поштовали Пелазги Тесалије, Беотије и Пелопонеза. Првобитно је била богиња рогате стоке. Касније има највећи број светилишта на Пелопонезу.³⁵ Храм у Делфима је припадао најпре богињи Геи, а чувао га је змај

³² G. Škrivanić, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, Beograd 1979, стр. 86.

³³ A. Cermanović-Kuzmanovi, D. Sreјović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, стр. 529-530.

³⁴ *Исто*, стр. 443.

³⁵ *Исто*, стр. 212-213.

Питон. Делфине су биле две аждаје од којих је једна чувала пећину у Киликији у којој је боравио заробљени Зевс, а друга је боравила у Делфима где је чувала извор крај старог пророчишта.³⁶ Очигледно, пророчиште је и добило име по змајоликој Делфини.

У Египту су Хикси, освајачки народ са севера, највише славили Сеута-Сета, божанство ватре, сунца и коња, а касније га задржавају и Египћани као бога рата. Грци су Сеута називали Тифон, а по Херодоту он се крио у Сербонском језеру. Веза Бака са Дионисом, Хераклом, односно Сербоном као најстаријим божанством Балкана и предње Азије доводе нас до Тифона-Зафона-Сафона и још старијег облика Серпон-Сипон-Сифон. Довођење у логичну везу Дагона, Дажбога, Дајбога, Дагде, Дабе, Дабога и Бала, његовог сина, са Бел-Вел богом, са змајевитим боговима остварује се јединствени религијски простор народа Европе и Блиског истока који су насељавали народи настали у старој Европи, односно Подунављу и Балкану. Основна њихова персонификација је митски змај. А да и Дионис, као неко старо божанство, има везе са змајем, налази се управо у Додони где је у његовом светилишту са храстовима пронађено више плочица. На једној од њих приказан је Драко, пола змај пола човек са крилима.³⁷ Таквих примера има још.³⁸

Да би се створила представа која омогућава несметано повезивање ових богова и уочила њихова «еволуција», потребно је предочити митску слику Сунца као бога људи тих времена. Бог Сунца, односно сунце, путује небом надземном реком у току дана, а подземном, подводном реком у току ноћи. У складу са тим извршено је објашњавање и представљање тог његовог кретања зооморфизацијом, односно додељене су му одређене персонификације кроз човеку разумљиве, животиње. Сунце је претворено у птицу, односно у коња, који га носи на леђима и човека, који јаше коња са главом у облику сунца.³⁹ Неке од најстаријих представа сунчаних божанстава подразумева њихове форме у облику рибе. Дакле, што

³⁶ Исто, стр. 98-99.

³⁷ E. Fakinoi, *Eleniko panorama*, Athens 1995, стр. 78.

³⁸ M. Brouskari, *The Paul and Alexandria Canellopoulos museum*, Athens 1985, стр. 72.

³⁹ Н. Чаусидис, *Митските слики на јужните Словени*, Скопје 1994, стр. 276-278.

је разумљиво, сунце у подземној-подводној, хтонској фази добија облик рибе или змије која путује подземном, ноћном страном, а када израња на небосводу, она добија крила и претвара се у ватреног змаја-огњевито сунце које лети светлом небеском реком. У каснијим фазама сунце добија лик бого-човека са крилима, животиње га носе или колима превозе. Наравно, ликовност те слике се решава кроз разне форме: геометризоване, геометризовано-натуралне и потпуно натуралне.

Птица као симбол дневног сунца стално се бори са подземним силама да не задрже и заробе сунце у тами. Она се бори са хтонским бићем оличеном у змији. Међутим, понекад и у свом дневном путу сунце наиђе на непријатеља таме, односно аждају. Стварање нових богова (Зевс, Јупитер, Митра, Јахве, Христ) производи и смештање старих богова у форме подземног и хтоничног, у најтамнији део космоса, односно тартар или пакао. Са њима падају и њихове митске слике, старе представе сунца у облику змаја. Грчки бог Зевс се бори и побеђује старог бога Тифона-змаја, јеврејско хришћански Архангел Михајло у име новог бога побеђује змију Левијатана као инкарнацију зла, Антихриста, Сатану, Белзевуба, а св. Ђорђе копљем вере убија аждају. Према томе, најстарија форма сунца је спој животиња које живе у води, на земљи и небу. Риба, рогата животиња и птица у споју са огњем, сунцем производе змаја као нову слику. Следећа фаза је представа Бог-човек-Змај. Као најстарији бог сунца и плодности, бог давалац је оличен у змају чије име код разних народа има своје језичке варијанте.

Потсетимо, најстарију форму риболиког божанства, као празора, налазимо у Лепенском виру, култури мезолита на Дунаву. То је било време од 6.500 до 5.500. године пре н. е. Потврду томе налазимо и у Библији у делу о Рајским рекама: Дунав, Тигар, Еуфрат и Нил.⁴⁰ Све ове реке извиру из Раја из заједничког извора. Дунав се, уствари, зове Фисон што етимолошки има корен у имену божанства Офион-Сафон-Сафион. Адам и Ева су били у Рају код извора воде, а Анђео им је рекао «Гледај ове воде јер ово је река Фисон (Дунав) која иде око целе земље Евилске». Остале три реке протичу кроз друге земље, али се и оне зову Фисон и на њима је обележен митски

⁴⁰ Р. Новаковић, *Срби и рајске реке*, Београд 1995, стр. 14.

почетак живота. То подразумева да су на њима живели становници који су представљали почетке културе, па су ове реке мајке живота. А осим тога, на Тигру и Еуфрату су се налазили обожаваоци Дагона, бога оличеног у риби, који има своје прве представе, али тек у XXIII веку пре н. е. Најстарије, познато и исторично име Дунав има по богињи Истар, а Стефан Византинац и Еустатије, који су записали ово име, кажу да Истар-Дунав има надимак Матаос, односно Мајка.

Псеудо Цезарије, почетком V века, спомиње Склавине и Фисонце који се називају и Подунавци. У румунској народној традицији постоји схватање да су подунавски Фисонци названи по реци Еуфрат, а по грчкој традицији да су тако названи по Тигру.⁴¹ То подразумева, наравно по Библији, да су се на Дунав доселили из Месопотамије, са поља Сенар, где је био Едем (Рај). Међутим, утврђене хронологије Лепенског вира на Дунаву, са риболиким божанствима и Тигра и Еуфрата, са Дагоном-рибом не допштају овакву могућност. Уколико изворе сеобе Хикса, крајем III века, а потом Пеласта крајем II века пре н. е. вежемо за стару Европу, онда постоји разлог више за ове тврдње, а поготову и зато, што они са собом већ доносе Дагона и Бела, односно Бел Сафона. Опет, несумљиво реч «даг» је асировавилонска и значи риба, а све постаје разумљиво уколико су Јевреји старозаветну историју примили од Асираца.⁴² Старији облик Дагона код Филистејаца-Пеласта је Оанес, познат и као Одакон-Одагон, који је изронио из Еритрејског мора у које је дошао однекуд преко мора (народи с мора) по Аполодору. Он је људе научио свему, дао им писмо и музику, законе и геометрију. Исто тако, са мора је код Египћана дошао Озирис са својом женом Изидом-Иштар доневши многа знања. Дакле, са севера.

⁴¹ Исто, стр. 14.

⁴² Ј. Деретић, *Серби – народ и раса*, Београд 1996, стр. 7-9.

ОГЊЕНИ ЗМАЈ

Пратећи Мојсија и његовог јединог Бога, чије семитско порекло несумњиво досеже до Египта чији су храмови имали традицију од «тридесет хиљада година» (?), идући аријевским путем, стижемо у Индију путем освајања људи беле расе. Код Семита код којих је у почетку доминирала црна раса постоји тенденција у религији ка монотеизму-принципу једног Бога, а код Белих освајача и победника јасна је политеистичка структура која се базира на природи и обожавању предака. Сваки од ових токова има супротне концепције живота: јединство и универзалност, а на другој страни бескрајна разноврсност и бројност стремљења душе. Првобитни аријевски период огледа се у Ведским химнама епохе Рама, која се у Египту поклапа са временом Озириса и Изиде. Пет хиљада година пре нове ере густе шуме су покривале «Скитију» од Атлантског океана до северних мора Европе. Бели људи, Хиперборејци су насељавали ове шуме налазећи у њима бројне духове. У додиру са Црнима, Бели људи су добили неку врсту куге од које су масовно умирали. Рама је нашао лек за ову болест у соку Имеле која је

постала света биљка, а прослављана је о Божићу. Као паразитска биљка Имела живи на храсту, дрвету свих сунчевих и громовитих богова. Тајновито биће које је у сну показало Рами гранчицу Имеле се касније код Грка зове Ескулап.

Код Бел-аца Европе установљен је култ свете ватре а потом је уследио пут у Азију. Освојен је Иран и делови Блиског истока. И *Зенд Авеста* говори о том Рамином путу у Индију. Рама је установио четири велика празника у години: празник пролећа и рађања (љубав супружника), летњи празник жетве (синови и кћери са плодовима свога рада), јесењи празник када се деле плодови и најсветији празник Божић (велике сетве и предака). Ватром и песмом је прослављан почетак соларне године и клијање биљака у природи. Забрањене су људске жртве, укинута је ропство, жена је поштована у кући, успостављени су култови предака и свете ватре. У Ведама је, као космогонијски култ, успостављен чин непрекидне жртве. Да би створило све што постоји у свету врховно божанство жртвује себе а из тога ће се родити дионизијска доктрина о паду и искупљењу душа. Из ње се рађа доктрина Дионисија о паду и искупљењу душа која се шири на Хермеса и Орфеја, а преко Мојсија ту мисао о Речи божанској је довршио Исус Христ.

Исус је провео низ година код есена где је примио највеће тајне у пећинама у планини за коју се прича да је у њој био и Мојсије са својих седамдесет Левита. У Исусово време је проповедао и Јован Крститељ који није био есен већ народни пророк. Исус се срео са Јованом, чуо га и подвргао се чину јавног крштења. Јован је признао Исуса за Месију и као таквог га крстио речима: «Ја вас крстим водом, али ће вас он крстити ватром.» Есени су сачували знак Сина богочовека, знак који је Јафет обожавао као знак небеског и земаљског огња, живота и бесмртности. Био је то крст. У свим значајним тренутцима Исус се повлачи у планине где се предаје молитви. Мудрац Веда чини слично: «Молитва држи небеса и земљу и влада боговима.» У разговору са Никодимом Исус каже: «Ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у царство Божије» из чега следи потпуна победа духа над материјом, односно над телом. Догодило се Преображење.

Као персонификација Сунца огњеног змај је зооморфна пред-

става бога која се појављује у најдубљој историји Индоевропљана, али и неиндоевропљана као симболична форма која има свој материјални израз. Симбол је уствари основни елемент и исходште културе, а подразумева управо материјални облик који имплицира невидљиви смисао те је двострано јединствен. У том смислу симбол у нематеријалном подразумева функцију симбола у култу, односно, представља двојност у осмишљавању божанства и божанског. Симбол сакупља нај-различитије елементе у целовиту импресију и допуста духу да превазиђе границе коначног да би се допрло до бесконачног бивства. За човека старог света то бесконачно и недокучиво бивство је управо садржај божанства. Немајући објашњење човек је стварао симболе, прво слике и идоле, а идеалистичка машта контролише алегорије у којима се коначност губи у бесконачном. Симбол је тако у непосредној вези са магијом која настаје из наивног мисаоног процеса човека. При томе слично производи слично, последица личи на свој узрок, а оно што је једном било у додиру продужује да делује једно на друго и на раздаљини. По Фрејзеру «магија је не само погрешан систем мишљења, него и погрешан систем природног закона». Према народним веровањима човек је мистично повезан са разним предметима у својој околини и на небу, те према томе, свет чини мистичну целину.

Примитиван човек се пројектује у све око себе и тиме се ствара човеков двојник. После тога следи прелазак на анимизам који се развио тек у млађем каменом добу. Анимизам је основа на којој је настало многобоштво. Нидерле сматра да се на крају прехришћанског периода код неких словенских народа јавио појам виших бића-богова као остатак «од заједничког аријевског веровања» у неко највише божанство. Сматра се да српска религија, како је још увек данас затечена представља последицу дуготрајног процеса за време кога су у њен састав ушли врло различити и бројни елементи верских система који из позадине пробијају и делују. По Нодилу «Срби су међу свим Аријевцима еуропским, уз један изузетак Литвана, најпознатији уздржаватељи првашњега својега вјеровања... то је незнабоштво Срба јоште несломљено».

На основу народне традиције види се да је код Срба врло распрострањено веровање у змајеве, митскорелигијска бића паган-

ске и хришћанске садржине, која вуку корене из далеке прошлости. Постоје многи извори који ово биће расветљавају али не одговарају на фундаментално питање корена и порекла.¹ Вук Карауић је мислио да је змај српске митологије исто што и немачки Драхе или латински Драко. Српски змај је, напротив изузетност, јер га таквог не познају митологије осталих словенских народа. Постоји мишљење да би змај могао бити митски предак, односно неки стари, пра-стари бог.

Према веровањима о изгледу и неким особинама змајеви се могу поделити у три групе: змајеви који се идентификују са метеоритима, змајеви људи и змајеви змије. У српској традицији ретко се јављају змајеви као што су аждаје којима су најближи змајеви змије.² И поред тога што се могу разликовати три групе змајева тешко их је издвојити. Заједничко им је то да у принципу нису зла бића. Најбројнији су у народној књижевности па су понекад позајмљени из туђих народних предања. Народна машта је различито уобличила изглед змаја повезујући га са предањима што претпоставља њихову велику старост. Змај некада мења облик, некад има елементе све три групе, а понекад се не описују детаљи његовог изгледа.

У источној Србији се верује да је змај некаква птица са змајским репом, која лети ноћу и из ње избија светлост. Змај постаје од рибе шарана (у реци води) кад напуни 40 година и тада добија ноге и крила. Понекад се замишља као орао који води борбу са алама што доносе градобитне облаке. За неке домаће животиње се мисли да могу бити змајеви као петао, ћуран и гусан. Најзад, змај може имати и људски изглед и они такође бране своје село од непогоде. За многе личности из наше народне епике се каже да су змајеви, да су рођени из односа виле или обичне жене са змајем.³

Змајеви који се могу идентификовати са метеоритом се по правилу јављају ноћу. Они лете преко неба, светле и стварају раз-

¹ Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд 1970, стр. 142; Д. Бандић, *Народна религија Срба*, Београд 1991, стр. 166.

² *Исто*, стр. 142.

³ *Исто*

личите звукове као што су звиждање, хујање и тресак. Може се тврдити да се змај у народу идентификује са природном појавом метеорита. Поред тога, он је персонификација муње, односно ватре, о чему најбоље говори загонетка «Два дола суподола, међу њима змај лежи, ће змај лежи ту трава не ниче». Одговор је: ватра.

Змајеви змије су крилате змије које лете и могу се упоредити са змајевима метеоритима. Понашају се као људи али су много снажнији. Најчешће су зла бића и по томе су најближи аждаји из народних веровања. Веза између змаја и змије је у веровању да се змија после сто година претвара у змаја који постаје змијски цар.⁴

Змајеви људи су врло бројни. Веровало се да има и обичних људи који су змајеви и да се они, кад наиђе непогода, умире и заспу, а из тела им излази дух који одлази да се бори са алама предводницима градобитних облака. Веровало се да је змај јачи што је млађи, односно да је најјаче незадојено новорођенче-змај. Змајеви људи не чине зло, сем у изузетним ситуацијама. Ако бораве дуже у једном месту постају штетни и изазивају сушу. Змајеви су велики љубавници и радо воде љубав са лепим и младим женама. Девојка може ротити и дете са змајем које се зове змајче или змајевито дете.

Сматра се да је змај антропоморфно биће са особинама човека. Он мисли и ради као обичан човек само се одликује (као усталом Бог) посебним надљудским особинама: може да лети, има огромну снагу, има способност да се претвара из облика у облик и, што је врло важно, (као Бог) има добре особине. Представе о змају су се код Срба развиле и очувале у већој мери. Његово боравиште је било у шуми или планини и углавном крај извора воде, потока или реке. Таква места су се звала Змајевац⁵

За аждају Чајкановић каже да је пореклом из персијског речника и да се помешала са змајем под књижевним утицајем (*Библија*), утицајима иконографије и илирске митологије. Аждаја је по њему старобалкански демон. У митској симболици новијег доба але су Турци а змајеви су Срби. У народној приповетци «Ала» постоји интересантан опис змаја: «Наједанпут кућа се затресе, а голем и сув неки човек, са големом брадом и великим ноктима, дође до софре...

⁴ Исто, стр. 143.

⁵ Д. Бандић, *Народна религија Срба*, стр. 166.

ја бих га утепа. Е, ми то не смемо од Бога, он је наш татко».

У хришћанској иконографији постоје интересантни примери где змај није биће зла које се као такво елиминиса. Змај је реално биће које је Бог створио а Адам му поред осталих животиња надева име. Такав је случај на фресци цркве Св. Николе Анапафсас на Метеори у Грчкој. Адам надева имена најпре лаву, змији, орлу и змају.⁶

Змију, једног од епонима змаја су обожавали и Јевреји по доласку у Ханан и Палестину као симбол божанства које наводно није познато, а које није поистовећивано са злом силом. „А Бог му (Мојсију) рече: баци га (штап) на земљу. И баци га на земљу а он поста змија.“⁷ Змај је био присутан и код Словена у «прапостојбини ма где се она налазила», а лингвистичке релације су истоветне за: з(е)мја, зм(и)ја и зм(а)ј. У то време се појављује јеврејски бог под именом Јахве-Јошуа кога називају сином рибе. Традиција потом сеже све до Исуса Христа, кога су Јевреји хришћани назвали «наша риба», а Тертулијан, отац латинско-афричке цркве хришћане назива «рибице, следбеници нашег Исуса-рибе». Као симбол крштења је и слоган «У води се рађамо и само остајући у води можемо бити спашени».⁸

Змај као сложен и универзалан симбол, «крилата змија» је химерично биће које се састоји од змије и птице, а што симболизује материју и дух. Првобитно је позитиван као манифестација животодавних вода (змија) и животодавног даха (птица). Поистовећен је са боговима неба и њиховим земаљским изасланицима у лику царева и краљева. «На Оријенту обично добротворан, небесна моћ, а на Окциденту постаје хтоничан, заторан и зао.» Он је соларан али и лунаран, мушког или женског рода, добар или зао. Монотеистичке религије, сем у ретким приликама га представљају као злог, а тада је логос, животворан дух и свемоћна божанственост. Узајамно је заменљив са змијом као представе недефинисаног хаоса али и животодавне воде. Повезан је са морем, великим безданом, планинама и

⁶ А. Paragiannopoulos, *Meteora*, стр. 33.

⁷ Друга књига Мојсијева, 4: 3.

⁸ А. Donini, *Povijest religija*, Zagreb 1964, стр. 42.

облацима.⁹

Змај се приказује као чувар блага или као симбол зла. Као чувар блага је противник кога треба савладати да би се до блага дошло. Он је чувар Златног руна и Врта Хесперида у коме расту златне јабуке мудрости. Змај се као демонски знак поистовећује са змијом и уништење змије је симбол Христове победе над злом. Он је уствари стари бог који је на почетку свих космогенеза. Он је оно што даје и одржава живот. Његова слика је рефлектована на земљу са неба, из сазвежђа Змаја. То је уствари космичка змија која се свија око осе света, односно око астрономске тачке земљине прецесије. Он је почело у виду Агнија и Пријапати у индоведама, Ананта или Шеша код Египћана, змија Уробор или Илурјанка код Словена. Пошто се у тачки прецесије привидно покрећу небеска тела сматра се да је Змај-космичка змија први лик на небу те према томе мајка Зодијака који је одређивао календар старих народа.¹⁰

Иако се све чинило да се улога Змаја-Змије, те покретачке снаге умањи или потпуно одстрани она је ипак остала господар «дијалектике», митски предак, Бог просветитељ и цивилизатор, отац свих полубогова и пророка који се појављују у одређеном историјском тренутку као обновитељ човечанства. Многи велики људи и владари су рођени из сусрета смртне жене и Змаја или Змије. Та легенда је присутна и у апокрифним текстовима о животу Исуса Христа. У време Херода говорило се да је неку јеврејску девицу походила змија. Као господар плодности она је господар жена.

Змај је биће које се јавља у веровањима многих народа. У египатској митологији је зао дух, у Вавилону је змај-жена принцип мрака, а у јеврејској традицији је у његовом лику симболизовано зло у свету. У причама су познати јунаци и богови који су су убили змаја: Мардук, Персеј, Херкул, Аполон, Зевс, Зигфрид, Св. Михајло, Св. Јурје, Беовулф, краљ Артур, Тристан. Интересантно је напоменути да не постоји ни један словенски, а поготову српски јунак, који је убио змаја што иде у прилог да је он словенски и српски древни, стари Бог.

Још је Чајкановић утврдио да су Срби пренели функције свог

⁹ Dž. Kuper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, Beograd 1986, стр. 192.

¹⁰ J. Chevalier, A. Geerbrant, *Riječnik simbola*, Zagreb 1987, стр. 793-799.

паганског божанства на Св. Саву свог најнационалнијег хришћанског свеца. Напуштајући паганизам Срби нису напустили своје обичаје и легенде већ су им дали нове форме и хришћанску интерпретацију. Све у свему Св. Сава је митски предак и чувар српског племена као и митски бог Дајбог.¹¹

Прича у *Откровењу* по Исаии приписује нељудском главни извор зла. Изворно ђаво је био велики арханђео, красан и узносит. У својем поносу пожелео је да се изједначи са хришћанским богом и за казну је протеран са Неба на Земљу. Затим започе рат на Небу који је Св. Михајло са својим анђелима морао водити против Змаја. Змај и његови анђели су прихватили борбу али је поражен и на Небу није било више места за њега. Беше збачен велики Змај, стара Змија која се зове Ђаво, Сатана, заводник целог света: «Сад је наступило спасење и снага и власт нашег Бога».¹² Хришћанство га осуђује али не пориче његово историјско првенство. Уосталом, Мојсије се помолио за народ а бог му рече: «Направи отровницу и стави је на стуб; ко год буде уједен, остаће у животу ако је погледа». У хришћанској епохи ће и Христ, као обновитељ човечанства, бити приказан као Змија од бронзе на крсту.¹³

Уопште узев, у религијама старог света врло често се наилази на представе «младог Бога» који побеђује старог, готово по правилу замишљеног у лику змаја-аждаје која претставља неман прамора. Пре него што је створен свет био је хаос мутне воде у коме је почео живот божанства у лику змаја: «Нахођаше се у Вавилонији један змај, кога Вавилонци држаху за бога».¹⁴

Култ везан за змију је врло важан јер се везује за земљу и плодност. У Старом Египту богиња плодности поља и ораница Ременут имала је лик змије а бог земље Геб је имао главу змије. Веровали су да у подземљу борави велика змија Апофис која ноћу покушава да савлада сунце и његовог брата Ра. У храмовима су чували свете змије верујући да доносе плодност. Бог земље Геб и

¹¹ В. Чајкановић, *Мит и религија Срба*, Београд 1973, стр. 321; Исти, *О српском врховном Богу*, стр. 114-167.

¹² А. Donini, *Povijest religija*, стр. 42.

¹³ J. Chevalier, A. Geerbrant, *Riječnik simbola*, стр. 803.

¹⁴ *** *Riječnik JAZU 95*, Zagreb 1975, стр. 10-18.

богиња неба Нут су створили Озириса и Изиду. По једној легенди коју је записао Плутарх, Изиди и Озирис нису уопште били египатски богови, већ су донети из Библоса где су били познати као Иштар и Тамуз.¹⁵

Приликом свечаности у Фригији жене Грка су пуштале живе змије или скулптуре од злата да им склизну између дојки до бедара верујући да ће на тај начин бити оплођене од самог божанства плодности. У неким храмовима су жене лежале на поду очекујући да их у сну посети божанство у облику змије и оплоди. Стари Трачани су имали божанство здравља везано за змију. Код Трачана је змија била света животиња древног Сабазија, божанства природе, земљорадње, плодности и доњег света. Позната је прича о Александру Македонском кога је мајка родила пошто ју је бог Зевс оплодио прерушивши се у змију. Тројанке су се купале у реци Скамандар (која се раније звала Драко или Сербонис) са намером да их оплоди змајолики речни бог. На Криту је био присутан исти култ око 1.400. године пре н. е. Змија је и пратилац Велике Мајке којој се обавија око тела. Исто значење има обмотана око Асклепијевог штапа. Пошто змија живи у земљи људи су је поистовећивали са подземљем где се сахрањују мртви и где бораве душе покојника. Поистовећивањем она постаје сами покојник који у њој живи и после смрти. У томе се назире почетак култа мртвих који се сусреће код свих народа и на свим ступњевима развоја. Литавци су још увек у XV веку држали у кућама змије којима су приносили жртве. Кућна змија је била нарочито моћна ако је била бела.¹⁶

Реч Змај код Срба је истог порекла као и змија и земља о чему је било речи, а интересантна су схватања народа која потичу на основама Библије «да у Вавилонији има се родити један Змај, који ће прождрети цео свет», или «нахођаше се у Вавилонији један змај, кога Вавилонци држаху за бога». По некима је змај краљ од змија. Овом краљу змија Египци поклањаху се и они «Који инди овом змају у свом срцу место дају». Из навода «Милица се змају кунјаше» види се рецидив старог врховног бога коме се некада клањало

¹⁵ L. Vuli, *Počeci civilizacije*, Zagreb 1966, стр. 451.

¹⁶ M. Košiček, *Mit i seks*, Zagreb 1991, стр. 176-179.

и веровало.¹⁷ Змајеви се рађају тачно одређеног дана и истог часа. Тај дан у недељи је петак. Змајеви су «огњени људи», «огњене силе»: «Није ово змија краосница, но је ово огњенити змају».¹⁸

Слика огња као змаја је створена у прастарој индоведској митологији, бога који је стар али увек млад, који се рађа на светлом небу и доле на земљи у ватри жртве и домаћег огњишта.¹⁹ «О Агни! Света ватро! Ватро која чистиш! Ти која спаваш у дрвету и пламеном буктиш на олтару, ти си срце жртве, врели дах молитве, искра божанског која је скривена у свакој ствари, и славна душа сунчана.» Змај Агни је добри господар и давалац у најплеменитијем смислу. Али постоји и негативни змај, бог таме и облака. Њега убија Индрин муња. Змају припадају небеске и земне воде, он дарује кишу и плодност. Он је по томе у далекој прошлости добро биће те је зато стављан на зграде, одело и посуђе. Први који је добио дозволу да навали на змаја био је Бел, а потом следе многи бојеви са змајем уз адаптације његовог култа са новим божанствима. Богиња жита и плодности Деметра-Дагматра-Доматрос је имала змајска кола, а Триптолем кога је обожавала Церера путује колима у која су упрегнути змајеви и учи народ сејању жита. И Римљани су подизали светилишта змајевима, а у легенди о папи Силвестеру говори се о св. Змају који је становао у пећини брда Капитол.²⁰

Римљани су имали ратне заставе и знаке као змајеве од времена када је Трајан савладао Дачане. На Трајановом стубу постоји представа Дачанина који носи стег змаја.²¹ Констанције је имао заставе са змајевима отворених чељусти. Први знак легија је био орао, али је свака кохорта имала змаја, а носили су их драконари. Змај је био знамен кохорте, а орао легије. Када је Константин Велики постао хришћанин поставио је уместо змајског знака Христов монограм - лабарум. Војнички римски знак се звао драко-змаја и византијски цареви су имали свој драконтејон. Римљани су тек од III

¹⁷ *** *Riječnik JAZU* 95, стр. 10-18.

¹⁸ С. Петровић, *Митологија Срба*, Ниш 1997, стр. 96-97.

¹⁹ N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split 1971, стр. 177.

²⁰ V. Deželić, *Zmajevi u pjesmi i priči*, Zagreb 1911, стр. 19.

²¹ S. Šandor, *A magyar nemzet története*, Budapest 1895, CLXXVII.

века усвојили ове змајске знакове.²² Римске папе имале су дуго времена заставу змаја изнад кога је био крст а носиоци тих застава су се звали драконари. Такав пример драконара представљен је у Златном псалтиру из XII века манастира Ст. Гален у Швајцарској.²³ У хришћанској иконографији се змај и аждаја налазе често, у негативној али и у позитивној улози. Њен атрибут има св. Арзације који је својом молитвом истерао и убио змаја у време цара Лицинија када је и страдао. Св. Беатус се налази у пећини са аждајом а таква је и представа св. Бертрана који је умро 1.132. године. Код ногу св. Киријака је окована аждаја а такав је и св. Јурје, потом свети Герман, Хонорит, Лупус, Магнус, Марцелус, Маргарета, Мирон и Роман.²⁴ После убиства змаја који чува злато Зигфрид је носио слику змаја на свом штиту, шлему, застави и оделу.

Бритима је у борбама против змајева помагао чаробњак Мерлин који је и сам био пореклом змај. По легенди, био је рођен од змаја и неке калуђерице, а у једној келтској хроници он је рођен од неког римског конзула чији је знак био змај. Сматра се да је у питању Константинов отац Констанције Хлор. Мерлинов господар-краљ је био Пендрагон, односно «главни змај» који је претворивши се у војводу од Корнвола са својом женом добио сина, будућег краља Артура. Мерлин је затворен у стари квргави храст где ће мировати све док га неко не ослободи чаролије. Мерлин се приказује на гравирама како седи у сенци храста са књигом «Црвени змај».²⁵ Саксонски, Немачки и енглески цареви су имали заставе са змајем. Ричард Лавље срце их је носио уз бојни поклич «Овде је Енглеска и змај».

Знак у виду змаја који је кружно савијен тако да репом обавија врат имали су витезови реда Змаја. На леђима змаја налазио се штит са положеним крстом а изнад штита пламтећи крст са натписом «О како је бог милосрдан, трпељив и праведан». Витешки ред Змаја установио је 12. децембра 1408. године угарски краљ и

²² V. Deželić, *Zmajevi u pjesmi i priči*, стр. 20-21.

²³ *** *Encyclopedia internacional* 10, New York 1970, стр. 221.

²⁴ V. Deželić, *Zmajevi u pjesmi i priči*, стр. 22-23.

²⁵ П. Ђурић, *Zmajevi и друге немани*, Београд 1994, стр. 136-138.

потоњи римски цар Жигмунд као ред краљевске куће.²⁶ Припадник реда Змаја био је и Влашки великаш Влад Цепеш - Дракул. За назив Дракул се сматра да потиче из римске лексике а да је преузета из грчког митолошког фонда у значњу «змај».²⁷ У средњем веку змај златне боје је био на грбу Словена прибалтика.²⁸

²⁶ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд 1978, стр. 86.

²⁷ В. Михајловић, *О романској основи Драк у нашој патронимици*, У светлу царских градова, Ниш 1994, стр. 93-94.

²⁸ Х. Жефаровић, *Стематологија*, Беч 1741, стр. 36.

ЗМАЈ И ТАЈНА

Најчешћа прича људи старих времена је она о змају који живи у некој тамној и недокучивој пећини у којој скрива и чува велико благо или неку велику тајну. Са њим ту тајну чува неки добри витез који има снажног, лепог и паметног коња и верног пса који по свом изгледу потсећа на вука. У средњем веку, пак, витез се бори са змајем да би га убио као негативно биће, а све у име Бога, пре свега хришћанског и да би се докопао тог великог блага и спасао људе.

Цела ова прича има своју предисторију у далекој прошлости. Наиме, Бог старих људи обитава на Небу-Космосу са чијег врхунца управља небом и земљом и свиме што постоји. Где је, дакле, то тајно место, тај врхунац неба, према томе и Бог који управља Универзумом?

За Манилијуса у I веку пре н. е. Небо је, уствари Бог: «небо остаје непромењиво... Оно ће таквим и остати, јер је такво увек и било. Како је изгледало нашим прецима, тако ће га видети и наши потомци. (Мисли на дневно и ноћно небо.) Оно је Бог, јер се годинама не мења... Будући да смо део универзума, схватамо га као

нашег створитеља... Да ли је онда чудно што људи могу разумети универзум, схватајући да постоји универзум у њима самима и да је свако од нас мали одраз божје слике?»

На дневном небу, као његова епифанија појављује се животодавно сунце које у току године има своје привидно кретање преко небеске сфере која је изнад земље. Привидно кретање сунца врши се сваког дана од истока ка западу, а током године, и дневни лук сунчевог привидног кретања се такође мења. Кретање сунца на небу је последица земљиног окретања око своје осе, али и њене прецесије која изазива еклиптику осе од 23 степена и 30 минута. На ноћном небу се уместо сунца појављује месец коме је то његово стварно кретање око земље. За људе старог доба констелација космоса појављује се у току ноћи када се појаве њему видљиве звезде. Због прецесије, «клаћења» земље и њене осовине положај звезда у односу на хоризонт се стално мења у току године. Прецесија земље се врши око једног средњег положаја, пола осе ротације који се пројектује на небеској сфери, а та тачка се налази, уствари, у сазвежђу Змаја. Опет, сунчев систем и наше сунце се okreћу око једне тачке у центру наше галаксије. Та тачка се назива Апекс и налази се на небу у близиви звезде Вега и сазвежђа Лира.

Око звезде Северњаче (Поларна звезда), која је статична, не креће се, у току сваког дана и године се привидно крећу кружним путањама све звезде и сазвежђа. Данас је познато да планета Земља врши комплетан циклус прецесије око пола еклиптике за 25.800 година.¹ У Космосу се врши и прецесија земљине равнодневице, а за њу су поуздано знали стари Грци, а пре њих, свакако Халдејци, Вавилонци и Египћани. Остаје тајна како су успели да сазнају за њу када њен циклус траје тако дуго.

Оса еклиптике земље која пролази кроз њене половине ротира око осе прецесије да би њена путања затворила круг чији пречник има увек приближно 47 лучних степени. Тај круг и његов центар, пол еклиптике захвата у свом центру сазвежђе Змаја, Малог Медведа (Мала кола) и Цефеја. У оси земљиних полова налази се Поларна звезда или Северњача. Она је непокретна на ноћном небу, уствари то је алфа звезда у сазвежђу Малих кола. Мали медвед је

¹ В. Милићевић, *Сјај звезде Миланковић*, Београд 1997, стр. 42.

стога поуздан показатељ времена у ноћи јер за 24 сати направи један круг за разлику од савремених сатова чије казаљке један круг направе за дванест сати. Због земљине ротације све звезде и сазвежђа се на ноћном небу привидно кружно крећу око Поларне звезде. Индијско небо се обрће око планине Меру, старогрчко небо се окреће по Анаксимену «као капа око главе», а по Аристотелу васиона је у вечном кружном кретању и има две непокретне тачке! У Старом завету Исаиа каже да Бог «сједи над кругом земаљским», а светац Исидор говори о окретању неба.² Небо је највишље тамо где је Северњача, а у почетку света оно није било вишље од шатора или колибе.³ Сама Поларна звезда у циклусу од 25.800 година опише круг на небу око замишљеног пола прецесије. Пол прецесије својим «телом» заокружује сазвежђе Змај или Драко.

Тај круг, годишњи период, је подељен на 12 поља, 12 месеци који представљају и астролошке знаке зодијака. Зодијачки круг је подељен савршеним бројем дванест при чему свака кућа припада једном сазвежђу. Четири од њих обележавају велика раздобља сунчевог циклуса: Лав, Бик, Водолија и Шкорпија. У хришћанству четири апостола носе ове ознаке: Св. Марко-Лав, Св. Јован-Орао (раније Шкорпија, односно Змија), Св. Лука-Водолија и Св. Матеја-Бик. Као врхунци циклуса они се налазе између еквиноција и солстиција те према томе раздвајају годишња доба. И *Стари завет* инсистира на броју дванест кроз 12 апостола, 12 врата града Новог Јерусалима. У астрологији под Зодијаком се подразумева појас који окружује еклиптику по којој се крећу звезде и планете које астрологија, али не само астрологија већ и људи старог света, сматрају и убрајају у звезде. Египатска планисфера са знацима зодијака има у центру сазвежђе Змаја који закриљује пол прецесије⁴, а таква је и планисфера Bianchini из II-III века.⁵ Овакво стање и називе сазвежђа познаје и данашња савремена астрономија.

Астрологија је тумачење и предвиђање догађаја на Земљи, тумачење људске судбине, на основу мерења и обележавања кре-

² Н. Јанковић, *Откривање васионе*, Београд 1996, стр. 256-257.

³ *Исто*, стр. 265.

⁴ J. Chevalier, A. Gherbrant, *Riječnik simbola*, стр. 806.

⁵ Н. Stern, *Le calendrier de 354*, Paris 1953, planche XXXIII.

тања и релативних положаја небеских тела, звезда и планета, Сунца и Месеца. Међутим, права астрологија се развила тек са развитком математске астрономије и то у Месопотамији од V века пре н. е. Грчка математска астрономија почиње тек од IV века пре н. е. са Еудоксом, а најстарији египатски астролошки текстови потичу из касног трећег века. Историчари астрономије се слажу да је зодијак велике старости и да можда потиче из XXIII-XX века пре н. е. Помиње се и 13.000-та година пре н. е.⁶ Тврдња астролога о великој старости њихове вештине се мора узети са великом резервом, а астрологија није створена у Грчкој већ је донешена са стране. Сами Грци су веровали да астрономија потиче из Вавилонa и да ју је у Грчку донео Халдејац Берос. Диодор каже да Халдејци «изван круга зодијака одређују положај 24 звезде, од којих је половина на северу а половина на југу; називају их судијама васионе». Оваква представа у многоме подсећа на Јованову *Апокалипсу* у коме је око божјег престола постављено још 24 престола. Александар Полихистор је забележио да су у Вавилону брижно чувани извештаји који су обухватили 150.000 година о историји неба и мора, рођења човека и историје владара. Плиније наводи Беросово сведочанство да Вавилонци посматрају Небо и све записују већ 490.000 година! Стари Египат није имао сопствену астрологију, а његов највећи допринос је календар од дванест месеци, са по тридесет дана, плус пет, односно шест придодаваних дана (епакта). Зодијак је, по свему, настао и развио се као календарска творевина за рачунање времена. Тек касније је коришћен за прорицање.⁷

На Ахиловом штиту, као и на штиту Александра Македонског су зодијачки знаци који окружују у појединим примерима Јупитера, Митру и Хелија. Објашњење зодијака тражено је у Гилгамешовим или Херкуловим подвизима, а у новије време Њутн је доводио зодијак у везу са путовањем Аргонаута.

Арат у Цицероновом преводу говори о сазвежђу Змај који међу звездама «као брза река вијуга пун претње, који се обрће и враћа, тела пуног вијуга». Сматра се да је то змај који чува златне јабуке Хесперида кога убија Херкул или је то змај који чува златно

⁶ Н. Јанковић, *Откривање васионе*, стр. 391.

⁷ С. Ц. Тестер, *Историја западне астрологије*, Београд 1969, стр. 15-23.

руно, а савладава га Јасон. Аполоније Рођанин у спеву о Аргонаутима говори о «змају са пола» што је тачно јер је у време око 2.700. године пре н. е. Северњача била А звезда сазвежђа Змаја. И Кадмо је змајоносац и помаже Зевсу да савлада змаја Тифона.⁸

Космичка змија, Ананта или Шеша, савијена у круг стеже осу света и симболизује кружни процес ширења и поновне ресорпције. Као чувар осе она је и носач света. Исто то представља и змија Уроборос која гризе сопствени реп. Она окружује само средиште света, симбол објављења и цикличне регенерације и сугерише «саму идеју Бога». То је слика динамичног круга, првог точка који је наизглед непомичан јер се окреће сам око себе. Његово окретање је бесконачно и обнавља се из себе самог. Пошто покреће небеска тела он је први лик, мајка Зодијака, он је еманација Бога. То је стари Бог, први на почетку свих космогенеза, пре него што су га «детронизовале религије духа».⁹

Тијамат, аждаја, односно змај, била је испружена преко неба с главом и репом који додирују екватор на крајевима пречника. «Глава и реп змаја» од велике су важности у каснијим периодима развоја астрологије. Астрономи их препознају као симболе за јужно-северну, или узлазну и северно-јужну, или силазну месечеву тачку пресецања. Узлазни чвор је тачка у којој Месец прелази са југа на север «цапут драционис», глава змаја. Силазни чвор, «цауда», је реп змаја. Ови чворови се померају око еклиптике, прецесирају на исти начин као тачке равнодневице око екватора и треба им око осамнест и по година да обиђу око еклиптике. Месецу је потребно да стигне од главе до репа змаја 27 до 27 и по дана, период који је у астрономији и данас познат као драконични. Њихова веза са савременим сазвежђем Змаја је тек та да данашња линија звезда овог сазвежђа представља све што је од њега остало.¹⁰ Глава и реп Змаја била је позната и у грчкој астрологији и као таква се појављују у традицији јеврејских и исламских аутора. Алкибије за «главу змаја» каже: «благотворна је, а њена природа спој нарави Јупитера и Венере. Означава краљевску моћ и богатство, те (овоземаљску) твар.»

⁸ Н. Јанковић, *Откривање васионе*, стр. 628.

⁹ J. Chevalier, A. Gherbrant, *Riječnik simbola*, стр. 796-797.

¹⁰ С. Џ. Тестер, *Историја западне астрологије*, стр. 107.

И змајеве констелације као и лунарне куће су биле пореклом из Вавилона одакле су продрле и у индијску астрологију, а отуда у исламску, где је овај древни Месечев зодијак постао врло важан муслиманима и Јеврејима. Сви ови народи су имали лунарни календар. Међутим, време мерено Месечевим кретањем не може се никако удружити са Сунчевим временом у јединствен календар.¹¹

Читаво време протекло од стварања света, код старозаветних хришћана је подељено на „велике кругове“ или индикте по 532. године, после којих „кругови сунца“ и „кругови месеца“ поћињу истог дана ($19 \times 28 = 532$). Пошто се година рачунала од стварања света, а то је било, по Старозаветној традицији, у марту, месецу Пасхе. Март је с тога био први месец у години 5.508 пре Христовог рођење- Као пасхални елементи се јављају круг сунца, циклус од 28 година и круг месеца од 19 година.¹² Касније, код православаца, година почиње 1. септембра. (-фуснотирај!!!)

Период од 532. године би се требао уклопити у период од 25.800. година. У космолошком опходу епских јунака старих народа уочава се да главног јунака прати педесет другова и по свему та бројка представља важан параметар. Уколико 25.800 поделимо са 50 добићемо период од 516. година што се разликује за 16 година од хришћанског „великог круга“. Међутим, стари народи су циклус прецесије рачунали, астрономски нетачним, периодом од 25.920. година. У овом случају хришћански „велики круг“ би износио 518,4 године. Најзад, уколико је период од 532. године тачан то подразумева да је циклус прецесије 26.600. година. То значи да је неко негде погрешно.

Уроборос, стари симбол најстаријег, природног Бога, остао је и даље космографско и географско божанство и због тога је урезан на руб свих старих представа света. У орфичкој космологији Уробор окружује «васељенско јаје» као еон, век свемира. Зову га и «херакле» што га поистовећује са соларним проласком и сунчевим кретањем. У Египту је круг свемира и стаза бога сунца, а у Грчкој је «све било

¹¹ Н. Јанковић, *Откривање васионе*, стр. 143.

¹² В. Мошин, *Мартовско датирање*, Историјски гласник 1-2, Београд 1951, стр. 19-57.

налик на јаје са змијом око њега».¹³ То је она иста јеврејска змија Левијатан или скандинавска Мидгард, по Еди она је старија и од самих богова! Она је сами Океан чијих девет сфера обавија круг света, а десета сфера клизи испод као подземна река Стикс. Као дух прве воде он је дух свих вода. Многе реке Грчке и Мале Азије носе име Офис или Драко.¹⁴

Такву зодијакалну астрономију створили су халдејски свештеници и астрономи који су почели са посматрањем звезда. Када су их победили, та њихова знања су усавршили Вавилонци: «Вавилон беше прва цивилизација у стварању једне космичке религије... укључени у општу хармонију природних циклуса». Код Кимона стоји да су «Вавилонци придавали посебну важност звездама. Они су веровали да препознају, у компликованим цртежима које звезде формирају, полиморфне монструме... Све, на Небу, као и на Земљи, је у непрестаном кретању и мислимо да су те трансформације, горе и доле, у ствари повезане. Посматрање звезда, које су мало по мало усавршавали свештеници, постало је у њиховим рукама читава астрална доктрина која је прожимала целу вавилонску религију...»

Међутим, за Јевреје и хришћане схватање Универзума и људске егзистенције се не постиже предвиђањем, прорицањем и познавањем магичних принципа већ исказивањем божије воље: „од знака небеских не плашите се, јер то препустите паганима.“¹⁵ Насупрот томе, Матеја каже да су у време рођења Исуса Христа у Витлејему врачевани и видовњаци видели његову звезду. Они су исцекивали његово рођење у знаку Рибе, а први хришћани су изабрали управо Рибу као симбол Христа чије име, наводно, и потиче од грчке речи Ихтус, што значи риба. У то време је постојала и астролошка прича о Заратрустри под именом Сет. Познато је да се Исус представљао као јутарња звезда: „И даћу му звијезду Даницу... Ја сам коријен и род Давидов и сјајна звијезда Даница.“¹⁶ Уосталом, и Исус у својим призивањима каже: „И биће знаци у Сунцу и у

¹³ Dž. Kuper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, стр. 178.

¹⁴ J. Chevalier, A. Gherbrant, *Riječnik simbola*, стр. 797.

¹⁵ Јеремија 10:12.

¹⁶ Апокалипса 2:28 и 22:16.

Мјесецу и у звијездама.¹⁷ И Мухамед се грози старих богова али у Корану пише: «Заклињем се небом окићенијем са дванаест знакова».¹⁸

На полу земље је сазвежђе «крст» који означава стране света, а ту се виде сјајне звезде сазвежђа Змај. Ту је осовина Света где само треба подићи очи ка небу да би се виделе звезде Змаја и Лабуда на северу као и оне у Лађи на југу. Крстолика сазвежђа Лабуда и Лађе имала су вишеструки значај. Интересантно је да се једино код Срба сазвежђе Лабуд зове Крст. Чак, Срби сматрају да постоји више крстова и зову их «часни крсти»: «Часни крсти васкрсоше, Васкрсоше горе на небеса, те сијају на ономе свету». Срби сматрају да су то три крста на којима је извршено распеће Исуса Христа, а његов крст је открио цар Константин Велики. Јужни крст се не види из Европе, али се очигледно за њега зна. О сазвежђу Крст се каже и следеће: «када нестане Влашића онда грану први пут на Св. Петку четири звезде, а народ их онда зове Криж... по њима се народ у Лици равна као по сату. Назив Крст, за сазвежђе Лабуд, има и варијанте Маријин крст или Св. Петра крст. Очигледно је да су Срби знали за крст пре примања хришћанства и он је представљао идола најпримитивније израде и по њему су дали и име овом сазвежђу. Био је то идол неког »старинског бога".¹⁹

Некада су божански посланици код Грка били Хефест, Хермес и Аполон, а код Скандинаваца Лотар, Один и Балдар. Ту је реч о, у езотерији названој, Великој мистерији светлости где су они, уствари, три носиоца духа сунчевог Логоса. Ова мистерија је, наводно била испуњена по први пут на земљи, на Голготи ради спасења божанског Ја у човеку. То је оно што су касније и гностици видели као испуњење мистерије светлости кроз три «изасланика» који су били анђели: Уријел, Рафаел и Михаил у припреми за Христову жртву, односно у мистерији крви.²⁰ Ту представу чине три крста распетог бога на југу, а крв распетог капље низ осу света у посуду око које се

¹⁷ Лука 21:25.

¹⁸ Н. Јанковић, *Откривање васионе*, стр. 396.

¹⁹ Н. Јанковић, *Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба*, Београд 1951, стр. 147-148; Исти, *Откривање васионе*, стр. 625.

²⁰ J. Y. Guillaume, *Les runes et l'écriture des étoiles*, Paris 1992, стр. 140.

на северу обавија змај. Иако хришћанство не признаје Змаја-Змију и Христ, као обновитељ човечанства, ће бити приказан као Змија од бронзе на крсту.²¹

Анаксимандар је кретање земље тумачио на други начин. Цилиндрични одраз ротације полова на небу око поларног круга описан је у орбиту космичких сфера усред небеског Океана. Двострука купа описана поларном револуцијом формира неку врсту астралне куле са јарковима која је подигнута од стране богова као Осматрачница. То је, уствари, невидљиви цилиндар у центру Млечног пута. Реч је о кули која се диже на северу и јарком са водом, луком брода, који је, уствари, астрална лађа Арго која се налази на јужном полу тачно у подножју куле. То је кула у змајевом бунару на небу (у сазвежђу змаја) где се код Скандинаваца губе и растурају облаци и где станује Тор.²²

Кула која се подиже и бунар који продире у бездан су светови овостраних и оностраних богова. Лађа броди по том рову, лађа Дракар на југу и Драгон (Змај) на северу. По свему, то је античка лађа Арго. Ту би била на небу и стара античка космичка змија и Змај. Змај је обмотан око небеског Игдрасила - осе света. Упецао га је бог Тор и када је покушао да га извуче из највећих дубина Океана и највеће провалије на свету распукло се дно Имирове лађе. Шта је потребно морепловцу? Храброст у срцу и снага у рукама, добра лађа - звездана барка, која се може наћи у северним водама Млечног пута, у луци око јужног пола, тачно наспрам круга еклиптике у чијем центру се налазе звезде Змаја.²³

Сазвежђе Арго - Лађа је по старогрчком песнику Арату «окренута крмом напред», а «Велики Пас репом вуче Арга...». Крма овог сазвежђа је, уствари, звезда Канопус. По многим, сазвежђе Арго јесте митски Јасонов брод, а то је и Нојева лађа. Јасон и педесет Аргонаута плови по свету и, између осталог, превози Данаја и његових педесет кћери из Египта на Родос. По египатском миту та лађа је превозила и Изиду и Озириса за време потопа, а Индуси сматрају да су се њоме служили богови Изи и Исвара. Уосталом, код

²¹ J. Chevalier, A. Gherbrant, *Riječnik simbola*, стр. 803.

²² J. Y. Guillaume, *Les runes et l'écriture des étoiles*, стр. 148-151.

²³ Исто, стр. 152-154.

Египћана се многи богови возе небеским лађама по небеским водама: «на месту где Ра (Сунце) плови веслањем. Ја држим уже за дизање једра на лађи божјој; ја сам неуморни веслач у барци... ». И Изидина и Озирисова лађа има педесет веслача. Брод Арго је за Јасона саградио Глауко или Аргос а покреће га, такође, педесет веслача и њиме се превози педесет Данајевих кћери. Када је грађена лађа Арго богиња Атина је узела дрвену грађу светог храста из Зевсовог пророчишта у Додони и ставила је у кобилицу те је лађа могла «говорити», водити и упозоравати Аргонауте у тешким тренуцима.²⁴

Јасон својом лађом иде у потрагу за Златним руном које су Фрикс и Хела добили од Хермеса, који своје исходиште има у египатском богу мртвих Анубису. Диодор Сицилијски и Тацит кажу да су Фрикс и Хела пловили лађом на чијем прамцу је била глава овна, а она је била Хермесов дар. Када су Аргонаути завршили путовање Атина је лађу Арго ставила на небо!

И Деукалиново лађа је пристала уз планину Парнас изнад светих Делфа који су повезани са Аргом. За време верских свечаности у Делфима у процесијама је ношен велики чамац у облику полумесеца, а звао се Омфалос, односно «пупак», или брод Арго. Делфи су се заиста сматрали омфалосом, односно «пупком» света. Осим тога, заједничко за све митске лађе: Нојева барка, Утнапиштимова арка, Деукалионова лађа и Јасонов Арго је то да су из њих послате птице преко воде.

У почетку се сматрало да је Херакле - Херкул водио лађу Арго на Црно море у потрази за Хиполитиним појасом. Хиполита је била кћер Бријареја, који је имао сто руку и педесет глава. Бројеви педесет и сто су у вези са чудовиштима која је Геа, земља, родила Урану, небу. Били су то Кот, Бријареј и Гиг и из њихових рамена је расло сто руку и педесет глава. Осим тога, сторука је и Хеката која има пса подземља по имену Кербер.

Јасон је на Аргу превезао Данаја и његових педесет кћери из Египта. Међутим, Данајев брат близанац се звао Египт а он је имао педесет синова са разним женама. Дакле заједно су имали стотину деце - хеката. Када је Данај сазнао да његов брат жели да своје синове

²⁴ И даље: R. Templ, *Tajna zvezde Sirijus*, стр. 63-181.

ожени његовим кћерим, а потом их убије, бежи лађом са њима на Род где постаје краљ Аргоса. Данај је постао краљ тако што је са брда сишао вук - оркул и заклао бика, а веровало се да је то био прерушени Аполон. Осим тога, најстарије име Хераклово био је Оркул. Светилиште у Аргосу је због тога посвећено вучјем Аполону, а пошто је био моћан владар сви староседеоци Пелазги су се прозвали Данајци. Храмови вучјег, односно Ликејског Аполона су били чести у Грчкој, а један од значајнијих је био и у Атини. Вук је старији супститут, а као и пас, супститут за биће подземног света. Међутим, реч Аргус употребљавала се и за именовање једног пса. Тако се звао Одисејев стари ловачки пас, који га препознаје када се најзад вратио са својих путовања да би потом умиро. Грци су Аргусом звали и стооко чудовиште које је имало задатак да чува свету краву Ију, која је одвела Кадма из Делфа у Тебу где је посејао змијске-змајске зубе.

У староегипатском, као и у санскритском језику, «арка» значи «допунити, довршити (круг)» а значи и «последњи» и «крај (нечега)». Сва ова значења подсећају на име пса Аргуса код Хомера, пса који препознаје Одисеја на повратку, да би одмах потом угнуо пошто је видео његово лице. Одисеј је код куће, велики круг је довршен и Аргус може да умре. На староегипатском «арки» значи «крај (неког) периода», «последњи дан (у месецу)» и има везе са календаром. Наиме Велика година (Сунчев опход кроз галаксију-сунчева година) има сто месеци (два низа по педесет). Значење речи «арк» као «појас» око нечега у средишту јасно говори о кружном кретању, а значење «увијати се (као змија)», о обавијању сазвежђа змаја око тачке прецесије чији круг црта северна звезда у току једне Сунчеве године.

На рубу ноћног неба, односно на самом крају земље која је, сматрало се, кружна плоча, сазвежђа Пса и Лађе, у току једног дана и ноћи, направе пун круг у свом привидном кретању које је, уствари, последица земљине ротације око своје осе. Та Лађа има педесет веслача Анунакија или Аргонаута. У сумерској митологији Анунаки су синови бога Ана, односно Неба, а било их је «педесет великих богова». И Гилгамеша на путу у «земљу живота» прати педесет присталица. Јасон тражи златно руно, које се тумачи као сунчев систем, са педесет Аргонаута. И један и други јунак су у вези

са змајским зубима, односно сеју змајске зубе, то чини и Кадмо, а Деукалион (грчки Ноје) баца камење као «кости земље» (и зуби су кости). Осим тога, каменом смрскавају главу змији у истом смислу као што је Аполон убио змију Питона у Делфима. Све њих повезује митска божанска лађа која пристаје на високе планине и почиње нови, обновљени круг живота после потопа. Данас, међутим, на нашем звезданом небу не постоји сазвежђе Лађе, односно Лађа Аргонаута, јер је 1922. године на међународном конгресу астронома подељено на неколико мањих.

Митски брод Арго је ношен у Делфима под именом омфалос, односно «пупак» света. Делфи су сматрани омфалосом, центром света који је у храму био обележен каменом (омфалос) у виду јајета. Такво камење имала су и сва остала велика светилишта: Кносос на Криту, Дел, Вавилон, Амонов храм у Теби... да све то има везе са космогонијом говори представа зодијака на омфалосу из Вавилона.

Бог неба код Вавилонца је Ану а бог подземља код Египћана је Анубис. Плутарх каже за Анубиса да је то, уствари, «водораван круг који одваја невидљиви део света, који зову Нефтис, од видљивога, који су прозвали Изида». Анубис се приказује као Нефтисин и Озирисов син, а понекад се изједначава са Озирисом. По једном тумачењу он је балсамовао Озирисово тело. Као што је већ речено сумерско-вавилонски бог неба се зове Ану, његови богови веслачи су Анунаки, а код Египћана се појављује Анпу (Анубис) и Анукис. Аргонатских педесет веслача, педесет Анунакиа, педесет Гилгамешових пратиоца су педесеторо јуначних хероја који обављају космогонијски митско-сакрални пут. «Изненађује чињеница да се може утврдити велика сличност између сумерских и египатских исконских богова, поготову што та сличност не може бити последица посуђивања... Сумерани и рани Египћани добили су своје исконске богове из неког заједничког, али изванредно старог извора... сасвим друкчија него... она која су настала у Вавилонији и Асирији када се у тим земљама населило семитско становништво.»

Понекад се Озирис помиње као Ан. Он се назива «богом Аном од милион година» а назива се и «који идеш по небу великим корацима». Дугачки кораци, скокови су, уствари, небеско кретање. Култ Анубиса је с тога врло стар и вероватно старији од култа

Озириса. Анубис се описује као круг или путања која одваја тамну од светле стране света, односно као «време» - «прождрљиво време». Он се описује као ждерач, тачније он ждере бика Аписа. У једној причи се каже да је у Апису зашивен мртви Озирис који је тако пренешен. У доба Птолемеја бик Апис је познат као Серапис, а «Апис је оживљен Озирисовом душом и утеловљује Озириса».

Анубис се означава и као време под именом Куон. Плутарх каже да: «Неки мисле да је Анубис Крон (бог времена)... Озирис као општи разум који прожима више и ниже области универзума... осим тога, зове Анубис, а кадкада и Херманибус... због тога му жртвују два петла... у такозваним Хермесовим књигама записано... да сила која управља кретањем сунца зову Хору... али Грци је зову Аполон, сила која је додељена ветру неки зову Озирис, а неки Серапис.»

Констелација звезда на ведром ноћном небу за људе старог света нису били ништа друго до тајни сигнали богова. С тога, на небу, као сигнале богова, људи су тражили и нашли знаке за сопствено споразумевање: «И у почетку би реч». Скандинавци, вероватно и сви остали народи који су у неко давно време имали писмо су своје знаке писмена нашли на небу. Код Скандинаваца су на крсту света распоређене две по две руне (слова), а пошто постоје три изасланика мистерија постоје три таква крста света. Дакле на три крста се налази 24 слова, а сва она су, уствари констелације звезда у кругу земљине прецесије чији пол обавија сазвежђе Змаја.²⁵ Редослед слова је представљен у форми Змаја који је савијен у круг и који гута свој реп. Његово тело је подељено на три дела по 8 знакова.²⁶ Руне су по пореклу небеског и соларног карактера и њихов ред је увек држан у тајности јер, по веровању Скандинаваца, читати их по редоследу значи изазивање онога што оне значе. Оне значе моћ стварања и уништења Космоса. На једном камену из Нолебија уклесана је рунама следећа реченица: «Цртам руне што од Бога долазе», а истоветан текст је записан и у Едаму: «Руне што од богова

²⁵ R. Templ, *Tajna zvezde Sirijus*, стр. 184, 192.

²⁶ J. Sigel, *Prevoir le futur par l'astrologie runique*, Paris 1995, стр. 35, 37, 39.

долазе».²⁷

Чини се да сферна представа света у старо време, као и у античко доба, поред зодијачког круга у центру, на врхунцу има врховног бога. Тај центар је обитавалиште Бога и последња сфера чији круг описује поларна звезда. У том центру је и сазвежђе Змаја који је данас само реминисценција неког прастарог Бога. У античким представама света у том центру се налазе врховни богови: Зевс, Јупитер, Хелиос...²⁸ У хришћанској представи света у том централном кругу, сфери налази се Бог отац или Христ Пантократор. Птоломејева «Астрономија», забележена у Ватиканском препису, садржи античку представу Космоса према старијем узору. Дванест календарских знакова зодијака у спољној сфери наслања се на дванест богова, а у централној сфери, на божијем престолу налази се Хелио.²⁹ У кубетима хришћанских цркава је представа Космоса садржана кроз анђеле и апостоле, а у калоти је сами Бог.

У неко неодређено старо време, сматра се да је поларна звезда, данашња А звезда сазвежђа Мали медвед била А звезда сазвежђа Змај. Пошто се читаво звездано небо окрене један пут за један дан око поларне звезде која је непокретна то се и Мали медвед ротира око своје А звезде. При томе он на небу, на сваких шест сати оставља своје одразе, заправо четири одраза, који су крстолике форме, још прецизније, та слика представља свастику. Некада, око 3.000. година пре н. ере, када је северна звезда била А Змаја, он је био у центру те слике, а с обзиром на изглед његовог сазвежђа, одраз на небу у четири положаја је био у виду неког спиралног вртлога. У исто време, поларна звезда, тада А Змаја, је за период од 25.800 година правила круг прецесије чији је центар, као и данас, био у Змају!

У митологији Келта и Германа небески пол је повезан са земљиним полом преко Игдрасила, космичког дрвета које представља осу света и судбину људи. Звезде су тада називане «изасланицима богова». Када душа стигне преко моста у небеско царство она то чини преко поларне звезде. Дакле, поларна звезда је тачка око које се окреће звездано небо и око које се врше трансформације. Она је

²⁷ J. Y. Guillaume, *Les runes et l'écriture des étoiles*, стр. 22.

²⁸ Група аутора, *Rani srednji vek*, Београд 1976, стр. 89.

²⁹ O. Wirt, *Le symbolisme astrologique*, Paris 1973, стр. 124.

центар небеског точка и «пупак», односно омфалос света, она је на самом врху космичког дрвета. За тај стуб су везане звезде, небески «курири». Поларна звезда као централна тачка, омфалос и престо богова, престо Одинов, престо Изидин, који је непомичан, је место божије са кога се надгледа све што се збива на свету, он све зна и свиме управља.³⁰ Сатана, као пали анђеол се везује за поларну звезду, или Даницу: «Како паде с Неба, звијезда Данице... Изаћи ћу на небо више звијезда Божијих, подигнућу пријесто свој и сешћу на гори зборној, на страни сјеверној».³¹ За њу се касније везује и Исус: «Ја сам коријен и род Давидов и сјајна звијезда Даница».³² Међутим, због погрешног превода Исус се поистовећује са звездом Даницом, заправо реч је о звезди дана, односно Сунцу јер се у ранохришћанским, па и каснијим, представљањима он показује као Сунце.

Соларно дрво, огромни јасен је непокретан у срцу универзума, стопљен са осовином света «као у огледалу». Светлуцави јасен Мимир од свог зенита у репу сазвежђа Змаја се пење до врха небеског брда на коме сазвежђе Еридан куља из бунара мудрости, а потом се у облику слапа разлива до сазвежђа Орион, односно Имира «оног који је под дрветом».³³

Простор Евроазије Аријеваца, Туранаца, Индуса и народа жуте расе је јединствено поље једног великог заједничког тотемистичког и манистичког мита о змају који се ослања на још старије поштовање змије. Носиоци коренског мита о змају на Истоку јесу Кинези а на Западу Аријци и Семити. Мит о змији и змају код Аријеваца и Семита досеже до времена њиховог заједништва. Стари Египћани и Африка нису имали никада прави и развијени мит о змају, а у Америци га уопште није било. Прича о змају има старији карактер и изворност у источној Азији него у Европи.³⁴ Код источних народа змај је био и остао добро биће а код западних, Индоиранаца и Аријевца он се развијао ка негативном божанству.

³⁰ J. Sigel, *Prevoir le futur par l'astrologie runique*, стр. 17-19.

³¹ Исаија 14:12-13.

³² Апокалипса 22:16.

³³ J. Y. Guillaume, *Les runes et l'écriture des étoiles*, стр. 165.

³⁴ S. Heinrich, *Urgeschichte der Kultur*, Leipzig 1900, стр. 581.

Човек на Земљи, који види звездано небо, у Универзуму види своје огледало и све што постоји на небу одражава се на земљи и у људима. Човек тако постаје стварност у коме је небо њен одсјај. У Хермесовим мистеријама се каже: «Оно што је горе исто је као оно доле», а то важи и код хришћана «Шта би горе то би доле». Схватање и поимање Космоса и његовог творца у прошлости, ма какво оно било у датом тренутку је била реалност према којој су се људи управљали у животу. Слика поимања света као да се није битније мењала вековима само су поједини народи у ту слику постављали своје богове са, на њиховом језику, јасним именима.

ВИТЕЗ И ВИТЕШТВО

Сматра се да је витез производ запада Европе. „Из старих германских обичаја иницијације ратника, измешаних са сараценским утицајима из Персије, Сирије и Шпаније и хришћанских идеја о посвећености и сакраменту, процветала је несавршена али племенита супстанца витештва“. Витез је званичним обредом био приман у витешки ред из аристократских редова и сеоске властеле. Будући витез је још од детињства подвргаван дугој и напорној обуци. Од осме године је постајао паж, у дванестој штитоноша, служио је господара на имању, турниру и у боју, јачао је дух и тело опасним вежбама и спортовима, учио је да рукује оружјем. Потом, „приман је у витешки ред обредом који је карактерисало побожне страхопоштовање“. Обред је започињао купањем, које је симболисало духовно прочишћавање, после кога је постајао „витез купања“, али се битно разликовао од „вitezова мача“ који су примали аколаду, односно, церемонију потпуног повитежења. Аколади се приступало после неке битке као награда храбрости и подвига. Ратник је облачио белу тунику (симбол чистоте), црвену одору (крв коју ће

можда пролити у славу Бога) и црни огртач (смрт за коју мора да буде приправан). Постио је јадан дан, проводио је ноћ цркви молећи се, примао причешће, слушао проповед свештеника о моралу, религиозним, друштвеним и војним дужностима витеза и полагао свечану заклетву да ће их испуњавати. Опасач са мачем је стављао око врата и прилазио олтару где је свештеник скидао мач, благословио га и враћао га поново око врата. Потом се кандидат окретао ка господару или владару од кога је тражио повитежење. Овај би му постављао питање: „Из каквог разлога релиш да уђеш у ред? Ако је то зато да би постао богат, да живиш лагодно и у слави, а да не чиниш ништа у славу витештва, ти си га недостојан, и за витештво би био исто што и свештеник који се служи симонијом да би добио прелатуру“. Кандидат је морао одговорити на умирујући начин, а потом би га даме оденуле ратном опемом: оклопном кошуљом од плетене жице, прским оклопом, штитницима за руке и рукавицама од металних лимених чланака, мачем и златним мамузама. Господар би устао и тупом страном мача га ударао три пута по врату или рамену, а понекад по образу што је симболизовало последње увреде које може да прими а да не тражи задовољштину. Аколада – ударање мачем се вршило уз изговарање речи: „У име Бога, светог Михајла и светог Ђорђа, проглашавам те за витеза“. Нови витез је добијао копље, кацигу и коња. Стављао би кацигу, узјахао коња, махнуо копљем, завитлао мачем, изјахао из цркве, поделио дарове слугама и направио гозбу за пријатеље.¹ Опрема и оружје витезова којим су се служили на свом сакралном путу по свему имају својства некадашњих култних и обредних предмета.

Од витеза се тражило да буде „јунак, господин и светац“ и зато је заветован да ће увек говорити истину, бранити Цркву, штити сиромаше, одржавати мир у својој области и прогањати невернике, свим женама је морао бити чувар спасавајући им част, свим витезовима морао је бити брат што је значило да се у свему помажу. Ако би заробио у рату неког од витезова са њим је морао поступати као са гостом. Била су то теоретска правила, али их је мали број витезова поштовао. Јунак који се једног дана храбро и часно борио на турниру или у рату могао је постати „вероломни убица“, „пре

¹ В. Дјурант, *Доба вере*, Први део, Београд-Нови Сад 1998, стр. 676-678.

подне да слуша мису, по подне да опљачка цркву, а да се увече одвратно напије“.²

Витезови су своје врлине, вештине, издржљивост и храброст усавршавали на турнирима. Турнире је могла проглашавати и организовати висока властела или владар у време прославе нечијег повитежења, посете владара, државних сабора или женидби у удаја чланова краљевске породице. Витезови би долазили у одређени град и одмах би истицали своје хералдичке знаке на прозорима зграда у којима су боравили, а потом би причвршћивали грбове на зидове трђаве и манастира. Турнир је могао да траје недељу дана или само један дан. Врхунац светковине је био сам турнир. Доспели витезови би се поделили у супарничке дружине или групе и водили би стварну битку, али са затупљеним оружјем. На турнирима су узимани заробљеници од којих су изнуђивани откупи као у рату, а коњ и опрема би припали победнику. Понекад се дешавало да су витезови гинули. На турниру у Нојсу, 1240. године, погинуло је шездесет витезова. Када би се завршио турнир преживели борци и племенити посматрачи би учествовали у гозби са плесом и песмама. Из тих разлога црква је више пута забрањивала турнире и негодовала због улоге жена на турнирима и у поезији. Краљеви су те одлуке игнорисали.³

Између 1174. и 1182. године Андеас Капелан је написао дело „Расправа о љубави и њеном леку“ у коме је изложио кодекс и начела „витешке љубави“. Таква љубав се ограничава на аристократију и тврди да је то забрањена страст витеза према жени другог витеза и истиче поштовање, оданост и служење жени. Тако су формирано „судови љубави“ у којима су племкиње одговарале на питања и доносиле одлуке о куртоазној љубави. У Андреасово време водећа госпођа у томе је била принцеза, грофица Мари од Шампање, а пре ње главну реч је водила њена мајка, Елеонора од Аквитаније, краљица Француске и Енглеске. У тим судовима учествовало је и до шездесет жена, понекад и мушкарци, решавајући спорове, свађе међу љубавницима, изрицане казне прекршиоцима. Фирентински летописац Вилани је забележио: „У јуну 1283. године на

² Исто, стр. 679-680.

³ Исто, стр. 678-679, 680.

празник светог Јована, када је Фиренца била срећна, тиха, и у миру... основано је удружење састављено од хиаду људи који су, сви одевени у бело, све називали Слугама љубави.. Они су направили низ забава, весеља и плесова са госпама, племићи и грађани корачали су уз звуке труба и музике, и правили веселе гозбе у подне и у ноћ. Тај Суд љубави трајао је скоро два месеца, и он је био најлепши и најчувенији који је икада постојао у Тоскани.“⁴

Словенска и српска реч која означава овог посвећеног ратника садржи у себи име бога светлости и рата Вита-Вида.

Витезови хришћани обично јашу белог коња, по угледу на Св. Ђорђа, а бели коњ је симбол светлости. У Француској коњаник-витез је у вези са ранијим митолошким значењем лутајућег божанства на коњу. Непосредно у вези са тим поједини витезови су у народној епици добили имена која су персонификације духова и божанстава вода: код средњовековних Срба реке Косаница и Топлица или код античких Грка из *Илијаде* река Ахелос (Скамандар-Сербонис). Река је древни симбол плодности али и смрти. Тече од изворишта и силази у подземни свет те према томе има особину да односи душе. Витез је пре свега коњаник са мачем, неодвојив од коња и мача који имају божанска својства.

Мач као божанско оружје је и симбол владарске моћи и има своју парафразу у причи о мачу краља Артура⁵ која је готово истоветна са причом о чудотворном штапу Мојсијевом.⁶ Наиме, Мојсијев таст Јитро је у својој башти засадио чудотворан штап који је Бог створио шестог дана од постанка света. Овај штап су наследили Енох, Сем, Аврам, Исаак, Јаков и Јосиф, а потом је дошао у посед фараона. Од фараона га је украо Јитро и засадио. На њему је било урезано име Божје. Јитро је од просиоца своје кћери тражио да исчупају ово дрво али нико није у томе успео. Мојсије је видео дрво, прочитао натпис, без тешкоће га исчупао, а од њега направи своју, односно Аронову чудотворну палицу.

Са езотеријског становишта мач се налази као фигура на звезданом небу постављен у оси пола земље. Као крст светлости он је у

⁴ Исто, стр. 682-683.

⁵ R. Coghlan, *Arthurian legends*, Brisbane 1991, стр. 29-30.

⁶ А. Алкалај, *Мојсије*, Југоисток, Београд, стр. 33.

срцу света, а на њему се налазе пламтеће звезде сазвежђа Змаја. Мач је онај који симболизује човеково Ја, тајно и успавано у дубини душе и који може сваког трена да попут муње обасја свет: «Онај ко се против ње саме бори, од истог часа управо се њом служи» («Ко се мачем служи од њега ће и погинути»⁷). Мач је симбол светог рата, а осим њега витез има и копље.

Повезаност коња са водом, односно божанством воде у српској народној митологији се види и у томе што коњ Јабучило израња из воде да би оплодио кобиле. Реч је о старом народном веровању да коњ зна за тајну плодносно моћи воде. Многи народи сматрају да коњ може ударцем копита да отвори извор живе воде. На његовом путу га прати соко и пас, односно у старијој фази вук.⁸

Старословенском богу рата Виду-Световиду били су посвећени бели, а злим боговима били су посвећени црни коњи. Као лунарно-хтонски бог Световид је био ноћни коњаник на белом коњу, кога је касније у хришћанству заменио Св. Илија.⁹ Код балканских народа постоји дубоко веровање у Тројана, поликефално коњаничко божанство доњег света као лунарно-хтонско божанство које побеђује дан.¹⁰ На Балкану се и до најновијих дана задржао култ ноћног коњаника који се везује за Трачане. Трачки херој је приказиван на коњу у пратњи пса, дивљег вепра, јелена и лава. Култ трачког коњаника је негован на многим просторима Срба, а доскора у источној Србији.¹¹

Дивинизирани херој коњаник је присутан и на илирским просторима где је забележен и под именом Тато. Име овог божанства се у свим индоевропским језицима повезује за хипокористик «отац» па би по томе он био божанство предак, праотац и заштитник рода.¹² На просторима Доње Паноније и данашњег срп-

⁷ J. Y. Guillaume, *Les runes et l'écriture des étoile*, стр. 121-123.

⁸ М. Поповић-Радовић, *Српски витешки кодекс*, Београд 1989, стр. 24-86.

⁹ Ш. Кулишић, *Старословенска религија у свијетлу нових истраживања*, Дјела АНУ БиХ, Центар за балканолошка испитивања, LVI, све. 3, Сарајево 1979, стр. 54-56.

¹⁰ В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, стр. 505.

¹¹ *Исто*, стр. 460.

¹² М. Суић, *Tato илирски Deus Patrius*, Старинар XI, Београд 1961, стр. 93-96.

ског подунавља од половине III века па до примања хришћанства био је развијен култ подунавског коњаника који је наслоњен на соларну и лунарну компоненту митраизма.¹³

Трачки коњаник се доводи у везу и са келтским досељеницима на Балкан у чијој религији је био присутан бог на коњу са пратиоцима као што су змија, пас и вепар. Трачки коњаник је по свему био и соларног карактера, а појављује се у разним видовима и може се идентификовати са разним божанствима. Његово право име је изгледа држано у великој тајности, а осим тога не може се узети само за Трачане.¹⁴ Иконографски тип овог ратника-хероја се може наћи у Тракији и у Грчкој предкласици али је тада имао друго име и особине.¹⁵ Трачки херос је вођа народа и оснивач племена, заштитник рода, он је јак и храбар, он је свевидљив. Он је бог подземља и смрти, воде и плодности. Иако има много имена и епитета право име бога на коњу као да остаје неоткривено.¹⁶

Све ове митолошке матрице, са јасно одређеним правилима, садрже се у узорима витезова и витешких дружина средњег века. Витешке дружине се најчешће проширују заређивањем у већа друштва и редове. По узору на старе источњачке организације они су најчешће тајни или полутајни са строго уређеним правилима и ритуалима при заређивању и ратничкој иницијацији. Сви ти ритуали садрже тестове стрпљивости и спиритуалне снаге, намерно наносење повреда, тиховање и јунаштво које се награђује поступним откривањем мистерија које су увек у вези са жртвовањем и могућностима смрти. Култови мистерија чине духовност која им открива пут у бесмртност. Витешки редови захтевају солидарност свих чланова и потребу за тајношћу.

Тајновитост која је везана за ове култове је израз њихове религиозне и иницијастичке природе и није имала никакве политичке циљеве. Такав начин организовања условљавао је строгу селекцију

¹³ И. Поповић, *Радионица оловних предмета или светилиште култа дунавских коњаника у Виминацијуму, Viminacium 7*, Пожаревац 1992, стр. 29-46.

¹⁴ А. Цермановић-Кузмановић, *Неколико споменика трачког коњаника*, Старијар XII-XIV, Београд 1965, стр. 117-121.

¹⁵ *Исто*, стр. 122.

¹⁶ *Исто*, стр. 123.

при пријему нових чланова, састајање у посебним просторијама и местима, ритуале из тих култова и упражњавање религиозних учења из тих митова. Та религиозна учења се садрже у старим космогонијама, елеусинским, митраистичким, орфичким мистеријама, култу Кибеле и, најзад, хришћанској новозаветној теогонији.

Елеусинске мистерије датирају из периода око 1000. година пре нове ере. Деметра, мајка земља имала је кћер Кору, односно Персефону која је једног дана наишла на пукотину у земљи из које је изашао Плутон, бог подземља односећи је у царство мртвих. Тада је Деметра започела тражење своје кћери трагајући по читавој земљи. Прерушена у старицу стигла је до Елеусина крај Атине где је постала дадиља малом принцу. У жељи да га учини бесмртним урањала га је у ватру, а када је откривена, изграђен је храм у коме је живела незаинтересовано што је изазвало смрт људи и животиња и пропаст жита. Када је Зевс наредио Плутону да ослободи Персефону она се поново нашла са ћерком. Персефонин боравак у подземљу оставио је последице што је подразумевало да трећину сваке године борави под земљом као што је то случај са семеном жита које кад избије на површину остатак године проводи над земљом.

Главне мистерије су одржаване у јесен, а њихово одавање се сматрало великом увредом која се прала смрћу издајника. У току ритуала је било много играња, музике, ударања у гонг и појављивања божанства, а врхунац се постигао са појављивањем златног класа жита. Иницирани члан је веровао у обећање да ће у друштву Персефоне отићи у свет мртвих да би потом отишао у бољи и богатији живот: «Уистину, дивно је да су нам блажени богови доделили мистерије, јер смрт за смртника више није зло, већ је добро.»

Орфизам је процветао у VI веку пре н. е. Био је заснован на култу Диониса који је у Грчку стигао из Тракије. Орфички аскетизам се разликовао много од раних дионизијских братстава. Главна легенда култа говори да је Загреуса-Диониса његов отац Зевс одредио да буде владар света. Овоме су се противили Титани које је Зевс спалио а из њиховог пепела се родио човек. Загреус још није био мртав, а његово срце из пепела Титана је спасила Атина. Када је Зевс прогутао његово срце он се поново родио као син богиње земље. Пошто је и Загреус поново рођени и иницирани доживи

поновно рођење у новом животу на вишем ступњу постојања уз мото «тело је гроб». У овом култу је и Орфеј постао супститут за култне јунаке.

Митраизам је представљао првобитно ведско и персијско учење, а његов култ се проширио у I веку нове ере међу војницима и трговцима античког света. За њих је он био бог спаса заснован на дуалистичкој борби између принципа добра и зла. Пред његове следбенике постављали су се велики захтеви моралности и од њих се тражила чистота, аскеза и чедност да би заузврат добили обећање поновног рађања, васкрсења и лепшег живота. По смрти душа умрлог се пела на небо кроз седам сфера планета пролазећи обрнути пут при рођењу када се душа спушта са неба. Митрини следбеници су се сакупљали у пећинама, уз изворе или бунаре, а приступ светим местима имали су само мушкарци. Увођење нових чланова у посвећенике имало је ритуалан карактер кроз седам иницијација.

Римско царство је преплавио још један култ са истока. Био је то култ Кибеле или Велике Мајке који је дошао из Фригије под различитим именима као што су Иштар, Астарта, Изиди и Реа. И он је био у вези са плодношћу, смрћу, поновним рођењем и спасењем. Са тим је био у вези и бог Атис који је сам себе кастрирао, затим је умро и поново се родио. Сличан култу Кибеле био је и култ кападокијске богиње Ма која је поистовећена са римском богињом рата Белоном.

Најзначајније су биле Изидине мистерије које су повезане са египатским Озирисом. Озирис је бог који умире и поново се рађа. Изиди је нашао делове његовог тела и однела их њиховом сину Хорусу који га је оживео. Идентификовање Озириса са реком Нил створило је од њега и пољопривредно божанство повезано са рађањем и плодношћу. Изидин култ се састојао само од вере у поновно рођење и спасење. Редовници су морали да се уздржавају од сексуалних активности, меса, вина и хлеба. Тајна њеног култа се није смела издати «профанима».

Староегипатске мистерије су садржавале кључ за разумевање космоса а налазиле су се у књигама које су по пророку Хермесу Трисмегистосу назване херметичким. Прве објављене херметичке

књиге биле су *Пимандер* и *Асклепиос* и у њима Хермес Трисмегистос игра улогу Мојсија, а у другој се говори о оживљавању глинених лутки.

Посебан облик јеврејског мистицизма представљала је Кабала, што значи «примљено предање», а претпоставља се да је њен утемељивач Мојсије. Бог је у Кабали замишљен као бесконачна светлост од које се цело створено биће еманира кроз десет сфера које се називају сефироти.¹⁷ Посебно место у јеврејској магији има краљ Соломон чија моћ извире из чаробног прстена који је био божански поклон. Уз његову помоћ је владао природом, људима и духовима. Хебрејски језик је за њих језик којим је Бог створио свет те зато 22 јеврејска слова јесу грађа космоса а пошто су у исто време представљала и бројеве онај ко схвати игру бројева и слова може да се нада да ће схватити Бога и васељену. У јеврејској Кабали посебно место имају ружа и крст који не представља хришћански крст. Ружа се поистовећује са сунцем у Зороастризму, а код Египћана она симболизује поновно рођење. Ружа се везује и за Лакшми, богињу љубави и креације код Индуса. У Грчкој се светковине посвећене Дионису зову Розалије.¹⁸

Мистерије су нагло почеле да нестају са развојем хришћанства с обзиром да је оно, по схватању Римљана и Грка, поседовало многе црте мистерија. Еухаристија је била аналогна причешћу из неких мистерија а крштење је било аналогно новом рођењу. Осим тога, Христ је био бог који умире да би се опет родио иако није у вези са старим представам о плодности. Тајност и свечана атмосфера је била истоветна и без присуства оглашених. Хришћанство је успело да се разликује од мистерија али и да у себи садржи проповедање бесмртности душе, ускрснуће бога, регенерацију уз помоћ крштења и тајност еухаристије.

Са таквим светоназорима витез остаје и у хришћанству монах ратник, борац за одбрану вере и посвећеник. У том контексту одбране вере уклопљени су и ратови за ослобађање свете земље, обнову старозаветних и новозаветних храмова у Јерусалиму и Блиском Истоку и најзад њихова одбрана. Борили су се и гинули за

¹⁷ Н. Мекензи, *Тајна друштва*, Београд 1989, стр. 115-116.

¹⁸ *Исто*, стр. 114.

Христа. Били су занесењаци и жестоки ратници-монаси, витезови мистици.

Прича о витезовима траје више хиљада година и «представља сублимацију идеологије једног архаичног, ратничког друштва». Од индоведских бораца, словенских ратника до српских средњовековних витезова та идеологија се не мења. У старим друштвима човек се не рађа већ се то постаје испитом зрелости који је за мушкарца ратничка иницијација.¹⁹

Тако је витештво, Европи нападнутој са свих страна, било преко потребно и поред тога што је под хришћанском образином представљало победу паганског. Имајући све то у виду Дјурант сматра да је витештво, иако заостало за својим идеалима, остало једно од главних достигнућа људског духа „уметност живота сјајнија од било које уметности“.²⁰

¹⁹ А. Лома, *Пракосово*, Од мита до фолка, Крагујевац 1996, стр. 86.

²⁰ В. Дјурант, *Доба вере*, Први део, стр. 683.

ВИТЕШКИ РЕДОВИ

Витешки редови у средњем веку нису били никаква новост, као и редови владарских кућа. Далеко најпознатији ред представљали су витезови Темплари-Храмовници, који је настао још у време Крсташких ратова и борби за ослобођење Палестине и Христовог гроба. Временом је појам крсташких ратова проширен на борбе које је католичка црква водила против припадника друге вере, против јеретика-отпадника или уопште својих противника. Витешке, редовничке заједнице су повезивале правила монашког живота и витешких задатака. Припадници су у почетку неговали болеснике и бринули се за ходочаснике на путу у «Свету земљу», али ускоро имају главни задатак у борби против «кривоверника» и одбрани «светих места». Ове ратове прогласила је католичка црква «Светим ратом», а њихове учеснике «борцима праве вере».

Витешки ред Храмовника се у почетку звао Сион. Сионски ред је основао Годфри Бујонски 1090. године, а то је било девет година пре освајања Јерусалима. Седиште реда је било у опатији наше Госпе од Сионске стене у Јерусалиму. Када је Јерусалим пао у руке

крсташа на брду Си(ф)он стајале су рушевине старе византијске саборне цркве која је била из IV века и звала се Мајком свих цркава. У старозаветно доба на брду Сион је била јевусејска тврђава коју је заузео јеврејски краљ Давид 1.000 године пре н. е. Хришћани су у IV веку тако назвали брдо где је била кућа Марије, Маркове мајке у којој је Исус славио последњу пасхалну вечеру. Од тада се ово брдо зове Св. Сион. Бискуп Иван је ту саградио цркву коју је назвао Св. Сион. Витезови и монаси који су заузимали цркву Светог гроба били су чланови реда Светог гроба који је такође основао Годфри Бујонски. Заједница је узела двоструко име «Света Марија од Сионског брега и светог Духа». Сионски ред је постао веома утицајан и моћан тако да је почео да поставља краљеве и утиче на њих.¹

Према Гијому из Тира ред Сиромашних витезова Христа и Соломоновог храма је основан 1118. године од стране неког Иг де Пејена племића из француске Шампање. Циљ за који су се изјаснили Темплари био је «одржавање друмова безбедним... уз нарочиту бригу за заштиту поклоника. Трактат у коме се хвале њихове врлине и особине је написао Св. Бернар, опат Клервоа и главни представник хришћанства тога доба. Један од оснивача реда Андре де Монбар је био ујак Св. Бернара. На црквеном сабору у Труу 1128. године Бернар је био водећа личност и на њему су Темплари признати и установљени као версковојни ред, а Иг де Пејен је добио звање великог мајстора. У то време су их звали и »Христова милиција".²

Реду се придружио 1120. године и гроф од Анжуа, отац Цефрија Плантеганата, наводно, само две године по оснивању што предпоставља да је ред основан 1118. године али се зна да је он основан најкасније 1112. године. Цефри Плантеганат, гроф од Анжуа оженио се Матилдом, удовицом немачког цара Хенрика V, ћерком енглеског краља Хенрија I. Цефријев и Матилдин син Хенри II је постао краљ Енглеске. Дакле, он је био деда Ричарда Лавље Срце и Јована Без Земље. Реду се придружио и гроф од Шампање, један од

¹ М. Bejdžent, R. Li, H. Linkoln, *Sveta krv, sveti gral*, Beograd 1987, стр. 89-90.

² Исто, стр. 52-53.

најбогатијих људи Европе тога доба.³

Храмовници су се позивали на сиромаштво, чедност и покорност. Били су обавезни да одсеку косу али не и браде тако да су се потпуно разликовали од људи тога доба. Начин исхране и одевања је био строго уређен са манастирским и војним начином живота. Новопримљеном члану је било предочено да се мора носити са многим тешкоћама током живота у реду. Мајстор би три пута питао окупљене витезове да ли неко има против да дотични приступи реду, а потом је витез клекнуо и замолио да постане «слуга и роб Храма». Упозораван је да више никад неће моћи да ради шта жели, да не сме приступити из личне користи већ да би напустио грешни свет, да би служио господу био сиромашан и чинио покору ради свог спасења, да ће поштовати правила реда, да ће помоћи да се освоји Света земља и да ће до краја живота остати привржен. Потом би му мајстор навукао плашт обећавајући му хлеб и воду, одећу сиромашних и много мука и тегоба. Витезови су у хору понављали молитву господњу.⁴ Сви чланови реда су морали да носе белу одећу «Није допуштено никоме да носи белу одећу, или да има бели плашт, изузев Христовим витезовима».⁵ Као знак распознавања ови редовници су носили на десном рамену крст, симбол вере.⁶ Од 1146. године обичан крст су заменили чувеним «шапастићем» црвеним крстом. На бојном пољу су строго надзирани, а у случају заробљавања нису смели да моле за милост или откуп тако да су се борили до смрти. Били су перфектно увежбани и зато су постали највећа борбена, банкарска и дипломатска сила у свету тога доба.

Без обзира што су полагали заклетву на сиромаштво, послушност и целибат темплари су привлачили велики број витезова. Користили су дисциплиновану борбу против грехова «лопова и безбожника, пљачкаша и починитеља светогрђа и прељубе, убица и кривоклетника». Темплари су се поносили тиме да нису мењали одело и плаштове све док не би иструрели на њима или их не би

³ Исто, стр. 68.

⁴ Н. Мекензи, *Тајна друштва*, стр. 103-104.

⁵ М. Bejdžent, R. Li, Н. Linkoln, *Sveta krv, sveti gral*, стр. 53.

⁶ Ј. Ferluga, *Krstaški pohodi*, Beograd 1966, стр. 5-13.

мачеви исцепали. У другом крсташком рату 1146-50. године, који је био поразан за крсташе темплари су спречили потпуни пораз: «Сви, и богати и сиромашни, дали су реч да неће напустити бојно поље и да ће у свему слушати мајстора коме су били поверени».⁷

Врло значајно је и то да су чврсто повезани и са муслиманским светом. Сарацени су их посебно уважавали, а тајне везе су одржаване и са тајним исламским редом Асасина. Била је то чувена секта фанатичних посвећеника убица и ратника који су били исламски двојници Темплара. Асасини су плаћали данак Темпларима, а сматра се да су били и у њиховој служби. Њихово главно упориште је било у Аламуту, јужно од Каспијског мора. Зна се да су асасини неговали шитску доктрину слепо послушности имаму. Фамма о асасинима убицама је била огромна а сматра се да је Луј IX избегао многе покушаје да га убију. Постоје тврдње да су им могли подлегли тако да су цар Немачке, краљ Мађарске и султан Вавилона плаћали данак њиховом Старцу који се појављивао у Аламуту са секиром узвикујући: „Поклоните се сви овоме који у рукама својим носи живот и смрт свих краљева!“⁸ Нема сумње да су оснивачи реда Храма узоре имали у асасинима усвојивши хијерархију са Великим мајстором на челу. Прихватили су и белу боју одеће која је била знамење невиности и крви пошто су њихови ривали из реда Јовановаца носили црну одећу.

Папа Иноћентије II, штићеник Св. Бернара и бивши калуђер Клервоа је 1139. године булом одредио да Темплари не могу бити подређени ни једној духовној или световној власти изузев самом папи. На тај начин су постали потпуно независни одређујући сами себи законе. После овог сабора ред се ширио великом брзином, а млађи синови племенитих породица су се уписивали у ред доносећи велике поклоне у новцу и земљи. При пријему у ред били су принуђени да се одрекну свих својих добара. Ред је тако стекао велика имања у Француској, Енглеској, Шкотској, Фландрији, Шпанији, Португалији, Италији, Аустрији, Немачкој, Мађарској и Светој Земљи.

Дошавши на тај начин до огромног богатства почели су да

⁷ Н. Мекензи, *Тајна друштва*, стр. 100-102.

⁸ *Исто*, стр. 92-99.

врше позајмице и мењање новца свим владарима у Европи. Осим тога, имали су монопол на најбољу и најразвијенију технологију тога доба: оружја, коже, грађевинарства, картографије, поморства... Имали су сопствене болнице са својим лекарима и хирурзима. Пошто је зеленашење код хришћана средњег века било забрањено темплари су зарађивали тако што су исплаћивали мању суму од оне која им је била поверена на чување док су дужници враћали више него што су им позајмили. Париски Храм је тако постао центар светске берзе новца.⁹ Један од таквих центара новчане и банкарске моћи био је на Балкану град Дубровник.

Пошто су имали додир са исламистима и јеврејском културом прихватили су многе култове који су били страни хришћанству. Често су запошљавали за секретаре Арапе и муслимане, а многи витезови су знали и арапски језик. Прихватањем чланова из катарских заједница примали су делимично и гностички дуализам.

За витезове реда Сиона и Храма пресудне су биле 1187 и 1188. године када је поново пао Јерусалим у руке Сарацена и када је дошло до раскола ова два реда. За пад Јерусалима је директно оптужен Жерар де Рошфор, велики мајстор Темплара. Сионски ред, који је био оснивач Темплара сада се одрицао својих штићеника и постоје индиције да се то десило кроз неку врсту обреда. Била је то «сеча бреста» у Жизору. Испод тврђаве у Жизору се простире Свето поље наред кога је био свети брест, а који су таквим сматрано још из предхришћанског периода. Током XII века на њему су се више пута сусрели краљеви Енглеске и Француске. Године 1188. тај брест је постао предмет великог сукоба током састанка енглеског краља Хенрија II и француског краља Филипа II. У битци је учествовао и Хенријев син Ричард Лавље Срце покушавајући да заштити дрво али су Французи ипак успели да заузму поље и посеку брест.¹⁰

Од 1188. године витезови Темплари су били самостални у односу на Сионски ред преставши да буду његова војна и управна песница. Сионски ред је изабрао Жан де Жизора за новог великог мајстора и изменио име у Сионски приорат и, наводно, неку врсту

⁹ Исто, стр. 102.

¹⁰ М. Bejdžent, R. Li, H. Linkoln, *Sveta krv, sveti gral*, стр. 96-97.

подналова «Ормус», који је коришћен све до 1306. године. Овај назив је у себи укључивао више значења која се доводе у везу са брестом, медведом, светлошћу, златом и Богородицом. Осим тога, Ормузд се појављује у зороастризму и гностичким текстовима где се поистовећује са принципом светлости. Ово учење је формирао Заратрустра око 900. година пре н. е. у коме је Ормузд добри дух који је супротстављен злом духу Ахриману. Према масонским учењима Ормус је био један египатски мудрац и мистик из Александрије. Ормус је 46. године н. е. свој ред посвећеника означио црвеним или ружиним крстом. Сионски ред се наводно звао и ред Истине Ружиног крста.¹¹ После пропасти темплара шапасти црвени крст имају витезови Подвезице, постаје и симбол Св. Ђорђа, а касније га имају витезови са Родоса и Малте.

Почетком XIV века највећи дужник темпларима је био француски краљ Филип IV - Лепи. Пошто није имао никакву власт над њима он је желео да их се ослободи. Пријавио се да приступи реду али је доживео и да буде надмено одбијен. Филип је успео да изазове смрт папе Бонифација VIII и отрује Бенедикта XI, а потом је 1305. године поставио свог папу, надбискупа Бордоа под именом Климент V. Пошто је на овај начин имао папу уз себе Филип је извео напад на темпларе који је био изненадан, брз и потпуно ефикасан. У петак, у зору, 13. октобра 1307. године краљеви људи су кренули да похватају све темпларе у Француској и њихова добра заплене. Међутим, никада се није домогао њиховог блага јер постоје индиције да им је тајним путем било дојављено шта се спрема.¹²

Похапшеним темпларима се судило, а многи су били мучени те су им извучена чудновата признања. Темплари су наводно обожавали демона под именом Бафомет као и да су у тајним обредима ничице лежали пред брадатом мушком главом која им је говорила обдаривши их надприродним моћима. Били су оптужени и за убиства деце, за бесрамне пољупце и завођење искушеника и хомосексуалност. Најзад, били су оптужени за обредно порицање Христа, одбацивање и гажење крста што је било несхватљиво за Христове војнике који су се за њега борили и толико пута полагали своје

¹¹ Исто, стр. 98-99.

¹² Исто, стр. 57-58.

животе. Многи су били спаљени. Папа је 1312. године прихватио да донесе булу о њиховом распуштању иако није донета никаква званична пресуда о њиховој кривици. Темплари привидно нестају са сцене али се зна да ред није престао да постоји.¹³

У оптужбама које их терете да су чаробњаци и вештци, тајни вештаци и алхемичари, може имати и истине. О томе говори опомена папе Иноћентија III из 1208. године због нехришћанског понашања и некромантије, односно призивања духова и врачања. Осим тога, у свакој покрајини су имали идоле - главе. Реду се придружио и гроф од Шампање, а било је познато да је на његовом двору у граду Троа, где је био чувени сабор, од 1070. године цветала утицајна школа кабалистичких и езотеричних учења.¹⁴ Темплари су често истицали да и сама дева Марија, којој је ред био посвећен, има своје место и у Курану код муслимана. Зна се да су им биле добро познате езотеријске доктрине Блиског истока.¹⁵

Покушај краља Филипа да уклони темпларе и изван Француске није успео. Енглески краљ Едвард II се у почетку придружио одбрани реда, а ред никада није званично забрањен у Шкотској и одржао се још четири века. У Немачкој су их прогласили невиним, а када је ипак ред био званично распуштен многи немачки темплари су нашли уточиште код витезова Св. Јована и реда Тевтонаца. У Шпанији су такође одолели наставши уточиште код других редова. У Португалији су били прочишћени истрагом а потом су изменили име поставши ред Христових витезова. Под тим именом су деловали до краја XVI века, а чланови су се посветили поморству. Васко де Гама је био витез Христовог реда, а принц Хенри Морепловац је био велики мајстор реда. Њихови бродови су имали над собом познати црвени шапасти крст као и три каравеле Христофора Колумба које су допловиле до Новог света. Колумбо је био ожењен ћерком једног од витезова Христовог реда те је имао драгоцене карте свога таста.¹⁶

Темплари су се појавили у Угарској, Хрватској и Славонији у

¹³ Исто, стр. 58-59.

¹⁴ Исто, стр. 61, 70.

¹⁵ Н. Мекензи, *Тајна друштва*, стр. 107.

¹⁶ М. Bejdžent, R. Li, Н. Linkoln, *Sveta krv, sveti gral*, стр. 60-61.

XII веку, између II и III крсташког рата. У народу су били познати као божјаци. Тврђава Врана код Задра им је било седиште, а имали су поседе од Сења, до Загреба, до Нашице и до Постојне и Випаве. Они су имали двоструки задатак а то је борба против богумила у Босни и заштита поклоника на путу ка Светој земљи. Чланови реда су били најчешће из Француске, а појавили су се и домаћи витезови. По укидању реда прешли су у друге редове, а њихова имања су преузели Хоспиталци Св. Јована. Један од најпознатијих приора Јовановаца из Вране био је Иван Палижна.

Сва добра Темплара су уступана реду Хоспиталаца или Јовановаца који су основани још 1070. године у Јерусалиму као монаси болничари. Касније су добили задатак да бране Палестину, а после пада Јерусалима 1.187. године повукли су се на Кипар, потом на Родос и најзад на Малту 1530. године по чему су прозвани Малтешки витезови.

Витешки ред Темплара на нашим просторима појављују се прво у католичкој Хрватској где их је довео херцог Андрија у XII веку. На просторима Србије нису познати такви редови, али није искључено да су имали своје редовнике у католичким енклавама трговаца или војника плаћеника. Постоје подаци да је папа Гргур XI заповедио 1375. године да се због одбране Бугарске и Србије од Турака упуту петсто витезова.¹⁷ Таква енклава постојала је врло дуго и на Руднику где се данас налази српско, православно село Ивановци.

Темплари су својевремено председавали у оснивању витешког реда Тевтонаца где су претежно били Немци и Пруси. Они су се окренули ка православном североистоку Европе где су на обали Балтика формирали и независну кнежевину Орденштат - Држава реда.¹⁸ Врло познат је био и немачки ред витезова Мачоносаца. Пруски сродници темплара су одбацили своју верност Риму и 1522. године пружили подршку једном бунтовнику и јеретику Мартину Лутеру који је имао печат са ружом и крстом. Из Свете земље су се повукли и витезови Св. Лазара. Велики мајстор Св. Лазара Томас де

¹⁷ L. Dobronić, *Viteški redovi – Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 1984, 123.

¹⁸ M. Bejdžent, R. Li, H. Linkoln, *Sveta krv, sveti gral*, стр., стр. 56.

Сенвил је седиште овог реда преместио у Орлеан.¹⁹

Ред Ружиног крста је наводно основао Кристијан Розенкројцер који је рођен 1378. године у породици сиромашних племића. Замоначен је у четвртој години, а као дечко је са неким калуђером ишао на ходочашће у Јерусалим да би остао у Дамаску где је био познат као успешан лекар. Затим је отишао у митско место Дамкар у Арабији. Пошто је студирао ботанику и зоологију у Египту, кабалу и магију у Фецу био је комплетно обучен. Вратио се у Немачку где је са још седам калуђера основао ред а потом су се разишли по Европи. Много касније је утврђено да је све ово написао лутерански ђакон Андреа који је и био оснивач овог братства тек у XVII веку.²⁰

У Португалији и Шпанији су познати редови за одбрану од Сарацена: Алкантара, Калатрава, Св. Јакова од мача и Меркедарио. Неки редови постају као институција владара у коју су примани рођаци и припадници високог племства који су одликовани посебним заслугама, а одликовања су носили на ланцима око врата: ред Подвезице у Енглеској, Златног руна у Бургундији, Лава у Данској и Змаја у Угарској.

Витезови-ритери су и даље регрутовани углавном из нижег племства као професионални ратници. Витези су по правилу и даље храбри и несебични, одани цркви и свом сениору. Они су побожни, великодушни, смели, бранитељи слабих и женске части, заштитници удовица и сиромашних.²¹ Многи витезови су се понашали и као обичне мегданције. О томе најречитије говори Бохе-монд из Тарента: „Ја сам чист Француз и од племените лозе, и ево шта ја знам. Има у мојој земљи једна раскрсница, где се налази једна стара капела; ко год жели да победи противника у појединачној борби, дође ту, моли се да му Бог помогне, и чека онога који ће се усудити да се мери с њим. Ја сам тамо често ишао, али нико није дошао.“²²

Четрнести и петнести век је време оснивања нових витешких редова. Од 1325. до 1470. године основано је 29. великих краљевских

¹⁹ Исто, стр. 101.

²⁰ Н. Мекензи, *Тајна друштва*, стр. 118-120.

²¹ *** *Енциклопедија*, Zagreb 1954, стр. 671.

²² Ш. Дил, *Византијске слике*, Београд 1929, стр. 46.

ордена - редова и много већи број братстава, братовштина, асоцијација и аристократских заједница витезова. У Угарској, у Острогону је краљ Карло Роберт, на Дан Св. Ђорђа, 23. прила 1326. године, у присуству Примаса формирао духовни ред Братство витезова Св. Ђорђа. Витезови овог реда су носили црни огртач до колена, са капуљачом и извезеним текстом: *In veritate iustus sum huic fraternali societati*. Ред се одржао све до 1395. године.

Од времена Лудвига Великог, 1342-1382. године, постоји витешки Ред Златне оструге - мамузе. Када је краљ Жигмунд приспео у Дубровник после битке код Никопоља, 1396. године, именовано је дубровачког кнеза Мароја Растића витезом Реда Златне мамузе. Знак реда је био у виду златног крста на који је био угарски штит с патријаршијским крстом. Сматра се да су овај патријаршијски крст на црвеном пољу носили на почетку XIII века и витезови Реда Светог Гереона у Палестини. Један исто тако легендаран Ред од Језера који је основао краљ Лудвиг од Угарске и јерусалима, 1351. године.²³

Енглески Ред Подвезице основао је краљ Едвард III, 1348. године, а његови чланови су били многи европски владари. Пољски Орден белог орла потиче из 1325. године. Савојски Ред Огрлице је основан између 1360. и 1363. У Италији је успостављен Орден Св. Мауриција и Св. Лазара, 1434. године.²⁴

У Аустрији је најстарији Орден златног перчина. Основао га је, наводно, Албрехт III, 1367. године. Знак реда представља златни оковратни торквес у виду кике који се на грудима завршава у виду локне.²⁵ Према неким подацима орден Златног перчина успостављен је тек 1459. године. Пре 1386. године, војвода Леополд III Смели основао је Ред Саламандера чији је знак био веома сличан змају

²³ R. F. von Prochazka, *Osterreichisches Ordenshandbuch*, стр. 121.

²⁴ B. Prister, *Ugarsko-Hrvatski Red Zmaja*, *Numizmatičke vijesti* 32, br. 1, Zagreb 1990, стр. 105.

²⁵ R. F. von Prochazka, *Osterreichisches Ordenshandbuch*, стр. 13.

угарских редова Св. Ђорђа и Реда Змаја.²⁶ Знак овог реда се појављује први пут 1394. године. Заправо, реч је о прстенасто увијеном, златном, црвено емајлираном ватреном даждевњаку.²⁷ Витешки ред златног руна Аустрије основао је 10. јануара 1429. године у Брижу кнез Филип Добри од Бургундије у част свете Девице Марије и апостола Андреја а са циљем развијања и ширења католичке вере и цркве, врлина и добрих обичаја. Према Статуту реда, објављеном у Лилу, 27. новембра 1430. године, ред је прешао у надлежност цара Максимилијана I. Од 1555. године цар Карло га преноси на сина Филипа II, краља Шпаније. Знак реда представља масивно златно руно овна које виси на златном прстену са главом окренутом у десну страну. Руно виси на златној аграфи на којој је у рељефу приказана борба Јасона са змајем и девизом куће Бургундије: PRETIUM LABORUM NON VILE (Није рђава награда за рад). Костим реда представља плашт од гримизне кадифе постављен белим тафтом. На глави су носили високи пурпурни шешир на коме је са десне стране прикачен корнет. Име и инсигније реда златног руна указују симболично на Јасонов пут у Колхиду као метафора витешке ревности у достизању циља.²⁸ Аустријски витешки ред светог Ђорђа основао је цар Фридрих III у Ђенови, 1453. године. У бенедиктинској опатији у Милштату у Корушкој за првог великог мајстора је постављен Јохан Зибенхиртер који је том приликом добио и титулу кнеза за борбу против Турака Османлија. Цар Фридрих је за великог мајстора поручио мач Ђеновске републике и знак реда. Знак је крст од злата у облику детелине, црвено емајлиран окружен са четири мала црвена крста. На укрсници мача великог мајстора је натпис AVE MARIA GRACIA PLENA а испод на сечиву фигура светог Ђорђа у злату. Цар Максимилијан I је покушао да, 1503. године, оживи витешки ред Св. Ђорђа да би придобио племство за рат против Турака. Ред је укинуо надвојвода од Тирола, потоњи цар Фердинанд

²⁶ B. Prister, *Ugarsko-Hrvatski Red Zmaja*, Numizmatičke vijesti 32, br. 1, Zagreb 1990, стр. 105.

²⁷ R. F. von Prochazka, *Oesterreichisches Ordenshandbuch*, стр. 13.

²⁸ Исто, стр. 14-16.

II, 1598. године.²⁹ Ред светог Антуна је основао Абрехт I кнез Баварске и гроф од Хенегауа, 1382. године. Од 1477. је имао седиште и у Бечу.³⁰ Постоји податак да су аустријски кнезови основали и Ред белог орла. Није познат његов оснивач а ни када је основан. Знак реда је у виду масивног велог орла. Белог орла су носили на цимеру шлема а и извеженог на левој страни груди плавог огртача. Немачки краљ Албрехт II, кнез од Аустрије и, од 1438. године изабрани краљ Чешке основао је и у овој земљи Ред белог орла. Реч је о војном реду који се борио "у славу Чешке". Знак реда је непознат а сачувана је застава плаве боје са белим орлом.³¹

Шпански витешки ред Сантијаго де Кампостела - Светог Јакова од мача је основан у време борбе против Мавара. Основан је као духовни ред, а од 1175. године је војни и витешки ред. Папа Лав X је 1523. године пренео приорат на римско-немачког цара Карла V. Знак реда представља овални медаљон од злата на коме је шрок црвени мач чији рукохват има јабучицу у облику срца и укрснике на чијим крајевима су љиљани. Огртач реда је бео а на левој страни груди био је нашивен црвени мач са срцастом јабучицом.³² Португалски Орден тврђаве и мача установљен је 1459. године, а дански Орден слона, 1464. године.

Ови редови више нису имали монашки карактер као редови из XII века поникли у Светој земљи. Они су постали организације најкрупније властеле и њихових рођака које су у својим правилима имали декларативно борбу против неверника, а биле су политичке групације за остваривање одређених интереса. Осим свечаних миса у прописаној одећи и неких видова култних делатности нису наметали посебну дисциплину.³³

Продор западњака на правосавни исток донео је и обичаје витезова и борби. У XIV веку византијски цар Андроник Палеолог је унајмио шест хиљада каталонских и бискајских плаћеника на челу

²⁹ Исто, стр. 13-14.

³⁰ Исто, стр. 17.

³¹ Исто, стр. 103.

³² Исто, стр. 17.

³³ М. Антоновић, *Деспот Стефан Лазаревић и Змајев ред*, Историјски гласник 1-2, Београд 1992, стр. 17.

са витезом темпларом Роже де Флором за борбу против Турака. Тако се лагано и византијски двор преображавао. Манојло Комнин воли заморне забаве, лов, витешка надметања, а задовољство му је да се бори с најбољим франачким витезовима. Византинци су заволели и витешке романе па је под тим утицајима дошло до еволуције и античких предања. Сами хероји *Илијаде* преображавају се у блудеће витезове. Ахил постаје лепи витез који лута по свету са својих дванест другова и тражи пустоловине и најзад умире у тројанској цркви.³⁴ У свему осталом Византија је остала на својим традицијама.

Међутим, постоје несигурни записи о присуству витешких редова у Византији. За цара Исака II Анђела се верује да је 1191. године обновио царски ред Св. Ђорђа који је основао Константин Велики. Последњи велики мајстор реда био је неки Ђовани Андреа Анђело Флавије Комнин Ласкарис Палеолог, дукс Тесалије, принц од Македоније, гроф Дриваста, Драча и тд. Он је као последњи мушки потомак своја овлашћења и свој ред, 1697. године, преписао војводи од Парме, Франческу I Фарнезију. Припадници Константиновог реда Св. Ђорђа веровали су да је он први те врсте и да га је основао Константин Велики, 312. године.³⁵ Други византијски витешки ред био је под именом „Константинов анђеоски ред свете мудрости (Св. Софије)“ под управом Св. Василија из Цезареје. Сматра се да је основан 1290. године у Јањини од стране деспота Епира Нићифора Комнина Анђела. Тврдило се, на основу фалсификованих докумената, да је Константин XI Палеолог Драгаш, 1452. године, даровао привилегијама велике мајсторе реда.³⁶ Један Енглец, Питер Френсис Милс, из Њупорта на острву Вајт, који је умро 1988. године је себе називао принц Петар Палеолог као, наводно, наследник византијских царева. Титулисао се као Петар I, деспот и автократор Римљана, принц Палеолог, а у заглављу његових писама била је титула великог мајстора реда Св. Ђорђа: „Ordo Imperialis Constantinianus Militaris Sancti Georgii“.³⁷ За ове тврдње Никол сматра да су тотална измишљотина јер мисли да западњачко

³⁴ Ш. Дил, *Византијске слике*, стр. 58.

³⁵ Д. Никол, *Бесмртни цар*, Бања Лука 1997, стр. 141.

³⁶ *Исто*, стр. 142.

³⁷ *Исто*, стр. 148.

устројство реда и његови грбови, као и хералдика, нису били познати у византијском свету!

Слична ситуација била је и у Србији. Плаћеници са запада јављају се већ почетком XIV века. У служби краља Уроша 1304. године истакао се Франциско из Тревиза, код Дечанског су најамници Арагонци и Шпанци, а телесна стража цара Душана је била састављена од 300 Немаца. У српској посади у Бери био је витез Палман са одељењем немачких коњаника.³⁸ Сасвим усамљен је, и вероватно нетачан, податак да је у Србији постојао тајни витешки ред Св. Стефана који су основали Немања и његови потомци.³⁹ Постоје примери о произвођењу витезова од стране српских владара, а у који ред су их заређивали нема података. Не може бити да су из заређивали у неке друге редове већ у свој владарски ред. У једном извору од 1304. године неки Франциско де Саломон је за посебне заслуге од стране краља Милутина произведен за витеза.⁴⁰ Познато је да су вођени преговори 1308. године о поновној удаји Зорице, кћери краља Милутина, овога пута за Карла, сина Карла од Валоа. Карло од Валоа је био један од најистакнутијих темплара Француске. Постоје претпоставке да је Зорица, ако је била удата по трећи пут страдала са Валоама у покољу темплара 1312. године у Паризу.

Да је Немања могао помишљати о витешком реду може се само претпостављати и из тога што се он сусрео са крсташима немачког цара Фридриха Барбаросе који су прошли кроз Србију на путу за Свету земљу. Немања је пре тога послао једно посланство у Нирнберг 1188. године при чему је изразио велико задовољство поводом предстојећег царевог пута. Немања га је известио да му припрема свечани дочек у Нишу који намерава да учини престоницом. Већ идуће године огромна крсташка војска се упутила преко Угарске у Србију. Немања је са својим братом Страцимиром и великом пратњом изашао пред најмоћнијег владара Европе, а

³⁸ К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978, стр. 273-274.

³⁹ А. В. Соловјев, *Постанак илирске хералдике и породице Охмућевић*, Гласник Српског научног друштва XII, Скопје 1933.

⁴⁰ М. Јевтић, *Култ и коришћење коња у прошлости Срба*, Зборник историјског музеја Србије, Београд 1983.

потом га најсвечаније угостио износећи му у преговорима своје планове. Немања је изразио жељу да учествује у рату немачког цара против византије са 20.000 ратника и понудио вазалски однос да би добио потврду на заузете територије и будућа освајања. Током разговора је било договорено да се Тољен, син Немањин, ожени кћерком истарског маркгрофа Бертолда од Андекса, који је имао значајну улогу у преговорима Срба са Немцима. Договорено је и да кнез Тољен наследи оца пре своје браће. Међутим, до рата са Византијом није дошло.⁴¹

Одметнувши се од Латинског царства каталонски витезови су опустошили Тракију, потом се 1307. године повукли у Касандрију, а затим безуспешно напали Солун. Угрожавали су и Свету Гору а њихов напад на српски манастир Хиландар одбио је игуман Данило са калуђерима. Крсташи су успели да спале и опљачају Св. Пантелејмон и многе друге манастире. Многи од ових витезова се касније налази у српској најамној војсци. Само код цара Душана их је било 1300. Пајсије Хиландарац каже да их је било чак 10.300, сви пореклом Немци. Орбини, доста некритички, каже да су Немци решили битку код Велбужда у корист Стефана Дечанског. Код Срба су били и италијански војници од којих је једног краљ Милутин поставио за витеза 1304. године. У служби краља Милутина били су бројни Каталонци - Шпанци који су се чак и побунили и довели га у незавидан положај, али је успео да их савлада.⁴² Врло важно је поменути да су каталонски витезови били везани за арагонски ред Змаја још од краја XIII века.

Први већи сукоб крсташа са Турцима на простору Балкана одиграо се 1396. године код Никопоља. Угарски краљ Сигисмунд је сакупио француске и немачке витезове, као и витешке редовнике са Родоса. Ова војска је опљачкала Србију и дошла до Никопоља где се утаборила. До борбе је дошло 25. септембра, а на страни Турака била је врло моћна српска коњица на челу са младим кнезом Стефаном Лазаревићем. Крсташи су потучени катастрофално, а краљ

⁴¹ Ј. Калић, *Борбе и тековине великог жупана Стефана Немање*, Историја српског народа I, Београд 1981, стр. 255-257.

⁴² М. Динић, *Шпански најамници у српској служби*, Зборник радова VI, књ. 6, Београд 1960, стр. 15-23.

је једва успео да се спасе. Већ од 1398. године Стефан Лазаревић постаје «по савету неких друг с Угрима». Вероватно да је у томе главну улогу одиграо Филип де Сколарибус, угарски војсковођа, познатији као Пипо Спано и Пипо од Озоре. Ратовао је уз Србе па је прозван и Филип Мауарин. Врло срдачни односи између, сада деспота Стефана и краља Сигисмунда настали су крајем 1403. године када му краљ даје Београд и Мачву, а касније добија нека места у Мађарској као и рудник сребра и злата у жупанији Сатмар. Већ 1405. године они су «у великој љубави и јединству» када после похода на Босну Сигисмунд жени у Крапини Варвару, кћер Хермана грофа Цељског.⁴³

⁴³ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, Београд 1978, стр. 40-75.

РЕД ЗМАЈА

Почетак приче о змајевима код народа Балкана налазимо у епици у којој су они фантазмагорична митска бића, али и људи, велики јунаци. Готово су непознати змајеви, односно витезови реда змаја, историчног витешког реда, који је установљен почетком XV века у Угарској. Тачније, Витешки ред Змаја (*Ordo equestris Draconis*) установио је 12. децембра 1408. године угарски краљ и потоњи римски цар Жигмунд као ред краљевске куће и стожер око кога ће се окупљати најзначајнији племићи његове моћне краљевине и њених вазалних држава.¹

Постоји мишљење да је и тачан датум оснивања споран као и да је правилнији назив Друштво змаја (*Societas Draconis*). Чини се да не може бити поуздан податак да је угарски ред змаја настао 1408. године а све позивајући се на једно писмо цара Фердинанда III, од 22. маја 1452. године, у коме се тврди да је Жигмунд Друштво Змаја

¹ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, Београд 1978, стр. 86.

основао крајем XIV века, пре појаве Хусита.² Смитмер сматра да је ред основан, 1387. године, приликом крунисања Жигмунда за краља а поготову и зато што је пронашао печат са знаком змаја аустријског херцога Ернеста Гвозденог, из 1396. године, као и грбове пропраћене инсигнијама змаја његове браће Фридриха и Вилхелма у грбовнику Друштва Св. Христофора у Албергу, састављеног 1394. године. Федер сматра да је ред основан 1390. године.³ Постоје тврдње да је Жигмунд основао ред тек 12. 12. 1418. године после сабора у Констанци.⁴ Основна забуна око настанка угарског Реда Змаја настаје, највероватније, због тога што се не зна какву симболику је имао угарски Ред Св. Ђорђа. По свему и овај ред је имао знак змаја имајући у виду да су Св. Ђорђе и змај у иконографији нераздвојни. Ред Св. Ђорђа се одржао све до 1396. године. Имајући то у виду може се тврдити да су Ернест Гвоздени и његова браћа били чланови Братства Св. Ђорђа а не Реда Змаја. Осим тога Ернест Гвоздени и његових 24 барона су примљени у ред Змаја, 1409. године. Имајући све ово у виду, произилази и да је кнез Стефан Лазаревић могао бити члан реда Св. Ђорђа, пре 1395. године.

При оснивању реда Змаја краљ Жигмунд је имао искуство и правила редова: Св. Ђорђа, који је основао угарски краљ Карло Роберт Анжу, 1326. године, и Реда Златне оструге Лудвига I којим је и сам управљао. Змај са крстом на телу, знак реда, изабран је зато што је крст свете вере подложио себи главу пакленог змаја, а и зато што су у знаку крста змаја победили св. Јурај и св. Маргарита. Међутим, иконографија ордена реда наглашено истиче негативне аспекте и симболику змаја. Као да се кружно савијеним телом истиче вечност силе зла. Троструко обавијен реп око врата, отворене чељусти са исплаженим црвеним језиком из којих непрестано тече крв према репу. Касније је Жигмунд покушао да потисне хтоничност знака постављањем усправног крста изнад змаја.

У Бечу је сачуван церемонијални мач реда Змаја. Оно што мач

² Д. Ацовић, *Деспот Стефан и Ред Змаја*, Glasnik SHD "Gazette" 12, Београд 2000, стр. 4.

³ С. Стојаковић, *Деспот Стефан Лазаревић*, Београд 2006, стр. 91.

⁴ R. F. von Prochazka, *Oesterreichisches Ordenshandbuch*, Munchen 1974, стр. 121.

повезује са овим редом јесте укрсник мача који је у виду змаја. У Баварском националном музеју у Минхену чува се један примерак великог извезеног орденског знака.⁵

Истоимени ред су много раније основали и грофови од Фоа са истоветним знаком у виду змаја украшеног драгим камењем чији је број био у вези са рангом носиоца.⁶ Да ред Змаја постоји и крајем XIII века сведочи и шлем Жака Арагонског на чијем врху је змај раширених крила⁷ и грб са истоветним цимером.⁸ Француска владарска бућа Бурбона има грб са двоструким, уплетеним змајевима.⁹ Ту су и енглески змајеви. Познат је грб владарске куће Пендрагон, као и грб енглеске породице са цимером на коме се налази црни змај.¹⁰ Миланска владарска кућа Висконти има у цимеру змаја са круном већ 1395. године.¹¹ Ова владарска породица се појављује у Ломбардији крајем XI века а велики значај има од XIII до XVII века и за све то време има у грбу представу змаја који избацује Јону.¹²

Угарски витешки ред Змаја је имао рангове првог - златног и другог - сребрног реда. У првом, златном реду било је 24 владара и припадника највишег племства Средње Европе. Овакво устројство има аналогije у хришћанској теогонији: „И околу пријестола бијаху двадесет четири пријестола, и на пријестолима видјех двадесет четири старјешине гдје седе, обучени у бијеле хаљине, и са вјенцима златним на главама својим.¹³ Падоше двадесет четири старјешине пред Оним што сједи на пријестолу, и поклонише се Ономе што живи у вијеке вијекова, и положише вијенце своје пред пријестолом...”¹⁴ Ред је имао задатак да штити интересе римске цркве, краљевске породице и највише властеле, шири братске односе ме-

⁵ В. Prister, *Ugarsko-Hrvatski Red Zmaja*, стр. 112, 111.

⁶ М. Keen, *Das Rittertum*, Munchen-Zurich 1987, стр. 258.

⁷ Ј. Балтрушаитис, *Фантастични средњи вијек*, Сарајево 1991, стр. 138.

⁸ О. Neubecker, R. Harmignies, *L'Heraldique*, Paris 1997, стр. 34.

⁹ *Исто*, стр. 115.

¹⁰ *Исто*, стр. 84, 115.

¹¹ *Исто*, стр. 212.

¹² *** *Enciclopedia Italiana*, XXXV, Roma 1950, стр. 440-449.

¹³ Апокалипса 4:4.

¹⁴ *Исто*, 4:10.

ћу собом и чува веру и феудална права и обичаје. Врло важан задатак је била и борба против неверника и шизматика. Имајући у виду да се под борбом против шизматика подразумева и борба против православаца врло чудно је чланство у овом реду и неких православних владра, а пре свега српског деспота Стефана Лазаревића који је био првоносећи витез. У смислу борбе против неверника, односно Турака оснивање овог реда је имало велики значај за југоисток Европе и Балкан.

У том складу додељивана су и одликовања у облику «змаја са јако дугачким репом, обавијеним око врата и исплаженим језиком». На леђима змаја налази се штит са положеним крстом, а изнад штита усправан крст са натписом: «О како је бог милосрдан, трпељив и праведан» (*O quam misericors est Deus iustus et pius*). Примерак овог ордена је сачуван у Мађарској, а са овим орденом на ленти је насликан тиролски витез Освалд фон Волкенштајн.¹⁵ Истоветан орден, са крстом изнад змаја а не на леђима, добио је и литавски војвода Александар. Сачуван је примерак ордена реда у Бечу где на крсту виси змај.¹⁶ Колико је квалитетна израда и вредност овог ордена показује и тестамент босанског витеза реда змаја Прибислава Вукотића који је оставио својој супрузи Доротеји, поред хаљина, појасева и накита и ознаке витешког реда. Један од тих ордена био је украшен бисерима, дијамантима и рубинима.¹⁷

Први и највиши степен имао је двадесет четири члана међу којима је најистакнутије место имао деспот Стефан. Деспотов биограф Константин Филозоф није забележио да је он носилац овог ордена те га је вероватно носио само у Угарској јавно али је његов значај у пословима реда био врло велики што не спори ни он: „Долажаху најсветлији њихови (западни) и најхрабрији да служе деспоту, као пред краљем, и на сабору свих кнезова један од витезова благочастивога (Стефана) обори најсилније и узне венац победе. А овај и краљеве благородне и славне витезове имађаше власт венчаваше, тако да су се ови поносили више од свију краљевских

¹⁵ O. Neubecker, R. Harmignies, *L'Heraldique*, стр. 220.

¹⁶ B. Prister, *Ugarsko-Hrvatski Red Zmaja*, стр. 106.

¹⁷ Д. Милошевић, *Накит од XII до XV века*, Београд 1990, стр. 129.

(витезова), говорећи: 'Мени деспот витештво уручи' ".¹⁸

У сваком случају, српски извори ћутке прелазе преко деспотовог чланства у овом реду. Не постоји ни један сачувани деспотов грб са представом змаја већ само хипотетични који је новија конструкција.¹⁹

Први ред, златни змај је био и наследан а поседовали су га, осим првоносећег деспота Срефана Лазаревића, гроф Херман Цељски, Фредерик Цељски, Урлих Цељски, Јован Тамишки, Јаков Сантои, мачвански бан Јован Мароти, тамишки жупан и северински бан Филип де Схоларис (Пипо од Озоре-Спано), грофови Карло и Јован Крбавски, сикулски жупан Михајло Надаждин, мармарошки жупан Петар Перењи, палатин Никола Горјански-Гара, Шћибор Шћиборић, Иван Тамаши, Јаков Лацковић де Зенто, мачвански бан Иван Моровић, Никола Сеч, Симон Коњевић-Сечен, кнез и гроф Иван Краковски, магистар краљевских убрусара Иван Јурјев де Алсен, Петар Чех од Левањске вароши, ердељски војвода Никола Чак, бан Павао Бисен, бан Павао де Пећ, Емерик Перењи, Иван Горјански, Гергељи Јанош, Саломон Надаждин.²⁰

После два месеца од оснивања ред је проширен са још 26 чланова који нису били поданици краља Жигмунда. Реду је приступио аустријски војвода Ернест Хабзбуршки - Гвоздени са 24 барона. У ред су примљени: маркиз од Анконе, 1413. године; литвански велики кнез Витовд, 1429, а влашки војвода Влад II Дракул, 1431. Краљ Алберт је писмом, 22. јула 1439. године, овластио Џона II Мобрија, војводу од Норфолка да може носити инсигније Реда и да може по својој вољи и нахођењу примити у Друштво још шест племића. У ред је примљен кастиљански витез Дијего да Валере као и Бранде Шелена, сестрић либечког бискупа Јохана. Од 1440. до 1453. године, приор реда је био надвојвода и римски цар Фридрих III.²¹

¹⁸ К. Филозоф, *Житије деспота Стефана*, Београд 1989, стр. 109.

¹⁹ Група аутора, *Родословне таблице и грбови српских владара и властеле*, Београд 1987, стр. 71.

²⁰ В. Baranyai, *Zsigmond kiraly u. N. Sarakny-rendje*, Szazadok LX/4-6, Budapest 1926, стр. 576-577.

²¹ Д. Ацовић, *Деспот Стефан и Ред Змаја*, стр. 7-8.

Реду су припадали и Давид Давидис, Грегор Јован Бетлехемски, Емерик Деренчин, Пол Деренчин, Стефан Бартоломеј де Фанк, Јован Владислав де Фанк, Бласиус Гара, Петар де Герис, Емерих и Ђорђе Меркали, Ладислав Тамаши и Никола Николау Варда,²² Андраш Чапи,²³ а на основу натписа на гробу реду Змаја је припадао и Длугош Јанош.²⁴

Витезови реда су били и: Волси Ремпрехт, Хенрик Целкинген, Ото Мајсау, Потендорф Ертнед, Пухаим Ђорђе, Вендени Бурхарт, Пухаим Алберт, Бернат Лихтенштајн, Јанош Штумбергер, Екхарт Липот, Штармберг Гаспар, Пухаим Пилгрим, Рора Вилмош, Ваингер Конрад, Винден Јанош, Пернеги Вилмош, Еберштоф Јанош, Лозенстен Бернат, Хохемберг Јанош, Планкштајнер Ендрајх, Хавенвелдер Алберт, Јакоб Карара, Орсини Бенедек, Фернанд Гарти, Колато Антал, Варна Лајош, Коређо Лангедадо, Ногароли Антал, Бертаман Кампања, Лавањоли Јакоб, Кавали Јанош, Сполверино Ђентиле, Поца Вилмош и Енциг Јакоб.²⁵

Ред се проширио на читав политичко-културни простор под утицајем Угарске круне тако да су чланови реда и влашки војвода Влад II Дракул и његов брат Раду Лепи, који се звао и «други Змај»,²⁶ његов син Влад III Дракула-Цепеш, херцог Хрвоје Вукчић, босански краљ Остоја, витез Прибислав Вукотић, саветник херцога Стефана Вукчића Косаче, Јован Секељ, Јанко Хуњади, деспот Вук Гргуревих-Бранковић (епски Змај Огњени Вук), велики челник Радич Поступовић (епски Облацић Раде), а судећи по надгробном камену босанског краља Стефана Томаша у Бобовцу и он је био члан реда.²⁷ Овом реду су припадали и чланови босанских владарских кућа Хранић и Косаче. Најистакнутији је био херцог Стефана Вукчић

²² Исто, стр. 586.

²³ Исто, стр. 588.

²⁴ Исто, стр. 591.

²⁵ B. Varanyai, *Zsigmond kiraly u. N. Sarakny-rendje*, Szazadok LX/7-8, Budapest 1926, стр. 686, 701, 708.

²⁶ N. Stoicescu, *Vlad Tepes princes of Walachia*, Bucaresti 1978, стр. 181.

²⁷ Д. Поповић, *Српски владарски грб у средњем веку*, Београд 1992, стр. 133; Р. Иванчевић, Е. Цевц, А. Хорват, *Готика у Словенији и Хрватској*, Београд, Загреб, Мостар 1984, стр. 104.

Косача.²⁸ Интересантно је поменути да се и византијски цар Константин XI Драгаш назива «Дракон» средином XV века,²⁹ а око 1476. године се помиње Иштван Батори чија породица има стари грб са карактеристичним змајем који окружује три вучја зуба.³⁰ На палати Подеста у Фиренци се налази грб једне породице са змајем а и у грбовнику сијенске породице Сенеси из Италије. Грбовник је из 1472-1480. године.³¹

Велики противник босанском краљу Остоји био је против краљ Твртко II који је био ожењен Доротејом, рођаком краља Жигмунда, али је стално ратовао против њих да би се домогао престола. Иако је био рођачки повезан изгледа да никада није постао члан реда Змаја. У Змајевом реду, колико је познато, није било свештених лица.

После смрти краља Жигмунда, 1437. године, суверенитет над редом је прешао на његовог наследника Алберта V Хабзбуршког. Алберт V је послао орден Реда Змаја енглеском војводи од Норфолка, 22. јуна 1439. године. Нема података како је функционисао ред Змаја у доба Матије Корвина (1458-1490.) и његовог наследника Владислава II Јагелонца (1490-1516.). Последњи познати грб за инсигнијама реда Змаја припадао је аустријском витезу Петру фон Едлсбергу, 1479. године. Сматра се да је ред нестао почетком³² или до краја XVI века у тоталној анонимности³³.

У оснивању реда велики значај су имале родбинске везе чланова оснивача. Велики утицај родбинских веза је најочитији на примеру палатина Николе II Горјанског. Он је пре 1389. године био ожењен Теодором, ћерком српског кнеза Лазара. Већ 1408. године он је био у браку са Аном, ћерком грофа Хермана Цељског, старијом сестром угарске краљице Барбаре. Дакле, Херман је имао за зетове краља и палатина Угарске. Осим тога, међу оснивачима је

²⁸ Д. Милошевић, *Накит од XII до XV века*, стр. 129.

²⁹ N. Stoicescu, *Vlad Tepes princes of Walachia*, стр. 181.

³⁰ Р. Флореску, Р. Мекнели, *У потрази за Дракулм*, Београд 1987, стр. 137.

³¹ *** *Enciclopedia Italiana*, III, Roma 1949, стр. 946, таб. СС.

³² В. Prister, *Ugarsko-Hrvatski Red Zmaja*, стр. 108-109.

³³ Д. Ацовић, *Децном Стефан и Ред Змаја*, *Glasnik Srpskog heraldičkog društva* 12, Beograd 2000, стр. 5.

било много браће и рођака: Никола и Јован Горјански, Карло и Јован Крбавски, Петар и Емерик Перењи, Никола Сеч је био муж сестре Николе Горјанског, а ту су отац и син Херман и Фридрих Цељски.³⁴

По свему судећи државне титуле су наслеђиване уз помоћ овог реда од стране синова и унука али и браће. Сви Горјански су били палатини: Никола I (1375-1385. године), син Никола II (1403-1433.) и унук Ладислав (1447-1458.). Синови Јована Тамишког Хенрик и Ладислав су као и он носили титулу «краљевског вратара».

Униформа чланова реда је црвена са свиленим огртачем зелене боје преко кога је био златан ланац са орденом змаја. Орден је био украшен разнобојним каменчићима чија улога је била да заведу и преваре ђавола и јеретике.³⁵ Чланови реда су у свечаним приликама носили орден реда на ланцу око врата као што је то забележено за влашког војводу Влада Дракул. Основна обавеза чланова реда је била саветодавна помоћ владару и учествовање у јавним скуповима и саборима.³⁶ Константин Филозоф тврди да је деспот Стефан од 1419. године редовно ишао на угарске саборе. Био је у Кежмарку када су се састали угарски и пољски краљ Владислав и литвански војвода Витолд. Приликом посете Будиму византијског цара Јована VIII Палеолога 1424. године од деспота Стефана је тражено мишљење и помоћ. Деспот је често давао и војну помоћ угарском краљу. Један велики одред српске војске је 1421. године учествовао у неуспелом крсташком рату против хусита. Деспот је као и остали златни чланови реда добио право да прима витезове у ред тако да су се многи поносили тиме да их је баш он примио у Змајев ред.³⁷

Према тексту Повеље о оснивању друштво има за циљ "да сатре смртоносно злодело истог перфидног непријатеља и следбеника древног змаја, и паганских војски и шизматика и других народа православне вере, и оних завидних крсту Христовом и нашем краљевству..." По статуту реда чланови су морали бити

³⁴ М. Антоновић, *Деспот Стефан Лазаревић и Змајев ред*, стр. 16-17.

³⁵ P. Antal, S. Gyula, *Az Anjou es orokosei*, Budapest 1895, стр. 480, 484.

³⁶ М. Антоновић, *Деспот Стефан Лазаревић и Змајев ред*, стр. 19.

³⁷ N. Stoicesku, *Vlad Tepes*, стр. 181.

лојални владару и његовој породици, да бране од непријатеља и сваку заверу одмах пријаве, да помажу удовице и сироту децу преминулих чланова, да исказују солидарност са угроженим члановима тако што ће их помагати према потреби и војно.³⁸ Петком чланови реда носе црну одећу. Приликом смрти неког од чланова долазе на погреб, а ако то не могу да учине дужни су да поруче да се за покој душе умрлог члана служи 30 миса задушница. Уколико пропусти коју мису обавезан је да плати четири динара. Уколико би неки од чланова пропустио да петком обуче црну одећу имао је да плати да служе четири мисе у славу пет Христових рана.³⁹

Сва ова правила су карактеристична за витешке редове али Жигмунд и оснивачи нису изабрали свог свеца заштитника, званично официјелно седиште, домицилни храм, нису имали приоре или канонике, административно-церемонијалне функционере (архиваре, херолде, секретаре, хроничаре), по свему није имао сопствене церемоније и церемонијалне одеће, нема конкретног помена о томе да будући чланови већ имају витешки статус, појава црквених прелата, којима канони цркве нису дозвољавали витештво. Из ових разлога Ацовић сматра да је у питању удружење високих феудалаца.⁴⁰

Из тих разлога се сматра да једини примерак мача са укрсником у облику змаја, који се чува у Збирци оружја у Хофбургу у Бечу⁴¹, није церемонијални мач овог реда⁴². Али, овај мач, свакако, јесте био власништво неког од витезова реда змаја.

Опис пријема у ред змаја сачинио је Жигмундов биограф Еберхарт Виндеке а у вези неког Чеха по имену Шенко: "Краљ га је примио у Друштво и предао му орден; то је био змај који је висео о крсту; био је тако обликован; треба да знаш да је ономе коме га је уручио, тиме указао посебну наклоност... на истом овом крсту било је написано: 'O quam misericors est deus', по дужини, а 'iustus et pius', попреко... Али, само су 24 носила крст са змајем; било их је много

³⁸ Д. Ацовић, *Деспот Стефан и ред змаја*, стр. 8.

³⁹ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, стр. 87.

⁴⁰ Д. Ацовић, *Деспот Стефан и ред змаја*, стр. 5-6.

⁴¹ R. F. Prochazka, *Osterreichisches Ordensbuch*, Munchen 1974.

⁴² С. Стојаковић, *Деспот Стефан Лазаревић*, стр. 94.

који су носили само змаја; у свим земљама он је уручивао само змаја, без крста."⁴³

Витезови реда змаја при угарској круни су постојали и после смрти краља Сигисмунда, а ред се не помиње почетком XVI века.

Грбови са змајем присутни су на печатима повеља чланова реда. Печат краља Жигмунда на аверсу има грб Угарске који придржава и штити шест змајева.⁴⁴ Грб краља Жигмунда и Матије Корвина у грбовнику Конрада Гриненберга, 1480-89. године са обе стране цимера има по један орден Реда змаја. Печат са змајем на цимеру свог грба има и Густав Стибор⁴⁵, Гара Миклош⁴⁶, Чапи Андраш⁴⁷, Иштван и Миклош Лацки⁴⁸ и Иштван Батори. На већини дворова су грађене лепо украшене керамичке пећи за грејање одаја. Пећњаци којима су облагане пећи су украшавани орнаментом који представља грб витезова реда змаја. Змај је као и увек кружно савијен око грба краљевске породице или грба редовника на чијем двору је била пећ. Пећњаци овог типа су пронађени и у Београду, тада новоуређеној престоници српског деспота Стефана. Пећњаци су увожени из угарских дворских радионица, које су опремале и краљевски двор у Будиму.⁴⁹

На надгробним плочама се налазе представе змаја: краља Твртка I; Јована Перењија у Теребешу у Мађарској, 1458. године; Петера Хајнриха у Брезовици, 1432. године; Познато је више уклесаних орденских знакова змаја на надгробним споменицима из периода 1450-1483. године.⁵⁰

Осим карактеристичне одеће и понашања у појединим ситуа-

⁴³ Исто

⁴⁴ P. Antal, S. Gyula, *Az Anjou es orokosei*, стр. 421-422.

⁴⁵ Исто, стр. 449.

⁴⁶ Исто, таб.

⁴⁷ Исто, стр. 524.

⁴⁸ Исто, стр. 277, 414.

⁴⁹ М. Биргашевић, *Средњовековна керамика*, Београд 1970, стр. 24; М. Бајаловић-Хаџи Пешић, *Керамика у средњовековној Србији*, Београд 1981, стр. 132.

⁵⁰ С. Стојаковић, *Деспот Стефан Лазаревић*, стр. 100.

цијама чланови реда су, изгледа, носили на руци и прстење са различитим представама змаја. Вероватно је реч о средствима распознавања, али постоји могућност да прстен представља и амајлију која штити носиоца. Дакле змај штити носиоца. И на српским просторима нађено је више таквих примерака, али је интересантно да су из ранијих периода, периода пре оснивања реда 1408. године.

Такво је прстење пронађено у Брестовику из, чак XIII века⁵¹ и Јужне Србије из XIV-XV века.⁵² Карактеристичан је и прстен из Дебрца (XIV век) где се изнад змаја у ходу налази и једна звездица⁵³ и још један прстен из Јужне Србије од сребра из друге половине XIV века.⁵⁴ На глави прстена је стилизована представа змаја чија велика крила окружују главу разјапљених чељусти. Испод репа животиње налази се једна звездица. Звезда очигледно означава хијерархијски степен у реду витезова Змаја.

Истом периоду припада и прстен из Прилепа⁵⁵ и из Гњилана⁵⁶, а потом и још један сребрни прстен из Јужне Србије са натписом: «Овај прстен честити».⁵⁷ Овде се морамо замислити. Откуда прстење са ликом змаја и ознакама ранга и части-честитости у то доба када се зна да је угарски ред са српским владаром основан много касније? Логично је закључити да овај ред постоји и пре краља Жигмунда а о томе не постоје трагови у писаним изворима. Ко је оснивач и када, са каквим правилима и циљем? Зна се да је српски цар Душан био именован од стране цркве за капетана у борби против тада већ опасних Турака. До једне борбе са Турцима дошло је код Димотике. До заједничке војне акције католика и православац у то време није дошло и остаје питање да ли се појава прстења са јасним ознакама реда Змаја може повезати са овим акцијама против Турака у време Душана. Касније се кнез Лазар

⁵¹ Д. Милошевић, *Накит од XII до XV века из збирке Народног музеја*, Београд 1990, кат. Бр. 69.

⁵² *Исто*, бр. 73.

⁵³ *Исто*, бр. 86.

⁵⁴ *Исто*, бр. 87.

⁵⁵ *Исто*, бр. 96.

⁵⁶ *Исто*, бр. 110.

⁵⁷ *Исто*, бр. 116.

удружује са Угарима у борби против Николе Алтомановића, а везе са њима су биле честе и пре тога код српских владара.

Везе Срба са Мађарима су врло старе. Још је Урош I удао кћер за мађарског престолонаследника Белу. Од тада је почело коришћење владарског имена Урош, а оно се појавило као мађарско титуларно име.⁵⁸ Познато је да и поједини Немањићи уз име Урош додају и Бела. Све до краљева Драгутина и Милутина ово име се појављује, а потом уступа примат титуларном имену Стефан које је такође присутно од давнина и код Угара. Краљ Драгутин се оженио Катилином-Катарином, ћерком угарског краља Стефана V. Угарски краљ Имре узео је још 1202. године титулу краља Србије и она је остала и касније у угарским краљевским титулама. Кнез Лазар је једно време био њихова вазал, а своју кћер Теодору је удао за угарског палатина и мачванског бана Николу II Горјанског који је касније био витез реда змаја.

Са почетка XV века је сребрни прстен са непознате локације, прстен из Сибнице код Рековца,⁵⁹ а потом следи фрагментовани прстен са средњовековног Рудника који има на себи три звездице.⁶⁰ Прстен из Босне има стилизовану фигуру змаја са репом који се завршава у виду љиљана и исто тако на слободном пољу три звезде.⁶¹ Две звездице са змајем има прстен из збирке Станислава Кракова.⁶² Из Јањева је прстен са представом але-змаја, а из околине Крагујевца је златан прстен са представом змајеве шапе и натписом «Повков прстен» који се доводи у везу са породицом Повић, властелом цара Душана: логотет Ђорђе, ставилац Милош и Радослав, изасланик царице Јелене у Дубровнику.⁶³

Следи прстење из Гроцке, Орашца и опет Јањева са врло лепо урађеном хералдиком. На глави овог прстена је у доњем делу штит са неодређеним орнаментом, изнад је кацига из које се појављује

⁵⁸ С. Мандић, *Царски чин Стефана Немање*, Београд 1990, стр. 95.

⁵⁹ Д. Милошевић, *Накит од XII до XV века*, бр. 133-134.

⁶⁰ *Исто*, бр. 136.

⁶¹ *Исто*, бр. 145.

⁶² *Исто*, бр. 146.

⁶³ *Исто*, бр. 162.

змај.⁶⁴ Овом типу припада и прстен из Приштине «Маре Николине», прстен из Охрида, као и златан прстен из Дубровника.⁶⁵ Орнамент на удубљеном делу врата овог прстена је истрвен али вероватно представља змаја у лежећем згрченом положају а на глави је кацига на којој је крилати змај. Прстен из Приштине је интересантан по томе што на слободном пољу има чак 11 звездица. Прстен из Босне има десет, а познати су и они са пет звездица.⁶⁶ Посебно вредан прстен је порекоом из Дубровника од злата и изузетне израде из средине XV века. На њему је више пута приказан крилати змај и постоји могућност да је припадао хрецогу Стефану Косачи.⁶⁷ На основу тестаментa коморника Стефана Косаче, властелина Прибислава Вукотића знамо да је и он поседовао прстен реда змаја.⁶⁸ До сада је протумчено да пет звездица означава барона, седам грофа, а десет војводу. Прстење је давано витезовима Змаја приликом заређивања.

Познати су и примерци металног посуђа са представама змаја. На сребрној чаши за слаткише из Банатске Дубице, која је пронађена са више комада новца деспота Стефана Лазаревића, змај је представљен на дну,⁶⁹ а на двама сребрним чашама из Гроцке из XVI века су представе крилатог змаја и змаја са људским ликом међу другим митским бићима по ободу.⁷⁰ Змај се појављује у хералдици и на новцу Бернарда и Галеаца II Висконтија⁷¹ и Влад III Дракула који су били витезови реда Змаја.

Представа змаја је коришћена и као водени жиг на папиру за књиге. Познато је више оваквих књига код нас из манастира у Пећи, Дечанима, Хиландару, Пљевљима... Са змајем је «Зборник полемичких текстова и поука монасима» из Пећи из године 1380-85.

⁶⁴ Исто, бр. 176.

⁶⁵ Исто, бр. 180.

⁶⁶ Б. Радојковић, *Накид код Срба*, Београд 1969, стр. 202.

⁶⁷ Д. Милошевић, *Накит*, стр. 128-129; Д. Милошевић, *Уметност у средњовековној Србији од 12. до 17. века*, Београд 1989, стр. 57, кат. Бр. 238.

⁶⁸ Б. Иванић, *Прстење српске средњовековне властеле*, Београд 1998, стр. 16.

⁶⁹ Д. Милошевић, *Уметност у средњовековној Србији*, стр. 48, кат. бр. 146.

⁷⁰ Исто, стр. 49, кат. бр. 148, 149.

⁷¹ *** *Enciclopedia Italiana*, XXXV, Roma 1950, стр. 442-445.

Пећки «Патерик» је из 1389. године са змајем у две варијанте, а «Четворојеванђеље Ромилово» и «Житије светих и друга слова» су из 1390-1400. и 1400-1410. године.⁷² Дакле, појава змаја на воденим жиговима књига и прстењу у Србији датира пре појаве реда змаја краља Жигмунда. Да је ред Змаја постојао у Европи и раније сведочи нам витешки ред Змаја грофова од Фоа, као и кацига са змајем Жака Арагонског из XIII века. Још значајнији су записи о Змају, Влаху од Босне из чак 1070. године и Првослава Драгула из 1277. године.⁷³ Познате су и слике енглеског краља Едварда II (1307-1327.) који на свом шлему има змаја раширених крила. И на оглављу и плашту његовог коња су змајеви.⁷⁴

Народна веровања, али и историјска појава змајева условила је развијање култа јунака као змајских синова, синова из епифаније божанства. У складу са тим у ликовним делима су и представе тих јунака са обележјима змаја. Посебно је појачано појављивање змаја од почетка XIX века када се у Србији поново подударају митолошко и епско у националном освешћењу и националном покрету за ослобођење од Турака. Змаја носе на сликама косовски јунаци Милош Обилић и његови побратими Топлица Милан и Косанчић Иван. Косовски јунаци имају на шлему змаја каквог има и Жак Арагонски.⁷⁵ Оваква иконографија за косовске јунаке може се сматрати разумљивом и због сазнања да су у питању митолошке личности, односно стара српска прехришћанска божанства, али одакле потиче слична иконографија за поједине ране српске владаре као што су жупан Мутимир, велики жупан Часлав Клонимировић и велики жупан Вукан, син Стефана Немање на Табли српских владара Адама Шмита?⁷⁶

Змај се везује за све Венде и Келто-Гале⁷⁷, а Мавро Орбин на

⁷² М. Гроздановић-Пајић, Р. Станковић, *Датирање и водени знаци српских ћириличних рукописних књига Пећке патријаршије*, Археографски прилози 13, Београд 1991, стр. 16, 47, 52-53, 70, 182, 199-200, 207.

⁷³ N. Stoicescu, *Vlad Tepes*, стр. 180.

⁷⁴ G. Hindley, *The Guinness Book Of British Royalty*, London 1991, стр. 68-71.

⁷⁵ Д. Медаковић, *Косовски бој у ликовним уметностима*, Београд 1999.

⁷⁶ Исто

⁷⁷ O. Neubecker, R. Harmignies, *L'Heraldique*, стр. 105.

овом трагу змаја доводи у везу уопште са Словенима и на једној гравирани «Словена са 'Германског мора'» налази се штит са змајем.⁷⁸

Многи сматрају да је змај у хералдику ушао преко врло проблематичне хералдике и родослова породице Охмућевић. У грбовнику Охмућевића је дат низ грбова српске, босанске и хрватске владарске куће и властеле.⁷⁹ Многи су несумњиво тачни иако носе неке елементе за које се сматра да су додаци из тог времена. Било како било, породица Охмућевић је заиста постојала и помиње се од 1342. године у области српске земље Хум.⁸⁰ У овом грбовнику се први и једини пут помиње витешки ред Св. Стефана (Немањића)⁸¹, а змај је атрибут и саставни део кациге грбова породица Бранковића (Србија-Косово)⁸², Црнојевића (Зета)⁸³, Дињићића (Босна)⁸⁴, Клешића (Босна)⁸⁵, Тарцаровића (Босна)⁸⁶, Пикиеломеновића (Босна)⁸⁷, Франкопановића (Хрватска)⁸⁸. Једино код Качића (Босна)⁸⁹ змај је основна ознака грба на штиту. У овим грбовима је могуће присуство традиције редова витезова змаја. Многи од ових грбова са змајем се појављује и у грбовнику Ивана Бојничкића племства Хрватске и Славоније, али и неки други: Батијани Неметујвар⁹⁰, Бран-

⁷⁸ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968 (Пезаро 1601.), стр. СЛIII.

⁷⁹ А. В. Соловјев, *Постанак илирске хералдике и породице Охмућевић*, Гласник Скопског ученог друштва XII, Скопље 1933.

⁸⁰ *Исто*, стр. 82-83.

⁸¹ *Исто*, стр. 107, 113-114.

⁸² *Исто*, стр. 115.

⁸³ *Исто*

⁸⁴ *Исто*, стр. 118.

⁸⁵ *Исто*, стр. 119.

⁸⁶ *Исто*

⁸⁷ *Исто*, стр. 122.

⁸⁸ *Исто*, стр. 123.

⁸⁹ *Исто*, стр. 38.

⁹⁰ I. Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Nurnberg 1899, Bd. IV. 13. Taf. 9.

ковић⁹¹, Брешћановић⁹², Бућа⁹³, Црнојевић⁹⁴, Дињичић⁹⁵, Гара⁹⁶, Качићи⁹⁷, Клешић⁹⁸, Кушлан⁹⁹, Лацковићи¹⁰⁰, Латкфи¹⁰¹, Ленковић¹⁰², Манциковић¹⁰³, Нугент¹⁰⁴, Пикеломеновић¹⁰⁵, Равен¹⁰⁶, Стипановић¹⁰⁷, Суходоли¹⁰⁸, Тарцаровић¹⁰⁹, Зрински¹¹⁰, Аитић¹¹¹ и Змајић¹¹².

Грб са змајем, или грб са цимером змаја имају многе хрватске племићке породице из каснијих времена: Статилићи (околина

⁹¹ *Исто*, Taf. 16.

⁹² *Исто*

⁹³ *Исто*, Taf. 17.

⁹⁴ *Исто*, Taf. 24.

⁹⁵ *Исто*, Taf. 28.

⁹⁶ *Исто*, Taf. 37.

⁹⁷ *Исто*, Taf. 57.

⁹⁸ *Исто*, Taf. 63.

⁹⁹ *Исто*, Taf. 71.

¹⁰⁰ *Исто*, Taf. 72.

¹⁰¹ *Исто*

¹⁰² *Исто*, Taf. 73. На рељефној гробној плочи Ивана Ленковића, капетана сењских и жумберачких ускока, 1556-1563. године, налази се грб са змајем.

¹⁰³ *Исто*, Taf. 78.

¹⁰⁴ *Исто*, Taf. 96.

¹⁰⁵ *Исто*, Taf. 106; С. Рудић, *Породица Пикјеломеновић и Илирски грбовник*, Историјски часопис XLVII, Београд 2000, стр. 77-86.

¹⁰⁶ *Исто*, Taf. 114.

¹⁰⁷ *Исто*, Taf. 138.

¹⁰⁸ *Исто*, Taf. 134.

¹⁰⁹ *Исто*, Taf. 135.

¹¹⁰ *Исто*, Taf. 153.

¹¹¹ *Исто*, Taf. 155.

¹¹² *Исто*, Taf. 174.

Трогира)¹¹³, Алексићи (од племена Качића, Макарска околина)¹¹⁴, Андријашевићи (од племена Качића, Макарска околина)¹¹⁵, Барановићи (од Качића, код Шибеника, од којих је композитор Крешимир Барановић)¹¹⁶, Баришићи (од Качића)¹¹⁷, Бартуловићи (од Качића)¹¹⁸, Блажевићи (од Кардишића, околина Омиша)¹¹⁹, Геречи (Вараждин)¹²⁰, Гоце-Басеђи (Гучетић-Овчаревић, Дубровник)¹²¹, Гримани (пореклом из Вићенце)¹²² и Гусићи (од племена Гусић, крбавски кнезови)¹²³.

Грб са змајем имају чешке племићке породице Вартемберк¹²⁴ и Хадове¹²⁵ и словачки племићи: Балаш¹²⁶, Батори¹²⁷, Банкер¹²⁸, Ка-

¹¹³ Михајло Статилић се са синовима Матијом и Иваном доселио из Ердеља, 1515. године, у Сегет код Трогира. Михајло је добио племство и грб кога окружује змај од немачког цара Максимилијана. Овај грб је сачуван на њиховој кули. Иван је био секретар угарског краља Лудвига II, а од француског краља Франсоа I је примио диплому, 1528. године. најзад је постао бискуп у Ердељу. Јаков Статилео је радио као вајар на двору угарског краља Матије Корвина у Будиму. (К. Cicarelli, *Popravorak kule Statilića u Segetu kod Trogira*, Зборник заштите споменика културе XV, Београд 1964, стр. 99-104.)

¹¹⁴ *** *Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini*, Heraldички зборник, Zagreb 1938, стр. 8.

¹¹⁵ *Исто*, стр. 19.

¹¹⁶ *Исто*, стр. 44.

¹¹⁷ *Исто*, стр. 47.

¹¹⁸ *Исто*, стр. 48.

¹¹⁹ *Исто*, стр. 76.

¹²⁰ *Исто*, стр. 267.

¹²¹ *Исто*, стр. 284.

¹²² *Исто*, стр. 292.

¹²³ *Исто*, стр. 303

¹²⁴ J. Halada, *Lexikon České šlechty, erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, I, Praha 1994, стр. 172-173; R. F. von Prochazka, *Osterreichisches Ordenshandbuch*, стр. 121.

¹²⁵ J. Halada, *Lexikon České šlechty*, III, Praha 1994, стр. 54.

¹²⁶ J. Novak, *Rodove erby na Slovensku*, I, 1980, стр. 50; *** *Encyklopedia Slovenska II*, Bratislava 1978, стр. 48-49.

¹²⁷ *Исто*, стр. 56.

¹²⁸ *Исто*, стр. 60.

ролиови¹²⁹ и Торок¹³⁰. Словачки витезови змаја су, заправо, угарски племићи Балас¹³¹. Змајеви су и угарски Бохуси¹³², као и Калаји¹³³, Кенде¹³⁴ и Васархељи¹³⁵.

Грб који окружује змај има и: породица Бочкај од Бочке и Киш-Марје (Према даровници краља Жигмунда Иштвану Бочки у Констанци, 1418. године. Из ове породице је Иштван Бочкај, трансилвански кнез кога су Турци поставили за краља Угарске); породица Бетлена од Иктара (Додељен од стране Жигмунда 1420. Из ове породице је трансилвански кнез и угарски краљ Габор Бетлен.); породице Кишвардај (изумрле 1582.), породице Калај од Нађ-Калаја из рода Балог-Шемјен (1770.); породице Ацел, 1605.; Андраша Чанадија (1629.), породице Кенде од Келешеа, породице славног хералдичара Гезе Чергеа (1563.); Берзевици од Берзевице, чешки кнезови од Зибенбергена (XVII век)¹³⁶, Какаш-Ломнице (1559. године).¹³⁷

Витезови реда змаја постоје и међу Немцима. Херцог Албрехт Аустријски има печат са змајем без крила који телом окружује његов штит. Истоветан штит је и у његовом грбу, а за шлем на цимеру је ланцем прикачен склупчани змај, заправо орден реда змаја.¹³⁸ Екслибрис Кристофа Боча фон Цвингебурга и његове супруге Барбаре Фуке из 1471-83. године међу бројним орденима садржи и знак Друштва Змаја. Немачки сликар Лука Кранах Старији, почетак XVI века, све своје своје слике и гравуре потписује

¹³² Исто, стр. 136.

¹³³ Исто, стр. 254.

¹³⁴ I. Nagy, I. Friebeisz, *Magyarország családai czimerekkel es nemzekrendi tablakkal*, Pest 1857, стр. 128.

¹³⁵ Исто, стр. 155.

¹³⁶ I. Nagy, *Magyarország családai czimerekkel es nemzekrendi tablakkal*, Pest 1860, стр. 26.

¹³⁴ Исто, стр. 187.

¹³⁵ I. Nagy, *Magyarország családai czimerekkel es nemzekrendi tablakkal*, Pest 1865, стр. 76.

¹³⁶ R. F. von Prochazka, *Osterreichisches Ordenshandbuch*, стр. 121.

¹³⁷ Д. Ацовић, *Деспот Стефан и ред Змаја*, стр. 4-8.

¹³⁸ G. A. Seyler, *Geschichte der Heraldik*, Neustadt au der Aisch 1970, стр. 466.

иницијалима између којих се налази раскриљени змај.¹³⁹ Албрехт Дирер на својој чувеној слици *Поклоњење мудраца*, од којих је јадан од мудраца, млади и дугокоси, насликан као његов аутопортрет, на грудима има брош, заправо варијанту Ордена реда змаја. Орден је елиптичан, у средини је велики црни драги камен окружен бисерима, а све њих окружују два змаја.¹⁴⁰ Албрехт Алтодорфер слика Александра Великог, његову војску и противнике у средњовековном изгледу. Александар је средњовековни витез са шлемом на коме има раскриљеног златног змаја.¹⁴¹

Грб деспота Стефана Лазаревића са змајем је новијег датума и није посведочен као такав у XV веку и касније.¹⁴²

Једна од најстаријих представа грба кнеза Лазара налази се на парпетној плочи приправе манастира Хиландара коју је он градио. Реч је о кациги са роговима која се уствари наставља на панцирну кошуљу. Кошуља је врло интересантно стилизована и нема аналогije у средњем веку.¹⁴³ Истоветну стилизацију налазимо на копчи из Ритопека из почетне фазе гвозденог доба, а реч је о налазима који се везују за Ските.¹⁴⁴ Очигледно је реч о копчи-фибули у облику змаја са телом које је апсолутно стилизовано као »панцир" на грбу кнеза Лазара. За беле рокове на кациги грба кнеза Лазара се сматра да су рогови бовида. Међутим, овде ће пре бити речи о роговима змаја.

Поред грба кнеза Лазара у Хиландару се налазе још две плоче. Једна је са класичним грбом Немањића, а друга је са грбом у форми двоструког змаја «две повезане аждаје, грб непознате породице».¹⁴⁵

¹³⁹ *** *Stara Nemačka grafika*, Београд 1967; Група аутора, *Музеји света – Дрезден – Галерија слика*, Београд 1980, стр. 146-147.

¹⁴⁰ *** Група аутора, *Музеји света – Фиренца – Уфици*, Београд 1971, стр. 144; М. Paltrinijeri, F. d. Poli, *Direr*, Milano 1976, стр. 47.

¹⁴¹ *** Група аутора, *Музеји света – Минхен – Стара пинакотека*, Београд 1971.

¹⁴² Група аутора, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, стр. 107-108.

¹⁴³ *Исто*, стр. 108.

¹⁴⁴ М. Гарашанин, *Праисторија Србије II*, Београд 1976, стр. 411, таб. 117.

¹⁴⁵ С. Петковић, *Хиландар*, Београд 1989, стр. 33.

„У питању је грб властеле коју треба утврдити“ (?).¹⁴⁶ Пошто је припрату манастира Хиландара кнез Лазар градио са монахом Доротејом то се да претпоставити да је то његов грб. Монах Доротеј је уствари царски деспот Иваниш (1305-1383.) који је по свему био деда кнеза Лазара по мајци.¹⁴⁷

У манастиру Велући код Трстеника налази се исликана целокупна породица деспота Иваниша: деспот Дејан (син), Јован, Димитрије и Костадин (унуци) и Оливер (параунук). Неколико њих је исликано са одећом која има и коласте аздије са змајевима. Велућа је грађена и сликана око 1370. године.¹⁴⁸

Сви примери везани за грб, по свему судећи бившег царског деспота Иваниша и његових потомака са примерима хералдике са змајем из периода око 1370. године говоре да је овај ред био присутан у Србији у врло раном периоду. О чланству у неком тајном реду са седиштем у Напуљу пре 1388. године постоје подаци за кнеза Лазара и краља Твртка. За њих се каже да су били добри пријатељи и да су припадали «тајном друштву».¹⁴⁹ Напуљом су владали краљеви Арагона који су, као што је познато, имали витезове реда змаја. И на двору краља Жигмунда, још од 1388. године, постоји тајна партија којој је приступио Хорвати Јанош и којој су припадали Симон Торњои и отац и син: Миклош и Иштван Лацки.¹⁵⁰ Миклош Лацки је врло значајан још за време краља Лајоша и у борбама са Пољцима 1369. године.¹⁵¹ Већ тада је Иштван Лацки имао печат са змајем. Интересантно је напоменути да округли прозор на катедрали у Трогиру, из XIV века, којим владају Шубићи, украшавају два змаја.¹⁵² По свему ово су све били чланови угарског Братства Св. Ђорђа.

¹⁴⁶ Д. Богдановић, В.Ј. Ђурић, Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978, стр. 125.

¹⁴⁷ Ж. Андрејић, *Велућа Драгаша*, Београд-Рача 1996, стр. 71, 258.

¹⁴⁸ Ж. Андрејић, *Велућа*, Београд-Рача 1992, стр. 43-45; Исти, *Велућа Драгаша*, стр. 41, 101-102.

¹⁴⁹ P. Antal, S. Gyula, *Az anjou haz es orokosei*, стр. 411.

¹⁵⁰ *Исто*, стр. 414.

¹⁵¹ *Исто*, стр. 278.

¹⁵² Г. Суботић, *Архитектура и скулптура средњег века у Приморју*, Београд 1963, стр. 72.

Енглески краљ Хенри VII у свом грбу има црвеног змаја као и његова ћерка Маргарета Тјудор.¹⁵³ У свом грбу црвеног змаја – виверна има и принц од Велса.¹⁵⁴ Фамилија Вилкинс у цимеру свог грба има главу змаја (1560. године), а из 1616. године је грб Филипа ерла од Монтгомерија са цимером на коме је црвени змај раширених крила.¹⁵⁵ Да ред змаја постоји у XVI веку у Енглеској говори нам маркантан пример енглеског вице-адмирала сир Френсиса Драка – Дрејка (1540-1596.) кога је краљица Елизабета произвела у витеза реда, а бродови његове армаде су се звали *Drak's* – Змајеви. Ова флота је поразила Шпанце у каналу Ламанш те су га и они звали Змај.¹⁵⁶ Сир Френсис је имао грб са змајем који седи на бродском сидру чији конопац везује земљину лопту, а божја рука крунише змаја. Он је имао алтернативни грб где божја рука држи сидро на коме су змај раширених крила и земљина лопта, односно глобус.¹⁵⁷

После XVI века угарски ред Змаја, као и многи други редови се не помиње. Међутим, у многим земљама на традицији витезова реда Змаја, уз појаву ватреног оружја формирају се коњичке јединице у Шпанији, Француској, Енглеској, Русији и тд. под називом Драгони. Драгони су биле јуришне јединице које су решавале многе битке брзином и ватреном моћи тако да им нису били потребни тешки и гломазни оклопи.¹⁵⁸

Неке папе, као Гргур XIII (1572-1585.) и Павле V (1605-1621.) имају грбове са змајем.¹⁵⁹ Папа Гргур XIII је, заправо, Уго Бонкопањи који је из племићке породице из Болоње.¹⁶⁰ Павле V, Камило Бор-

¹⁵³ J. Cannon, R. Griffiths, *The oxford illustrated of the British Monarchy*, Oxford New York 1988, стр. 254, 243.

¹⁵⁴ G. Hindley, *The Guinness Book of British Royalty*, London 1991, стр. 26.

¹⁵⁵ T. Woodcock, J. M. Robinson, *The Oxford guide to heraldry*, Oxford 1990, стр. 10, 16.

¹⁵⁶ *** *The World book encyclopedia* 4, Chicago 1953, стр. 2077.

¹⁵⁷ T. Woodcock, J. M. Robinson, *The Oxford guide to heraldry*, стр. 84, таб. 15.

¹⁵⁸ *** *Enciclopedia universal ilustrada XVIII*, Nadrid 1958, стр. 2160-2162.

¹⁵⁹ O. Neubecker, R. Harmignies, *L'Heraldique*, стр. 236-237.

¹⁶⁰ *** *Enciclopedia Italiana*, XVII, Roma 1951, стр. 939.

гезе, такође је из Болоње, из чувене племићке породице.¹⁶¹ Позната је представа града Болоње испред кога се налази на округлом брду раскриљени змај који је штити. Болоњом су владали Висконти, као витезови реда змаја.

Дубровачка племићка породица Басеги има грб са златним змајем раширених крила у грбовнику из 1667. године.¹⁶² Грб змаја има породица Драго из Котора с почетка XIII века, а потом и породица Змајевића из Пераста. Змајевићи из Пераста су на породичној кући и цркви имали грб са змајем. Један од најпознатијих био је Матија Змајевић који је био у Русији адмирал балтичке флоте Петра I. Његов отац Крсто је имао сабљу са балчаком у форми змаја.¹⁶³ Грб Русије Петра I са двоглавим црним орловима на основном штиту има Св. Ђорђа који убија аждају а на једном од грбова на ланцу има змаја.¹⁶⁴ На просторима Хрватске се симболика Змаја појављује тек са обнављањем тајног друштва Слободних зидара. У вараждину је 1775. године од стране грофа Ладислава Ердедија, Фрање Драшковића, грофа Карла Ауерсперга и Антона племенитог Волгемут основана ложа „Код три змаја“.¹⁶⁵

Сећање и традицију змаја одржали су потомци феудалних кнезова Калимахо-Суцо из Влашке и Молдавије у XVIII и XIX веку. Њихов грб представљају вертикална жуто-бела поља са зеленим змајем.

Код Срба у време I српског устанка су били познати велики јунаци Јанко Катић под надимком «Змај са Космаја» и Стојан Чупић «Змај од Ноћаја» а чији је параунук, Никола Чупић био познати слободни зидар.¹⁶⁶ У то време се о Карађорђу пева: «Ко ће љута змаја преварити». Интересантно је поменути да кнежевски и краљевски грб Обреновића који је нацртао Каниц, у себи садржи и змију уробор која својим прстеном затвара и штити један од грбова

¹⁶¹ Исто, стр. 237.

¹⁶² D. Veretić, *Dubrovnik*, Zagreb-Dubrovnik 1986, табле.

¹⁶³ Р. Ковијанић, *Преци адмирала Матије Змајевића*, Годишњак поморског музеја Котор X, Котор 1962, стр. 65-77.

¹⁶⁴ З. Орфелин, *Историја Петра Првог*, Венеција 1772.

¹⁶⁵ З. Ненезић, *Масони у Југославији*, Београд 1987, стр. 84.

¹⁶⁶ Исто, стр. 197.

Србије: крст са четири оцила.¹⁶⁷ У Срба је био најзнаменитији Јова Јовановић-Змај који је уређивао часопис «Змај» а у Бечу штампао разгледнице са Змајем који лети изнад Новог Сада. Змај је са Ђорђеом Рајковићем превео збирку назаренских песама „Харфа Сионска“. Када је увидео праву суштину назаренства Змај се покајао: „Да сам предвиђао штете, које она сада наноси православлу, ја их не бих преводио, па ма како лепе биле.“¹⁶⁸

И многи градови имају у свом грбу змаја као знак некадашње припадности неком од витезова реда змаја. Грб Љубљане, престонице Словеније, којим су некада владали грофови Цеља, има кулу на којој стоји раскриљени змај.¹⁶⁹ На реки Савињи је подигнут, 1900-1901. године, Змајски мост на коме се налазе фигуре раскриљених змајева отворених чељусту.¹⁷⁰ Клагенфурт у Аустрији, такође, има кулу испред које лебди раскриљени змај.¹⁷¹ На грбу града Дебрецина змај савијен у круг закиљује руку са сабљом, пиштољем и сунцем изнад њих.¹⁷² Трутнов у Пољској има на грбу змаја без крила испред кула и улаза у град.¹⁷³ Змаја, базилиска, поседује грб града Базела.¹⁷⁴

У оквиру Слободних зидара на подручју Хрватске је основано друштво «Браће хрватског змаја» које је имало грб истоветан витезовима реда Змаја краља Жигмунда. Друштво је основано 1905. године а од стране кнеза Алберта Турн и Таксис добили су стари град Озаљ који је био власништво Зринских и Франкопана. Радилу су и на обнављању Вране, старог утврђења витезова Темплара. Овај град, као и Новиград са острвом Пагом својевремено је откупио

¹⁶⁷ Група аутора, *Родословне таблице и грбови српске династије и властеле*, стр. 251-252.

¹⁶⁸ Ђ. Слијепчевић, *Назаренство у Србији до 1914. године*, Београд 1943, стр. 6.

¹⁶⁹ , стр. 676.

¹⁷⁰ *** *Blago na putevima Jugoslavije*, Београд 1983, стр. 71.

¹⁷¹ *** *Enciclopedia XXVIII*, Madrid 1968, стр. 3467.

¹⁷² П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, у додатку.

¹⁷³ М. Ćirić, *Heraldika*, 1, Београд 1988, стр. 106.

¹⁷⁴ *Исто*, стр. 73.

краљ Жигмунд 1409. године.¹⁷⁵ На развоју култа Зринских у народу је радила ова дружина. Зрински је постао симбол борбе за ослобођење од «столетног јарма».¹⁷⁶ Оснивачи друштва су били Иван Бојнички и Емилијан Ласовски. Иван Бојнички је од 1890. године био члан мађарске масонске ложе «Корвин Матија» а 1892. године оснива у Загребу прву хрватску ложу «Хрватска вила» и постаје њен старешина. Због сукоба Бојнички излази из ложе и покушава да оснује нову. Бојнички долази у сукоб и са Штросмајером због става према цркви.¹⁷⁷

Са окретањем хрватског национализма ка новоснованој држави, Краљевини Југославији и Србима «Браћа хрватског змаја» пишу текстове без икаквог научног основа којима покушавају да присвајају српску историју и српске историјске личности као што је Милош Обилић¹⁷⁸, за кога ће мо видети да је био витез реда змаја кнеза Лазара. На тим основама раде све подружнице. Огранак у Дубровнику, на пример представљају: Н. Бјеловучић, председник, змај сугвјетски, Крешимир Словинић, змај будвански, Копривица Нико, змај цавтатски, Кисић Нико, змај комолачки, Стјепо Бјеловучић, змај јањински, Бјеловучић Нико, змај дубровачки, Јосип Поседел, змај супетарски, Свилокос Вицко, змај грушки, Киси Михо, змај од Ријеке дубровачке и Рапица Ђуро, змај лапатски.¹⁷⁹

¹⁷⁵ P. Antal, S. Gyula, *Az anjou haz es orokosei*, стр. 482.

¹⁷⁶ V. Deželić, *Bibliografija književnog rada Emilija Lasovskog*, Zagreb 1930, стр. 7.

¹⁷⁷ З. Ненезић, *Масони у Југославији*, стр. 126-130, 132.

¹⁷⁸ S. Delić-Dubički, *Kobilici-Južni Kobilicani-Turopoljci*, Zagreb 1938.

¹⁷⁹ N. Z. Bjelovučić, *Crvena Hrvatska i Dubrovnik*, Zagreb MCMXXIX.

КИНЕСКИ ЗМАЈ

Сматра се да све што се догађа на Далеком истоку има некакве везе са змајем који је позитивно и благословено биће. Свака дванеста година по кинеском календару посвећена је змају. Ова година се сматра веома напредном и свако ко се роди у њој уживаће у дугом и здравом животу уз велико богатство.

Владарска симболи змаја је у коренима настанка старог кинеског царства. Оснивач кинеске царевине Фукси се, према легенди, појавио у телу змаја. Пре ће бити да је Фоки као шаман имао одећу у форми змаја који је био прастари тотем Кинеза. Друге легенде кажу да је имао дугу главу, прелепе очи, зубе од корњаче, змајска уста и белу браду до земље. О њему постоји легенда да је једном прилико ишао песковитим спрудом реке Менгхо када је пред њега из реке изашао змајски коњ Лонг-мо угледао је на његовом телу разне шаре и цртеже. Од ових шара Фукси је створио осам симбола којима је означио природне елементе. Сматра се да је то био почетак кинеског писма. Фукси је владао Кином у телу змаја

и при томе је људе научио рибарењу, припитомљавању домаћих животиња и узгајању свилене бубе. Њему се првом, 2962. године п. н. е. указао змај. Он је створио справу којом је Ју измерио и одредио величину свемира. И цар Ју је рођен у облику змаја а истакао се прављеном канала и обуздавањем поплава¹.

И Буда, највећи бог Кине се приказује како јаше на змају. Тако је коњ, на коме је јахао, вратио успешно Танг Сенг са изворним текстовима Будиног учења са ходочашћа. За награду, коњ је претворен у змаја вођу небеских змајева који чувају пребивалишта богова.²

У старом кинеском царству змај је симбол силовите снаге природе која је припитомљена у корист света и благословно делује на људе а погодно на плодоред. Али, змај је и симбол земљиних потреса. У Кини и Јапану змај - Лунг је у нераскидивој вези са громом. Змај је симбол грмљавине, а гром је атрибут змаја. По легенди бог грома има главу човека а тело змаја. Из тих разлога су преисторијске налазе доводили у везу са змајем или са громом. Зато су фосилну слоновачу и зубе мастодонта називали змајске кости и змајски зуби, а камене праисторијске батове и секире су описивали као громовно камење. Од ових "змајских костију" су локални лекари правили врло цењене лекове.

Лунг је божанско стваралачко биће кључно у кинеској митологији и култури. Символизује величину, моћ, доброту и благослов, има анђеоске особине, леп, добродушан, мудар, интелигентан, храбар, племенит, истрајан и пун енергије, савладава све препреке. На таоистичком бронзаном огледалу из III века пре н. е. приказани су два велика змаја, Буда и цар³. Таоиста Чунаг Цу (399-295. године п. н. е.) проучавао је тајанствене моћи змаја да би разрешио сукобе супротности претворивши га у симбол јединства. За њих се најчешће граде храмови поред мора и река пошто живе у води и владају њом. Змајеви стварају тешке облаке пуне плодотворне кише, а преко муње и грома којим владају, сједињавају небеску кишу и земљу. Преко лозе предака или сродством са фигуром

¹ А. Christie, *Kineska mitologija*, Опатја 1983, стр. 93.

² Исто, стр. 131.

³ С. Whittaker, L. Milluer, R. Tayama, *Oriental Mythology*, London 1998, , стр. 27.

змаја све његове особине снаге и мудрости доступне су људима.⁴

У Кини постоји Змајева планина - Лунгшан, а тамо где Жута река - Хоангхо пролази кроз дубок кланац тај теснац се зове Змајева врата. По прастарој легенди, риба која прође узводно кроз ова врата претвара се у Змаја.⁵ Позлаћена бронзана глава змаја из Џин-Дсуна, млађе раздобље Џо, карактерише изглед главе неког стега - драконтеона.⁶ На храмовима и царским гробницама постављане су змајеве главе од печене и глеђосане глине у функцији чувара и заштите.⁷ На једној трonoжној кадионици од глеђосане керамике (1260-1368. године), пронађеној у бунару Жутог храма, приказана је планина и змај свијен око ње. Испод Змајеве планине откривена су многа насеља неолитске културе карактеристичне по финој, танкој и углачаној керамици израђиваној на брзом витлу.⁸ Порцулански тањира и мањи или већи ћупови украшени сликаним змајевима или у плитком рељефу присутни су у свим кинеским династијама.⁹

Змај је симбол и истока и излазећег сунца, тако да су му у време династије Шанг приносили жртве. Змај истока и пролећа био је зелен и одговарао му је елемент дрвета у кинеској митологији. Змај је биће које доноси кишу и с тога је симбол мушког принципа јанг. Постоји у Кини пет врста змајева: небески, који чувају пребивалишта богова; духовни, који надгледају ветрове и кишу а само случајно изазивају поплаве; земаљски, који чисте реке и продубљују мора; чувари скривеног блага и царски са пет панци. У праисторији су прављене маске у облику рогатог змаја познат и као "прождрљивац" јер се веровало да једе људе и зато је изгубио тело. Израђивани су украси за свечане палице у облику рогатог змаја. Од прелепог смећег жада су израђивани мали привесци и жртвени кодути у облику змаја. Познат је велики број тањира од квалитетеног кинеског порцелана са изузетно сликаним змајевима. На

⁴ M. O'Connell, R. Airey, *Ilustrovana enciklopedija znakova i simbola*, стр. 141.

⁵ V. Maljavin, *Kina*, Beograd 2008, стр. 13.

⁶ Sh. E. Lee, *Istorija umetnosti - Daleki Istok*, Beograd, стр. 27, 31.

⁷ H. Munsterberg, *Daleki istok*, стр. 72.

⁸ A. Christie, *Kineska mitologija*, стр. 13.

⁹ Sh. Zhiyu, *Muzej Shanfhai*, Zagreb 1981, сл. 43, 51; Sh. E. Lee, *Istorija umetnosti - Daleki Istok*, стр. 368-370.

слици Девет змајева, на вертикалном свитку, коју је 1244. године насликао даоистички песник и сликар Шин Ронг приказани су змајеви како појављују из облака и океана. За даоисте змајеви, осим кише и цара, симболизују и темељну истину њихове филозофије: пут који се открива у тренутку само да би мистериозно нестао.¹⁰ У сликарству Кине постојала је посебна категорија за слике слике са змајевима који су приказивани спирално извијених тела делом уроњена у спирале облака.¹¹ На исти начин змајеви се приказују и у новије време, као на округлој дрвеној кутији, из XVIII века.¹²

Царски змајеви су приказивани како чувају ватрену перлу у води при чему се хране бисерима и опалом. Перла симболизује царску ризницу која је чувана у фантастичним подводним палатама од кристала. Једном годишње се ови змајеви подижу на небо и подносе извештај Врховном цару.¹³

Главни кинески змај, Лунг има рогове јелена, воловске уши, главу камиле, змијски врат, тигрове ноге, орловске панце, рибље крљушти што сјаје у пет боја по телу, а живи високо у ваздуху.¹⁴ Приближава се земљи само када нешто посебно да се догоди а нарочито када се рађа неки знаменит човек. Када је рођен највећи кинески мудрац Конфучије на његову кућу су слетела два змаја. Када је Конфучије хтео да укори Лаоцеа рекао је: "Ти си обичан човек и ниси ни мало налик правом змају".

Змај представља Јанг, мушки елемент а феникс Јинг, женски елемент а заједно представљају космичку хармонију. На једном привеску од жада из око 400. године пре н. е. приказана су пар птица феникс и пар змајева који симболизују то јединство.¹⁵ У време кинеске нове године организују се велике светковине посвећене змају. Велики змајеви од платна се носе на великој мотки попут

¹⁰ Исто, стр. 16-17, 22, 24-25, 42, 50, 85, 86.

¹¹ Н. Munsterberg, *Daleki istok*, стр. 156-157.

¹² Исто, стр. 203.

¹³ Исто, стр. 126.

¹⁴ Сличност са кинеским змајем има и грифон-змај степског анималног стила и простора Средње Азије. Змај из Пазарика, VI-V век п. н. ере, израђен од дрвета и коже прождире ирваса и веома је сличан бронзаној глави змаја из Цин-Дсуна. (Sh. E. Lee, *Istorija umetnosti - Daleki Istok*, стр. 27, 29.)

¹⁵ Н. Munsterberg, *Daleki istok*, Rijeka 1968, стр. 31.

каквог драконтеона у грандиозним процесијама које представљају прастари ритуал. У игри се носи и велика црвена лопта око које се покреће тело змаја. У кинеском календарском циклусу једна година припада Змају. У Јужној Кини се организују фестивали са змајским лађама, сваке године, петог дана петог месеца (око средине јуна). Верује се да је читава земља обележена змајским линијама и зато, пре него што граде куће, консултују свештенике да не би градили на змајским местима и линијама.¹⁶

Кинези изузетно поштују змаја, кога зову Лунг и он је потпуно позитивно биће. Змај је позитивно биће и за све туранске и степске народе Средње Азије. И народи Средње Азије сматрају да потичу од Астијага - Змаја. Јасна је разлика Кине и Средње Азије у ставу према змају у односу на индоиранце и аријце Европе за које је он одувек био негативно биће. У Кини сматрају великом чашћу назив "змај" али, управо због тога, осим сина неба, кинеског цара не сме га нико имати. Још први митски кинески цар Ши-нонг, "божанси ратар" рођен је од змаја. Читава његова владарска породица, као и петоро браће беху најбољи и најмудрији владари. Сви они су имали змајски облик. Змај је главни симбол и грб цара у прошлости па све до последњег у XX веку. Жути царски барјак на себи има представу љутитог змаја са седам панци. Кинески цар је био обучен у симболично жуто одело са извезеним змајем. На богато украшеној жутој царској одећи представљени су бројни већи и мањи змајеви.¹⁷ Са змајевима је био украшен његов златни престо на коме је седео испред великог паравана са змајем. Сви предмети који су припадали цару носили су представе змаја. Први владари доба Минг, као Лунг Јо (Змај Јо), 1403-1424. године; Шијан Деа (1426-1435.) и Џенг Деа (1506-1521.), чувени су по богато резбареним предметима у цинобер црвеном лаку¹⁸. Врло је приметно да су први владари династије Минг били савременици угарског краља Жигмунда и српског деспота Стефана.

Жута боја, која је симбол земље и ратарства постала је симбол

¹⁶ С. Whittaker, L. Milluer, R. Tayama, *Oriental Mythology*, London 1998, стр. 36-38.

¹⁷ Sh. E. Lee, *Istorija umetnosti - Daleki istok*, стр. 422; С. Whittaker, L. Milluer, R. Tayama, *Oriental Mythology*, стр. 26; Н. Munsterberg, *Daleki istok*, стр. 204.

¹⁸ *Исто*, стр. 423-424.

и боја царства. Змај је у Кини и у Јапану приказиван као симбол владара и на кованом новцу. Царски брод - Змајски брод из савременог доба не разликује се много од викиншког Дракона.¹⁹

Царску власт Кине симболично представља змај као и улогу цара као посредника између неба и земље. Змај се појавио на царској застави у време династије Кинг. Од веремена динстије Хан (од 206. године п. н. е до 220. н. е) змајеви се сликају и у другим бојама. Тада је тиркизни змај постао симбол цара повезан са истоком и излазећим сунцем.²⁰

На богато украшеној жутој царској одећи представљени су бројни већи и мањи змајеви.²¹

У духу владарске идеологије Далеког истока је и царска породица Јапана. Још од пре 125 генерација јапанска царска породица води порекол, међутим, од кћери змајског краља мора познате као принцеза Плодни Драгуљ. За јапанске царе се верује да могу да се претворе у змајеве.²² Царска кутија за Хоке Сутру, крај раздобља Хеиан, XII век, чува се у светилишту Итсукушима у Хирошими. Свици са *Лотосовим Законом* чувају се у кутији споља украшеној змајевима од позлаћене бронзе постављеним на позадину од црног лака, традиционалног типа, у стилу раздобља Нара²³. На кутији за Сутру из старијег периода Фуцивара илустрована је сцена будистичке теме Фуде Непомичног. Мач Фуда, око кога је обмотан пламтећи змај, стоји непомично у мору а са обе стране стоји по један млад пратилац.²⁴

И владарска идеологија и митологија Кореје се заснива на змају.

Митологија змаја је сачувана доспевши све до модерног доба Кине при чему се и даље развијала и прилагођавала друштвено

¹⁹ Sh. Zhiyu, *Muzej Shanfhai*, сл. 240.

²⁰ М. O'Connell, R. Airey, *Илустрована енциклопедија знакова и симбола*, Земун - Београд 2007, стр. 26.

²¹ С. Whittaker, L. Milluer, R. Tayama, *Oriental Mythology*, стр. 26; Н. Munsterberg, *Daleki istok*, стр. 204.

²² *Исто*, стр. 141.

²³ *Исто*, стр. 304-307.

²⁴ *Исто*, стр. 309-310.

пожељним ставовима. У модерној причи *Сељачка девојка и принцеза* из Јунана човек по имену Јиао живео је са ћерком по имену Морска девојка у близини планине Коњско ухо. Једне године беше велика суша и људи су гладовали. Девојка је отишла у планину и открила језеро пуно чисте и бљештаве воде. Покушала је да ископа пролаз да би вода ишла до исушених поља. Пошто није успела очајавала је под дрветоми тада се појави дивља гуска која јој рече да ће успети уз помоћ златног кључа. Од ласте је добила одговор да до кључа може доћи ако пронађе ћерку Змајског краља. Пошто је дознала да трећа Змајева кћи воли народне песме она их је три данала певала и тада се појави зрећа кћи Змајског краља иако је краљ заповедио да нико од његових не сме отићи међу људе. Девојка јој објасни шта жели и зашто. Пошто је златни кључ био у краљевој ризници коју чува орао убица сваког ко покуша да уђе. Заједно су певале народне песме а девојка са села успева да уђе и изнесе кључ којим је откључала воде језера. Када је то сазнао Змајски краљ отерао је трећу кћер и она је остала на селу са Морском девојком певајући народне песме.²⁵

²⁵ A. Christie, *Kineska mitologija*, стр. 137-138.

ДРАКОНОФОРИ

За цара Исака II Анђела се верује да је 1191. године обновио царски ред Св. Ђорђа који је основао Константин Велики. Припадници Константиновог реда Св. Ђорђа веровали су да је он први те врсте и да га је основао Константин Велики, 312. године.¹ На Константиновом славолуку у Риму, испод медаљона Сол Инвиктуса, налази се сцена боја преторијанаца. Они носе драконтеоне.² Оснивање овог витешког реда се неоправдано везивало за Константина Великог јер је он сматран првим хришћанским царем. Међутим, рељеф на надгробном споменику из Тријера, II или III век, приказан је римски брод са реке Мозел на чијем прамчаном и крменом делу се налази по једна велика глава змаја.³ Овај брод са змајевим главама по много чему подсећа на ксније гермаснке и

¹ Д. Никол, *Бесмртни цар*, Бања Лука 1997, стр. 141.

² Н. V. Heintze, *Römische kunst*, Stuttgart 1969, стр. 104, сл. 103.

³ В. Kanlif, *Rinsko carstvo, narod i civilizacija*, Beograd 1980, стр. 145.

викиншке брзе бродове змајеве – дракар.⁴

У време Диоклецијана и Галерија змај је био божанство. Тако је Галерије тврдио да је рођен од стране божанског Змаја са планине Ртањ и мајке Ромуле, односно са Марсом, богом рата.⁵ Ова легенда се може реалније представити тако да се да закључити да је Галерије био син неког преторијанца – драконофора – змајоносца и због тога је галеријево рођење повезивано са змајем.⁶ У време импретора Константина и његових дворских теолога змај је постао не омиљен симбол. Константин се при томе послужио победом над Максенцијем, 312. године, а потом Лицинијем 324. године. До тада је „воља и тиранија зла прогонила слуге Господа“, а од тада је подарена слобода и онај Змај (Лициније), мучитељ хришћана, изгубио је власт „бригом Господа и мојом службом“. Тако пише Константин Еусебију. После победе на Миливијском мосту под знаком крста лабарума, 312. године, Константин је одредио 50. војника хришћана, Царевић их назива витезовима, да стално чувају крст лабарум који је поставио и на свој шатор. Овај знак га је подстакао да оснује ред “Константинових витезова”, али Царевић контрадикторно додаје да је овај ред зачео византијски цар Анђео Комнен.⁷ Константин даје да се кује новац на коме царски стег крст лабарум, Христов монограм пробада змију – змаја. Испред царске палате је дао да се постави слика на којој заједно са синовима и знаком ХР побеђује змаја. У средини слике је, погођен овим Константиновим оружјем, змај који се суновраћује у дубине мора и он на тај начин испуњава дело Св. Михајла. Константин II на свом новцу је представљен како коњем газии змију са легендом „Debelator hostium“. И на свом златнику, цар Хонорије газии змаја и копљем пробада његову главу. После победе над Атилом и Валентијан III баца змаја у прашину. И Христ је приказан са копљем у облику крста као

⁴ *** *Nouveau Lasrousse illustre*, 33, Paris 1897-1904, стр. 836.

⁵ Лактанције, *Какао умријеше прогонителји цркве*, (В. Lovrić) Ђаково 1913, стр. 11-12; Д. Срејовић, *Felix Romuliana*, Римски царски градови и палате у Србији, Београд 1993, стр. 46-52; Ж. Андрејић, *Владари Трибала*, стр. 94-95.

⁶ Ж. Андрејић, *О времену и идеологији римских тетрарха, настанку и значењу Ромулиане*, *Развитак* 217-218, Зајечар 2004, стр. 32.

⁷ J. Carević, *Konstantin Veliki i kršćanstvo*, Spljet 1913, стр. 91.

победник змаја.⁸

Из времена Константина Великог постоји и хришћанска скаска да је папа Силвестер вечно затворио змаја који је боравио у једној пећини испод Капитола. Када су пагани то видели примили су хришћанство.⁹ Изгледа да је овде реч о механичком змају. Он се појављивао из пећине брда Капитола. Носио је мач у зубима, а очи су му биле од црвеног драгог камења. Сваке године је посипана цвећем и потом му је жртвована једна девица. Она је одлазила у пећину са поклонима да би била посечена мачем. Свештеник је учествовао у овој превари. Патриције Силихије је разорио змаја и показао да Бог не може да буде оно што је направљено људском руком.¹⁰

Император Констанције II, трећи син Константина Великог, тријумфално је посетио Рим, 357. године. Марцелин говори о тој посети тако што описује и цареву пратњу која је носила копља на којима су се налазили змајеви исткани од пурпурних нити. Кроз њихова „широко отворена уста је пролазио ваздух, па су с тога, захваћени бесом, сиктали, препуштајући репове ветру“. Александар Јовановић их назива драконарији – стандарте са брадатом змијом, Дачким Драконом на врху и сматра да их је овај тип векселијума Константин Велики увео у војску, као асоцијацију на дачки тријум Трајана, а потом и због порекла његовог оца Констанција Хлора из Дакије где је Дракон поштован као и због улоге брадатих змија у савладавању египатске пустиње од стране Александра Македонског.¹¹

У римском царству је император у својој непосредној близини имао кохорту од 600 војника. Била је то гарда преторијанаца која се од других војника разликовала по томе што је на лицу имала маске а на копљу стег змаја – драконтеон. Осим тога, у свакој легији било је по 20. војника, драконофора – змајоноша.¹² У пратњи цара су обавезно носили лимене маске да би сакрили свој идентитет.

⁸ *** *Reallexikon fur antike und christentum*, 7, Stuttgart 1969, стр. 243-244.

⁹ Исто, стр. 250.

¹⁰ Исто, стр. 237.

¹¹ А. Јовановић, *Гло Србије завичај римских царева*, Београд 2006, стр. 347.

¹² *** *Nouveau Larousse illustre*, tom troisieme, Paris 1897-1904, стр. 834.

Њихов командант у време Диоклецијана био је Георгије из Кападокије, чији је отац пострадао за хришћанску веру.

Георгије је тајио да је, као и његова мајка, био хришћанин. Као двадесетеогодишњак је постао трибун и командант гарде тако да је и он носио на копљу стег змаја. Када је у Никомедији – Nikeји почео прогон хришћана он је иступио јавно пред императора¹³ и свој драконтеон зарио у прашину чиме је симболично одбацио стару веру и убио змаја. Бачен је у тамницу, потом је мучен али се није одрекао вере. Најзад је посечен мачем, 303. године, заједно са Александром, наводно, супругом Диоклецијановом¹⁴. Прве хришћанске представе Св. Георгија на иконама су биле у форми ратника са штитом и копљем у стојећем ставу. На икони из Винице представљен је као пешак са копљем које је окренуо на доле и на чијем врху је змија са човеколиком главом¹⁵. Његова представа на коњу када копљем убија аждају, односно змаја појављује се тек од X века. Ова иконографска представа са сижеом везаним за убиство чудовишта и спасавања девојекe, симболична борба против таме и зла, настала је као реминисценција на избледело сећање о његовој припадности Диоклецијановој гарди.

Као драконофор је приказан и Св. Теодор на глиненој плочици Винице, V- VI века. Ту је свети Теодор представљен као коњаник који носи уздигнути стег змаја и сигниран као Теодор Драк(онофор).¹⁶ Целикомученик Теодор Стратилат беше „војвода“ римски у „војсци цара Лицинија“ и градоначелник града Ираклије. Он је презрео идолопоклонство цара Лицинија и срушио идоле од сребра и злата. Због тога је пострадао 8. фебруара 319. године.¹⁷ Диоклецијановим времену припада саркофаг са сценом „прелазак Црвеног мора“ из Салоне – Сплит, IV век,¹⁸ где преторијанци држе

¹³ Епископ Николај, *Охридски пролог*, Ваљево 1991, стр. 307-308; X. Столић, *Православни светачник 1*, Београд 1988, стр. 407-408.

¹⁴ *Исто*

¹⁵ К. Балабанов, *Крамичке иконе из Винице*, Београд 1991, стр. 10; R. Pterović, *Armonia latina*, Beograd 2001, стр. 32.

¹⁶ R. Pterović, *Armonia latina*, стр. 44.

¹⁷ Епископ Николај, *Охридски пролог*, стр. 99.

¹⁸ Ђ. Mano-Zisi, *Antika*, Beograd, Zagreb, Mostar 1982, сл. 115, стр. 152.

стегове којима су, највреоватније, касније поломљени врхови са драконом.

О аутентичном изгледу драконофора сведочи комплетна опрема нађена у гробу једног римског федерата у близини аустријског града Салцбурга. Осим оружја, великог округлог штита, посребреног и позлаћеног оклопа, заштитне маске од посребреног и позлаћеног лима, штитника за ноге, у гробу је пронађен и метални део драконтеона – глава змаја. Драконтеон је био на дрвеном копљу, а тело је било сачињено од црвеног платна. Представа змаја је пронађена у старом Карнунтуму, на простору Аустрије, на примерцима цигала које су са ознаком „Leg XIV G. M. V.“ (Legio XIV gemina Martia Victrix).

Маске драконофора су налажене и у другим деловима Римског царства. У Немачкој, Енглеској, Сирији, Шпанији, Бугарској и Србији, али се у науци не повезују са драконофорима. Тврди се да су ове ретке маске биле парадне и да су коришћене само у време прослава значајних победа, борби или игара. Сматра се да су маске из Србије, пронађени у Смедереву и Костолу, из II-III века. Њихови мајстори су, наводно, били инспирисани трачким узорима оријентално-хеленистичког порекла.¹⁹

Међутим, римски преторијанци су стег змаја, или крилате змије, носили и много раније. На рељефу тзв. Великог саркофага Лудовици, пронађен испред врата Ст. Лоренцо у Риму, из 251. године, приказан је цар Хостилијан са својим преторијанцима који носе драконтеон у боју против варвара.²⁰ На још старијем саркофагу, крај II века, пронађеног у вили Della Cave di Pietralata код Портонација у Италији, приказан је битка против варвара где Римљани носе драконтеоне.²¹ Најстарија појава драконтеона је на Трајановом стубу где је приказано освајање Дакије. Али, ту драконтеон носе дачки варвари.²² Заправо, римљани су после заузимања Дакије прихватили као свој овај стег. То је била глава

¹⁹ *** Народни музеј Београд, Београд 1990, стр. 44-45; Ђ. Mano-Zisi, *Antika*, стр. 84, 117, 151; *** *Antički portret u Jugoslaviji*, Београд 1987, стр. 196.

²⁰ Н. V. Heintze, *Romische kunst*, Chstutghart 1968, стр. 96, 98, сл. 91.

²¹ *Исто*, стр. 100-101, сл. 93.

²²

змаја од сребра, отворених уста на врху копља, а тела од разнобојних тканина које су се вијориле на ветру.²³

Иако су хришћани одбацивали старе паганске царске сигнуме – драконтеон и змаја као негативно божанство има примера да су многи имали ово име. Један од најпознатијих био је Св. Драконтиус, епискуп Хермополиса. Он је рођен у Египту, а живео је средином IV века. Прогнан је од стране цара Константина у пустињу поред Црвеног мора. Врло је познат Драконтис Блосиус Емилиус, латински песник, родом из Картагине. Он је живео у Африци крајем V века, у доба доминације Вандала.²⁴

²³ *** *Nouveau Larousse illustre*, tom troisieme, Paris 1897-1904, стр. 833.

²⁴ *** *Nouveau Larousse illustre*, tom troisieme, стр. 831.

ЗМАЈЕВИ ЕНГЛЕСКЕ

У Енглеској је змај у рату пре Конквеста, код староседелаца Брита, био главни краљевски симбол. Његово легендарно порекло је описано Џефри од Монмута у *Flores historiarum*. Утер Пендрагон, отац краља Артура је имао визију ватреног змаја на небу што су његови витезови протумачили као предзнаком његовог доласка на престо. Када се то заиста десило после смрти његовог брата Аурелија Амбросиуса наредио је да се направе два златна змаја од којих је један требао да буде у Винчестерској катедрали, а други да се носи у боју. Оца краља Артура, Утера су зато Енглези прозвали Змајоглави. Заправо, Утер је сањао змаја у кругу звезда на небу. Међутим, изгледа да је Пендрагон била нека ратничка титула јер саксонске хронике говоре о Седриковој победи над Наудом и његовим Пендрагоном, на неком месту које су неки идентификовали као Змајево брдо – Беркшир. Англосаксонски краљеви су прихватили знак змаја и обичај да у боју носе заставу са црвеним змајем уз поклич „Енглеска и змај“. Знак змаја је постојао и пре краља Ричарда Лавље Срце када је он под овом заставом

крнуо у крсташки рат, 1191. године.¹ Стари Саксонци су имали заставу са белим змајем, док су стари Бретонци имали заставу са црвеним змајем.² Велс има грб келтског порекла са двоногим змајем – виверн. Осим тога Нормани су своју инвазију на Енглеску и многе делове Европе изводили са брзим бродовима на чијим прамцима су имали главу змаја и које су звали дракар или драко - змај.³ Традиција змаја владара Енглеске је, чини се, аутохтона али су њу баштинили и освајачи из Данске. Има мишљења да су симбол змаја у Енглеску донели Римљани, да је код Велшана реч змај синоним за вођу, а да су два змаја Утера Пендрагона били зелени са златним крунама на златној позадини.⁴ Легендарни краљ Артур је наводно живео у VI веку.⁵

Хенри III је имао златног змаја са очима од сафира који је ношен испред њега у Венстмистеру и вероватно у страшној бици код Лева. Едвард I је умарширао у Велс под барјаком са златним змајем, а сличан је био и змај Еварда III. Едвард IV је имао орден са црним змајем и златним канцама кога је прихватио када је постао ерл од Алстера. Тјудори од Хенрија до Елизабете имају у грбу црвено-златног, здепастог змаја.⁶

Брити и њихов краљ Вортигерн су позвали Јуте, данске најамнике, да бране Кент од напада келтских племена, Пикта и Скота (Шкота). Међутим, Данци су се окренули против и почели да се масовно досељавају. Брити су се повукли у планине Велса, а један део је прешао Ламанш и населио полуострво Бретању. Уследила је инвази Англа, германског племена из северне Немачке, 793. године. Од IX до XI века на Енглеску су извршили инвазију и Викинзи уз помоћ својих брзих бродова дракара чији је кљун био украшен главом митског бића – змаја обојене живим бојама. Скандинавци су нападали Весекс са више страна и против њих се борио успешно

¹ *** *Encyclopaedia Britannica*, 7, Chicago-London-Toronto, стр. 570; G. C. Rothery, *Concise Encyclopedia of Heraldry*, London 1985, стр. 66.

² *** *Nouveau arousse illustre*, 30, Paris 1897-1904, стр. 833.

³ *Исто*, стр. 835.

⁴ P. Gwynn-Jones, *The Art of Heraldry*, London 1998, стр. 62.

⁵ И. Ћ. Ковачевић, *Историја Енглеске*, Београд 1971, стр. 33.

⁶ G. C. Rothery, *Concise Encyclopedia of Heraldry*, London 1985, стр. 66.

Алфред (849-899), најмлађи син краља Весекса, који је ступио на престо 871. године. Викинзи су се делом повукли, а делом су се примирили. Захваљујући Алфредовом сину Едварду и наследницима дошло је до новог уједињења. Данци су организовали нову инвазију на челу са краљом Свеном покоривши и Лондон, 1013. године. Енглеска је 1016. године пала под власт данско-норманског краља Кнута чија династија је владала до 1042. када се на престо вратила енглеска династија Весекс.⁷

Борба против Данаца у X и XI веку ујединила је Енглеску у једно краљевство под Едвардом Старијим (899-925). Дански досељеници су остали на својој земљи поштујући сопствене законе, традицију и обичаје. Свака грофовија је добијала име по њеном главном граду Нотингем – Нотингемшајр, Кембриџ – Кембриџшајр... Управни апарат англосаксонаца на челу са скупштином – Витан је организован много боље него у читавој Западној Европи. Почетком XI века су још једном упали Данци. Њихову флоту су предводили шведски краљ Свен и његов син Кнут. Енглески краљ Едмунд Гвоздени бок је 1016. године закључио са Кнутом споразум којим је Енглеска подељена између њих двојице, а ако би један умро други би стекао власт над целом земљом. Едмунд је умро само неколико месеци после тога па је Кнут (1016-1035) постао краљ читаве Енглеске. Када је Кнут умро 1035. године витан је за краља изабрао млађег Едмундовог брата Едварда Исповедника. Његова мајка је била сестра нормандијског војводе Ричарда II тако да је Едвард живео на нормандијском двору. Када се вратио у Енглеску са собом је повео многе норманске великаше којима је поделио земље и титуле. Годвин ерл од Весекса је од староседелаца био најмоћнији тако да је Едвард оженио његову кћер. Годвин је због непослушности прогнан са синовима. После помирења са краљем ерл од Весекса је постао Харолд, најспособнији од Годвинових синова. Када је умро Едвард витан је изабрао за краља Харолда и он се крунисао на Божић, 12. 12. 1066. године. Међутим, Вињем, војвода Нормандије, сматрао је себе логичним наследником и зато је сакупио велику војску и опремио флоту са намером да изврши инвазију. У битци код Хејстингса 1066.

⁷ И. Ћ. Ковачевић, *Историја Енглеске*, стр. 42-53.

године је Харолд богиноу са својом браћом. Англосаксонске шерифе су заменили нормаснки. Нормани су се учврстили у Енглеској изградњом јаких замкова са бројном посадом. До 1150. године изграђено је око 1200 замкова.⁸

Краљ Виљем је оставио Нормандију свом старијем сину Роберту, енглески престо другом сину Виљему II (1087-1100) и најмлађем Хенрију неколико норманских имања. Виљем II Риђи био је самовољан, похлепан и сексуално изопачен. Роберт је оставио Нормандију Виљему Риђем и отишао у Први крсташки рат. Једног дана док је ловио у Новој шуми краљ Виљем је смртно устрељен од стране свог пратиоца учинивши му се да је јелен. На престо се уздигао енергични и успешни владар и војсковођа Хенри I (1100-1135). Пошто је угушио побуну у Енглеској упао је у Нормандију и после дужих борби заробио брата Роберта и заточио у једном замку у Енглеској.⁹

Хенри је међу својим бројним потомством имао само двоје законите деце – Виљема и кћер Матилду. Син Виљем се утопио у олуји и из тих разлога је краљ Хенри I натерао великаше да се закну на верност његовој ћерки Матилди, која је у међувремену постала удовица цара Светог римског царства Хенрика V, и жени Жофроа, грофа Анжуа. Међутим, када је Хенри умро великаши су изабрали за краља Стефана, Матилдиног сина, познатог као љубазног и благог човека. Из тих разлога Матилда и гроф Жофроа су се спремали за рат. Жофроа је упао у Нормандију, а Матилда је прешла у Енглеску. Читава Стефанова владавина (1135-1154) била је испуњена страшним грађанским ратом. Краљ Стефан од Блоа је био беспомоћан пред својим вазалима.¹⁰

Када је на престо ступио Хенри II (1154-1189), војвода Нормандије и Аквитаније и гроф Анжуа, оснивач династије Плантагената, краљевска власт није била слабија још од времена норманских освајања. Хенри II се сукобио са својим сином Хенријем и да би спречио рат свог сина је крунисао за савладара али му није

⁸ С. Пеинтер, *Историја Средњег века (284-1500)*, Београд 1997, стр. 199-205, 208; И. Ђ. Ковачевић, *Историја Енглеске*, стр. 55-57.

⁹ *Исто*, стр. 211-213.

¹⁰ *Исто*, стр. 214-216; И. Ђ. Ковачевић, *Историја Енглеске*, стр. 58.

дао земљу. Принц није био задовољан тако да је са својим тастом, краљем Француске Лујем сковао заверу и подигао читав народ. Међутим, побуна је угушена. Синови Хенрија II, Ричард (1189-1199) и Јован без Земље (1199-1216) наставили су очеву политику у савезу са француским краљом Филипом, сином Луја VII и Аделе од Блоа. Ричард је био привлачан човек али лош краљ. Био је лепе спољашности, весео, искрен, отворен и дарежљив, покровитељ песника, писац, у добрим односима са црквом и најспособнији војсковођа свога доба. Почетком 1190. године краљ Ричард и Филип су заједно кренули у Трећи крсташки рат. Међутим, већ идуће године Филип је напустио Палестину и почео да прави сплетке са Ричардовим братом. Јован је био потпуна супротност: способан и савестан краљ, крајње непријатан, склон подмуклим потезима, похотан и суров, заводник жена и кћери својих вазала и лош ратник. Наредио је убиство свог синовца Артура. Ускоро је изгубио Нормандију од француског краља Филипа Августа. Народ га је прозвао „Млитави мач“. Пошто су гласови о овој завери доспели до Ричарда и он је пожурио да се врати из Палестине. Искрцао се на севереној обали Јадрана и покушао да прерушен прође преко територије свог непријатеља војводе оп Аустрије, али је био откривен и заробљен. Војвода га је продао цару Хенриху VI. Ричардови пријатељи су успели да га ослободе уз велики откуп, 1194. године. Ричард је покренуо рат против Филипа али је погинуо у сукобу са једним ситним властелином у Поатуу, 1199. године. Почетком 1215. године барони су против њега подигли оружану побуну и заузели Лондон. Побуњеници су се састали са Јованом на краљевим ливадама поред реке Темзе, близу Виндзора и предали му писани програм реформи на основу којих су краљеви чиновници сачинили документ Велика повеља слободе. Овом повељом је краљ признао да је закон изнад краља.¹¹

И син Јована без Земље, Хенри III (1216-1272) био је слаб влада. Његова мати, краљица Изабела од Ангулема се преудала за Хуга Лусињанског, сиња њеног вереника од кога ју је своједобно Јован отео. Хенри III је био ожењен Елеонором, ћерком грофа Провансе. И Хенри је силом покушао да савлада своје противнике али је

¹¹ Исто, стр. 300, 305-310, Исто, стр. 58-74.

поражен и заробљен а земљом је у његово име владао неколико година Симон де Монфор. Хенријем син Едвард је ово искористио да побегне из заробљеништва и да окупи војску. Пошто је поседовао прворазредне војничке и државничке способности изненадио је Симонове синове и разбио њихову војску. Потом се сукобио са Симоновом војском у битци код Ивсема. Ту је Симон погинуо, а његова странка је потпуно уништена. Ступајући на престо Едвард I (1272-1307) је повратио сву краљевску моћ и земље. Краљ Едвард је 1295. године одлучио да све великаше окупи у једно заједничко тело – Велики савет. За време Едварда је дошло до заузимања Велса и уједињења са Енглеском. Када је умрла Маргарета, последњи изданак шкотске лозе, 1290. године пружила му се прилика да заузме и север. Избила је побуна коју је предводио сер Виљем Волас, али је она угушена. Волас је обешен, 1298. године.¹² Иако је змај био симбол Енглеске у ликовним представама Волас је приказан у двобоју са Едвардом са шлемом на чијем врху се налази раскриљени змај у нападу.¹³ Шкоти су подигли нов устанак са Робертом Брусом на челу и када је кренуо на устанике Едвард је умро на граници Шкотске. Брус је у међувремену ослободио сва утврђења сем Стерлинга.

Из времена Едварда I потиче таписерија Бају (1300.) на којој је приказан бој витезова на чијим штитовима се налазе и змајеви. Сачувани су и печати барона Џона Кингстона и ерла од Глочестера и Херфорда, Ралфа Монтермера (1301.) на којима два змаја придржавају њихове грбове.¹⁴

Едвард II (1307-1327) је био сушта супротност свом оцу јер је био неспособан, слаб и неодлучан, стално под јаким утицајем краљице Изабеле од Француске, свог миљеника Питера Гејвстона из Гаскоње, коалиције барона на челу са његовим рођаком Томом од Ланкастера или енглеске породице Диспенсер. Едвард је са великом војском пошао да разбије шкотску опсаду Стерлинга. До сукоба је дошло код једног малог потока. Шкоти су однели потпуну победу и

¹² Исто, стр. 311-312, 316-317.

¹³ *** *Chronicle of Britain*, London 1992, стр. 297.

¹⁴ P. Gwynn-Jones, *The Art of Heraldry*, London 1998, стр. 10, 12.

повратили независност под влашћу Роберта Бруса.¹⁵

Едвард II је био ожењен Изабелом, ћерком Филипа IV и из тог брака је био Едвард III. Изабела и њен љубавник Родер Мортимер су натерали немоћног краља да се одрекне престола у корист сина, а потом су, 1328. године, наредили убиство Едварда II тако да су у име младог Едварда III владали Енглеском. Када је 1330. године постао пунолетан Едвард (1327-1377) ухапсио је своју мајку и Родера Мортимера због убиства његовог ујака и преузео власт, а Мортимер је погубљен. Био је краљ јаке воље и чврсте руке, али слаб стратег циљајући стално на оно што је превазилазило његове могућности. Француски краљ Филип VI (1328-1350) имао је исте слабости, био је горд, увредљив и болесено сумњичав према свакоме. Едвард III је постао један од могућих наследника француског трона. То је било довољно да дође до рата између Филипа и Едварда. Филип је одлучио да истера Енглеze из Гаскоње и зато је прогласио њену конфискацију. Био је то повод за рат, Стогодишњи рат.¹⁶

Едвард III је довео војску 1339. године и дошло је до изазивања битке под немогућим условима. Једна већа група енглеских витезова је одлучила да изврши отмицу Јована, наследника француске, војводу Нормандије. Уместо њега су заробили једну другу групу француских племића. Приликом изласка из града је подигнута узбуна и Енглеzi су ословодили заробљенике уз њихово обећање да ће се касније сами вратити у заробљеништво. После неког времена, француски племићи су, као прави витезови, дошли у енглески штаб и предали се да би касније били откупљени.¹⁷

Иако се још увек две војске нису сукобиле Едвард III је потрошио сав новац и зато је морао да заложу једну од својих круна код архиепископа Трира. У истој новчаној ситуацији се нашао и француски краљ тако да је изгледало да ће се рат угасити сам од себе. Међутим, после смрти Јована, војводе од Бретање без наследника, 1341. године, дошло је до новог рата за бретањско наслеђе који ће трајати двадесет и три године. Краљ Филип је

¹⁵ С. Пеинтер, *Историја Средњег века (284-1500)*, стр. 317; И. Ћ. Ковачевић, *Историја Енглеске*, стр. 74.

¹⁶ *Исто*, стр. 374-377.

¹⁷ *Исто*, стр. 380.

војводство доделио нећаки покојног војводе и њеном мужу Карлу од Блоа, а његов најмлађи брат Јован, гроф Монфора је потражио помоћ Едварда III. Иако је Јован од Монфора умро, а његова удовица полудела, 1346. године, Едвард је наставио рат у име њиховог малог сина. Едвард се са новом војском искрцао у Нормандији и успео да опљачка напредни град Каен. Када је сазнао да Филип припрема много већу војску у Паризу одлучио је да се врати. Стигавши до обале открио је да су његови морнари отпловили кући оставивши га на цедилу. Преостала је једина могућност да се пробије до Фландрије где је имао савезнике. Енглеска војска је кренула брзо ка Сени коју су успели да пређу. Следећа је била Сома. И ту је Едвард имао среће јер је успео да пронађе газ пре него што се појавила француска војска. Ипак је уморну војску морао да заустави код Кресија изабравши природно погодан положај на узвишењу где је сврстао војску за битку, а сам се сместио на једну ветрењачу одакле је имао добар преглед. У првој фази Енглези су успели да униште један већи одред, а потом је остатак француске војске јуришао. У француској војсци се као вођа најмничке коњице налазио Јован Луксембуршки, краљ Чешке. Краљ Јован је био слеп и његови витезови су га водили у битку држећи узде његовог коња. Изведено је петнест или шеснест напада, али су енглески стрелци били убитачни тако да су сатрли француске витезове и најамнике. Погинуо је и Јован Луксембуршки. После тога је савладана и пешадија која није ни знала да је битка већ изгубљена. Сматра се да је француска војска због одсуства било какве тактике краља Филипа поражена иако је била три пута већа. Едвард је остварио велику победу. Уследила је опсада града Калеа који је освојен 1347. године и којим ће Енглези владати све до 1558. године.¹⁸

Када је умро француски краљ Филип VI, 1350. године, наследио га је син Јован (1350-1364) који је још више био наклоњен витешким идеалима, али је у исто време сумњичав видевши у свему издају. Сматра се да су једине његове позитивне особине лична храброст и витешка част. Карло од Наваре, назван Карло Лоши био је близак сину краља Јована и због тога је заточен, а сви његови

¹⁸ Исто, стр. 382-387.

пратиоци су поубијани. Међутим, Јован је убрзо ослободио Карла Лошег и он је ступио у савез са енглеским Едвардом III. Едвард се искрцао у Калеу и кренуо према унутрашњости Француске. У међувремену је Едвард, принц од Велса, због свог црног оклопа назван Црни принц, прешао је из Гаскоње у Јужну Француску са врло покретном војском у којој су и стрелци имали коње и где је опљачкао и упалио 500 места. Црни принц је кренуо на север са својом невеликом војском када је на њега кренуо краљ Јован. До сукоба је дошло код Поатјеа. Трпећи губитке два одреда француске војске са дофеном Карлом и војводом Филипом од Орлеана су се повукла и уместо да то учини и краљ Јован он се понео као витез и није устукнуо. Енглези су однели победу, витезови краља Јована су изгинули, а он је са својим сином Филипом био заробљен.¹⁹

Едвард, Црни принц и његов отац у Лондону су се понашали врло љубазно са краљем Јованом допуштајући му да о њиховом трошку живи и даље краљевски. Краљ Јован је прихватио мировни уговор 1359. године. Енглеска је добила велика проширења у Француској, а Јован је морао дати огроман откуп. Пошто је плаћен један део откупа краљ Едвард је ослободио краља Јована, а у заточеништву су остали његов брат, два његова сина и многи високи француски племићи. Пошто није могао да сакупио остали део откупа Јован се опет понео као витез и зато се вратио у заробљеништво. Умро је у Лондону 1364. године.

Престо Француске наследио је Карло V (1364-1380) који је био потпуно другачији од својих предака. Он је био ситан и неугледан али врло паметан.²⁰ Карло се обавезао да редовно исплаћује рате откупа и Едвард III је ослободио таоце. Повод за нови рат дао је Црни принц који је у очево име владао Аквитанијом на суров начин. Због тога се трећи син Едварда III, Јован од Гана, 1373. године, искрцао са војском у Калеу, прошао кроз Шампању и дошао на југу до Бордоа пустошећи и палећи земљу. По Карловом налогу Французи су избегавали битке освајајући лагано енглеске градове. Француске војске су почеле да нижу победе, Едвард III је остарио, а Црни принц није био доброг здравља. Први је умро Црни принц

¹⁹ Исто, стр. 387-391.

²⁰ Исто, стр. 392-394.

1376, Едвард III 1377, а Карло V 1380. године. Тек 1396. године је закључено двадесетогодишње примирје поводом склапања брака између енглеског краља Ричарда II (1377-1399) и Изабеле, ћерке француског краља Карла VI (1380-1422).²¹

Дуга владавина Едварда III, каквих је у енглеској историји било само три, било је раздобље значајног развоја политичких установа и парламента. Дошло је и до повлачења црквених прелата и утицаја цркве на парламент. Еликаши из Великог савета су постали Горњи дом, а представници округа и градова Доњи дом што је форма парламента која се задржала до данас. Он је пре свега био војник и витез и највише се бавио ратовима у Француској у којима је имао велике успехе и зато је постао национални херој.²²

Ричард II је дошао на престо у време великог незадовољства и ускоро је дошло до устанка сељака источне Енглеске под вођством Вата Тејлора, бившег војника. Сељаке Кента је повео човек на злу гласу али су изненадним нападом заузели замак Рочестер, потом су заузели град Кентербери и дошли пред Лондон. Нижи слојеви су им били наклоњени и отворили су им капије. Лондон је доживео спаљивање кућа властеле а побуњеници су убијали све оне који им се нису свидели. Млади краљ се састао са вођама побуњеника и обећао да ће испунити све њихове захтеве у вези са пореским олакшицама. На следећем састанку је неко из краљеве пратње убио Вата Тејлора. У међувремену су се грађани организовали а потом су стигле велможе из унутрашњости и побуњеници су растерани. Око триста сељака је обешено а остали су амнестирани. Ричард је парламент попунио својим људима и извршио ликвидацију барона, Господа налогодаваци, 1397. године. Потом је прогнао Хенрија од Ланкастера, сина Јована од Гана и потом приграбио све његове велике поседе. Дошло је до побуне барона под вођством Хенрија од Ланкастера и пошто је остао усамљен Ричард се предао. Парламент се састао и објавио да свргава Ричарда због кршења закона који важе и за краља и за народ.²³

Прави наследник престола био је Едмунд Мортимер, праунук

²¹ Исто, стр. 393-399.

²² Исто, стр. 422-425.

²³ Исто, стр. 432-434.

Лајонела вјиводе Кларенса, старијег брата Јована од Гана, али је он био дете. Хенри од Ланкастера је истакао своје наследно право позивајући се на једну конструкцију у вези прадеде његове мајке. Парламент то није прихватио, али је изабрао Хенрија за краља не позивајући се на било каква наследна права. Парламент је направио преседан изабравши краља који није био правни наследник престола. Хенри IV (1399-1413) је ипак био добар војсковођа и способан као владар. Само што је постављен за краља једна група барона се побунила са намером да врати Ричарда II. Хенри је одмах направио одговор организовавши убиство свргнутог краља. Уследила је неуспешна побуна барона и Велшана на челу са Овеном Глендовером. Када је Хенри умро наследио га је његов син Хенри V (1413-1422) који је највише времена утрошио ратујући у Француској. Када је Хенри V умро 1422. године његов син Хенри VI (1422-1461) имао је само неколико месеци и из тог разлога власт су преузели његови стричеви: Јован, војвода од Бедфорда (намесник Француске) и Хемфри, војвода Глостера (старатељ Енглеске). Када је одрастао Хенри VI се оженио ћерком ренеа Доброг, војводе Анжуа. Хенри је био благ, никада довољно разборит, неспособан да влада, а око тридесете године је полудео.²⁴ У исто време је у Француској владао Карло VII (1422-1461), чији је отац Карло имао честе нападе лудила. Карло VII је имао надимак Добро служени. Јованка Орлеанка му је донела круну, а Ришмон и његови саборци су истерали Енглеze из Француске.²⁵

Из овог времена, из 1439. године, потиче врло добро сачуван грб сир Цона Греја од Рутена на чијем цимеру се налази раскриљени змај.²⁶

Ричард, војвода од Јорка, син Ричарда од Кембрица, четвртог сина Едварда III, и Ане Мортимер, постао је намесник и признат за наследника престола ако Хенри не добије сина. Међутим, „сироти луди краљ“ је добио сина. Краљица Маргарета је уз помоћ породице Бофорт и племића прогнала Ричарда, али се овај вратио са војском и тако је почео грађански рат познат као Рат ружа, црвене

²⁴ Исто, стр. 436-437; И. Ћ. Ковачевић, *Историја Енглеске*, стр. 78.

²⁵ Исто, стр. 448; Исто, стр. 78-79.

²⁶ P. Gwynn-Jones, *The Art of Heraldry*, стр. 24.

Ланкастера и беле Јорка. Рат је трајао пет година и завршен поразом Ричарда од Јорка у битци код Вејкфилда, 1460. године, у којој је погинуо, а један од његових синова је заробљен и мучки убијен. Ричардов син Едвард је био много способнији војсковођа, себичан и суров, успео је за само годину дана да разбије Ланкастере и узме круну као Едвард IV (1461-1483). Краљица Маргарета се није предала и грађански рат је настављен. Едвард IV је успео да однесе неколико победа, Маргатерта је протерана, а њен син Едвард је погинуо. „Сироти краљ Хенри“ је доведен на бојиште где је стајао ошамућен док није заробљен и затворен у лондонску Кулу, где је и умро.²⁷

Едвард IV је умро 1483. године оставивши два сина и неколико кћери, а за намесника је постављен његов брат војвода Ричард од Глостера. Ричард је одано служио Едварда у току ратова, али је парламент изненада прогласио двојицу младих принчева незаконитим и војвода Ричард је узео круну као Ричард III. Принчеви су смештени у лондонску Кулу, а потом су нетрагом нестали. Ричард III, последњи Плантагенат није дуго владао. Француски краљ Луј XI је ослободио из затвора Хенрија Тјудора, ерла Ричмонда, унука ситног велшког великаша Овена Тјудора и Катарине Француске, удовице Хенрија V, и са невеликом војском упутио у Енглеску. У битци код Босворта, 21. августа 1485. године, племићи под вођством лорда Стенлија су пришли Тјудору, потом и већи део Ричардове војске. Краљ Ричард III је погинуо жестоко се борећи. Парламент је Хенрија Тјудора прогласио за краља, а он је наследно право појачао ожењивши се Елизабетом, ћерком Едварда IV. Према историчарима из времена Тјудора Ричард је измислио причу да су његови синовци незаконити и убедио у то парламент, а потом су дечаци убијени. Неки данашњи историчари сматрају да то није тачно и убеђени су у то да је Хенри Тјудор затекао принчеве у Кули и наредио да буду убијени.²⁸

Тако су се удружили енглески и велшки змај на грбу Лондона који на раширеним крилима имају крстове, а у грбу Тјудора црвени

²⁷ С. Пеинтер, *Историја Средњег века (284-1500)*, стр. 437-438; *Исто*, стр. 90.

²⁸ *Исто*, стр. 438-439; *Исто*, стр. 90-91.

змај и бели пас држе окруњену црвену ружу.²⁹ Традиција витезова енглеског змаја задржала се у хералдици племства све до најновијих времена: Хендли Алдерсај³⁰, Фредерик Волтер Атки³¹, Алфред Бернард Бисет³², фамилије Бачелор³³, Џон Матиас Бери³⁴, фамилије Копеман³⁵, фамилије Далтон³⁶, породице Дејвис³⁷, Еванс³⁸, Фанкурт³⁹, Фич Рандолф⁴⁰, Фокс-Дејвис⁴¹, Харфорди⁴² и Хордерни⁴³.

Данашњи елизабетански грб Енглеске придржавају окруњени лав и змај.⁴⁴

²⁹ G. C. Rothery, *Concise Encyclopedia of Heraldry*, стр. 65, 250; T. Woodcock, J. M. Robinson, *The Oxford guide to heraldry*, Oxford 1990, стр. 80; J. Cannon, R. Griffiths, *The Oxford illustrated history of the British monarchy*, Oxford 1988, стр. 243.

³⁰ A. Ch. Fox-Devies, *Armoral families*, Zurich-Edmonton 1970, стр. 20.

³¹ Исто, стр. 60.

³² Исто, стр. 108.

³³ Исто, стр. 109.

³⁴ Исто, стр. 141-142.

³⁵ Исто, стр. 428.

³⁶ Исто, стр. 491, 797.

³⁷ Исто, стр. 509.

³⁸ Исто, стр. 628.

³⁹ Исто, стр. 642.

⁴⁰ Исто, стр. 682.

⁴¹ Исто, стр. 716.

⁴² Исто, стр. 878-879.

⁴³ Исто, стр. 974.

⁴⁴ J. Cannon, R. Griffiths, *The Oxford illustrated history of the British monarch*, Oxford 1988, стр. 254; B. R. Lewis, *Kings and Queens*, Lewinston Main 1986.

ДРАГО ДЕ ДРАГОНИС

У хералдици властеле града Котора, с XIV почетка века, посебно се истиче грб рода Драго који је сачуван на више места као и на зградама које су биле у поседу његових чланова. На сребрном пољу штита стоји зелени змај склупчаног тела, репа управљеног у доњи део, раширених крила и разјапљених чељусту из којих палуца црвени језик. Овај, далеко најбројнији род носи народно име Драго иако се појављују и са именом или презименом у складу са својим змајевитим грбом: *Dragonis*, *Drago de Dragonibus*, *Dragon de Dragonibus*.¹

Претком целог овог рода сматра се градски кнез (проир) Базилије чије име се појављује на натпису о градњи цркве Св. Луке у Котору у време српског великог жупана Стефана Немање, 1195. године. Ктитори цркве Св. Луке су Мавро Кацафранги и његова супруга Буоне – Добра, ћерка кнеза Базилија. Мавро је 1197. године био градски судија, а 1200. године српски жупан. Приликом

¹ J. Martinović, *Prilozi proučavanju genealogije i heraldike zmaneitijih vlasteoskih rodova u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XII, Kotor 1964, стр. 52.

склапања уговора између хумског кнеза Мирослава и Дубровника 17. јуна 1190. године као први од преговарача се помиње жупан Мавро.² За презиме Кацафранги се сматра да је настало после неког окршаја Которана са Францима.³

Базилијев директни наследник је Драго који се појављује у једној исправи из 1215. године, а његов син Марко у исправи из 1266. Наследник Драга Базилијевог је Трифун Балдвин Драгонов који се појављује у исправи о посвети цркве Св. Николе од вртова из 1289. године. Трифун је имао синове Германа и Драга.⁴ Мартиновић оставља отвореним питање постанка грба овог рода са змајем: „Врло је тешко одредити да ли је род Драго ставио овај амблем у грб још у доба када није имао овакво родовско име, и почео се називати по њему, или пак да је симбол преузео у грб тек након што је откривено једнако звучаче презимена Драго, изведено од чисто словенског имена ‘Драго’ насталог од придјева ‘драг’, и латинске ријечи ‘draco,-onis’ – змај.“⁵ И Илија Синдик има у виду обе варијанте: „изведено од придева ‘драг’, али исто тако и од именице ‘draco-onis’ “. ⁶ Разлог оваквом ставу треба тражити и у недовољној истражености витешких редова, а пре свега реда Змаја.

Котор је, од 1185. до 1371. године, био најважнији српски град на приморју, краљевски град. Стефан Немања „Котор остави, утврди га и пренесе свој двор у њ, који је и до данас“.⁷ Наклоност српских владара према Котору огледа се и у односу према которској бискупији тако да је она обухватала све разбацане католичке парохије и опатије у читавој српској држави изван граница барске

² Д. И Синдик, *О политичким и друштвеним приликама у Котору крајем XII века*, Црква Светог Луке кроз вијекове, Котор 1997, стр. 14.

³ К. Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962, стр. 262.

⁴ Ј. Martinović, *Prilozi proučavanju genealogije i heraldike zmaneitijih vlasteoskih rodova u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, стр. 53.

⁵ Исто, стр. 55.

⁶ И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, Београд 1950, стр. 39.

⁷ М. Башић, *Живот Стефана Немање од краља Стефана Првовенчаног*, Старе српске биографије I, Београд 1930, стр. 34.

архиепископије. Котор је имао велике повластице, а многе продице овог града су биле на високим положајима на српском двору вршећи значајан утицај: Болице, Буће, Драго, Бисанти, Катена, Добро...

Род Драго(н) је био врло бројан и богат тако да су сачувани помени многих грађевина у њиховом власништву од којих су многе сачуване до данас у Котору. О кући Беле, удовице Ивана Драгона Базилијева Драго, говори њена жалба из 1330. године у којој тврди да Франо Маркова (Базилио-Драго) гради своју кућу тако да се наслања на њен зид што није дозвољено. Кућа Франа Маркова се помиње 27. 12. 1333. године, али се незна где је она била. На задњем зиду данашње палате Пима, која се налази на месту где је у веку био простор цркве Св. Агате, налази се узидан грб породице Драго тако да Мартиновић претпоставља да би то била палата Франа Марковог или Беле Ивана Драгона Балдовиновог.⁸ Кућа Палма Луке Базилија била је у кварту око цркве Св. Луке. Деја, сестра Јелене Медошеве Драго беше удата за Јунија Гундулића из Дубровника. Кућа Јелене Медошеве Драго била је код катедрале Св. Трипуна и помиње се већ 1334. године. То је и данас позната палата Драго на којој се на више места, на порталима и прозорима и на капителима који носе улични свод изнад пролаза са трга, налазе уклесани породични грбови са змајем. Палата је у облику слова „L“. Северни део има све одлике зреле готике XV век, а јужни део, окренут тргу је у барокно ренесансном стилу с краја XVII века. Ове измене су последица бројних земљотреса који су рушили Котор у XVI и XVII веку. Најтежи је био онај из 1667. године када су срушени и звоници катедрале од којих је северни у паду разорио део палате Драго. Данашња зграда бискупије уз катедралу би могла бити она коју је Јелена Медоша Драго поклонила бискупији у XIV веку. Колико је палата породице Драго била значајна види се по томе да је служила као узор за великашку породицу Бућа при изградњи њихове палате. Само је мали број грађана Котора имао куће у

⁸ J. Martinović, *Prilozi proučavanju genealogije i heraldike zmaneitijih vlasteoskih rodova u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XII, стр. 17-18.

близини трга катедрале Св. Трипуна.⁹

У Котору су осниване религиозне братовштине али су оне окупљале све слојеве грађана. Најстарија је братовштина Св. Крижа, основана 1298. године, али је најзначајнија и најбројнија братовштина Св. Духа, основана 1350. године. Ван зидина града су, на реци Шкудри, саградили цркву своје братовштине Св. Духа. На челу братовштине је био форум „мајстора“ и тројица декана. У прво време мајстори су били из редова занатлија, а касније су то племићи и свештеници. Братовштина се бавила и банкарским пословима.¹⁰ Међутим, ове братовштине нису биле витешког или војног карактера.

Златар Блаж, покрао је которанина Драга де Балдуина, 1302. године, у Брскову.¹¹ Которанин Базили де Базили је био посланик краља Стефана Уроша II Милутина у Венецији, 1318. године.¹² У исправи из 1331. године помиње се сер Драго покојног Сергија Базилио Драго, опат и ректор цркве Св. Луке.¹³ У повељи о уступању Стона Дубровнику појављује се као српски казнац – министар финансија Балдовин Которанин, 1333. године, из породице Драго.¹⁴ Најзначајнији велики казнац – протовистијар беше 1323-1353. године Никола Петров Бућа.¹⁵

У српском запису из 1334-1335. године у манастиру Дечани се каже да је протомајстор фра Вита (Vitus) из Котора руководи његовом градњом пуних осам година: „Фрад Вита, мали брат, протомајстор из Котора, града краљева“. Ово је једини извор где се помиње протомајстор Дечана. Његов назив фра – фратар, односно

⁹ Исто, стр. 42, 25-26, 49-51.

¹⁰ М. Milošević, *Bratovština Sv. Duha u Kotoru i weni članovi pomorci (XIV-XVI) stoljeće*, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotoru XI, Kotor 1963, 115- 121.

¹¹ К. Јиречек, Ј. Радоњић, *Историја Срба II*, Београд 1978, стр. 184.

¹² К. Јиречек, Ј. Радоњић, *Историја Срба II*, стр. 184.

¹³ Ј. Martinović, *Prilozi proučavanju genealogije i heraldike zmaneitijih vlasteoskih rodova u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XII, стр. 37.

¹⁴ К. Јиречек, Ј. Радоњић, *Историја Срба II*, стр. 22; Исти, *Историја Срба I*, Београд 1978, стр. 405.

¹⁵ К. Јиречек, Ј. Радоњић, *Историја Срба I*, стр. 293.

„мали брат“ говори да је био члан „трећег реда“ који беше придодат фрањевцима. Задужбинска повеља краља Стефана Немање V Дечанског помиње и српског протомајстора Ђурђа и његову браћу Доброслава и Николу.¹⁶ О фра Виту, протомајстору Дечана, незна се много. Интересантно је да се као ректор цркве Св. Марије од моста у Котору, 15. новембра 1332. године, појављује дон Вито.¹⁷

Ратко Ковијанић сматра да је неимар Вита презвитер Вита Трифунов Чуча, опат которске цркве Св. Марије на Гурдићу и старатељ манастира Св. Фрање на Гурдићу, задужбине Јелене, супруге Уроша I Немањића (1286.), а поготову на основу сазнања да су оба та храма држали фрањевци – Мала браћа.¹⁸ Први помен о Вити је 10. августа 1326. године. Вито се последњи пут помиње 20. марта 1337. године.¹⁹ Ковијанић сматра да Вито није био фрањевац, монах „трећег реда“ већ првог. „Трећи ред“ је основао такође Фрањо Асишки (1221.) „за људе који нису напуштали световне послове, али који су хтели да живе духовним животом. У овај ред су се с тога уписивали владари, државници, научници, писци, уметници и друге личности свтовног живота оба пола. Они су „придружени религиозном реду али не носе фратарско одело“ и билу су ожењени.²⁰

Ковијанић анализира и могућност да је фра Вита био фратар Првог реда“ и због тога скреће пажњу на тестамент Томе Павла Томе Драга, високог чиновника Стефана Дечанског, писаног на двору, 9. децембра 1329. године, у Штимљи на Косову. Тома набраја своје поседе и имања у Котору и Дубровнику, куће у Брскову и Призрену. Према објављеном тексту тестаментa Тома је одредио за извршиоца тестаментa и старатеља фра Виту из Раве, своју суоругу, зета Мартинуша и Ивана Лукаревића. Постављена је претпоставка да је фра Вито из Равене градитељ Дечана. Међутим, Ковијанић

¹⁶ К. Јиречек, Ј. Радоњић, *Историја Срба I*, стр. 296.

¹⁷ Ј. Martinović, *Graditeljska djelatnost u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru XXXIII-XXXIV, Kotor 1985-1986, стр. 72.

¹⁸ Р. Ковијанић, *Вита Которанин немар Дечана*, Београд 1962, стр. 144.

¹⁹ *Исто*, стр. 146, 153.

²⁰ *Исто*, стр. 185-187.

сматра да је таква претпоставка потпуно неоснована јер „фра Вито из Равене“ не би могао подизати храм источног обреда без одобрења своје цркве, не би се потписивао ћирилицом на српском језику и не би тврдио да је из Котора. Осим тога, сматра да је Тома Павла Томина Драго одредио за извршиоца тестаментa Дубровчанина фра Виту Рањину како се види у оригиналу текста.²¹

Тома Драго је био которски и дубровачки грађанин, властелин, један од најбогатијих и најутицајнијих не само у овим градовима већ и у Србији. Он је живео у Дубровнику саградивши и кућу, 1326. године, при чему је набављао оружје за краља Стефана Дечанског. Имао је кћер јединицу. Тома је завештао да се његово тело пренесе из Србије у Дубровник и сахрани у манастиру Мале браће где је требало да се подигне гробница за њега и његову жену.²² Томин деда је био Тома Драгонис и налазио се на челу изасланства которске властеле која је 1279. године дошла у Дубровник ради закључења уговора о миру и пријатељству. И његов син Медош је долазио у Дубровник као члан которске делегације, 1281. године, која је захтевала да се врати депозит умрлог жупана Десе, сина српског краља Владислава и његове мајке Белославе. Павле Тома (1285-1301), брат Медошев био је врло утицајан на српском двору. Павле је боравио у Дубровнику као посланик краља Милутина, 1301 и 1313. године и при томе је добио дубровачко грађанство. У исто време његов брат Драго Тома је добио дозволу да уда једну кћер у Дубровник, највероватније, за Марина Симона де Бинкола. Осим тога, Павле Тома и његов брат Медош били су ожењени Дубровчанкама. Медошева жена Тамара је била из утицајне породице Серсио, а Павлова је Филипа, ћерка Андреа Волке. Томин синовац, Марко Базили Драгонис, је отац оних Базилиа који су се населили почетком XIV века у Дубровнику.²³

Породица Базилио у Дубровнику потиче од Базилиа Драгониса (1266-1270) који је био ожењен неком Дубровчанком. Чланови рода Базилио су постали чланови дубровачког већа.

²¹ Исто, стр. 191-192, 194-195.

²² Исто, стр. 196.

²³ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, стр. 428- 429, 439.

Дубровачку грану ода Базилио представљају потомци Базилиа Марка Базилиа (1314-1335), који се почетком века преселио у Дубровник са својим братом Франциском (1309-1331). Они су били синови Которанина Марка Базили де Драгонис који је преминуо пре 1327. године. И Дубровачка породица Базили је одржавала добте везе са Србијом. Марко и Мате Базили су 1349. године узели под закуп царине у Новом Брду и Призрену. У Новом Брду, 1379. године, налазио се Матин син, Махо, а други син, Бахо у Софији. У дубровачким списима се чешће помиње Франко Мате Базили (1353-1416) чија су браћа Махо и Бахо. Франко се бавио трговином сољу, а 1396. се помиње у Приштини. Франко Базили је, 1403. године, од стране Већа именован за посланика код угарског краља Жигмунда. Уздигао се до највећих звања у Дубровачкој републици, 1414 и 1415. године је постао кнез.²⁴ И грб дубровачке породице Базили је са змајем.

Ковијанић је запазио да се у которским списима не помиње учешће Которана на челу са Николом Бућом у битци на Велбужду, нема ни помена о овој битци. Није пронашао помена ни о одласку и бављењу у Србији Трифуна, Николе и Михаила Буће, ни њихових синова, ни протовистијара Балдина Драга, ни Томе Павла Томина Драга, који је умро у Србији на краљевом двору за време подизања Дечана. Нема података ни о одласку и бављењу фра Вита у Србији.²⁵ Примећује да се у годинама зидања Дечана, 1328-1330, од тридесетак которским каменорезаца не помиње ни један у которским списима што значи да су били одсутни. Исти је случај и са Витом, опатом цркве Св. Марије. Тек када су завршени Дечани презвитер Вита даје новац на зајам већем броју Которана.²⁶

Према сачуваним которским документима може се поуздано успоставити родослов рода Драгон, како у котору тако и у Дубровнику све до краја XIV века.²⁷ Касније се појављују представници овога рода, али се не могу повезати, да би у XVIII веку

²⁴ Исто, стр. 125-126.

²⁵ Р. Ковијанић, *Вита Которанин немар Дечана*, стр. 198-199.

²⁶ Исто, стр. 202-203.

²⁷ Ј. Martinović, *Prilozi proučavanju genealogije i heraldike znamenitijih vlasteoskih rodova u Kotoru prve polovine XIV vijeka*, стр. 53-54; Исто, *Kontinuitet patrona i hereditara*

нестали.

Которски архиђакон Владислав Драгонис је склопио, 1. јула 1396. године, уговор са каноницима цркве Св. Трипуна и дубровачким презвитером Марином за израду једног мисала галским словима.²⁸ Нешто касније, 1400. године, појављује се као кнез Котора Марин Драгонис.²⁹

Породице Драго, Бућа и Загуровић су у веку преко женидбених веза били у сродству са зетском династијом Црнојевић. Исламизирани Станиша, Скендер Црнојевић је имао две сестре удате у Котору за Буће и Драго.³⁰

Капелани цркве Св. Луке, 1514. године, били су Бернард Драго и Баптист Бућа. Црква Св. Луке је предата православцима Котора 1657. године.³¹ Которски бискуп Марин Драго је обавио посету цркве Св. Луке, 17. маја 1689. године, а она је била у рукама грбаљских православних, поунијаћених свештеника.³² Потом се бискуп Марко Драго огласио у писму кардиналу Леонарду Колоређо у вези неуспешног покушаја католичења Срба у Херцег-Новом и Будви, 15. јула 1697. године.³³ Ту престаје појава Змајева Котора, а појава Змајевића из Пераста који имају неке везе.

crkve Svetog Luke u Kotoru od osnivanja do prve polovine XIV vijeka, Црква Светог Луке кроз вијекове, Котор 1997, стр. 119-124; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, стр. 125-127; А. Mayer, *Kotorski spomenici*, Zagreb 1951, стр. 24-354.

²⁸ Д. Медаковић, , Споменик СП, Београд 1953, стр. 38.

²⁹ И. Синдик, *Комунално уређење Котора од друге половине XII до почетка XV столећа*, стр. 96.

³⁰ К. Јиречек, Ј. Радоњић, *Историја Срба II*, стр. 61.

³¹ М. Милошевић, *Кључни документи о цркви Св. Луке у Котору од краја XII до краја XVIII вијека*, Црква Светог Луке кроз вијекове, Котор 1997, стр. 169, 173.

³² А. Belan, *Crkva Svetog Luke u kanonskim vizitacijama kotorskih biskupa XVI-XVIII stoljeća*, Црква Светог Луке кроз вијекове, стр. 200-201.

³³ Ј. Радоњић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950, стр. 430.

ЗМАЈЕВИ ОД АРАГОНА

Арагонско-каталонски краљ Хаиме I Освајач је имао грб са штитом који је био испресецањ вертикалним црвеним пругама, а на цимеру је имао шлем на коме се налазио извијени раскриљени змај отворених чељусти. Краљ је на белој туники пребаченој преко оклопа имао црвени равнократи крст.¹ Сачуван је истоветан шлем и Жака Арагонског с краја XIII века.² Такав шлем носи и Мартин, краљ Арагоније и конт Барселоне, на свом печату из 1399. године, на коме је приказан као витез у јуришу са исуканим мачем, на коњу у потпуној опреми.³ Грб краљевине Арагон има истоветни штит и цимер са окруњеним шлемом. Из круне израња раскриљени змај.⁴

Покушај уједињења шпанских краљевина пропао је са смрћу Санча Силног који је желео да јединствену краљевину остави на управу својим синовима Гарсији, Фернанду, Гонсалесу и Рамиру.

¹ Фе Б. Алварес, Х. Пењароман, *Историја Шпаније*, Београд 2003, стр. 88.

² Ј. Балтрушаитис, *Фантастични средњи век*, стр. 138.

³

⁴ М. Ćirić, *Heraldika*, 1, стр. 50.....

Санчо је одредио да Гарсији припадне Навара, фернанду Кастиља, Гонсалесу Собрарбе-Рибаргоса и Рамиру цео Арагон. У бици код Атапеурке, 1054. године, војска Наваре на челу са Гарсијом је побеђена од стране Фернанда I од Кастиље. Нови краљ Наваре Санчо IV постао је вазал краља Кастиље.⁵

Стара хиспано владарска породица грофова од Арагона владала је у источним деловима ибериског полуострва, у долини реке Арагон. Муђу онима који су кренули у ослобађање од исламских маварских калифа у XI веку били су краљеви Кастиље-Леон и Арагонско-каталонски. Краљевина Арагон је кренула у освајања долином реке Ебро тако да су између 1096. и 110. године заузети градови Уеску и Барбастро. Арагонски краљ Алфонсо I Ратник (1104-1134.) је прикључио својој територији краљевину Сарагосу, а потом и Уеску и Теруел. Потом је дошло до уједињења са Барселонском грофовијом. Хаиме I од Арагона је заузео Валенсију, Денију и Балеарска острва са Мајорком (1231. и 1245.).⁶

У Арагону је дошло до побуне племића на антикаталонским основама. Међутим, Хаиме I је добио Каталонаца и тако је арагонско племство било приморано на примирје и обуставу сукоба. Нетрпељивост према краљу је кулминирала 1264. године када је затражио финансијску и војну помоћ против мавара због њиховог устанка против Кастиље. Арагонски Кортес одбацио је краљев захтев. После његове смрти појавили су се поново проблеми око наслеђа. Највећа подршка је ипак дата Педру III Великом, сину Хаиме I. Краљ Педро је заузео Сицилију 1282. године и њоме је владао у име своје жене Констанце од Сицилије.⁷

Превласт Кастиље и Арагона је потресао братоубилички рат у Кастиљи који је био праћен и кугом. Сукобили су се Педро I, син Алфонса XI и његов полубрат Енрике де Трастамер (1366-1369.). Од куге је умро и Алфонс XI. Побуњени племићи су подржали Енрикеа де Трастамара, ванбрачног сина краља Алфонса, чија је мајка била Леонора Гусман. Арагон је подржао племиће јер је

⁵ Фе Б. Алварес, Х. Пећароман, *Историја Шпаније*, стр. 78.

⁶ Фе Б. Алварес, Х. Пећароман, *Историја Шпаније*, стр. 70, 76, 78.

⁷ *Исто*, стр. 82.

желео проширење својих граница према Кастиљи. Ужасно крвопролиће је завршено устоличењем династије Трастамара. Енрикеа III наследио је једногодишњи син Хуан (1406-1454.) и зато је његов намесник постао Фернандо од Арагона који је поставио своја три сина „инфанта од Арагона“. Најстарији Алфонсо је наследио оца на арагонском престоу 1416. године, а Хуан је постао краљ Наваре, 1425. Иако је постао пунолетан Хуан II је био заточеник „инфаната од Арагона“.⁸

После успешних похода у Италији, арагонски краљ Алфонс V Племенити је дошао на напуљски престо 1442. године. То је означило још јаче увећавање значаја Арагона. Међутим, против Арагона су се подигли Каталонци 1462. године. Енрике IV је 1465. свргнут са престола, а за краља је проглашен његов брат Алфонсо. Претензије на престо је испољила и Хуана, кћи Енрикеа IV. Прерана смрт Алфонсова смрт претворила се у рат за наслеђе између краљеве сестре и Хуане, подругљиво назване Ла Ла белтранехза зато што су кружиле гласине да није била краљева кћи, већ плод прељубе краљице Хуане Португалске и Белтрана де ла Куеве. Хуанини противници су су преговарали о браку између Изабеле и Алфонса V Португалског. Супротна страна је подржавала Хуна II од Арагона. Брак измеђи Изабеле и Фернанда од Арагона, довео је до невереоватног преокрета у коме се племство окренуло према Хуани. Међутим, коначна победа у рату је припала Изабели.⁹

Брак између фердинада од Арагона (1452-1516.) и Изабеле од Кастиље (1451-1504.), склопљен 1469. године, сматра се кључним тренутком за уједињење Шпаније. Једна од првих мера била је стварање Светог братства, локалне полиције, под контролом круне да би се осигурао ауторитет монарха. Сазван је Кортес – скупштина у оледу 1480. године на коме је реорганизовано Веће Кастиље тако што је смањена моћ племства и успостављена функција краљевских секретара. Један од важних ослонаца монархије била је и Света инквизиција која је била успотављена у Арагону, а овом приликом је уведена и у Кастиљи. Када је папа Сикст, у новембру 1478. године, одобрио постављање инквизитора од стране краља овај

⁸ Исто, стр. 83-84.

⁹ Исто, стр. 84, 89.

црквени трибунал је постао оруђе у рукама круне којим се обрачунавала са политичким неистомишљеницима и Јевреја, муслиманских конвертита и, касније, протестаната. Инквизиција је наредила протеривање свих Јевреја из Шпаније, 1492. године. Исте године је уследио пад последње муслиманске државе на полуострву, Гранадског султаната.¹⁰

Сукоб краљева Арагоне са Француском је постао главна политика. Фернандо II је 1493. године успео да поврати каталонске грофовије Русијон и Сердању. Французи су били прогнани и из Италије. Најзад је Луј признао Фернанда за краља Напуља и Сицилије, у дворцу Блоа 1505. године. Најдалекосежније резултате је имала одлука краљице Изабеле Католичке да одобри помоћ Кристофору Колумбу за његов пут преко океана где је открио Америку, октобра 1492. године.¹¹

После смрти краљице Изабеле (1504.) њена најстарија кћи Хуана ће постати краљица Кастиље. Хуана је била удата за Филипа I Лепог Хабзбуршког, сина немачког цара Максимилијана. Међутим, Филип је изненада умро и то је нарушило здравље младе краљице тако да је, заточена у једној тврђави, названа Луда. Уместо ње је регент Кастиље био Фернандо Арагонски. После Фернандове смрти, 1516. године, обе круне је наследио син првенав Филипа Лепог и Хуане, Карлос I (Карло V) Хабзбуршки. Карлос је наследио од бабе по оцу, Марије од Бургоње, Низоземску, Луксембург и Франш-Конте; од цара Максимилијана територије у Немачкој; од деде и бабе по мајчиној линији – Шпанију, југ Италије, градове у северној Африци и прекоморско царство у Америци. По доласку Карлоса у Шпанију је сазван Кортес у Ваљадолиду где је био изабран за цара, 1519. године, као Карло V.¹² Тако су нестали змајеви лозе Арагон.

¹⁰ Исто, стр. 101-103.

¹¹ Исто, стр. 104.

¹² Исто, стр. 109-110.

ЗМАЈЕВИ ЗРИНСКИ

Године 1554, краљ Фердинанд I је у повељи, издатној у Пожуну, потврдио проширивање поседа Међимурском господару и будућем јунаку одбране града Сигета пред турском армадом, Николи IV Зринском на имања чаковачког рода Ернушта. Том приликом је краљ усвојио и проширивање грба Зринских. Дотадашњи грб Зринских је представљао штит са орловим крилом. Проширивањем је на десној страни штита постављен камени зид са округлом кулом и две звезде. Цимер на штиту представља шлем са зупчастом круном из које израња усправљени змај раширених крила, са испруженим канцама напред и отворених чељусти.¹ И Никола III, отац сигетског јунака, почетком XVI века, на цимеру штита има раскриљеног змаја.² Печат хрватског бана Петра IV Зринског, из 1665. године, истоветан је пређашњем, али са малим

¹ I. Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch) Nurnberb 1899, BD. IV. 13. Taf. 153; E. P. Laszowski, O. Iveković, *Posljednji Zrinski i Frankopani u umjetnosti*, *Posljednji Zrinski i Frankopani*, Zagreb, стр. 292.

² Исто

иновативним детаљом: змај има на глави круну.³ Међутим, на печату повеље Петра II Зринског од 1492. године стоји штит са орловим крилом и цимер са орловим крилом. И Шубићи, претци Зринских, имају штит са орловим крилом, као и цимер са три пера.⁴ Ова чињеница би упућивала на то да су Зрински постали витезови реда змаја после смрти Петра II, 1493. године.

Зрински су, заправо, род старохрватских Шубића који су, после пресељења из Далмације у Међимурје, где су примили град Зрин, 1347. године, добили ново презиме по овом граду. Шубић-Зрински су имали забележену петстогодишњу породичну генеологију.

Породица Шубић се помиње још у време народне династије, сматра се да су део старохрватског племена Шубић, а њихово седиште је било у далматинском добро утврђеном граду Брибиру. Помиње се Будић постельник хрватског кнеза Петра Крешимира, а потом Стрезиња у време хрватског краља Димитрија Звонимира (1078-1089.). Племе Шубић је имало жупана Мрмоњу на сабору 1102. године на коме се помиње и Стрезиња на коме су хрватска племена после пораза и пропасти државе признала угарског владара Коломана за краља Хрватске и Далмације. Потом се, 1164. године, појављује жупан Богдан који је имао синове: жупана Мирослава, кнеза Вишена и бискупа Грегорија. Мирослављеви синови Грегорије I (кнез Брибира, Сплита и Шибеника, 1220-1234.) и Стјепан (кнез Трогира, 1200-1234.) држе велики простор између река Крке и Зрмање и мора. Стјепанов унук Павле I (1272-1312.) постаје приморски или хрватски бан, а потом и господар Босне.⁵ Да би опонашао велике владарске породице, Павле I и његова супруга Урса су 7. априла 1299. године узели за свог свеца и заштитника Јована Крститеља и њему у част саградили самостан код Скрадина. Павле I је у другом браку, после 1303. године, био ожењен н. н. ћерком српског краља Драгутина. Павлов брат Младен I, кнез Сплита, постао је бан Босне, али је тамо убијен, 1304. године. Павлов

³ Исто, стр. 294; В. Змајић, *Heraldika*, Zagreb 1971, табла XX, сл. 1.

⁴ Исто, стр. 292; I. Војничич, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, BD. IV. 13. Taf. 128.

⁵ V. Klajić, *Zrinski i Frankopani*, Posljednji Zrinski i Frankopani, стр. 1.

најстарији син Младен II је наставио успон брибирских тако да је постао бан Хрвата и читаве Босне (1312-1322.). Међутим, Младен II је доживео пораз од угарских Анжуа при чему је доживео пораз од побуњених Бабоњића, који постадоше банови Словеније, Дрватске и Далмације, као и од српског краља Милутина. Младен II је заточен негде у Угарској, где је и умро, после 1330. године. Борбу су наставила његова браћа Јурај II Клишки, кнез Трогира и Сплита, Павле II Островички и Грегорије II. Младен III, најстарији син Јураја II је покушао да направи преокрет уз помоћ српског цара Душана са чијом сестром Јеленом беше ожењен. Међутим, Младен III је умро 1348. године оставивши иза себе малолетног Младена IV. Најзад је, Јурај III, син Павла Островичког, поклекао и уступио угарској град Островицу, седиште брибирских, а у замену добио град Зрињ у Славонији, 1347. године.⁶ Од Јураја III Брибирског почиње историја Зрињских.

Павле I, син Јурја III, био је задарски кнез, веран краљу Жигмунду Луксембуршком. Из тих разлога је добио у Задру палату угарског краља која се налазила у суседству цркве Св. Стошије и старе тврђаве. Павлове заслуге су створиле велику политичку моћ и богатство Зринских. Умро је 1414. године у Загребу.⁷ Нема сумње да су Павле I Зрински и његови синови Петар I (1400-1440.) и Никола I (+1439.) били витезови реда змаја угарске.

После посрнућа Брибирских почело је уздизање кнезова Крчких, потоњих Франкопана, који су били приврженици угарских краљева. Посебно велике заслуге за краља Жигмунда Луксембуршког је стекао Иван V када је 1387. године ослободио његову супругу Марију из сужањства у Новиграду. Иван је постао бан Хрватске и Далмације. После Иванове смрти, крајем 1393. године, наследник је постао његов син јединац Никола IV (1394-1432.) који је по свему постао краљевски витез реда Змаја. Приликом посете Риму, 1430. године, папап Мартин га је свечано

⁶ Исто

⁷ S. Antoljak, *Zadarski knez Pavao Zrinski*, Radovi instituta JAZU u Zadru, св. 20, Zadar 1973, стр. 112-117; S. Antoljak, *Tko je zapravo bio Brunellijev zadarski knez „Paolo Svigno“*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik 1959, стр. 73-74; R. Horvat, *Prvi knezovi Zrinski*, Hrvatsko kolo XXIV, Zagreb 1943, стр. 157-166.

дочекао и потврдио да су крчки кнезови потомци римских Франгепана! Никола IV је из три брака (1. н. н., 2. Доротеја Николе Горјански и 3. Бланка Сфорца?) имао девет синова и једну кћер. Један од његових унука, Бернардин (1453-1530.), ожењен Лујзом од Арагона, беше рођак угарског краља Матије Корвина (обновио витешки ред змаја Угарске). Бернадин и његов син Крсто Франкопан су пришли краљу Јовану Запољи у борби против Фердинанда Хабзбурговаца. У тој броби је Крсто и погинуо код Вараждина 1527. године. Бернардин је оставио власт унуку Стјепану III, сину Фердинанда и Марије, кћери српског деспота Јована Бранковића. То је време поновног јачања Зринских.⁸

Већ је кнез Петар II, праунук првог Зринског, морао да води велике борбе против Турака, а у боју на Крбавском пољу је, 1493. године, и погинуо. Његов син Никола III (1493-1534.) је морао затражити помоћ аустријског надвојводе Фердинанда Хабзбурга чије су трупе ушле у градове. После смрти свог шурака Ивана Карловића Никола III је преузео сва његова имања са Медведградом и осталим градовима око Заграда. За очевим стопама је пошао и Никола IV који је однео прву победу над Турцима код Пеште 1542. Никола IV се оженио Катарином Франкопан што је означило удруживање ових породица. Потом је постао бан „и као подкраљ“ Далмације, Хрватске и Славоније. Јуначки је погинуо бранећи град Сигет од Турака 1566. године.⁹ Унук Николе IV, Јурај V је у двадесет осмој години отрован од стране немачког заповедника Валенштајна у Пожуну, 1626. године. За собом је оставио два малолетна сина: Николу VI и Петра IV. Николу VI је у лову усмртио велики дивљи вепар, 18. децембра 1664. године¹⁰, не дочекавши да постане витез и прими Орден Златног руна који му је доделио шпански краљ Филип IV за заслуге у борби против Турака и одбрани тврђаве Нови Зрин на реци Мури¹¹. Петар IV Зрински је био ожењем Аном Катарином Франкопан и са њеним братом Фрањом је осуђен на

⁸ V. Klajić, *Zrinski i Frankopani*, стр. 2-3.

⁹ Исто, стр. 3-4.

¹⁰ Исто, стр. 4-6.

¹¹ R. Horvat, *Kakao je Nikola Zrinski postao vitezom reda zlatnog runa*, Prosvjeta XIX, бр. 10, Zagreb 1911, стр. 313-314.

смрт због завере против цара Леополда. Погубљен је 7/30. априла 1671. године у Винерс Нојштату - Бечком Новом месту.¹² И Фрањо је био последњи потомак Франкопана. Иако је био веран цару Леополду, после двадесетогодишњег тамновања у Ратенбургу умро је 1703. године и Иван IV, син Петра IV, последњи потомак Зринских.¹³

Тако се десило да су највећи борци против Турака страдали у завери која је кована против аустријског цара Леополда управо са Турцима. Слава Зринских је нарочито порасла после рата у коме је турску војску предводио велики везир Ћуприлић. Иако су Турци били потучени цар је наредио да се закључи мир у Вашвару којим Угарска, укључујући ту и хрватско племство, није ништа добила. Ово је изазвало велико незадовољство и покренуло врло широку заверу. Један од најзначајнијих вођа је био Никола Зрински који је био слављен у читавој Европи као победник и за то је добио орден Златног рука који му никада није уручен јер је задржан у Бечу. Пошто је погинуо у лову од рањеног дивљег вепра вђство завере је преузео његов брат Петар, који је је такође имао велику мржњу против Немаца, у коју је увукао и свог шурака Фрању Крсту Франкопана. Ступио је у преговоре са Французима с обзиром да је краљ Луј XVI био заинтересован за избијање нереда у Хабзбуршкој монархији, па чак и отцепљење Угарске. Петар Зрински није схватио да су обећања била само један маневар француске политике. Угарски великаши су се одважили на невероватан потез, решили су да пређу под власт турског султана. Чак је и највиши верски представник, острогонски надбискуп био са завереницима. Порти се обратио ердељски кнез Михајло Апафи, а своје изасланке је послао Петар Зрински. Они су добили обећање али не и гаранције да ће упутити помоћ, а један од хришћанских тумача је послао о свему обавешетење Бечком двору.

Франкопан ће отворено кренути у акцију са намером да подигне побуну у Загребу, али без успеха. Када се царска војска

¹² V. Klajić, *Zrinski i Frankopani*, стр. 4-6; F. Šišić, *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine*, *Posljednji Zrinski i Frankopani*, Zagreb, стр. 9- 12.

¹³ R. Horvat, *Zator Zrinskih i Frankopana*, *Posljednji Zrinski i Frankopani*, Zagreb, стр. 142-144.

приближила Зринском, потпуно збуњен, без обећане турске помоћи, Петар се одлучио да пође у Беч са шураком да би се оправдали пред царом. Пред полазак је послао сина Ивана као таоца. Били су ухапшени и незаконито суђени у Бечу иако су као великаши краљевине Угарске морали бити суђени само пред угарским Сабором. Петар и Крсто су осуђени на смрт. Зрински је осуђен „што је згрешио више од других, јер је хтео да буде оно што је Његово Величанство, то јест независни краљ Хрватске, и зато је одиста заслужио да добије на главу уместо круне крвников мач“.

ЗМАЈСКИ СИН

Многи исторични витезове реда Змаја су опевани у народној поезији и прози. Такав је случај са деспотом Стефаном Лазаревићем, великим челником Радичем Поступовичем, Вуком Гргуровићем - Бранковићем, Иваном Црнојевићем, влашким војводом Влад Дракулом, Јованом Секељем... Све ове личности су из периода XIV-XVI века. Међутим, и за Милоша Обилића, косовског јунака који је убио турског султана Мурата, се каже да је „змајски син“¹, „змај клети од Јастреб планине“, „У небеса задовољна млада, Ће Обилић змајевима влада“², „Обилићу, змају огњевити“.³ Осим тога, вероватно и на основу народне епике, Милош је приказиван са свим знамењима која карактеришу витезове реда Змаја. С обзиром да постоје јаки разлози за тврдњу да је овај ред постојао у Европи пре, а сигурно средином XIV века и касније на просторима Србије,

¹

² Р. Делетић, *Епске народне пјесме о војводи Васојевић Стеву*, Андријевица 2000, стр. 116, 169.

³ V. Deželić, *Zmajevi u pesmi i priči*, Zagreb 1911, стр. 77.

може се прихватити да је српски витез Милош Обилић био припадник овог реда.

У српским епским песмама о боју на Косову се запажају идентичне околности: Лазар, као змај, или Милош, као змајски син, убија непријатеља, алу. Победу искупљују сопственим животима. Постоји и засебна песма *Милош Обилић змајски син* у којој се тврди да „Што гођ има Србина јунака, Свакога су одгојиле виле, Млогога су змајеви родили, Сваког ћу ти по имену казат’: Ево првог тебе Обилићу... Мајка ти је Јања чобаница, Бабо ти је Змаје из облака.“⁴ Косовска битка започиње у одређени дан, који је одраније предсказан и унапред одређен, на одређеном месту, на равном и широком пољу. На њему у исти час гину врховни господари, а потом се појављује осветник праведног и побожног вође. Витез осветник је по свему персонификација старог српског бога, пре свега бога рата Вида.⁵

Многе аналогije постоје између Хомерове *Илијаде* и косовске епике, а многе су и потиснуте християнизацијом српских песама.⁶ Изузетна сличност постоји између Милоша и Ахила када је у питању домовина, отац, мајка, одгојитељ и карактер. Ахилев отац је јунак Пелеј са истоимене планине, мати морска богиња Тетида, а одгојитељ је Кентаур Хирон, пола човек пола коњ. Милошева мајка је Јања чобаница, отац му је планински змај из облака, а одхранила га је кобила по чему је и назван Кобилић. Кентаур се бори са Ксантом, речним демоном који живи у реци Ксантос или Скамандар и који протиче пољем пред градом Тројом. Скамандер се зове и Хекторов син који је Ахилев непријатељ. Ова ликијска река се звала Сирпин-Сирбин, под Хомером се зове Скамандер, а код Страбона је она забележена као Ксантос. У Сирији је у то време забележено свето брдо Касиос са храмом бога Зевса Касиоса. У ранијем периоду на овом брду је био храм бога Сирбона, односно

⁴ Н. Гверо, Н. Николић, *Милош Обилић – епски јунак и легенда*, Београд 1989, стр. 16-21.

⁵ Ж. Андрејић, *Историјско и митолошко Косово*, Митолошки зборник 1, Рача-Београд 1998, стр. 88.

⁶ М. Будисављевић, *Илијада у огледалу косовских пјесама*, *Catena mundi I*, Краљево-Београд 1992, стр. 145-158.

Бал Сефона. Под брдом Касиос је Сирбонско језеро у коме се скривао, по Херодоту бог Тифон (Змај), дакле, Сафон, односно Сирбон.⁷ Прастари бог Сафон-Тифон је предстарозаветни бог, а потом Заветни бог Саваот.⁸

Да је Милош Кобилић митолошко-епска конструкција која је убачена у опну историјског косовског јунака егзактно доказује Нодило. Он сматра да је Милош идентичан старом српском богу кога персонификује Месец. Милоша је одхранила кобила чије обилно млеко које је дојио даје велику снагу, он је пастир многобројних оваца (звезде), он је војинов син, пева и успављује песмом (својство богова), он је сумњив цару (исто као «О Месече, царев неверниче»), истоветан је Новаку Дебељаку-Дебелићу (дебљина и пуноћа је истоветна обиљу и облици - Обилић).⁹ Космогонијски пандан Милошу је божанство Месец, а кобила и коњ је још старији мотив везан за хтонско биће које носи људе на онај свет.

Милош носи бугар кабаницу, а коња му прекрива медведина. Стари Аријевци су сматрали Месец «краљем медведа» пошто се медвед везује за зимски период. Кад месец сија медвед тоне у сан. Култ медведа је древни словенски култ. Међутим, Будимир везује медведа и за пелашко, дохеленско име Алаксандус.¹⁰ Пелазги су били староседеоци на Балкану и пре досељавања Грка. Египћани су, пак, за сазвежђе Великог медведа везивали бога Тифона кога је као неко старије божанство победио хеленски Зевс.

Да је бој на Косову, онако како је приказан у нашој епици, смештен у прастару матрицу ефектно нас уверава и Александар Лома. Он ту матрицу назива «Пракосово», односно Пралазар, Прамилош и тд. Ове песме су према томе постојале и далеко пре боја на Косову 1389. године и биле су везиване и за неки много ранији, одређени бој, сличног пресудног значаја. Сличне матрице и њихове изворе налази идући кроз време уназад, до најстаријих

⁸ Ж. Андрејић, *Гривне живота*, Београд-Рача 1997, стр. 230.

⁸ Исто, стр. 224-225.

⁹ N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, стр. 589-644.

¹⁰ М. Будимир, *Alaxandus*, Историјски часопис 1-2, Београд 1949, стр. 12-23.

индоевропских корена.¹¹ Упоређивање са староиранским, нордијским и галским песмама води до веровања да ће у неко «последње време» доћи до сукоба космичких размера између богова и демона који ће имати врхунац у једној одсутној бици у којој ће пропасти свет, да би био замењен новим и бољим, под влашћу нове божанске генерације. Дакле, реч је о новом космогонијском циклусу, новој сунчевој години. Пандан небеском је земаљски бој који се одиграва унапред прореченог и одређеног дана, на одређеном месту, односно широком и равном пољу на саставу двеју река. И у тим песмама гину главнокомандујући обеју војски, одиграва се вечера уочи главне битке, јунак погледом убија и хвалише се да ће и небо дочекати на своја копља. Сви ови мотиви се срећу и код старих Келта.¹²

Милош је у бици направио три надљудска скока слично богу Вишни који спасава Космос са три огромна корака.¹³ Та три Милошева скока била су обележена камењем на Косову. Милоша је издала баба Урисава која је по свему персонификација богиње Земље. У једној песми, Милош је сустигао ту бабу на крилатом коњу и истукао, а она му је запретила осветом тако што ће му на Косову доћи главе. Тако се и десило. Крилати коњ је симбол Сунца, а дан одигравања битке, Видовдан, је око летњих солстиција када почиње да опада снага сунца. Главни јунак је према томе персонификација соларног божанства које чини три космичка скока, а после њих следи пад. Сунце је постигло своју највишу тачку на небу и потом његова снага и висина опадају и дан се крати.¹⁴

У Махабхарати, син бога Сунца, Карна после велике борбе доживљава сусрет са Калом, богињом времена као демоном судбине који узвикује «Земља гута точак». И у том трену један точак Карниних кола упада у земљу. Слично томе се описује у неким нашим песмама и Милошева смрт. Пред њим се на врхунцу борбе појављује божанство судбине и својим речима чини да он падне са

¹¹ А. Лома, Пракосово – Порекло српског јуначког епа у светлу индоевропске компаративистике, Од мита до фолка, Крагујевац 1996, стр. 52.

¹² Исто, стр. 56-57.

¹³ Исто, стр. 77, 79.

¹⁴ Исто, стр. 80-81.

коња, односно са кола. Страдање соларног божанства се у многим митологијама приказује као његов пад са кола или коња. Осим тога, Турци на бабин савет обарају Милошевог коња помоћу копаља побијених у земљу, а што се може довести у везу са старословенским гатањем превођењем коња преко копаља. Баба је помогла, условно речено, Турцима да раскују Милошев оклоп на исти начин као што су Карни учиниле Пандаве. Као сунчев син он је био рођен са златним оклопом сраслим уз тело.¹⁵ Када су му скинуле оклоп он је убијен. Умире обливен крвљу исто као и сунце које у руменилу залази и наступа тама, односно његова смрт.

Сличност између Милоша и Карне се уочава и на њиховом пореклу. Милош је Кобилић, напуштено дете девојке и змаја, односно српског владара, које је отхранила кобила. Он је и коњушарев син кога је књегиња Милица узела и одгајила на двору. Карну је његова мати родила као девојка са богом Сунца, ставила у кошару и пустила низ воду па су га нашле слуге које су га одгајиле. Због ниског порекла су га називали кочијашевим сином.¹⁶ И његов отац је у вези са коњима. Интересантно је поређење и са Мијсијевим рођењем. И он је стављен у кошару која је спуштена у воде Нила. Пронашла га је фараонова супруга и наденула име Косариф.¹⁷

Према српским млађим средњовековним житијима владара главе Лазара и Милоша су бачене у неки бунар, или је Лазарева глава спуштена у неки бунар на Косову, да би потом сама отишла низ траву и спојила се са телом. Истоветна је и легенда о Озирису код Староегипћана који је после убиства бачен у воду.¹⁸ Озирисов култ је на Балкан доспео у доба Хеленизма да би се преобразио кроз Дионисија и ушао у мистерије балканских народа, а пре свега Срба. Оживљавајући и оплакујући мошти кнеза Лазара народ се несвесно позива на култ сунца и светлости, а све обредне радње око мошти су много старије од хришћанства.

Сви савремени историјски извори до краја XV века не помињу име косовског јунака који је убио Мурата, а више њих тврди да је то

¹⁵ Исто, стр. 83-84.

¹⁶ Исто, стр. 85.

¹⁷ Е. Шире, *Велики посвећеници*, Београд 1989, стр. 128-129.

¹⁸ Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1965, стр. 123.

учинио лично кнез Лазар. Мињанели тврди да га је убио кнез Лазар или неко од његових ратника. Шпански путописац Клавих каже да је то био «један хришћански кнез, по имену Лазар». У повељи угарског краља Албрехта из 1438. године у директном двобоју двојице владара гине Мурат. Дакле, сви списи настали између 1389. и 1420. године, а њих је равно десет, не спомињу косовског јунака под именом Милош. Такав је случај и са свим старијим српским летописима, као и са дубровачким летописом с краја XV века.¹⁹

У *Бугарској хроници* стоји да је Мурата копљем убио «неко од војника веома храбар, Милош назван». Дакле Милош му је назив, односно надимак.²⁰ Ашик-паша Заде је први турски хроничар који бележи име српског јунака 1484. године. Назива га Милош Кобила, односно «Билиш Куб-ила» што на турском значи «онај који зна задати ударац». Дакле, опет је реч о тумачењу, или надимку, а не о правом имену. Византијски хроничар Дука говори о обостраној погибији, за јунака каже да је из «редова Срба племића», а Халкохондило каже да је то «неки високи племић... звао се Милоин». Константин Јаничар из Островице је први који бележи име јунака, али тек крајем XVI века: Милош Кобилић. Крајем XV, или почетком XVI века, један српски летопис каже: «А Мурата уби (Бог) Милошем». Потпуно оригиналну причу има француски путописац који косовског јунака бележи под именом Мило Комнен сврставајући га тако у византијску владарску породицу Комнина.²¹

Сматра се и да је косовски јунак непознатог порекла. Међутим, Константин Филозоф тврди: «неко веома благородан»; Дука каже: «младић... племић»; Халкохондил: «високи племић»; Троношки летописац: «врховни заповедник војске»; арбанашки еп: «врховни господар».²² По свему наведеном се види да јунак, који је убио Мурата, није непознатог порекла.

Код многих старих хроничара појављују се још неке личности као извршиоци јуначког убиства. Турски хроничар Нешри српског јунака бележи под правим именом Димитрије: «ве јонд огли

¹⁹ Р. Михаљчић, *Безимени јунак*, Н. Сад 1995, стр. 11-16.

²⁰ Ж. Андрејић, *Историјско и мизолошко Косово*, стр. 80-82.

²¹ Р. Михаљчић, *Безимени јунак*, стр. 16-18, 236.

²² *Исто*, стр. 17-18, 28, 35.

Димитри». Руварац овог Димитрија доводи у везу са војводом Димитријем «братом господина Константина (Дејановића)» и помишља да би тај Димитрије могао бити и Константинов брат од тетке која је била удата за ћесара Војихну. Дакле, косовски јунак је, по њему, војвода Димитрије, син ћесара Војихне и брат монахиње Јефимије.²³ Постоје јаки разлози да се сматра да је Војихна син краља Владислава, односно унук краља Драгутина. После разрешења питања наследника српског престола у корист Стефана дечанског у односу на брата Константина и брата од стрива Владислава и постављањем за младог краља остали претенденти на престо изгубили су права. Кроз велика звања: деспота, ћесара, севастократора и тд. укључени су у систем власти Душанове државе и тиме је све било решено, а такав је био случај и са Војихном који је са својим братом Радославом, као Немањић, добио звање ћесар. С тога се може разумети и високо порекло и велика улога његове деце, војводе Димитрија и деспотице Јелене, односно монахиње Јефимије.²⁴

Уз име Димитрије се код Нешрија помиње и име, или презиме, Кобилић. Касније га опет помиње као Милош Ковила. Елезовић сматра да је Нешри из историје Ашик-паша Заде преузео и погрешно превео име Белес Кјубила.²⁵ Под овим Белес Кјубила као да се крије персонификација старог прехришћанског бога Бела, односно Бала. Веза са коњем, који је сматран за биће доњег света и које је узело Мурата је очигледна. Може бити у питању и стари словенски бог Велес. Дакле, Бог је однео на онај свет Мурата у «људском лику» који се зове Димитрије. Вероватно да је Димитријево митолошко име Милош Кобилић касније формирано и које је накнадно додато у смислу хришћанске божје теофаније у његовом лику, који извршава правду српског народа и старог српског бога доњег света (коњ-Кобилић) над непријатељем

²³ М. Гверо, Н. Николић, *Милош Обилић, епски јунак и легенда*, стр. 193-206.

²⁴ Ж. Андрејић, *Велућа Драгаша*, стр. 120-123, 143-148.

²⁵ Бела (господар на угарском), Белаур (змај-господар на романовлашком), Балија (ратник на турском).

чије је оличење султан Мурат.²⁶

Хроника о турским султанима је забележила да се Милош називао и Михалис, односно исто као Архангел Михајло.²⁷ Јасно је да се митологизација везује директно за главног божијег анђела Михајла који суди људима и њиховим душама. Митологизацију косовског јунака су, из одређених разлога, могли вршити и Турци. И Нешри и Битилиси заступају став да се султан свесно жртвује, а човек који га убија, самим тим, није никакав херој већ оружје у божјим рукама.²⁸ Исто то, али много раније, у свом епу тврди Ахмедија: «био је победоносан борац за веру... Шта се могло помоћи када је то дело небеско».²⁹

За Димитрија, ратника који је убио султана Мурата, Нешри каже да је био силан јунак «веле да је он сам могао да се супротстави десетини хиљада људи». Аноним из Једрена не помиње ни једно име и каже: «Припадао је к броју неверних бегова и, како приповедају, био је чувен међу њима по одважности, злоби и лукавству». Приликом описа догађаја и битака око Пирота, које претходе боју на Косову Нешри каже да је војвода Димитрије синовац или сестрић кнеза Лазара. Кнез Лазар је заиста имао сестриће Стефана и Лазара (Мусиће) који су доиста погинули у бици на Косову и потом сахрањени у својој задужбини Нова Павлица. Више савременика, видели смо, наводи да је Мурата убио у боју, двобоју, или на превару Лазар, наводећи да је у питању баш кнез Лазар. Исто тако, каже се да је Лазар погубљен са својим сином. Зна се да у бој кнез Лазар није водио ни једног од двојице својих малолетних синова. Треба поменути да је Драгана, сестра кнеза Лазара била удата за челника Мусу који, чини се, има турско име. О Муси се незна ништа, а први пут се помиње у повељи цара Уроша

²⁶ Ж. Андрејић, *Историјско и митолошко Косово*, стр. 81-81.

²⁷ Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову*, Свети кнез Лазар, Београд 1989, стр. 53.

²⁸ Н. Љубинковић, *Најстарији записи прозних народних предања о косовском боју на простору Косова*, Зборник у част В. Ђурића, Београд 1992, стр. 54.

²⁹ О. Зиројевић, *Милош Обилић у турским изворима*, Свети кнез Лазар, Београд 1989, стр. 250.

1367. године.³⁰ Муса је умро пре 1388. године, а уколико је имао турско или јаничарско порекло неко од његових синова, рецимо Лазар је могао одржавати неке везе или бити у служни Турака те је искористио да дође до Мурата у боју. Није ли кнежев сестрић Лазар убио Мурата, а пошто су били имењаци касније је дошло до забуне?

Зато што је у питању турски хроничар потребно је вратити се опет Мула Нешрију. У опису битке на Косову пољу војвода Димитрије се по Нешрију налази на десном крилу са Вуком Бранковићем и сином му Гргуром. Сви истичу да је косовски јунак, војвода Димитрије, Милош Кобилић, био «знатан властелин и истакнути јунак». Најпознатији Димитрије који је учествовао у боју био је «војвода Војихновић» који је са кнезом Лазаром командовао центром српске војске.³¹ Овде се мисли на војводу Димитрија, сина ћесара Војихне и брата монахиње Јефимије, удовице деспота Угљеше.

Код браће Дејановић био је «угледни војвода» Димитрије, а у њиховим повељама се помиње као «суродник», «брат» и «брат господства ми».³² Пре косовског боја се помиње велики војвода Димитрије када је повратио од Турака град Пирот, а за њега Нешри каже да је сестрић или синовац кнеза Лазара. Нешри наводи да се Лазару, поред осталих, придружио за бој на Косову и Димитрије, за кога Рачки мисли да је син ћесара Војихне. Руварац сматра да је овај Димитрије брат од стрица или од тетке Константина Дејановића. Дакле, тетка Константинова, сестра деспота Дејана, је била удата за ћесара Војихну.

Једини хроничар који, изгледа, помиње оца, односно, неког од предака косовског јунака је турски хроничар Битилиси: „Један неверник од највећих неверничких вођа, један од оних седам великих лавова, један од првака оног опаког народа, један од оних који су у борби били оборили с коња и ваљали у праху и крви не

³⁰ Група аутора, *Родословне таблице и грбови*, стр. 115-116.

³¹ М. Глигоријевић, *Дан велике погибије-турско гледање на косовски бој*, НИИ бр. 2000, стр. 55.

³² С. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, стр. 768.

убивши га потпуно... Онај стари дволичњак.“³³ Олга Зиројевић овај део код Битилисија преводи са «у то време бијаше познат под именом Милош Никола».³⁴ Последња наведена констатација код Битилисија говори да су Турци знали велможу и неверничког «краља», тада познатог по имену Милош, односно његовог оца Николу. Он је пре боја био са Турцима и да их је потом напустио. Служећи се познанством са Турцима доспео је до Мурата и убио га на превару.

Најстарији извори тумаче исход битке на Косову као победу српске војске. Још је Динић закључио да су Срби победили, али уз велике жртве које су, дугорочно по њих, значиле велико слабљење.³⁵ Један од савременика, Мартин сегон, свештеник из Новог Брда на Косову, забележио је: «Битка је била кобна и крвава и за једну и за другу страну». Мавро Орбин каже: «Пале су многе личности из рашке и Босне, а само малобројни су се вратили у своју земљу».³⁶ На турски пораз упозорава и Димитрије Кидон: „хришћанска радост због победе над непријатељима“.³⁷ Француски витез Филип Мезијер је направио најстарију белешку о овм боју, и то пре 1. октобра 1389. године. По њему, била је то «велика победа хришћанске војске» у пределима Албаније, где су погинули султан Мурат, његов син и најхрабрији турски ратници. «Хришћанска победа» се слави и у *Похвали кнезу Лазару* која је настала 1390-93. године.³⁸ Лазар је изашао на «сретање са злочестим» и однео «светлу победу». Мурата је срушио и победио, његова мрска глава је отсечена, а велико мноштво његових људи је побијено. Погинуо је и кнез Лазар, а са њим и много «благородних». Лазар је «храбар воин» који је победио

³³ Група аутора, *Косово у усменој и средњовековној књижевности*, Крушевац 1989, стр. 117-118.

³⁴ О. Зиројевић, *Милош Обилић у турским изворима*, стр. 257.

³⁵ М. Динић, *Два савременика о боју на Косову*, Глас 182, Београд 1940, стр. 138.

³⁶ М. Спремић, *Косовска битка. проблем издаје*, Косовска битка и последице, Београд 1991, стр. 40.

³⁷ С. Ђирковић, *Димитрије Кидон о косвском боју*, Зборник радова Византолошког института 13, Београд 1971, стр. 213-219.

³⁸ *** *Похвала кнезу Лазару са стиховима*, Историјски часопис V, Београд 1955, стр. 249-259.

Мурата, «ставио га под ноге и уништио га крепко». Потом се каже да су обе стране изнемогле и да је битка престала. Радојичић наводи и Андонија Рафаила који је 1410-20. године писао да је Лазар победио «охолог Персеначелника сасекао, под ноге покорио».

Твртко И, краљ Босне, представио је косовску битку као своју победу Трогиранима и Фирентинцима. Босанска војска се вратила са малим губицима, а Турци су претрпели тежак пораз и мало је од њих живе главе изнело.³⁹ Фирентинска општина је одговорила Твртку честитком уз констатацију да су о овој вести давно сазнали из писама и гласова многих људи. Ова вест је допрла и до Париза у коме је обележена слављеничком звоњавом са кула цркве Нотр Дам. Била је то победа српске војске која је имала тешке поскедице.⁴⁰

И Бајазит у свом ферману из 1389. године признаје да је битка изгубљена. При томе описује како се бој одиграо. То би био пресудан извор за дефинитивну историју битке. Наводно, Мурат је решио битку у своју корист и када се приступило погубљењу Лазара и његове заробљене властеле неко по имену Милош Копилић је дошао, представљајући се као неко ко је већ примио ислам, да пољуби ноге султану, извадио је скривени, отровни хануар, који је имао сакривен у рукаву и задао му смртну рану. Милош се дао у бег, али је сустигнут и сасечен на комаде. У исто време десило се (?) да је и његов брат Јакуб у вечност отишао (Бајазит је наредио да буде убијен). Заповедајући да се његов отац сахрани у Бруси он наређује и да се «не објасни никоме овај догађај, већ насупрот знаке победе покажите, да непријатељи не узмогну штогод приметити».⁴¹

³⁹ Р. Михаљчић, *Лазар Хребелановић*, Београд 1989, стр. 116.

⁴⁰ Н. Љубинковић, *Митско ткиво-један конститутивни елемент епске легенде Јужних Словена-легенда о косвском боју...*, Митолошки зборник 1, Београд-Рача 1998, стр. 38-39.

⁴¹ Ф. Рачки, *Бој на Косову*, Београд 1992, стр. 389.

ПРИОР РЕДА ЗМАЈА

Оснивач и велики мајстор реда Змаја био је Жигмунд Луксембуршки, краљ Угарске и потоњи римски цар. Сигисмунд-Жигмунд је рођен 14. фебруара 1386. године. Он је син Карла IV и његове четврте жене Јелисавете, кћери померанског херцога Богослава. Јелисавета је унука пољског краља Казимира Великог. Неколико година пре његовог рођења Карло IV је пренео у Праг мошти бургундског мученика Св. Сигисмунда те је његов син по њему и добио име.¹ Папа Пије II каже: «Сигисмунд је био узорита стаса, јасних очију, широка чела, лица лепо руменог, браде

¹ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, стр. 32. И даље: Р. Antal, S. Gyula, *Az anjoui haz es orokosei*, Budapest 1895, стр. 283-590; Група аутора, *Историја српског народа II*, Београд 1982, стр. 39-326; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978, стр. 323-362; V. Kalajić, *Povijest Hrvata II-1*, Zagreb 1900, стр. 197-336; *Исто*, II-2, Zagreb 1901, стр. 48-153; Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбоци српских династија и властеле*, Београд 1991.

дуге и пуне, велика срца, похлепан али несталан, у говору досетљив, љубитељ вина, женскар, са хиљду прељуба окаљан, расрдљив али опростљив, расипан и нештедљив, те је више обећавао него испуњавао».

После смрти Лудовика, краља Угарске и Пољске 1382. године, који је за собом оставио само удовицу Јелисавету, босанског порекла, са три кћери: Катарином, Маријом и Јадвигом, дошло је до немира и сукоба. Јадвига је била удата за пољског краља Јагела, а Марија је још од 1374. године била верена са браниборским маркгрофом Сигисмундом. За краљицу је крунисана одмах после очевог погребња од стране присутне властеле. Власт је, уместо недорасле кћери, преузела краљица Јелисавета која је била врло умна и паметна жена. Она је била ћерка Стјепана II Котроманића и сестра од стрица босанског краља Твртка I. Против Марије су са подигли у јадранском приморју врло моћни Иван Палижна, пријор витезова реда Св. Јована (Ивановци) из Вране код Задра и браћа Хорвати, загребачки бискуп Павле и мачвански бан Иваниш. Иван Палижна је био врло моћан пошто је, још од времена краља Лудвига, био приор витезова Јовановаца Угарске и Хрватске и који су држали велика имања и поседе у овим земљама. Иван је имао брата Тому, а овај синове Ивана, Николу и Берислава. Они су желели да на угарски престо дође неко од напуљских Анжуанаца. Краљица Јелисавета је с тога дошла у Задар и сменила Палижну са места приора те је он побегао у Босну код свог пријатеља, краља Твртка I.

У Угарску је преко Загреба, 1385. године дошао Карло III Напуљски те буде крунисан за краља. Исте године се Марија дефинитивно венчала са Жигмундом али је овај морао побећи у Чешку пред сталним смртним претњама њихових противника. Већ после неколико недеља био је убијен Карло те је за краља проглашен његов млади син Владислав. Краљицу Јелисавету и Марију су у Славонији изненада напали и заробили њихови противници. Одвели су их и затворили у Новиград код Задра у Далмацији, у још једну од тврђава витезова Јовановаца. Своје титуле су повратили и Иваниш Хорват и приор Иван Палижна. Јелисавета је 1387. године била удављена, а Марију су ослободили Млетци.

Босански краљ Твртко и српски кнез Лазар су помагали напуљску странку те су се борбе са Жигмундовим присталицама водиле код Београда, Кулпина и Шапца. Међутим, Жигмундова странка је успела да победи и поставља за краља Жигмунда Луксембуршког 1387. године. Око Жигмунда су се окупили «пријатељи старога реда». Под овим «стари ред» подразумева се вероватно ред витезова Змаја.

Жигмунд и Марија су напали градове Јовановаца тако да су успели да заробе и убију Ивана од Корпада, Берислава Палижну, Стјепана Хедервара, Емерика Лацковића и друге. Жигмунд је за вранског приора одредио Алберта Лацковића али су се он и његове присталице успешно браниле у граду Врана. Многе своје градове су Ивановци предали краљу Твртку I, а потом су избегли у Босну.

Припремајући се за одбрану од Турака, уочи Косовске битке, кнез Лазар се преко свог зета Николе, Гаре Горјанског Млађег помирио са Жигмундом. Горјански је свога таста «Лазара, кнеза рашкога, пријатељством и горљивошћу повратио у крило нашега величанства». Твртко је послао војску кнезу Лазару за бој на Косову, на челу са Влатком Вуковићем, а са њима је био и један одред «крижара» (витезови Јовановци) са приором Иван од Палижна и баном Иваном Хорватом. Они су преживели овај бој јер је Иван Палижна био рањен у бедро у борбама код Вране и од последица је умро 1391. године. Одмах после Лазареве смрти 15/28. јуна 1389. године Жигмунд је упутио Николу Горјанског да преговара са Вуком Бранковићем као законитим владарем Србије да би одмах затим извео поход против Милице и њених малолетних синова. Поход је предводио лично Жигмунд при чему су заузети градови Честин и Борач у Грузи што је довело до тога да Милица прихвати вазалство према Бајазиту и Турци су ушли у многе српске градове, а пре свега у моћни Голубац на Дунаву. У лето 1392. године Жигмунд је поново кренуо на Србију при чему заузима Ждрело на Млави и опседа Голубац. После смрти краља Твртка његов наследник Стефан Дабиша није успео да се одупре те је 1394. године признао врховну власт угарске круне.

Жигмунд је са својим штићеником, влашким војводом Мирчом Старим, ударио на Турке при чему су их потукли у бици на

Ровинама 17. маја 1395. године. Ова победа је оживела наде за предузимање успешног крсташког рата против Турака. У време прославе победе у Влашкој Жигмунду је стигла вест да је умрла његова супруга Марија у Будиму у двадесет петој години живота. Био је то велики ударац јер су многи говорили да треба изабрати новог краља. У лето 1396. године окупљена је велика феудална војска из Немачке, Француске, Енглеске, Угарске и Влашке, као и најамници из многих европских земаља. Освојен је Видин а потом је опседнут Никопол на Дунаву. Бајазит је дошао у помоћ опкољенима и 25. септембра 1396. године је дошло до одсудне битке где су хришћани били стравично поражени а краљ Жигмунд је једва извукао живу главу.

После овог пораза Жигмунд је решио да се обрачуна са вероломном хрватском властелом те је после борби у Далмацији дошао у Славонију и позвао сабор у Крижевцима. Иако је добио обећање да може да дође без опасности по живот дошло је до обрачуна и Стјепан и Андрија Лацковић су посечени пред самим краљем. Ту су се посебно истакли грофови цељски, Херман и Урлих. Цељски грофови потичу из јужне Штајерске и у IX веку су имали велика имања око реке Савиње и птујском пољу. Тада су се звали «господа од Соунека», од XIII века имају град Цеље, а од 1341. године су проглашени баронима од стране цара Лудвига Баварца. Херман I се оженио трећом ћерком босанског краља Стјепана II Котроманића и тако је постао рођак угарског краља Лудвига I Анжујског. Њихов утицај је био још већи када се његова кћер Барбара удала за краља Жигмунда, а сина Урлиха оженио Катарином, ћерком српског деспота Ђурђа Бранковића.

Жигмунд се упутио 1398. године у Чешку да спасе власт свога брата Већеслава кога су скинули са немачког престола и поставили фалачког грофа Рупрехта. Почетком XV века Жигмунд је поново дошао у сукоб са својом властелом у којој је било много присталица напуљских Анжуанаца. Замерали су му да води распусан живот после смрти краљице Марије, да је постао женскар и да заводи девојке. Његови противници су говорили да је папи Евгенију IV говорио: «Три су ствари, свети оче, у којима се не слажемо, а три опет, у којима се слажемо. Ти ујутру спаваш дуго, ја пре зоре

устајем, ти пијеш воду а ја вино, ти се уклањаш женама, а ја идем за њима. У томе се опет слажемо: ти дарежљиво раздајеш црквено благо, а ја за себе ништа не задржавам; ти имаш лоше ноге, а ја лоше руке; ти разараш цркву, а ја царевину».

Жигмунд је 1401. године био нападнут у Будиму и заробљен. Пошто је успео да се избави упутио се у Чешку где је збацио свог брата Већеслава крунишући се за краља Чешке, а потом је отишао у Беч где се измирио са Хабзбурзима. Вратио се у Угарску када су његови противници у Задру поново крунисали за краља Владислава Напуљског кога је подржавао папа Бонифације IX. Жигмунд је добио савезника који је пресудно утицао да се ослободи својих противника и поврати престо. После Ангорске битке у којој су Турци претрпели велики пораз од Татара при чему је и сам султан Бајазит заробљен, српски деспот Стефан Лазаревић је имао погодну прилику да се осамостали. Стефан је прихватио преговоре које су му понудили Угари и већ крајем 1403. године прихватио је вазални однос према краљу Жигмунду.

Други пут се Жигмунд оженио, овога пута заручивши деветогодишњу Барбару Цељску, при чему је стекао велике савезнике у Урлиху и Херману Цељском. За Барбару папа Пије II каже да је: «жена красног стаса, висока, белопута, те је после развратним животом и властохлепљем задавала много јада свом много старијем супругу и његовим земљама». У једном латинском рукопису краљ Жигмунд се приказује као Сунце, а његова супруга Барбара као Венера. Барбара му је убрзо родила кћер Јелисавету-Елизабету.

Од стране немачког племства је 1411. године био изабран за немачког и римског цара. Тако је Жигмунд постао највећи хришћански владар Европе. После победе над анжуанском странком и враћања Босне под угарски протекторат од 1411. до 1413. године Жигмунд је водио рат против Млетачке републике. Безуспешан рат ће против Млетака водити у Фурланској и 1418-1420. године.

У пролеће 1412. године у Будиму је одржан велики скуп европских владара и властеле. Жигмундова кћер Елизабета је том приликом заручена за четрнаестогодишњег Албрехта IV Хабзбурга.

Дошло је до измирења Жигмунда и пољског краља те су приређене велике свечаности. Следећи велики сабор западног света у коме је учествовао Жигмунд био је у Констанци 1414-1418. године. Окупили су се црквени представници и владари великог броја земаља који су расправљали о темама из црквеног живота у вези са хуситском јереси. Говорило се и о невољама које су биле све јаче од стране Османлија, а поготову према Угарској.

У Констанцу је био позван Јан Хус да изнесе своје мишљење уз гаранцију да му се неће ништа десити. Међутим, затворен је и спаљен као јеретик 1415. године. Јан Хус је био проповедник реформи и ректор Универзитета у Прагу. Залагао се против немачког утицаја у Чешкој, борио се против високе црквене хијерархије, њеног богаћења и злоупотреби у католичкој цркви. Папа га је осудио и бацио анатему. Позивајући се на Библију оспоравао је папи мешање у световне ствари, тражио је да основ вере буде *Свето писмо* и да се црква одрекне великих поседа. Стекао је велики број присталица тако да је после његове смрти дошло до устанка у Прагу 1419. године при чему су збацили немачке власти и одбили да признају Жигмунда за краља Чешке. Из тих разлога су папа и Жигмунд против њих повели крсташки рат чиме су почели, тако названи, хуситски ратови који су трајали све до 1436. године. Хусити су затражили да основ вере буде Библија, да се раскине са папом, да се укину манастири и култови светаца, службу на народном језику, збацивање немачког цара, укидање кметства и поделу имовине цркве и немачких феудалаца чешким сељацима и ситним витезовима. Вођа овог покрета је постао Јан Жишка, а потом Прокон Велики. Хусити су Немцима и крсташима нанели многе поразе али су ипак сузбијени и 1436. године је Жигмунд проглашен у Прагу за чешког краља.

После смрти деспота Стефана Лазаревића 1427. године краљ Жигмунд се упутио у Београд где се поставио на престо примивши свечану заклетву верности од Ђурђа Бранковића, новог српског деспота што је већ било предвиђено по споразуму из Тате који је закључен претходне године. Новом деспоту је предао плашт, капу и мач. Уследиле су безуспешне операције против Турака на Дунаву. У новембру 1431. године Жигмунд је у Милану постао и ломбардијски

краљ а најзад је од стране папе Јевгенија ИВ у Риму крунисан за римског цара.

Жигмунд се упутио у Чешку где је био признат и за чешког краља. Пошто је уследио турски напад на јужну Угарску, Србију и Влашку наредио је војне операције које су довеле до победе над Турцима на Годоминском пољу код Смедерева. Међутим, на повратку из Чешке цар Жигмунд је умро у децембру 1437. године у Знојму, у седамдесетој години живота. Када је осетио да ће умрети позвао је сву чешку и угарску властелу, препоручио им кћер и зета за наследнике круне, обуче се у царско одело, седе на престо и ту дочека смрт. Тело му је остало три дана на престолу, а потом је сахрањен у Великом Варадину. Владао је преко педесет година. Наследио га је Албрехт Аустријски који је био ожењен његовом ћерком Јелисаветом.

Краљ Алберт је изненада преминуо на путу за Беч 17. октобра 1439. године. У Угарској се тражио владарски син који је требао оженити удовицу и постати краљ. Најозбиљнији кандидат је био Лазар, син српског деспота Ђурђа Бранковића. Међутим, Јелисавета је одбила Лазара јер је био «шизматик». Више присталица је имао петнаестогодишњи краљ пољске Владислав II, од литавске династије Јагеловаца, који је 1440. године и био крунисан. Међутим, Јелисавета роди Владислава, «посмрче» краља Алберта. Дошло је до сукоба између присталица законитог владара у колевци и пољског краља који су окончани тек 1442. године.

Човек који је посебно утицао да дође до приближавања деспота Стефана и угарског краља Жигмунда и преузимања вазалства био је дугогодишњи тамишки жупан Пипо од Озоре, у нашој народној епизи познарији као Филип Маџарин. Његово право име било је, заправо, Филип де Сколарибус, а најчешће су га звали Пипо Спано. Он се родио у Фиренци, 1369. године, у сиромашној породици. Када је напунио тринест година мајка поверава неким фирентинским трговцима који су се упутили у Немачку. Када су стигли у Немачку сресли су се са посланицима краља Жигмунда који Филипа поведу у Чешку, а потом у престони гарски град Будим. Примљен је у једну трговину где се случајно упознао са министром

финансија који га прима у службу, 1388. године. По наредби министра 1389. године путује код архиепископа у Острогон где се налазио краљ на сабору са великашима већајући како "да дигну војску од дванест хиљада коњаника који ће чувати стражу на Дунаву, да бране тамошње крајеве од напада Турака, који су заузели Србију". Том приликом се Филип истакао око финансија и краљ га узме код себе на двор. Осим рада на финансијама Филип се истакао и у ратним вештинама у учешћем у ратовима које је у то време водио Жигмунд. На краљев предлог је, 1399. године, ожењен богатом Варваром, ћерком покојног Андрије Озорског чије читаво имање добија као мираз. У то време Филип доводи из Фиренце и свог брата Матију.

Када су угарски великаши заробили краља Жигмунда утамничен је и Филип. Филип је после ибављења наставио борбе за спасавање Жигмундовога претсола. награђен је за верност тако да је 1404. године постављен за великог жупана темишварског. На овом положају је остао читавих 20. година. Као темишварски жупан је узимао учешће у свим ратовима против Босне а као командант одбране целе јужне угарске границе у ратовима са Турцима.

Са својом војском Филип учествује у борбама деспота Стефана против његовог брата Вука и турске војске, 1409. После тога је као командант целе војске учествовао у рату против Млетачке Републике где није имао успеха што су искористили његови противници да га оптуже да је био подмићен и да је издао краља. Али, Филип није изгубио поверење Жигмунда тако да је главнокомандујући у рату против Босне, 1414. За команданта је постављен и 1421. године у рату против хусита при чему је под његовом командом био и један одред Срба. После тога се стално борио на доњем Дунаву против Турака. У последњем походу био је јако болестан тако да је на бојно поље ношен на носилима. Убрзо је умро, 27. децембра 1426. године.²

У Фиренци се чувају три његова портрета од којих је један урадио Андреја дел Кастањо око 1450. године. Средњег раста, при-

² С. Станојевић, *О Филипу Маџарину*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, свеска 9, Књига IV- Свеска 2, Ср. Карловци 1931, стр. 302-304.

казан је у оклопу али без шлема тако да се види да је имао црне живахне очи, бео тен, дугу косу и браду. У обема рукама, спуштеним испред себе, држи голу сабљу. Сигниран је текстом: Dominus Philippus Hispanus de Scolari relator victorie theucrob³

³ A. Zanoli, *Andrea del Castagnjo*, Milano 1963, стр. 6, Tab. VIII.

ЗЛАТНИ ЗМАЈ

Наша историјска наука сматра да су кнез Лазар и његова сестра Драгана – Драгиња деца Прибца Хребељана, логотета цара Душана.¹ Најстарији помен Припчев је из 1340. године коју је он писао «Pribez logofeto».² Прибац се у манастиру Лаври на Атосу назива пехарник, односно слуга.³ У једној похвали кнезу Лазару, за коју се сматра да је настала убрзо после Косовског боја, тврди се да «Сему же преже реченом кнезу Лазару бист родитељ велики слуга царев Прибац» који тврди и да су цар и његов велики слуга «као

¹ И. Руварац, *О кнезу Лазару*, Н. Сад 1887; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978, стр. 250; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, Београд 1989, стр. 17-20; М. Благојевић, *Идеја и стварност Душановог царевања*, Историја српског народа I, Београд 1994, стр. 534.

² М. Пуцић, *Споменици српски II*, Београд 1862, стр. 110.

³ Д. Анастасијевић, *Српски архив Лавре Атонске*, Глас СКА LVI, Београд 1922, стр. 17.

једна душа у два тела».⁴ У нашим млађим родословима и летописима се каже «Бист зе отачаство јего град Прилепац, отац же јего Прибац».⁵ Мавро Орбини зна однекуд за његово презиме «Кнез Лазар био је син Прибца Хребељановића властелина и великаша у време цара Стефана».⁶ *Троношки родослов*, иако најмлађи, доноси још интересантнији податак. Отац кнеза Лазара, Прибац Гребљановић оженио се ћерком краља Милутина и Симониде.⁷ Михаљчић с тога закључује потпуно исправно «Што су извори млађи, то је више маште», сумњајући да се Лазар уопште и презивао Хребељановић.⁸

Из ових података, иако их има још и који говоре сасвим супротно, уследило је мишљење да је после смрти цара Уроша, избором кнеза Лазара за владара Србије на сабору у Пећи, дошло до успостављања нове владарске династије, династије Лазаревића, која се, узгред буди речено, по мушкој линији угасила већ у следећем колену тако да се није ни могло говорити о некој династији. Пошто је имало доказа да је кнегиња Милица пореклом од Вукана, великог жупана и краља Дукље, најстаријег сина великог жупана и родоначелника Стефана Немање, у нашој науци влада уверење да је Лазар владарска права остварио преко женске линије.

Лазар је још у време царева Стефана Душана Уроша IV и Уроша V Немање VI добио титулу великог кнеза коју је носио и као владар Србије: Стефан Лазар. У народу је познат као цар Лазар иако се зна да ову титулу није имао. Међутим, један од најстаријих извора о Косовској битци, путопис руског монаха Игњатија зна га као

⁴ И. Руварац, *Повесна слова о кнезу Лазару, деспоту Стефану Бранковићу и кнезу Стефану Штиљановићу*, Летпис Матице српске 117, Н. Сад 1874, стр. 110.

⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, С. Карловци 1927, стр. 210-213, 288.

⁶ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968, стр. 93.

⁷ Н. Радојчић, *О трonoшком родослову*, Београд 1931, стр. 76.

⁸ Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, стр. 17.

цара.⁹ Лазар се у *Хроници о турским султанима* назива деспотом¹⁰. Касније га деспотом ословљавају Гундулић и Јеролим Кавањини у својим стиховима: «Лазар деспот од Сервије».¹¹ Ктиторски портрет Стефана Лазара и Милице у Раваници их приказује са крунама на глави, одећом са коластим аздијама и белим орловима. Овакав орнат је карактеристичан за деспоте.¹²

Лазар се титулише и као краљ код Псеудо Сфранцеса «краљ Лазар».¹³ Дубровачки летописац га назива деспотом и титулише краљем Босне.¹⁴ У једном српском летопису стоји: «Прими начелство кнез Лазар, сербско краљевство, но три краља бист сербска у то време (1372. године): у Призрену Лазар, у Босни Стефан Твртко, у Прилепу Марко Вукашинов.»¹⁵ *Троношки летопис* каже да је «оглашен... велики кнез Лазар Гребељановић на краљевство расијско... лета 1377...», а потом «Сего ради Лазар краљ».¹⁶ Гиљфердинг назива Лазара краљем, «усеченијем краља Лазара» и «поставише младог Стефана, сина Лазара краља».¹⁷ Као краљ је титулисан, 1779. године, у хиландарској цркви Св. Саве Српског «С.(вети) кнез Лазар – краљ сербски».¹⁸ Бугарски изворници и историчари га називају краљем, а када говоре о браку бугарског

⁹ Ђ. С. Радојичић, *Савремене вести о Косовској битци код руског путописца Ђакона Игњатија*, Старијар XII, Београд 1937, стр. 47-54.

¹⁰ Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову*, Свети кнез Лазар, Београд 1989, стр. 244.

¹¹ З. Бојовић, *Бој на Косову пољу и косовски јунаци у стиховима далматинских песника Јеролима Кавањинија*, Свети кнез Лазар, Београд 1989, стр. 269.

¹² Ж. Андрејић, *Манастир Велуће*, Рача 2002, стр. 124.

¹³ Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову...*, стр. 238.

¹⁴ Р. Михаљчић, *Безимени јунак*, Н. Сад 1995, стр. 16.

¹⁵ Љ. Стојановић, *Старио српски родослови и летописи*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, 1, XVI, Београд 1927, стр. 209.

¹⁶ Ј. Шафарик, *Србски летописац из почетка XVI столећа*, Гласник Друштва србске словесности V, Београд 1853, стр. 78, 84.

¹⁷ А. Гиљфердинг, *Путовања по Херцегоцини, Босни и Старој Србији*, Сарајево 1972, стр. 229, 231.

¹⁸ С. Петковић, *Хиландар*, Београд 1989, стр. 63.

цара Ивана Шишмана са Драганом увек за њеног оца кажу «краљ Лазар».¹⁹ Врло значајни су портрети кнеза Лазара и Милице у Љубостињи сликани по наруџбини њиховог сина деспота Стефана, око 1415. године.²⁰ Ту су Лазар и Милица насликани постхумно у владарским, краљевским орнатима. Интересантно је да се у народној епској песми «Бранковић зове Турке на Косово» каже да цар Мурат жали на дивану да не може освојити Душанову царевину јер су «зацарили Немањић Лазара».²¹

Житије кнеза Лазара каже да је примио благослов од свих црквених архијереја и државног сабора и тако постао самодржац свих Срба «одмах» после смрти цара Уроша. Лазар је био «син и унук пређе речених царева племена тога (Немањиног), на земљи српској од прародитеља... васпитањем не од припростих... Родитељи беху велеможни, први у палати царској пређе речених царева... Близак сродством самодржац беше... Жена тога (Лазара) од саме царске крви...».²² У Јефимијиној похвали се Лазар слави као «благочастивога корена благочастиви изданак» и да је «господовао земљом отачаства».²³ У *Родослову српских царева* се тврди да је Лазар са својим зетом Вуком држао земље «краља Стефана сремског, реченог Драгутина» као и да Душан «поклони сродницу своју... Милицу, кћер Вратка, кнеза Југа. Лазара дарова саном кнежевским и дарова му земљу Стефана краља четвртог Драгутина».²⁴ У *Троношком летопису* се каже да је Лазару једног тренутка остало само «материје наследие кнажеводство крушевачко». Врло значајан податак о пореклу кнеза Лазара се налази у *Пећком летопису* који је писала канцеларија српских патријарха двадесетих година XV

¹⁹ И. Андреев, *Историја на второто Българско царство*, В. Трново 1996, стр. 89-90.

²⁰ Б. Цветковић, *О династичкој слици Лазаревића у манастиру Љубостињи*, Саопштења XXVII-XXVIII, Београд 1996, стр. 75.

²¹ Љ. Ковачевић, *Страхињић Бан*, Отаџбина XXI, св. 81-83, Београд 1889, стр. 60.

²² Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Ср. Карловци 1927, стр. 85-88.

²³ F. Miklošić, *Monumenta Serbica*, Vindobonae 1858, стр. 243.

²⁴ П. Срећковић, *Родословије српски цареи*, Гласник СУД, Београд 1867, стр. 252-53.

века.²⁵ Тврди се да је Лазар од Немањина колена, а још интересантније је оно што је у вези женидбе Лазара са Милицом: «И као што бива, пошто су се сроднички удаљили, деси се да је жена тога (Лазара) од саме царске крви. Но, да неко зазирући не помисли да се осуђује овај брак... јер има људи којима је поверено (било) да размотре који се сродници могу узимати... Због тога и овде размотрише да је таквим сродницима (Лазару и Милици) шта више дозвољено да се узимају, што је и било.» Значи да су Лазар и Милица сродници из лозе Немањине и да је то чак и истраживано, али да сродност није била родоскрвна и зато није била санкционисана од стране цркве.

Један од старих наших родослова тврди да је Лазар син самог цара Душана. Цар је по њему имао два сина «Уроша Стефана и великог Лазара... али не беше од законите царице рођен, већ га с неком кнегињом блудом роди цар Стефан».²⁶ Исту тврдњу налазимо и у Дукиној *Историји Византије*: «Лазар син Стефана (Душана)».²⁷ И Псеудо Сфранцес тврди да је «краљ Лазар... син краља Стефана». Чедомиљ Мијатовић наводи тврдњу непознатог извора да се зна да је Душан «имао не једно дете ванбрачне љубави».²⁸ Наша историјска наука зна за само једну супругу цара Душана и једног сина, јер му није било суђено «многочедним бити», а сам Душан каже да је Урош његов «јединородни син».²⁹ Међутим, Нићифор Григора тврди да је цар Душан, 1351. године, почео сарадњу са турским емиром Орханом и да је њему упутио своје посланство са понудом да своју кћер уда за Орхановог сина.³⁰ О овој удаји нема више података, али је до ње највероватније и дошло. Најпре ће бити да је у питању принц Мурат. Претпоставља се да је

²⁵ Ж. Трифуновић, *Житије и владавина светог кнеза Лазара*, Крушевац 1989, стр. 5-6.

²⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, стр. 54.

²⁷ М. Динић, *Дукин преводилац о боју на Косову*, Зборник радова Византолошког института VIII-2, Београд 1963, стр. 61.

²⁸ Ч. Мијатовић, *Цар Урош и краљ Вукашин*, Гласник СУД XXXV, Београд 1872, стр. 162.

²⁹ С. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, стр. 708.

³⁰ М. Пурковић, *Принцезе из куће Немањића*, Београд 19916, стр. 76.

Душан имао кћер која је била удата за Војислава Војиновића кога, највероватније из тих разлога, цар Урош назива братом.³¹ Познато је да цар Урош назива сестром и Ирину, удовицу ћесара Прељуба.³² На основу ове брачне везе Прељуб је и дошао до тако високог положаја и звања ћесар. Не баш поуздани, *Троношки летопис* тврди да је Душан, док је био са оцем у егзилу у Цариграду, био ожењен пре времена ћерком брата краља ишеганског (шпанског), унуком Јована Кантакузина (највероватније по кћери).³³

Цар Душан назива великог деспота Иваниша «родитељ царства ми», а његовог сина Дејана «брат царства ми».³⁴ Још је Николајевић претпоставио да је прва супруга цара Душана била сестра севастократора Дејана.³⁵ И Шафарик је своједобно први приметио да би деспот Иваниш могао бити родитељ Душанов само ако је «био или крштени кум... или је ваљда отац његове (Душанове) прве жене, о којој народно предање казује, да је била Српкиња и ћерка неког србског властелина».³⁶ Исто мисли и Стојан Новаковић: «Назвање родитељ упућује после оца на таста».³⁷ Произилази да је велики деспот Иваниш био таст цара Душана, односно да је његова ћерка била удата у другом браку за младог краља Душана. Ми смо изнели претпоставку да се кћер деспота Иваниша, друга супруга по реду краља Душана звала Мелентија и да је после развода била преудата за логотета Припца са којим је имала кћер Драгињу – Драгану која је са челником Мусом родила синове Стефана, Лазара и Јована.³⁸ Дакле, кнез Лазар је син краља Душана и ћерке деспота Иваниша. Деспот Иваниш се замонашио под именом Доротеј. Монах Данило је потоњи патријарх Данило III. На основу повеље монаха Доротеја и његовог сина Данила у вези са њиховим манастиром Дренчом види се да је деспот имао придворну цркву

³¹ С. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, стр. 183.

³² М. Пурковић, *Принцезе из куће Немањића*, стр. 192.

³³ Ј. Шафарик, *Србски летописац из почетка XVI века*, стр. 65.

³⁴ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 694, 738-39.

³⁵ Гласник СУД XII, Београд 1860, стр. 437-38.

³⁶ Гласник СУД XV, Београд 1863, стр. 301-302.

³⁷ Глас СКА LXXVIII, стр. 244.

³⁸ Ж. Андрејић, *Манастир Велуће*, стр. 165,

Наупару код Крушевца и поседе у Топлици, Расини, Браничеву и део Новог Брда.³⁹ Деспот Иваниш је са сином Дејаном, а по његовој смрти, са снахом Теодором, саградио и породичну меморијалну цркву Св. Богородице манастира Велуђе, 1368-70. године.⁴⁰ Поред поменутих синова, деспота Дејана и монаха Данила (крштеног имена Душман), Иваниш је имао и сина Алтомана. Значи да је основна област депота Иваниша била Расина где му је био и двор у Наупари. Да је Лазар у родбинској вези са деспотом Иванишем имамо и директне потврде у натпису на грбној плочи Иваниша Алтоманића у манастиру Дечанима, задужбини Стефана Дечанског: «внук деспота Иваниша, анапсен (рођак) кнеза Лазара».⁴¹ Иваниш је син Алтоманов, унук деспота Иваниша, а кнезу Лазару брат од ујака. Дакле, деспот Дејан, војвода Алтоман и монах Данило су ујаци кнеза Лазара. Синови деспота Дејана, деспот Јован, војвода Димитрије и господин Константин Драгаш су кнезу Стефану Лазару браћа од ујака. Свима њима су, синови Стефана Лазара, деспот Стефан и кнез Вук, унуци. Да би смо све још боље рашчистили треба рећи да је цар Урош (Немања), рођени брат Лазару по оцу, а стриц деспоту Стефану!

Мошин оцењује да је црква Лазара сматрала законитим наследником пређашњих царева и краљева и да је та власт дата одлуком државног и црквеног сабора. Лазар се назива самодршцем што подразумева врховног господара исто онако као што су себе титулисали велики жупан Стефан Немања и његови наследници. Произилази да је нетачно да Лазар стиче владарска права на трон Немањина колена само на основу брачне везе са Милицом или брачним везама његове породице са Вуком Бранковим, Балшама или Шишманима. О породичном савезу Стефана Лазара може се говорити само у последњим годинама његовог живота јер су тек тада његове кћери биле удате за зетског господара Ђурђа Балшу, мачванског бана Николу Гару и бугарског цара Ивана Шишмана. Мошин сматра да Лазарево крунисање није могло бити пре 1373, ни

³⁹ С. Новаковић, *Законски споменици*, стр. 761-64.

⁴⁰ Ж. Андрејић, *Велуђа Драгаша*, Београд-Рача 1996, стр. 257-62, *Исти, Манастир Велуђе*, стр. 23, 190-96.

⁴¹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи 1*, Београд 1982, стр. 55.

пре 1375, па ни пре 1377. године.⁴² Михаљчић тврди да је Лазаров долазак на власт у вези са 1373. годином. Он оцењује да су Мошин, Баришић и Богдановић главни поборници да је Стефан Лазар наследник Немањина колена и врховни господар Србије.⁴³

Баришић мисли да «Лазарево владарско виђење предака» није у складу са титулацијом у његовим повељама. Повеље са златним печатом нису у то време издаване само од њега већ и од наследника деспота Дејана.⁴⁴ Овде се мора напоменути да има индиција да су и тзв. Дејановићи Немањина колена.⁴⁵ За Лазарово позивање на Св. Стефана, заштитника куће Немања, не може бити самовољно и да је незамисливо да он на своју руку и неовлашћено то чини. Титуларно име Стефан, као и Урош, владарско је за Немањин род и чини саставни део титуле.⁴⁶ Лазар се на повељама потписује црвеним мастилом што опет подразумева да је на законит начин дошао до престола Немањина рода, а то пре свега подразумева да по крви припада овој лози. Међутим, ово Лазарово сродство нигде није јасно обелодањено неким родословом, или јесте, али су уништени.

Осврћући се на *Раваничку повељу*, у којој се каже да је Лазар примио чин царства, Ферјанчић примећује да би то могло бити у смислу формалног наследника. Опет, с друге стране, ако није имао титулу краља Лазар није имао право ни на титуларни назив Стефан. То што га он користи мисли да је само један од знакова за ослањање

⁴² В. Мошин, *Самодржавни Стефан кнез Лазар и традиција Немањинског суверенитета од Марице до Косова*, О кнезу Лазару, Крушевац 1971, стр. 14, 22, 37-39.

⁴³ Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, стр. 97.

⁴⁴ Ф. Баришић, *Владарски чин кнеза Лазара*, О кнезу Лазару, Крушевац 1971, стр. 46-47, 49.

⁴⁵ Ж. Андрејић, *Прилог истраживању о великим жупанима Примиславу и Белушу и њиховим могућим потомцима*, Митолошки зборник 13, Рача 2005, (у припреми за штампу).

⁴⁶ С. Душанић-Марјановић, *Владарска идеологија Немањина*, Београд 1997, стр. 42-59.

на традицију.⁴⁷ Да је и Милица имала титуларно име српских краљица види се из *Синодика* лавре Св. Атанасија са Атоса где се недвосмислено бележи као Јелена.⁴⁸ Дакле, и Лазар и Милица су имали владарска титуларна имена Немањића.

Везивање и позивање Лазара и његовог сина деспота Стефана на Немањино порекло је врло запажено у њиховим повељама. Повезивање са Св. Стефаном Првомучеником, заштитником владарске куће Немањина колена је врло изражено и када је деспот Стефан у питању, а то нам речито показује његов владарски портрет у манастиру Копорину код Велике Плана. Ту је деспот Стефан насликан у потпуном владарском орнату поред Св. Стефана. Стефан се Немањи и Св. Сави обраћа као прародитељима, а у повељи манастиру Хиландару, 1406. године, са поносом истиче да је праунук Стефана Немање⁴⁹, што не изгледа баш логично. Ко је његов прадеда када каже то за Стефана Немању? Очигледно да није логично да мисли да му је прадеда велики жупан Стефан Немања. Ако је, као што смо доказали, краљ Душан његов деда, прадеда би му био краљ Стефан Урош III Дечански, а цар Урош V би му био стриц! Ако је мислио на Стефана Дечанског зашто прави толико велику грешку те га ословљава као Стефана Немању. Али, као што ћемо видети, деспот Стефан није неозбиљни манипулатор и узурпатор. Тачно је знао ко су му претци, шта диктира свом писару и да не греши. У прилог ове наше тврдње иде и натпис на фрагментима старог портала Раванице који је био узидан у припрату деспота Стефана: «... брату Стјапану унуку цара благовјарнаго Степана».⁵⁰ Уколико је наша логика тачна натпис је деспотовог брата Вука, а подразумева се да је и он унук цара Стефана Душана.

⁴⁷ Б. Ферјанчић, *Владарска идеологија у српској дипломатији после пропасти царства*, О кнезу Лазару, Крушевац 1971, стр. 144.

⁴⁸ Д. Анастасијевић, *Српски архив лавре Атонске*, Споменик 56, Београд 1922, стр. 17.

⁴⁹ Ђ. Трифуновић, *Књижевни радови*, стр. 148, 162; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, стр. 190-91.

⁵⁰ Г. Томовић, *Морфологија ћириличних натписа на Балкану*, Београд 1974, стр. 84.

На крсту који је даривао својој задужбини манастиру Дечанима краљ Стефан Дечански се потписао: «Стефан Урош III Немања V».⁵¹ Имамо јасан доказ да се Дечански заиста звао крштено Немања, и то пети по реду, јер су имена Стефан и Урош титуларна, а Дечански је надимак. Поуздано знамо да је први Немања велики жупан Стефан Немања, као и да се и његов средњи син Стефан, названи Првовенчани, звао крштеним именом Немања: «А он блажени старац (жупан Немања)... изабра... сина, Стефана Немању..... син његов Стефан Немања... владајући син његов Стефан Немања».⁵² Идући за овом логиком, ми смо утврдили да су се сви припадници Немањина колена, чија крштена имена не знамо, као Стефан Урош I, Стефан, син великог жупана и краља Дукље Вукана и цар Стефан Урош V, звали, такође Немања. Тако се успоставља логичан низ владара ове династије који носе име Немања: велики жупан Стефан Немања I, велики жупан и краљ Стефан Немања II Првовенчани, краљ Дукље Стефан Немања III, краљ Стефан Урош I Немања IV, краљ Стефан Урош III Немања V Дечански и цар Стефан Урош V Немања VI.⁵³ Без обзира што су у својим повељама и законским актима познати са титуларним именима знало се и подразумевало да је њихово крштено име Немања те се зато ретко или уопште није записивало. Идући за овом логиком изнели смо претпоставку да су се велики жупан Урош I и његов најстарији син велики жупан Урош II звали крштеним именом Немања и да су, такође, осим титуларног имена Урош имали и титуларно име Стефан.⁵⁴

Стефан је прво мушко дете Лазара и Милице које је рођено 1377. године и поводом његовог рођења отац је саградио у обновљеном Крушевцу придворну цркву коју је посветио Св. Стефану, заштитнику владарске куће Немањића. На основу имена овог свеца велики жупан Немања и његови наследници имају

⁵¹ М. Шакота, *Дечанска ризница*, Београд 1984, стр. 203.

⁵² Св. Сава, *Сабрана дела*, (Т. Јовановић), Београд 1986, стр. 159, 163, 187.

⁵³ Ж. Андрејић, *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиде и Немање, или о пореклу жупана Стефана Немање*, Новопазарски зборник 26, Нови Пазар 2002, стр. 39-40.

⁵⁴ *Исто*, стр. 54.

владарско титуларно име Стефан. Ово титуларно име има и, као што се зна, кнез Лазар у окружењу које је тачно знало шта ово име значи и ко на њега може имати право. Када му се родио син, Стефан Лазар је већ био законити владар Србије као члан династије Немањића, али је ипак нелогично да његов првенац на крштењу добије име Стефан. Тиме се рушила вишевековна владарска традиција. Сада, због свега изнетог и закључака који су изнети, много сигурније можемо рећи и да деспота Стефана знамо само по његовом титуларном имену. Сасвим се једноставно намеће претпоставка и основани закључак да се и његово крштено име знало и, пошто је било опште познато, самим тим се подразумевало. Дакле, син Стефана Лазара, унук цара Стефана Уроша IV Душана, праунук краља Стефана Уроша III Немање V Дечанског, звао се Стефан Немања VII!

Пошто смо све довели у потпуни склад и одговорили на многа питања преостаје да одговоримо и на питање: Када је и где Немања VII добио титуларно име Стефан, првенац Лазара и Милице? Нема сумње, да је име Немања добио приликом крштења у Наупари или Велући, а титуларно име у тек завршеној цркви Св. Стефана у Крушевцу, 1378. године, или коју годину касније, при чему је проглашен за очевог наследника.

Деспот Стефан се, највероватније, родио 1374. (1377.?) године у Крушевцу. После четири кћери он је био пето дете кнеза Лазара и Милице.

О његовом детињству се незна ништа. Једино је записано да је као дете посматрао једну од великих задужбина свога оца и да је при том рекао «Подићи ћу већу и лепшу». Исто тако се зна да је у младости био «руковођен од благочастивих». Под тим благочастивим подразумева се његова мајка Милица, његов ујак монах Данило, будући пети српски патријарх Данило III и монахиња Јефимија.⁵⁵ Не сме се заборавити и да је брат Јован, католички свештеник из Новог Брда био протовистијар књегиње

⁵⁵ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, стр. 18-19; Ж. Андрејић, *Велућа Драгаша*, стр. 72-73.

Милице и њених синова Стефана и Вука.⁵⁶

Његов биограф Константин бележи да је Стефан од детињства водио велике борбе и имао храброст. У повељи за манастир Хиландар сам каже да је од «младих ноктију» и од младићких дана западао у многа тешка искушења, остављен чак да умре. Стефан се захваљује Св. Симеону и Св. Сави што су му вратили душу са «врата смртних» те му је по други пут дат живот. Прошао је кроз «огањ и воду» и постао је чувен широм света «а мала српска војска највећи глас и име по васељени стече». У ратној и другим вештинама је био ненадмашан, а «Господ га је обдарио лепотом, говорничким способностима и интелигенцијом». Деспот се бавио књижевним и преводилачким радом пошто је знао грчки.⁵⁷

Када је у пролеће 1395. године султан Бајазит кренуо у рат против влашког војводе Мирче Старог позвао је и своје вазале Стефана Лазаревића, краља Марка и Константина Драгаша. Пред бој на Ровинама краљ Марко је рекао: «Молим Бога да помогне хришћанима, па макар ја први погинуо у овом рату». Марко је заиста погинуо у боју, а и Турци су изгубили битку. Иако су хришћани добили ову битку угарском краљу Жигмунду је било јасно колико Турци постају опасни за Средњу Европу и зато је одлучио да покрене крсташки рат против њих. Позвао је у рат француске витезове, свог брата, краља Венцела, немачке витезове, велике мајсторе витешких редова из Пруске и са Родоса, односно Тевтонце и Јовановце.⁵⁸

Крсташка војска се прикупљала у Будиму и бројала је 60.000 људи пристиглих из Енглеске, Француске, Бургундије, Немачке и Угарске. Ова војска је прво опљачкала Србију, а затим је заузела Оршаву и Видин. Крсташка и турска војска су се судариле код Никопоља 25. септембра 1396. године. Французи су први извршили напад а да се хришћанска војска није ни распоредила. Постигли су велико изненађење и код Турске војске разбивши потпуно један њен део. Други део турске војске са Бајазитом на челу се изненада појавио и уништио хришћанску пешадију која је остала без заштите

⁵⁶ К. Јиречек, *Историја Срба II*, стр. 365-366.

⁵⁷ М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, стр. 25-26.

⁵⁸ *Исто*, стр. 38-39.

коњице, а потом је брзо потукао и француске витезове. У одсутном тренутку на Жигмундове трупе се устремио турски вазал деспот Стефан са 5.000 српских оклопника оборивши и његову заставу. Жигмунд је морао да бежи са бојног поља једва се спасавши.⁵⁹

Већ јануара 1398. године Турци су упали у Босну али су претрпели пораз захваљујући јакој зими и неким «заслугама» деспота Стефана, који је био окривљен за то. Био је осумњичен да је ступио у пријатељске односе са Угарима, јер је «по савету неких» постао «друг с Угарима».

Турска освајања у Европи нису зауставили хришћани са Запада већ Тамерлан са Истока. Полазећи у борбу против Тимура турски султан Бајазит је позвао све своје вазале међу којима су били кнез Стефан и његов брат Вук и два њихова сестрића Гргур и Ђурђе Бранковић. Пресудна битка се одиграла код Ангоре, данашње Анкаре 28. јула 1402. године. Стефанова војска је на више места пробила Тимурове трупе, а овај је потиснуо Бајазита на десном крилу. И овај напад је осујетио Стефан са својим оклопницима. Међутим, Бајазитови малоазијски тимари су у току боја прешли на Тамерланову страну и тиме је битка била решена. Стефан је три пута улазио у бој предлагајући Бајазиту да се повуку док још могу. Бајазитова војска је потучена а он је био заробљен са својим харемом у коме је била и Оливера, сестра деспота Стефана. У боју је изгинуло доста српске војске, а био је заробљен Гргур Бранковић.⁶⁰

Стефан се упутио у Цариград где је био гост Јована VII и његове супруге Јевгеније, ћерке Франческа II Гатилузија из Ђенове. Стефан је од Јована добио титулу деспота, а Јевгенија је предложила да се ожени њеном сестром Јеленом. Тада је избио сукоб између Стефана и његовог сестрића Ђурђа кога је успео да утамничи. Стефан се упутио на острво Митилену где га је чекао Гатилузи: «Узми коју хоћеш од мојих кћери себи за жену». Стефан је изабрао Јелену са којом се венчао тек 1405. године. О њебој даљој судбини нема података. Пошто нису имали деце Јелена се замонашила,

⁵⁹ Исто, стр. 40-42.

⁶⁰ Исто, стр. 56-60.

напустила Србију или је врло рано умрла⁶¹

Док је Стефан пловио за Митилену Ђурђе Бранковић је успео да се спасе из затвора. Стефан се потом упутио бродом у Зету код своје сестре Јелене Балшић. Ђурђе се повезао са Сулејманом и пожурио да пре ујака стигне у Србију. Када је то сазнао Стефан је узео војску од Ђурђа Балшића и упутио се у Србију где га је чекала спремна војска његове мајке Милице. Стефан се упутио на Косово поље где су се две војске сукобиле недалеко од Грачанице, на месту Трипоље, на Ваведење 1402. године. Стефан је поразио Ђурђеву и турску војску у страшном налету. У овом боју је на турској страни био и ћесар Угљеша, господар Врања који је обавестио Стефана о турским плановима и војсци. После боја је пришао Стефану, а заузврат задржава своје старе области.⁶²

Пошто је успео да елиминише Ђурђа Бранковића Стефан је склопио мир са султаном Сулејманом а тада се појавио нови претендент на власт. Био је то, овога пута, његов рођени брат Вук који се повезао са Турцима. Њихов напад је био брз и оставио је пустош по Србији. Почетком 1409. године Стефану су у помоћ дошли краљ Жигмунд и Пипо Спано. Стефана је почела да напушта властела. Када је Вук са Турцима дошао до Београда пристао је да подели земљу с братом који је признао врховну Сулејманову власт. Тада је дошло до Сулејмановог сукоба са његовом браћом око престола. Мехмед и Муса су напали брата при чему су Муси пришли деспот Стефан, ћесар Угљеша и влашки војвода Мирча. Муса је Стефана ословљавао са «брате» а под своју заставу је позвао и Вука Лазаревића, Ђурђа и Лазара Бранковића. Муса је потукао Сулејмана код Галате, а када је ухватио Вука у неверству одлучио је да га погуби. Иако у завади са братом Стефан је молио Мусу да га поштеди. Дошло је до нове битке 15. јуна 1410. године код Цариграда у којој се Стефан истакао, Мусина војска се расула, а он је побегао. Стефан је ушао у Цариград код Манојла Палеолога који му поново потврђује деспотско звање. Из Цариграда је са ћесаром Угљешом кренуо бродом кроз Црно море упутивши се војводи Мирчи срдечно дочекан. Иако поражен, Муса

⁶¹ Исто, стр. 63-65.

⁶² Исто, стр. 66-71.

је успео да окупи нешто војске и да ухвати Вука и Лазара. Вука је одмах погубио, а када је поново дошло до боја са Сулејманом под Једреном наредио је да се посече и Лазар. Пошто је и ову битку изгубио Муса се поново упутио Стефану. У међувремену Сулејман се одао пићу те су га присталице напустиле, а потом је у бекству убијен од сељака. Тада је Стефан одступио од Мусе а на то се припремио и Ђурђе. Пошто је открио Ђурђеове намере Муса му даје отров. Када је осетио да је отрован Ђурђе је узео противотров те се све завршило тегобама а потом је са делом својих људи одпобегао од Мусе код Грка. Тада је на Мусу ударио његов брат Мехмед али је и он био потучен. Из Силиврије, у којој је нашао уточиште Ђурђе се упутио морем за Солун, а потом копном у Србију где је стигао у јесен 1412. године уз велику радост његовог ујака Стефана.⁶³

Муса је поново кренуо на Србију преко Врања и земље ћесара Угљеше, који се једва спасао а потом је ударио на градове Сврљиг, Соколац, Бован, Сталаћ и Копријан код Ниша. До веће битке дошло је код Крушевца где је Стефан био поражен. Тада је Стефан затражио помоћ од Жигмунда и Мехмеда и када је формирао нову војску кренуо је на југ стигавши на Овче поље. Пошто ту нису нашли Мусу отишли су под планину Витошу код Софије и до боја је дошло 5. јула 1413. године код Чамурлуа. Када је схватио да губи битку Муса се дао у бег, али су га сустигли Мехмедови људи, ухватили и удавили. Преузевши власт Мехмед је вратио Стефану све градове и земље које је узео Муса⁶⁴

Изгледа да се Стефан још од 1398. године повезао са Угарима, а после слабљења Турака са Жигмундом је постао велики пријатељ. За овај савез је био заслужан угарски војсковођа Филип де Сколарибус, познат и као Пипо Спано. Био је пореклом Фирентинац и борио се уз Србе који су га прозвали Филип Мауарин. Жигмунд је одмах дао Стефану Београд, Мачвански банат и Ваљево.

Приликом свечаног установљења Змајевог реда 12. 12. 1408. године први међу носиоцима златног змаја био је «Стефан деспот,

⁶³ Исто, стр. 88-100.

⁶⁴ Исто, стр. 102-106.

господар Рашке».⁶⁵ Српски извори ћуте о његовом чланству у реду чија је правила, свакако, морао поштовати а она су подразумевала и борбу против шизматика, односно православаца и одржавање миса поводом смрти неког од чланова реда. С друге стране, поставља се питање како то да су српски деспот и неки потоњи чланови реда православци примљени у Ред змаја. Осим тога, деспотов потпис и печат се налазе први по реду на списку чланова. Поставши члан Реда деспот је постао и угарски барон са саветодавном функцијом и обавезом учешћа у раду угарског Сабора⁶⁶. Постоји претпоставка да је деспот Стефан као угарски барон стекао право да буде титулисан са *magnificus*.⁶⁷

Католичка црква је за време деспота Стефана имала добре услове за рад, а которска бискупија је имала јурисдикцију над Србијом.⁶⁸ Одјек у Стефановој оријентацији ка католичкој Угарској може се видети и у Птујској гори. «Рај и пакао» под Богородичиним плаштом у овој цркви надкриљује угарску властелу међу којом се налази и деспот Стефан.⁶⁹ Да је у Србији било допуштено католичко мисионарење у време деспота Стефана говори податак из његових *Житија*: «угарски свештеници с оне стране, на превару, када беху сабори у црквама, дођоше по своме чину са народом и своје иконе пронесоше градом. Њих благочастиви разљути, јер беху његове слуге; а још од запада на хартији насликане иконе, као да су на крсту распети Отац (и) Син, и остало; ове (иконе) послаше деспоту. А он као у сну, не гледаше на ово, заповеди да се на сваку икону стави ознака и да се разделе по градовима и црквама.»⁷⁰

Одјек редовничког понашања деспота Стефана забележио је његов биограф: „И његово дело беше непрестана милостиња и често

⁶⁵ В. Baranayai, *Zsigmond kiraly u. N. Sarany-rendje*, Szazadak LX/4-6, Budapest 1926, стр. 576.

⁶⁶ Ј. Калић, *Срби и Београд почетком XV века*, Годишњак града Београда 25, Београд 1978, стр. 100.

⁶⁷ С. Стојаковић, *Деспот Стефан Лазаревић*, стр. 96.

⁶⁸ Ђ. Трифуновић, *Деспот Стефан Лазаревић – Књижевни радови*, Београд 1979, стр. 71.

⁶⁹ Група аутора, *Историја српског народа II*, таб. XX.

⁷⁰ К. Костенечки, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Београд 1989, стр. 128.

читање божанских речи. Толико се бринуо за ниште да је сам излазио ноћу по путевима и оградама да даде милостињу својом руком...А прилажаше вратима ништих, којима кроз прозорчић и отвор (милостињу) даваше. И сви знађаху ко је тај који ово чини. Хођаше свагде велика гомила прокажених које сам свагда храњаше и у ноћи њихове деснице (даровима) испуњаваше.“⁷¹ Да ли су витезови овог реда обављали и још неке ритуалне радње нема података? Постоје одређене народне легенде везане за деспота Стефана које су за многе загонетне, али су сасвим у духу биографије и редовничким обавезама.

У једној херцеговачкој приповетки деспот Стефан се облачи у просјака, у старо одело и иде по свету да проси па је потом све то давао сиромасима. Тако је дошао и у Немачку где је из самилости примљен и на царски двор да ноћи. Добија чисту одећу и једну свећу. Када је послуга крадом провирила видели су га да је запалио и још једну, своју свећу. Једну изнад главе, а другу испод ногу. Чајкановић налази да је исто тако и Св. Сава у народним причама облачио просјачко одело. Реч је дакле о веровању да врло цењена, света и божанска личност узима облик просјака. Према томе, деспот је приказан као митски херој, путујуће божанство. По свему се чини да је стварност хранила мит.⁷² Још једну митолошку причу забележио је и Вук Карауић: «Деспот Стеван и Сибињка девојка, родитељи Сибињанин Јанка».⁷³ Наводно, деспот је идући из Русије дошао на конак у Будим, а мађарска господа, видевши га високог и лепог, зажеле да има порода од њега, те му пошаљу у ноћи девојку. Пошто је преспавао са њом ујутру јој је дао прстен и заветовао је: ако роди мушко да му да име Јанко, а ако се роди женско, Јања. Девојка роди близанце, мушко и женско. Јања се уда и роди сина Секулу, који се касније у ратовима највише дружио са ујаком Јанком.

Познато је веровање свих индоевропских народа да је веза између божанства и смртне жене могућа. Код Срба су сви велики јунаци змајски синови. Исто тако, познат је и митолошки мотив да

⁷¹ Исто, стр. 117.

⁷² В. Чајкановић, *Увриштење деспота Стефана Лазаревића у ред светитеља*, Богословље II, св. 3, Београд, стр. 180.

⁷³ Исто, стр. 182.

је детињи отац гост. Чајкановић сматра да Вуков запис нема директне везе са деспотом Стеваном и да је део мита о њему. По свему, тако је, али би могло бити и оно друго. Постоји чудна подударност у деспотовом животу и митовима код Срба који су из давнине. Деспот је био владар, син косовског мученика, новог српског мита о страдању али и члан реда Змаја, за обичан народ Змај, владар, готово божанство. А змај, змај је митолошко биће код Срба, по свему што чини потиснуто старо божанство. Позната су Деспотова путовања у Угарску и на своја имања, све до Русије, а мотив о рођењу Сибињанин Јанка записан је и у неколико народних песама као и у Савинском летопису.

У савинском летопису пише да је Деспот после једног пада са коња код Сребрнице «остао бесчедан». Познато је да се Стефан оженио после ангорске битке 1402. године ћерком Франческа Гатилузија, господара острва Митилена, сестром царичином. Његова мајка, тада монахиња Јевгенија у повељи од 12. септембра 1405. године каже: «на Расини када се господин деспот жењаше». Интересантно је да Јелена са Митилене нигде није забележена или насликана у неком манастиру са деспотом или сама, а ни у његовом Житију се она не помиње. Претпоставља се да је умрла или је враћена назад родитељима. Познато је и да није имао наследника «бише бесплодни». Деспот Стефан у Ватопетској повељи из 1417. године каже да је «недостојан входа брачнога». На повељи Маре Бранковић од 15. новембра 1406. године налази се печат са три лика. Међутим, Пурковић наводи да Делгер ову повељу приписује Деспоту, а на печату је представљен са своја два сина! Тронушки родослов пише да је Стефан био ожењен ћерком «бана горњобосанског Твртка». Народно предање говори да је Сибињанин Јанко ванбрачни син деспота Стефана.⁷⁴

Погледајмо шта каже *Савински летопис*. Госпођа, деспотица Јелена беше бесплодна, а деспот је на једном свом путу у Сибињ заноћио код Влаха Богута или Будимира и ту се загледа у његову кћер. Пошто је њеној мајки то било мило дозволи да се нађе са Деспотом. После тога Деспот је био смушен и «скрбан» на шта се

⁷⁴ Ј. Ређеп, *Мотив о рођењу Сибињанин Јанка*, Годишњак Филозофског факултета VIII, Н. Сад 1964-65, стр. 207-208.

његова властела обрадова. Деспот је позвао девојку, пољубио и дао прстен говорећи: «Ти јеси друга жена моја Рута као и Јелена кћер кантакузина Палеолога». И Рута роди двоје деце «заче од Стефана» и роди Јанка и Магдалену.

Летопис се много разликује од народне епике и звучи врло уверљиво, а не помиње се ни пут у Русију где Деспот заиста никада није био. Сматра се да је код Влаха Богута ожењен у пијаном стању, а (Р)Ута је била «отпуштеница» или удовица. За Хуњадија се зна да је био син неког Влаха простог рода. Највећи број научника не верује у тачност тврдњи у летопису позивајући се на то да је Сибињанин Јанко рођен око 1387, а Деспот 1374. године па би тако Јанко био младић када је Стефан постао вазал угарског краља. Не допушта се могућност да је Јанко рођен касније, што није искључено.⁷⁵

Јанков отац је постао витез и од краља Сигисмунда добио град Вајда Хуњад у Ердељу по коме су и прозвани Хуњади. Јанко се први пут појављује на историјској сцени 1438. године када се истакао у боју против Турака и потом постао бан северински у Банату. Касније је још славнији и постаје ердељски војвода. Био је изабран за губернатора краљевине Угарске и влада уместо малолетног краља Владислава Посмрчета-Постума. После пораза на Косову 1448. године утамничио га је деспот Ђурђе у Смедереву. Умро је у Земуну 1456. године. У сваком случају врло тешко би било доказивање његовог рођења после 1403. године, на пример 1406. Ако је тако, умро је у педесет и некој години у пуној снази, јер је непосредно пре тога успешно разбио Турке код Београда. По верзији да је рођен «највероватније око 1387. године» умро је чак у седамдесетој, што је опет могуће.

Морали би смо се задржати и на обичају који је заиста постојао тада, а и касније, код многих народа, односно код Словена и Влаха. То је обичај гостинске прељубе. Домаћин или његов заменик драговољно ставља на располагање госту домаћицу или какву другу женску особу из свог дома. И у новије доба се то чинило, а пре свега према људима из власти. Корене оваквом гостопримству треба тражити у религиозном схватању лутајућег божанства или инкарнацији предака који у виду госта поново посећује кућу.

⁷⁵ Исто, стр. 212-215.

Пошто сви гости нису исти разликовао се и њихов третман. Прави гост је онај који тражи коначиште из непознатог краја, а постоје и гости који траже заштиту пред неким ко га гони.⁷⁶

Као врло образован човек деспот Стефан се бавио и писањем поезије. Нећемо се задржавати на чувеној песми *Слово љубве* већ на редигованом преводу мистично-филозофске песме *О будућим временима* византијског цара Лава. За ову песму се мисли да је превод Деспотов, или само из његовог времена, иако у неким српским летописима стоји, дословце, да је у питању његово дело.⁷⁷ Српски текст се по много чему разликује од познатих грчких текстова ове песме што говори да је преводац унео доста аутобиографског из актуелних догађаја његове земље. Текст је мистичан и повезује се и са страхом код Срба због предстојеће пропасти света, најпотоњег 84-ог «опхођења» које се свршава 1491/92. године, а о коме пише у Деспотовом Житију и Константин Филозоф. Са последњих 84 година тринестог циклуса од 532. године по старом мерењу времена завршава се старо и почиње «потоње време» осми век, који се назива и «втори век».⁷⁸

У «О будућим временима» се говори о нападу Турака(?) и обнови државе и владању од 36 лета (деспотових), у Житију се наводи 35 година, о рађању наследника (чијег?). «Кажите нам име своје; како се зовеш. Он им говораше: жУбоги, најубогији Јован; некада бих пудар (виноградар); и дођох овде да чувам (владам); за 36 година самож» Јован би могло бити и титуларно деспотско име. Најинтересантнији део је онај где се обраћа свом сину! «Јаниче (вероватно од Јанко) мој детенце моје; куда идемо, кажи ми. У мишију рупу. Да што створимо тамо? Да се сакријемо под поклоп (гроб)» Према помињању временских термина поуздано је утврђено да је текст настао 1400-1407. године, а у рукописима из ХВИИ и ХВИИИ века на крају се налази дописан текст: «Ваистину, брате све се ово изврши. О горе и тешко пада роду христоименитом, после доброг краља (вероватно Стефана Лазаревића)».

⁷⁶ Т. Панајотовић, *Адети*, Пирот 1986, стр. 15.

⁷⁷ Ђ. С. Радојичић, *Развојни лук старе српске књижевности*, стр. 180-191.

⁷⁸ *Исто*, стр. 188-190.

О Стефановом значају и особинама најбоље говори његов биограф: «Са страхом су сви гледали на њега. А треба да се и ово зна да нико није могао сагледати очију његових, чак ни они највиши. Ово не говоримо само ми, него сведоче и сви који су то искусили. А онај који се зарицао да ће их угледати, није се могао овога удостојити. А ово је још чудније од првог: у таквој владавини понеко избеже понекад од женске љубави и свирке. А овај је мрзио обоје, па шта више и одбацио⁷⁹ ...када је ишао у град звани Будим, где је био сабор западних краљева и друге госпoде код краља угарског (који је требало да иде) у Констанцију и у Рим на крунисање, овај деспот Стефан (беше) над свима најсветлији; пред свима и изнад свих видео се, као месец међу звездама; и из далека видео га је свако; и сви његови савети на месту (беху и) остадоше непоколебани.»⁸⁰ На сабору је Деспот ишао сваке године па тако и 1412. На овом сабору «Осим обају краљева и њихових супруга бијаше ту такође велики кнез литавски Витолд, затим босански краљ Стефан Остоја, Сандаљ Хранић, Хрвоје Вукчић, аустријске војводе Албрехт и Ернест, деспот Стефан Лазаревић, папински посланик и други одличници; очевидци тврде, да је у свему било 13 херцога и кнезова, 24 грофа, 26 других великаша без угарских, најзад 1500 витезова са 3000 момака. Коња нашло се на окупу до 40.000.»

У пролеће 1423. године краљ води заједно са Херманом Цељским и Пипом Спаном и деспота Стефана у Кежмарк, у сусрет пољском краљу Владиславу. Деспот је посредник у склапању мира са Турском 1424. а већ 1426. године је на сабору у Тати где се расправљало и о будућем наследнику српског престола. По доласку у Србију «Стефан је пожурио» да сазове сабор у Сребрници под Рудником на коме ће поставити за наследника свог сестрића Ђурђа Бранковића.⁸¹ Пурковић не наводи да је он рукоположење новог владара учинио због сабора у Тати, већ због болести ноге која га је дуго мучила и предосећања смрти.⁸²

У вези смрти и описа смрти деспота Стефана постоји

⁷⁹ К. Костенечки, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, стр. 100.

⁸⁰ Ђ. С. Радојичић, *Развојни лук старе српске књижевности*, стр. 118.

⁸¹ Ђ. Трифуновић, *Деспот Стефан Лазаревић – Књижевни радови*, стр. 33-39.

⁸² М. Пурковић, *Кнез и деспот*, стр. 129.

могућност да је митологизована. У његовој биографији стоји да је изненада преминуо после ручка у лову код села Главеје - Главнице (данашње село Марковац код Младеновца): „ ... обедовавши, изиђе да лови; и док је још ловио... и нагибао се на једну и на другу страну као да ће са коња пасти... вођаху га до стана. И кад је био у шатору, он лежао... испустивши само један глас: 'По Ђурђа, по Ђурђа'... И тако ништа није говорио до ујутру, када и дух свој предаде Господу.“ Деспот је имао само 50. година и постоји претпоставка да је умро од последица срчаног удара, али се мора имати у виду да његов биограф посебно помиње да је пре лова обедовао што може имати за сумњу да је отрован.

После тога су уследила многа чуда и природне појаве које су имале доказати његову владарску и Богу блиску величин. „... у граду (Београду) наједанпут такав страشان гром изненада... од тога часа и тама би у целом том крају... из градске велике цркве у ваздух подигле су се часне иконе.“⁸³

Заиста, многи митови, као онај о Нибелунзима и «Повест о Тристану и Изолди» третирају смрт главних јунака у лову.⁸⁴ Такав је случај и са многим нашим летописима. У Дукљаниновом летопису убица је претедент на престо и у лову убија легитимног наследника.⁸⁵ Српски цар Урош је «убијен у лову, на извору воде од стране краља Вукашина». Десило се то, опет код места Главнице. Исти је случај и са Вукашином кога убија слуга када пије воду на извору код места Караманли што има везе са митским псом Караманом.⁸⁶

Ипак, због чега је журио Деспот? Ко је све предлаган за деспота од стране Мађара? Није ли то можда Јанко Хуњади као његов ванбрачни син, али васпитан у угарском духу и католик што Стефан као православцац и Србин није могао прихватити или је знао да,

⁸³ К. Костенечки, *Житије деспота Стефана*, стр. 123-130.

⁸⁴ *** *Песма о Нибелунзима*, Београд 1971, стр. 159-160; *** *Повест о Тристану и Изолди*, Београд 1968, стр. 52.

⁸⁵ С. Мијушковић, *Летопис попа Дукљанина*, Титоград 1967, стр. 236-237.

⁸⁶ Н. Милошевић-Ђорђевић, *Историјска предања на међи књижевности и историје – Мотив убиства у лову*, Зборник у част В. Ђурића, Београд 1992, стр. 29-40. Дакле, и код деспотове смрти се срећемо са митским архетипом.

иако он то прихвати, то неће и не може бити прихваћено, ни од цркве, ни од народа, ни од Бранковића. Постоји могућност да је Деспот рукоположењем Ђурђа хтео да отклони њихове сумње у могућност да на српски престо дође његов ванбрачни син, странац и католик.

О обнови Београда од стране деспота Стефана најбоље говори његов биограф: «...него се прихвати напред поменутог града, који беше један од великих древних (градова) и на красном месту, као што много пута рекосмо, као мало где у васељени; уз то пространа изгледа... Нигде не могосмо слично замислити ни наћи таква уточишта, ни прилаза по води и по копну... И ко је кадар да писањем каже какав је положај, изглед и лепота (Београда)! ... Од здања сенка падаше по околини (као од) вавилонских крепких узвишених врата...А велики град има четвора врата... а пета која воде у унутрашњи град... са великим кулама и мостовима... И црква велика је са источне стране града... а била је престо митрополита београдскога, ексарха свију српских земаља... А (Стефан) начини и цркву од основа у Периволији трима великим светитељима за сахрањивање архијереја те цркве. А сазида и странопријемницу за болне и цркву у њој у име светог чудотворца Николе, на најслађој води; и насади вртове од свакога изабраног плода; и приложи (јој) села и богатство много; у њој болне и странце храњаше и олакшање њима даваше... И више (од осталих) градова овај чуваше и снабдеваше свим потрештинама, као царски дом.”⁸⁷

Право на овенчавање витезова имао је деспот Стефан, а потом и његов наследник Ђурђе. У Житију се више пута говори о његовој војсци и витезовима: „војвода војске – коју сам сазда у Ресави. О љубочаснога војинства... А угарски витезови, његове слуге... А многочасни и светли, које је он све дотле изванредно поштовао... Неки од славних власи браде своје трзајући...”

Ордење Змаја и њихови прстенови тог реда нису нам познати јер гробови ове двојице владара у Ресави и Кривој реки нису сачувани. Стефанов биограф каже да је сахрањен у својој цркви у Ресави «Начини ту себи гробницу, где ускоро би положен... Због брзине времена спремивши положише (га) у цркви (Ресави)(?) с

⁸⁷ К. Костенечки, *Житије деспота Стефана*, стр. 100-103.

десне уласка у храм.» Млађи родослов каже да је «Стефан наредио да се изврши ревизија-последованије књига» и да је деспотово тело било положено у гробницу «иже сам сазда ва велеславуштому граду Белграду».⁸⁸ Каснији летописци и путописци бележе да су видели његов гроб у Београду, а монаси Дамјан и Павле у писму папи Клименту тврде 1597. године да је деспотово «свето тело у Ресави».⁸⁹ Међутим, приликом истраживања у Ресави нису пронађене његове мошти, а откопавање гроба испод његове фреске у невеликој цркви манастира Копорина код Велике Плане открила су остатак скелета за који се сматра да потпуно одговара деспоту Стефану и његовом физичком стању: болести колена због пада са коња и рањавању у руку.⁹⁰

Помен двојице монаха о «светом телу у Ресави» наводи на помисао да је деспот Стефан канонизован за свеца. Патријарх Никон и деспот Ђурђе су затражили од Константина Филозофа да напише цитирано Житије 1431. године, што претпоставља да су помишљали на његову канонизацију јер им се «јављао у сну». Међутим, нигде се не наилази на податак да је то учињено. Наравно, црква би његов свети дан унела у календар. Деспот Стефан, звани Високи имао је још од ХВИ века култ у народу али је његова канонизација новијег датума. Патријарх Димитрије је предложио Светом архијерејском сабору у Пећи да се изврши канонизација поводом годишњице смрти. На предлог битољског епископа Јосифа, да се ово питање не решава на брзину, формирана је комисија која је добила задатак да проучи и спроведе канонски поступак. Не чекајући извештај комисије патријарх Димитрије, на дан петстогодишњице смрти Деспотове смрти, 1927. године одслужио је архијерејску литургију на којој је новоуспостављеном светцу одржан молебан и отпеван канон. За ту прилику патријарх је написао *Службу светом Стефану* у којој се каже да је Стефан био

⁸⁸ *Стари српски родослови и летописи*, Београд, стр. 55.

⁸⁹ Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, Београд 1992, стр. 129-130.

⁹⁰ С. Живковић, *Ктиторска гробница у манастиру Копорину*, Гласник Српске православне цркве, 11. 11. 1983, стр. 220-226; Ж. Андрејић, *Деспот Стефан и медицина*, Информатор – струковног удружења доктора медицине и стоматолога, Смед. Паланка 1992, стр. 20-23.

ратник и дипломата, књижевник и градидитељ, а главно дело непрестано давање милостиње и често читање божанских књига. Култ светог Стефан Високог проширио се и код осталих православца. Његово Житије у руским богослужбеним књигама постоји још у XV века, као и у чешким месецословима. Српска црква га прославља 1. августа/19. јула.⁹¹

Сам писац Деспотових *Житија* у завршној речи отвара многе сумње у вези објективности његовог писања: „Ако постоје неки који више знају (Стефанова дела) и који су тамо били сажитељи његови, или су веома писмени и оштроумни, добро је заиста. А ако се до данас нико не потруди и овде (нађе) које недостатке или (што) излишно, што није потребно или је грубо, пошто је дошла заповест и одређен начин (рада), нека се (касније) све доведе на своје место.“⁹²

⁹¹ С. Милеуснић, *Свети Срби*, Крагујевац 1989, стр. 138.

⁹² К. Костенечки, *Житије деспота Стефана*, стр. 129.

ВЛАД ДРАКУЛ

Под именом Влад Дракул појављује се неколико наследних владара Влашке, Бесарабије и Трансилваније. За неке од њих се поуздано зна да су припадали реду витезова Змаја који је обновио и успоставио угарски краљ Жигмунд. Отац Владислава-Влада II Дракула био је војвода Мирча Стари који је 1396. године у битци на Ровинама уз помоћ Угарске катастрофално потукао турску војску. Мирча је умро 1418. године (рођен 1386.), десет година после оснивања поменутог витешког реда Змаја, али нема доказа и индиција да је припадао овом реду.

Мирча је био син Радуа I, унук Александра Николае, односно параунук још чувенијег Басарабе II. Мирча је имао браћу Владислава I и Воислава и сестре Питоу (удата за српског цара Уроша V са титуларним именом Јелена), Ану (удата за видинског цара Страцимира) и Јелисавету (удата за Ладислава Опољја).¹ Поред Влад Дракула, који је био најмлађи, Мирча је имао и синове Михајла I, Радуа Празноглаву и Александра Алдеу.

¹ Е. Stoian, *Vlad Tepes*, Bucuresti 1989, додатак – родослов.

За Влада II се зна да је примљен у ред Змаја 1431. године у Нирнбергу², а на власт је дошао 1436. године. У првом браку је био са женом непознатог имена, монашког Евпраксија, а име друге супруге је остало потпуно непознато. Имао је синове Мирчу, Влад III Дракулу - Цепеша, Раду III Лепог и Влада Калуђера.³ За Раду Лепог се каже да је био други змај («други Дракулеа») што подразумева да је и он био примљен у витешки ред Змаја.⁴

Име Дракул на румунском данас значи «ђаво» а значи и змај.⁵ Власи су у то време све храбре, способне али и сурове ратнике називали змајем да би се касније тај назив променио у ђаво.⁶ Сматра се да су име Дракул са значењем ђаво наденули противници Владови. Први који је овај надимак превео са значењем ђаво био је католички епископ Никола од Модруше јер је Влад III Дракула једно време прогањао католике. У сваком случају, ово име су добили по златном ордену змаја кога је око врата носио Влад II. Осим тога, он је носио на застави змаја што су празноверни сељаци протумачили да се он удружио са ђаволом.⁷

Влад II Дракул је чланством у реду Змаја био заклет за борбу против Турака. Међутим, када је осетио да се равнотежа снага мења у корист турског султана Мурата II он је погазио правила служећи се једном од бројних превара које је потом учинио. Потписао је с Турцима савез против Жигмунда те је са своја два сина Мирчом и Владом III пратио султана у један од његових упада у Трансилванију коју су својевремено немачки витезови Тевтонци населили католицима уз унијаћење домаћег становништва. Грађани града Шебеса су предухитрили Турке и предали се Дракулу који им је поштедео животе и спасао одвођења у турско ропство. Када су се такви случајеви поновили Турци су посумњали у њега и 1444. године су га намамили да пређе Дунав са сином Владом III и Радуом III Лепим и пошто није предосетио замку био је утамничен и

² F. Jenő, *Drakula veyda historiaja*, Budapest 1989, стр. 22.

³ Р. Флореску, Р. Мекнели, *У потрази за Дракулом*, Београд 1987, стр. 30.

⁴ N. Stoicescu, *Vlad Tepes prince of Walachia*, Bucharest 1978, стр. 181.

⁵ Р. Флореску, Р. Мекнели, *У потрази за Дракулом*, Београд 1987, стр. 28.

⁶ N. Stoicescu, *Vlad Tepes prince of Walachia*, стр. 180.

⁷ Исто, стр. 181; Р. Флореску, Р. Мекнели, *У потрази за Дракулом*, стр. 29.

«окован гвозденим ланцима». Да би спасао престо и главу поново се заклео на верност султану и као доказ оставио синове за таоце. Дечаци су послати у Егригиз у Малој Азији. Влад III је био таоц до 1448. године, а Раду је остао много дуже и захваљујући свом лепом изгледу постао је султанов миљеник. Као такав је постао званични турски кандидат за влашки престо на коме је и наследио свог брата.⁸

Када се Влад II вратио из Адријанопоља, из турског заробљеништва поново је обновио заклетву светом римском цару. Заклетве дате Турцима разрешио га је папа. У целом учешћу у даљој борби против Турака и даље је оклевао пошто је постојао сталан ризик да дође до погубљења његових синова. Пре тога је имао велики поход када је заузео тврђаву Ђурђу, а потом учествује 1444. године у походу на Варну, који је завршен катастрофално, при чему је погинуо пољски краљ Владислав и папски легат Цезарини, а сам Јанко Хуњади се спасао захваљујући Власима, који су познавали терен. Влад и његов син Мирча сматрали су Хуњадија одговорним за овај пораз што је прихватио и ратни савет одржан у Добрууи и на Мирчино залагање осудио на смрт. Међутим, Хуњадијеве раније заслуге и углед «белог витеза» спасили су му живот а Влад му је потом осигурао пролаз до његове трансилванске баштине. Од тада Хуњади гаји огромну мржњу и његова освета се завршила њиховим убиствима. Влад II и његов син Мирча су убијени 1447. године од стране Хуњадијевих присталица у мочвари Балтени поред неког старог манастира.⁹

Хуњади је влашку круну поверио претенденској породици Данешти која је потицала од Дана, брата Мирече Старог. Турци су 1448. године успели на кратко да доведу на власт Влад III Дракулу (будући Цепеш) који је тада имао око двадесет година. Бојећи се трансилванских убица свога оца побегао је у Молдавију код свог рођака Богдана са чијим сином Стефаном је у манастиру Сучава наставио своје византијско образовање пошто је као дете провео неколико година на византијском двору код цара Константина XI Драгаша. Интересантно је напоменути да је у то време и цар Константин називан Драконом. Дракула је остао у Молдавији до

⁸ Исто, стр. 41-42.

⁹ Исто, стр. 42-44.

1451. године, а потом се вратио у Трансилванију где се поново повезао са Јанком Хуњадијем кога је прихватио за политичког и војног ментора и витешког старешину учествујући у свим његовим војним походима до Хуњадијеве смрти 1456. године у Београду.¹⁰

Дракула је 1459. године са влашком војском од око 20.000 људи, напао велики и добро утврђени град Сибиу који су држали Саси, Католици и немачки витезови тевтонског реда. Када га је заузео наредио је да се убије, осакати и набије на колац око десет хиљада људи, а потом да се опљачка и опустоши читава околина. Следећи град је био Брашов у коме је, наводно, дао убити и набити на колац око 30.000 људи. Слично се поновило и у Алмашу на дан Св. Бартоломеја следеће године.¹¹ Због оваквог, пре свега турског метода, убијања људи набијањем на колац прозван је Цепеш (колац-цепаница).

Када су га поново снажно напали Турци 1462. године Дракула се предао на милост и немилост угарском краљу Матији Корвину који га је одмах бацио у тамницу, потом окованог послао у Будимпешту, а најзад у тврђаву Вишеград на Дунаву где је у заточеништву провео наредних дванест година живота. Наиме, Немци из Сибиуа су му се осветили за страдања тако што су фалсификовали три писма из којих се види да је лојалан Турцима. Дракула је на неки начин привукао пажњу Матијине сестре тако да су услови његовог тамновања бивали све блажи.¹²

Дракулина прва жена је умрла, или је извршила самоубиство у замку пре доласка Турака 1462. године те је могао да се ожени са Матијином сестром Маријом при чему се одрекао православне вере. То је имало за последицу да је био пуштен из затвора и од краља добија велику кућу у старом граду Пеште. Са породицом се одселио у Сибиу пошто се помирио са његовим грађанима. Дракула је имао једног законитог сина и то Михнеу-Михајла Злог, али и Влад IV Дракулеу (Цепелуша) и Влад-Мирчу Калуђера. Због брака са Дракулом сестра краља Матије је из неких разлога

¹⁰ Исто, стр. 44-45.

¹¹ Исто, стр. 47-49.

¹² Исто, стр. 45-46.

избрисана из свих породичних родослова.¹³

У зиму 1461. године Дракула је упутио изазов султану Мухамеду II и покренуо војни поход освојивши тврђаву Ђурђу чију је целокупну посаду одвео у Трговиште где су сви набијени на коље укључујући и изасланике Катаволинаса и Хамза-пашу. Писао је краљу Матији да је убијено укупно 23.800 Турака којима су били отсечени носеви и уши. То је био стравичан приказ који је видео турски султан када је најзад опсео Трговиште у лето следеће године што га је навело да одустане од даљег прогона Дракуле. Дунавски поход је изазвао одушевљење у хришћанској Европи у чијим црквама су звонила звона у знак захвалности. Мухамед је предузео контраофанзиву и Дракула је морао да се повлачи на север при чему је спаљивао све за собом, бунари су тровани, куће и села су рушена, а све је ношено са собом. У повлачењу је користио герилску тактику. Дракула је припремио план како да заустави Турке. Одлучио је да изненада продре у турски логор и убије султана. Овај напад по свему подсећа на подвиг српских витезова на челу са Милошем Обилићем, који је успео да у боју на Косову продре до турског султана и убије га чиме се решавала битка. Напад који је извршен у изворима је познат као «Ноћ страве».¹⁴

Када се султан после вечере повукао зачуо се хук сове, знак за напад и уследио је јуриш влашке коњице који је све уништавао на путу ка султану. Када су стигли близу султана супротставили су им се јаничари који су почели да их потискују. Пред опасношћу да буде опкољен Дракула је наредио повлачење. Погинуло је више хиљада Турака, створен је хаос и пометња у турском логору али није остварен циљ напада. Кад је стигао у Трговиште где је затекао кочеве са набијеним Турцима и Хамза пашом султан је узвикнуо: «Шта можемо да учинимо против таквог човека?». После тога је наредио повлачење а остатак војске је добио наредбу да ухвати Дракулу у његовој планинској тврђави. Он је ипак успео да им умакне.¹⁵

Влад Дракула Цепеш је био храбар ратник и народ је био поносан на његове војничке успехе без обзира на средства којима се

¹³ Исто, стр. 47, 30.

¹⁴ Исто, стр. 67-71.

¹⁵ Исто, стр. 71-76.

служио, био је народни јунак који је успешно бранио Влашку од Турака. На реци Дамбовици је подигао тврђаву која је од 1456. године позната као Букурешт у чијој близини је убијен 1476. године и потом сахрањен у његовом острвском манастиру Снегову. У вези са његовом смрћу постоји више верзија. Једна говори да је погинуо после битке са Турцима када се нашао опкољен. Пресвукао се у турско одело и пошто га није препознао један његов војник га је пробоо копљем. Друга верзија каже да су га убили бољари у Молдавији када је имао 45 година.¹⁶ Опет, трећа варијанта говори да су му бољари и његов рођени брат одсекли главу секиром и послали султану у Цариград. Нека стара влашка народна песма пева да се Влодова глава свега сећа и за све каје. Када је видео његову главу султан Сулејман Величанствени је пољубио главу као непобедиву и наредио да се смести у «главотеку» свога оца.

О његовом, наводно незаконитом сину Владу IV Дракулеску (Цепелушу) незна се ништа. Код Срба у Котору 1721. године је забележена једна народна песма *Латинка девојка и влашки војвода Дракул*, а за овог Дракулу се мисли да је у питању један од њихових потомака под именом Влад Малеску који је живео у Трансилванији крајем XVII и почетком XVIII века.¹⁷

Кивни Немци су учинили све да му се освете у чему су и успели створивши од њега сатанску представу на којој су касније израсли још стравичнији примери вампира који хара светом из свог планинског замка. Дракула је заиста имао утврђење, свој планински замак. Његова престоница је био град Трговиште, црквено седиште је имао у Куртеа де Арђеш, задужбински манастир је саградио код Тргошора, тврђаву Комани на Дунаву је саградио као захвалницу у спомен на велику победу над Турцима, заштитник и приложник је био над манастиром Тисмени.

Дракула је имао блиске везе са фрањевачким манастиром у Трговишту и цистерцинским манастиром у Крци које је често примао у дворцу. Међутим, многи католички свештеници и редовници су се склањали у немачке земље пошто су изазвали његов бес одбијајући да раде по његовим жељама. Постоји

¹⁶ Исто, стр. 118.

¹⁷ М. Павић, *Хазарски речник*, Београд 1988, стр. 237.

претпоставка да је један од њих био Јакоб из манастира Горион, који је био први аутор рукописа пронађеног у манастиру Сен Гален у Швајцарској. Ово је најстарији документ у низу који су писани у великој пропагандној кампањи против Дракуле у немачком свету петнестог века. Поред Јакобовог текста о Дракули у истом смислу пишу и Никола од Модруше, Антоније Бонфини, историчар краља Матије, немачки трубадур Михаел Бехајм, руски изасланик и млетачки представници у Цариграду као и легати папе Пија II. Подударност немачких тесктова са румунском и словенском народном традицијом су такође велики. Колико су ове приче и извештаји тачни?

Поједини сматрају да су ове приче измишљене по налогу угарског двора и католика који су желели да му се освете клеветањем. Дракула је нарочито био против католичких манастира којима су управљали странци и које је контролисала римска црква која је била против «шизматика», односно православаца. Угарска је имала пуно разлога за то јер је његова чврста владавина била препрека да завладају Трансилванијом и Влашком. Када је прешао у католичанство његов бес се усмерио против његових бољара и Турака, а тиме је изазвао бес православаног света. Цифре о броју убијених набијањем на колац и слично се крећу на стотине хиљада што само по себи изазива сумњу. Несумњиво је, ипак, то да је Дракула био врло суров владар по чему се не разликује много од владара тога доба.¹⁸

Константин Тех је имао више деце. Један од његових синова, који је избегао из Бугарске, могао је бити загонетни војвода Тихомир, оснивач прве влашке државе почетком XIV века. Предање које је забележио мунтенски хроничар Константин Кантакузино крајем XVII века каже да је прва мунтенска династија била српског и Немањићког порекла. Имена првих владара су била Тихомир,

¹⁸ Види и: S. Columbeanu, R. Valentin, *Vlad Dracul*, Bucuresti 1978; J. Finne, *Bibliographie de Dracula*, Paris; I. Stavarus, *Povestiri mediavale despre Vlad tepes-Draculea*, Bucuresti 1978; R. S. Ciobanu, *Pe urmele lui Vflad Tepes*, Bucuresti 1979; M. Neagoe, *Vlad Tepes*, Bucuresti 1977.

Сенеслав, Иванко, Владислав, Југа...¹⁹

На основу наших двадесетогодишњих истраживања дошли смо до закључка²⁰ да су тзв. Вукановићи и Немањићи припадници исте династије која се базира на Тихомиру, који је жупан Рашке постао у време српског владара Часлава (IX век), а да је Немањин отац Стефан Вукан, млађи син жупана Марка, а не Завида. Исто тако, устврдили смо да су члановима династије Вукановић-Немањића, могло би се краће рећи Тихомировића, припадали и видински Шишмани, влашко-молдавске Бесарабе, Драгаш-Дејановићи, Мрњавчевићи, Лазаревићи и Бранковићи. Поред изузетно обимне историјске грађе у нашим радовима су

¹⁹ *** Енциклопедија Југославије, књ. VII, стр. 107; П. М. Петровић, *Свезнање - општи енциклопедијски лексикон*, Загреб 1937, стр. 2312.

²⁰ Ж. Андрејић: *Загонетна Рамаћа*, Рача 1992; *Велућа Драгаша*, Рача-Београд 1996; *Владари Трибала*, Рача 2000; *Престоно место Рас*, Рача 2001; *Манастир Велуће*, Рача 2002; *Завиде, Немање и Мирослави, или о пореклу жупана Стефана Немање*, Некудим 2, Смед. Паланка 6. 05. 2002; *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиде и Немање, или о пореклу жупана Стефана Немање*, Новопазарски зборник 26, Нови Пазар 2002; *Црква Свете Богородице у Доњој Каменици и област «Дендра» великог жупана Десе и његових потомака*, Развитак 211-212, Зајечар 2003; *О српском царском челнику Муси и његовом пореклу*, Рашка 38-39, Рашка 2003; *Српски средњовековни династи и црквене прилике у Источној Србији и Северозападној Бугарској у XII-XV веку*, Баштиник 5, неготин 20003; *Монахиња Јефимија, ћерка ћесара Војихне, унука Владислава II и параунука краља Драгутина*, Јефимија 14, Трстеник 2004; *Мултикултурни односи Срба и Румуна*, Баштиник 7, Неготин 2004; *Свети Сава*, Рача 2004; *Архиепископ Арсеније Сремац*, Некудим 7, Смед. Паланка 8.11. 2004; *Логотет Стефан Ратковић*, *Mons aureus* 5-6, Смедерево 2004; *Прилог проучавању о хумском кнезу Мирославу*, Бијело Поље 2005; *Ко је хумски кнез Мирослав и када је настало његово јеванђеље?*, Некудим 8, Смед. Паланка 2005; *Богородица градачка у светлу нових сазнања о пореклу кнеза Страцимира и великог жупана Стефана Немање*; *Прилог истраживању о великим жупанима Примиславу и Белошу и њиховим потомцима*.

коришћене и родословне таблице византијских²¹, бугарских²², влашких²³, мађарских²⁴ и свих осталих европских династија²⁵ не мењајући их по сваку цену већ само тамо где смо дошли до нових сазнања.

На основу влашких (румунских) хроника сазнајемо да су први средњовековни влашко-молдавски владари били српски династи. На основу свега дошли смо до закључка да су у питању потомци Константина Теха из његовог првог брака са супругом која је највероватније из рода Палеолога или влашко-молдавског порекла. Ову супругу је Константин Тех, доласком на бугарски престо 1257. године, одагнао са децом у Никеју да би се оженио супругом из династије Палеолог, али чије је порекло из, по мушкој линији изумрле, династије Асен преко које је стекао родоначелно право на трновски трон Асена. Наследник Константина Теха на трон Другог бугарског царства био је тек његов унук Михајло III Шишман. После Михајловог слома у битци на Велбужду и неуспелог доласка на власт његовог сина Јована Стефана Бугарском је завладао Александар, његов сестрић. Александар је био син деспота Страцимира (Константина) и сестре Михајла III Шишмана, Кера Петрице – Кераце. У личности Александра су се такође стопиле две гране српских династа. Истоветно стапање и двоструко орођавање је извршено удајом Александрове сестре Јелене (Александре) за српског цара Душана. На основу наших антиципација, овде се стопила линија стричевских српских династа из лозе великог жупана Десе (Кера Петрица) и великог жупана Стефана Немање

²¹ Г. Острогорски, Генеолошке таблице византијских династија, у: *Историја Византије*, Београд 1993.

²² И. Божилов, *Фамилија на Асеновци*, Софија 1985; И. Андреев, М. Лалков, *Бугарските ханове и царе*, Велико Трново 1996; И. Андреев, И. Лазаров, П. Павлов, *Кои кои е в средновековна Бугарија*, Софија 1994.

²³ N. Jorga, *Genealogia Cantakuzinilor de banul Mihail Cantacuzino*, Bucuresti 1902; E. Stoian, *Vlad Tepes*, Bucuresti 1989.

²⁴ S. Jozsef, *Magyar nemzet tortenete*, Budapest 1896.

²⁵ J. Louda, M. Maclagan, *Les dynasties d'Europe*, Paris 1995.

ЗМАЈ ДЕСПОТ ВУК

Као вазал Угара и деспот Ћурђе био је члан витезова реда змаја. Конкретан доказ за то је и грб Бранковића који у цимеру има раскриљеног змаја. Сва имања и поседе које је имао његов ујак деспот Стафан у Угарској задржао је и он, а осим тога, његов велики челник Радич Поступович, који је то био и раније, био је витез реда Змаја. И Дубровчанин Јуније Градић, посланик деспота Ћурђа у Италији је имао титулу витеза, али без деспотове сагласности није хтео да прими још једну од титула коју је додељивао краљ Алфонс Арагонски.¹

Поузданији подаци постоје и за деспота Вука, сина Гргура Бранковића. Траг је сачуван у народном сећању кроз епске песме: *Женидба змај деспота Вука* и *Порча од Авале и Змајогњени Вук*.² Још индикативнија је фреска из 1476. године. Вук држи у руци штит на коме се налази породични грб. На глави има шлем са цимером. Обрве су густе и спојене, врат дебео и прекривен крљуштима,

¹ М. Спремић, *Деспот Ћураћ Бранковић*, Београд 1994, стр. 766-767.

² В. С. Карацић, *Српске народне пјесме*, Београд 1987, стр. 409-419.

вилаца издужена као у звери, а из раширених ноздрва пуши се дим. Десна рука досеже до колена, а длакава шапа држи турску главу. У позадини, иза главе витеза, назире се дуги змајски реп.³

Вук је ванбрачни син Гргура Бранковића и унук деспота Ђурађа, а родио се око 1438. године. Не зна се ко је била Вукова мајка.⁴ Према хагиографском тексту „Мора да је отац Гргур имао неку љубовцу у Дубровнику... Питање је да ли се стари слепи племић, уопште, женио. Сам деспот (Вук) је причао, и то већ пред сам крај живота, да је рођен на планини Јастребац, а да му је мајка змај који бљује ватру. За овом причом повели су се гуслари те су то порекло узели као једино могуће...“.

Гргур Бранковић је најстарији син деспота Ђурђа Бранковића рођен у његовом првом браку. Ђурђе је у првом браку био са ћерком Константина Дејановића, чије име је остало непознато (1400-1413.), а са њом је имао Јелену, Тодора (умро око 1428. године), Гргура и Мару.⁵ Као такав, Гргур је био одређен за наследника српског престола.⁶ После пада Смедерева 1439. године Турци су заробили престолонаследника Гргура, а заједно, са већ заточеним братом Стефаном, су га ослепели 1441. године у анадолском граду Токату.⁷ Када је деспот Ђурђе успео да ослободи Србију враћени су му ослепљени синови. За наследника престола је одређен најмлађи син Лазар, а када је и он умро 1458. године за деспота је проглашен слепи Стефан. Турци су кренули на Србију водећи са собом слепог Гргура који је хтео да уз њихову помоћ постане деспот. Са собом је водио и свог ванбрачног сина Вука. Када су упали у јужну угарску Турке је предводио Вук Гргуревић «расипа Влк Ковин», али је његове трупе потукао угарски краљ Матија, «уби Влка у Срему».⁸ После пада српске деспотовине Гргур је живео у Турској поред сестре, султанисе Маре. Тамо се закалуђерио као монах Герман да

³ Н. Ротар, *Буђење змаја*, Београд 1998, стр. 29.

⁴ С. Ћирковић, *О деспоту Вуку Гргуревићу*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 6, Н. Сад 1970, стр. 284.

⁵ Ж. Андрејић, *Велућа Драгаша*, стр. 178-179.

⁶ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, стр. 139.

⁷ *Исто*, стр. 214, 251.

⁸ *Исто*, стр. 531.

би умро у манастиру Хиландару, 1459. године.

После 1459. године угарски краљ Матија је сматрао да може располагати титулом српског деспота покушавајући да је да и његовом племству. Међутим, краљ је нагло променио своје мишљење прихвативши једног од потомака Ђурђа Бранковића као «деспота Рашке» настојећи да му међу рођацима пронађе и наследника. Српски деспот је постао Вук Гргуровић који је пре тога био противник краља Матије живећи у близини румелијског беглербега Иса-бега. Вук је боравио скоро пет година на турској територији ⁹ Очигледно да је Вук пришао Угарима крајем 1464. године ступивши у угарски ред витезова Змаја који је обновио краљ Матија, а то је било пресудно за добијање титуле. Змај огњени Вук постаје деспот Рашке 1471. године.

Вук је одмах добио неке поседе који су некада припадали деспотима и то Сланкамен, Купиник, Ириг и Беркасово. У угарску службу су ступили и Стефан и Дмитар Јакшић, синови или посинци војводе Јакше који је био некада код деспота Ђурђа. Да ли су и они ступили у ред Змаја нема ни индиректних индиција. У исто време је дошао и Милош Белмужевевић чији су претци такође били у служби деспота Ђурђа. Ова српска властела је била врло верна краљу Матији и он их је са њиховим одредима користио где му је било потребно. Деспот Вук се борио и у Чешкој и за заслуге је добио град Бела Стена у Славонији и велика имања породице Тетушевић. Краљ је многе придобијао и додељивањем високих титула тако да је Никола Илочки постављен за краља Босне.¹⁰

Краљ Матеја је 1475. године почео велике припреме за рат против Турске подразумевајући упад у Влашку и Ердељ са циљем да на власт доведе Влад III Дракула, витеза реда Змаја, који је био заточен неколико година у Угарској. Под командом деспота Вука и Влад Дракула заузет је Шабац, спаљена Сребрница, заузет град Кучлат. Нападнут је Зворник и ту је Вук био рањен у ногу. Нападнуто је и блокирано Смедерево тако што су око њега била изграђена три утврђења од којих се оно на Дунаву звало Витешка

⁹ С. Ћирковић, *Српска властела у борби за обнову Деспотовине*, Историја српског народа II, стр. 376.

¹⁰ Исто, стр. 377, 381.

трпеза. Вук је поразио једну турску војску и са заробљеницима и њиховим заставама је отишао у Будим где их је, 8. септембра 1476. године, у једној сали краљевог дворца, поклатио краљу.¹¹ Када је смедеревски санџак-бег, Али-бег са великом војском прешао Дунав и почео да пљачка крајеве око Темишвара Вук је са војском Димитрија Јакшића и Петром Доцијем успео да убије Али-беговог брата у двобоју и да зароби око 300 Турака. Неки записи бележе да је у току тих ратова Вуково психичко стање било пољуљано. У неколико наврата је наг шетао бојним пољем после битке: „И тако се мој господар почео губити. У бици противу Аустријанаца, на бојном пољу, шетао се наг... Једне зиме заклао је зубима дивљу свињу. Мора да је постојала у њему нека звер.“

Стефан Батори и Влад Дракул су продрли у Влашку, а затим су Турци успели да убију Дракула. У току 1479. године Турци су провалили у Ердељ а потом је дошло до битке на Хлебном пољу где су потучени захваљујући Павлу Кињижију и српским ратницима на челу са једним од Јакшића. Већ следеће године Матеја је кренуо у Босну, а потом је уследио продор Павла Кињижија у Србију све до Крушевца, одакле се пут Угарске упутило преко 60.000 Срба. Када је умро султан Мехмед II 1481. године деспот Вук са Павлом Кињижијем и Стефаном Баторијем продире кроз Србију, а потом кроз Турску.¹²

Продори краљеве војске на територије под турском влашћу остављали су пустош после паљења свих насеља на која се наилазило. Деспот Вук је нанео огромну штету паљењем поља и насеља. У великим походима у Србију 1480. и 1481. године Вук Гргуревић и српске војсковође су потпуно подржавали колонизаторску политику. Приликом вођења ратова краљ Матија је имао три војна логора: угарски, чешки и српски.

Змај деспот Вук је у 1482. години је са српском војском разбио један турски коњички одред код Бечеја. После ове битке поново су се јавили код Вука знаци душевног растројства због чега је и краљ Матија бивао забринут и одлучио је да више не предводи војску. У закључивању мира са султаном Бајазитом II главну реч има деспот

¹¹ Исто, стр. 385.

¹² Исто, стр. 385-386.

Вук који даје јемство «својом главом, вером и душом» да ће се краљ држати онога што он уговори. Међутим, овај мир је умањио шансе да се поново створи држава српских деспота, али до мира није дошло. Турци су провалили из Босне, преко Хрватске у Крањску и Корушку. На повратку су их на реци Уни дочекали хрватски бан Матија Гереб, Бернардин Франкопан и деспот Вук. Битка је трајала два дана и завршена је потпуним поразом турске војске. Неки недовољно поуздани извори тврде да је у битци учествовао Али-бег који је тешко ранио Вука. Већ 16. априла 1485. године умро је у Срему деспот Вук Бранковић без потомства. Вук је био ожењен Варваром, ћерком Сигисмунда Франкопана, једним од највећих хрватских властелина, али нису имали деце. Његова удовица се удала око 1495. године за хрватског великаша Фрању Бериславића, јајачког бана.

Народна песма каже да је Вук просио девојку Роксанду из млетачких Латина, а његова престоница се налазила у Купинику. Са Јакшићима је столовао «Змај огњани Вуче» у Београду. Вук је саградио задужбинску цркву Св. Николе у Сланкамену.

У време Змај Огњеног Вука дошло је до прпђавања угарског и арагонског змаја. Тридесетпетогодишњи чешко-угарски краљ Матија је 1474. године затражио руку осамнаестогодишње напуљске принцезе Беатриче. Беатрича је рођен 1457. године у Напуљу од оца Ферантеа I, ванбрачног сина Алфонса V, арагонско-напуљског краља. Венчање је одржано на Божић, 12. децембра 1476. године у Стоном Београду у стоној цркви код гроба Св. Стефана, првог угарског хришћанског краља. Дворкиње су обнажиле Беатричино десно раме и бискуп је извршио миропомазанье и крунисање нове краљице. Уследио је велелепни свечани банкет, а потом витешке игре. Том приликом је краљ произвео за витезове неколико младића међу којима се истицао баварски принц Христоф. Краљ је одмах своју конкубину Варвару Крепил, са којом је имао сина Јована, уклонио далеко од Будима.¹³

Краљ Матија је именовао новог српског деспота у Угарској 1486. године. Био је то Ђурађ, старији син покојног деспота Стефана

¹³ Ј. Радонић, *Слике из историје и књижевности*, Београд 1938, стр. 127-133; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, стр. 166.

Бранковића Слепог. Краљ га је по наговору Беатриче желео оженити њеном рођаком Изабелом, из арагонско-напуљске династије. Деспот је пристао али под условом да се Изабела „одрекне јереси“, односно католичке вере. Изабела није прихватила овај услов. Када се деспот повукао у манастир, а ово је толико утицало на Изабелу да се и она повукла у манастир.¹⁴ Обављено је још једно царско венчање, овога пута у Инсбруку 1485. године. Посредовањем немачког цара Фридриха III склопљен је брак између Марије, сестре деспота Ђорђа Бранковића и Бонифација IV, маркгрофа од Монферата, потомка византијских Палеолога.

Пошто са Беатричом није имао деце краљ Матија је поново довео у своју близину Варвару и Јована. Када је ушао у Беч свечано је изјавио да мисли Јована прогласити за наследника. У својим најбољим годинама, краљ Матија је, 6. априла 1490. године, изненада умро од капи разочаран што је за римског цара изабран Максимилијан Хабзбуршки. Угари су за новог краља изабрали Владислава II Јагела са идејом да изиграју права на трон удове Беатриче тако што су смислили превару. Наиме, Владислав ће се оженити са Беатричом. Извршена је и веридба, потом је Владислав крунисан, а до свадбе никада није званично дошло тако да је Беатрича морала напустити Угарску.¹⁵

¹⁴ Исто, стр. 136.

¹⁵ Исто, стр. 140-143; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, стр. 173-174.

ЗМАЈЕВИЋИ

Породица Змајевића и Пераста у Боки Которској је изнедрила више знатних личности чија традиција се баштини на витешком реду Змаја. Старије презиме Змајевића није познато, а њихово православно порекло води до године 1516. када су дошли у Котор из села Врбе код Његуша. Они су према речима Андрије Змајевића напустили Врбу крајем XV века. Змајевићи, заправо, воде порекло од старе српске владарске породице Црнојевића као и српски патријарх Арсеније III Црнојевић.¹ Црнојевићи су имали у грбу змаја и припадали су овом реду. Ова традиција је пренесена и у народну поезију о Црнојевићима²: „Змаја и сокола сива, главом славног Црнојевић Ива.“

За време боравка у Његушима Змајевићи су обрађивали земљу у селима Врба, Лединац и Кнежев дол у поседу которске

¹ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 1, Београд 1991, стр. 339.

² Р. Делетић, *Еписке народне пјесме о војводи Васојевић Стеву*, Андријевица 2000, стр. 116.

породице Драго која је припадала реду Змаја. Ова имања су се звала Змајуша.³ И данас у селу Врби постоје „Змајевића крши“.⁴ Први Змајевићи у Котору су били месари и трговци кожом и текстилом. „... на Марлатово не далеко од града оградише кућу и код ње цркву, која обаљена у рати годишта 1571 близу мирова исте куће и данашњи дан виде се.“, написао је барски надбискуп Андрија Змајевић. Потом, браћа Андрија и Вицко закупљују царину за подручје Херцег-Новог који је био под Турском и стичу богатство. Цариник Андрија се оженио Анђушом из Пераста, а када је он умро она је са четири сина прешла на очево имање у Перасту. Најстарији син Никола је имао два сина: Андрију надбискупа и архиепископа барског и Кристофора – Крста, перашког капетана, оца адмирала Матије Змајевића.⁵

Крсто, потписивао се као Крило, био је трговац вешт на мачу и пловидби. Крсто је са Јеленом Буровац имао четрнесторо деце, а најзначајнија су два сина: Матија, потоњи адмирал Русије и Вицко, барског и задарског надбискупа и архиепископа барског – српског примаса.⁶ Матија Змајевић је имао две кћери Марију и Агнесу, католичке калуђерице у Италији.⁷ Андрија Змајевић је рођен 16. јуна 1624. године у Перасту. Школовао се у Конгрегацији за пропаганду вере у Риму где је докторирао теологију и филозофију. Био је „висок растом, ванредно снажна састава, смиран и вредан, добар проповедник, нарочито способан за расправе у споровима са подручја религије“. Постао је опат цркве Св. Ђорђа на острву и жупник Пераста, 1656. године. Црква Св. Ђорђа је страдала за време

³ R. Kovijanić, *Preci admirala Matije Zmajevića*, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor, X, Kotor 1962, стр. 65-77; M. Milošević, *Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik 1970, стр. 314.

⁴ P. Butorac, *Razvitak i ustroj Peraške općine*, Perast 1998, стр. 98.

⁵ M. Milošević, *Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine*, стр. 314-315; R. Kovijanić, *Preci admirala Matije Zmajevića*, Godišnjak Pomorskog muzeja Kotor, X, Kotor 1962, стр. 65-77.

⁶ P. Butorac, *Matija Zmajević Peraštanin*, Руски архив XXVI-XXVII, Београд 1934, стр. 241, 243.

⁷ P. Миљанић, *Руски адмирал из Боке которске*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, XX, Kotor 1972, стр. 148.

катастрофалног земљотреса, на Велику суботу уочи Васкрса, 6. априла 1667. године, којом приликом је тешко пострадао цело Приморје, а нарочито Дубровник. Андрија је служио службу у олтару када је удар срушио цркву. Страдало је десетак верника, а он се спасао иако је рањен и затрпан лежао два сата. Постављен је будванског апостолског викара, а потом за надбискупа барског, 23. фебруара 1671. године. Био је врло високо цењен у Риму иако је са собом носио елементе прозелитизма који су понекад изазвали затегнуте односе. Било је примера пријатељских и блиских односа између две хришћанске цркве на подручју барске надбискупије, а поготово у Боки.⁸

Андрија је био врло пажљив према православним калуђерима које је примао и гостио у својој кући, а посебно присне односе је имао са манастиром Милешева коме је слао и поклоне. Пошто је то сазнао и српски патријарх Максим послао је епископа Руфима да му захвали на пажњи. По преузимању надбискупске столице Андрија је слао „мира светог оца Николе“ пећком патријарху Максиму када му је он то тражио. У неколико цркава у Боки одржаване су заједничке службе Божије. Када је на патријаршијски престо Српске цркве дошао Арсеније III Чарнојевић, који је код максима био придворни монах, кога је називао „добрим оцем и учитељем“, сарадња са Змајевићем је настављена јер су били везани личним пријатељством и памћењем на заједничке претке из Његуша. Чим је постао патријарх Арсеније је сишао у српско приморје где се састао са Андријом. Змајевић је забележио да је Арсеније „у добу 35-40 година, лепа и достојанствена изгледа... Наш драг пријатељ, и у владању реченог краљевства Срвије (кога се сад и ми недостојни начелник по обичају Свете Римске цркве находимо) како је дружбеник, дао Бог, да у послуху Светог Престоља буде као и Свети Сава, на мјесто кога и сједи“.⁹

⁸ М. Milošević, *Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića*, стр. 315-317.

⁹ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 1, стр. 341: П. Колендић, *Андрија Змајевић о патријарху Арсенију III*, Гласник Скопског научног друштва II, св. 1-2, Скопље 1927, стр. 291.

Андрија се бавио писањем и прикупљањем народних песама.¹⁰ Знао је да говори, како је сам тврдио, 26 језика. У свом црквеном *Летопису* Змајевић је забележио да је цркву Св. „Ђорђа и змаја“ саградио један Немањић: „цар Шћепан Немања“. Сматра се да је мислио на Стефана Првовенчаног. С тим у вези је и његов однос са манастиром Милешевом. Са овим манастиром су Пераштани имали добре односе и много раније. Андрија је умро, а потом сахрањен, 7. септембра 1694. године, у маузолејној цркви „Госпе од Ружарија“.¹¹ Песник Трипе Скура је Андрију назвао „Змај Огњени“.¹²

Матија Змајевић је рођен 6. јануара 1680. године у Перасту. Посветио се од малена мору и бродоградњи. Оженио се и добио две кћери да би постао прокуратор општине и цркве Госпе од Шкрпјела. Међутим, кнез Вицко Бујовић, који се више пута замерио Змајевићима и њиховим блиским рођацима Штукановићима, буде уз помоћ задарског надбискупа Вицка Змајевића лишен капетанског звања. Дошло је до оружаног сукоба породица при чему је Матија убио Бујовића. Матија и његови рођаци су се од освете склонили у Дубровник, а потом су од стране суда у Сплиту, 1710. године, осуђени на прогонство. Пошто је познавао руског посланика у Цариграду, Петра Анрејевича Толстоја, још од времена његовог боравка у поморској школи у Перасту, обратио се њему за помоћ. За време свог боравка у Перасту Толстој се интересовао за бунтовна српска племена Црне Горе и Брда и из тих разлога је путовао у Котор, Будву и Бар. Толстој га прима у руску службу у Цариграду са чином капетана. Због Руско-турског рата, 1710. године, цело руско посланство је било заточено у озлоглашеној цариградској тамници Седам кула.¹³

Пошто се у тамници разболео једва је преживео

¹⁰ M. Novak, *Prilog poznavanju rada i djelovanja Vicka Zmajevića – Peraštanina*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, III, Zagreb 1957, стр. 318.

¹¹ M. Milošević, *Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine*, стр. 309-312, 318.

¹² М. Милошевић, Г. Брајковић, *Поезија Барока*, Титоград 1976, стр. 315.

¹³ P. Butoras, *Matija Zmajević Peraštanin*, стр. 243-245; Н. Миљанић, *Руски адмирал из Боке Которске*, стр. 145; М. Милошевић, *Достигнућа и дилеме у*

заточеништво. После закључења мира, 1712. године, пуштени су на слободу и Матија је био позван од руског цара Петра I који је прикупљао способне морепловце словенског порекла ради стварања ратне флоте. Примео га је у Карловим Варима и после дужег разговора и испитивања поставио за капетана бојног брода балтичке флоте у Петрограду. Већ 1714. године под заповедништвом адмирала Апраксина учествује у битци код Гангута против Швеђана где је захваљујући њему било спашено 120 рускиг галија, а заробио је шест шведских бродова са контраадмиралом Ереншелдом. После ратова са Шведском проглашен је за контраадмирала, а потом је постао вицеадмирал и члан адмиралског штаба, 1721. године. Упућен је у Вороњеж и Тавров да изгради јужну, Црноморску флоту што му је успело за свега годину дана. Од стране царице Катарине I је одликован орденом Св. Александра Невског и постаје адмирал. Међутим, био је оптужен за проневеру и пошто је проглашен кривим осуђен је на смрт. Цар Петар II га је помиловао, вратио на чин вицеадмирала и поставио за заповедника астраханске луке на Каспијском мору. Поново је упућен за главнокомандујућег луке у Таврову где и умире 13. августа 1735. године. Сахрањем је по сопственој жељи у Москви, а своју заоставштину је поклатио граду Перасту и цркви Госпе од Шкрпјела.¹⁴

У заоставштини Матије Змајевића налазе се и његова витешка знамења: трофејна Шведска застава, три војне морнаричке заставе Петра Великог, златна медаља са ланцем и крст Александра Невског, Орден Св. Ђорђа и породични мач. Породични мач је наследио од свог оца Крила, а на његовом сребрном балчаку се

проучавању доприноса тројице Пераштана Русији Петра I, Југословенске земље и Русија у XVIII веку, Београд 1986, стр. 124-126.

¹⁴ Р. Butoras, *Matija Zmajević Peraštanin*, стр. 248-253; Н. Миљанић, *Руски адмирал из Боке Которске*, стр. 146-149.; М. Милошевић, *Достигнућа и дилеме у проучавању доприноса тројице Пераштана Русији Петра I*, Југословенске земље и Русија у XVIII веку, Београд 1986, стр. 127-131.

налази раскриљени змај.¹⁵ Од тада је донета одлука општине Пераст да мач опашу нови капетани при преузимању дужности. Тај обичај је трајао све до новијег доба.¹⁶

Вицко Змајевић је рођен 1670. године у Перасту. Завршио је високу верску школу у заводу Пропаганда вере у риму. Докторирао је филозофију и теологију и у тридесет првој години именован за барског надбискупа и примаса Србије, 1701. године. Боравио је у Перасту све док га папа Климент XI није преместио у Задар за надбискупа, 1713. године, где је остао све до своје смрти 1745. године. Целог живота је настојао а сједини православље са католицизмом, а црквену службу на старословенском и народном језику за католике користи као средство да се Срби одлуче на уједињење са римском црквом. Међутим, све је учинио да се из Далмације прогна српски епископ. Врло често се дописивао са својим братом, руским адмиралом Матијом. Замишљао је ослобођење од Турака уз помоћ Венеције. Био је мецена домаћих књижевника. Штампao је и једну своју збирку песама на латинском.¹⁷ Са Вицком и Матијином женом, која је умрла 1761. године, сматра се да је изумрла породица Змајевића. Сва добра Змајевића припала су породици Бујовић, односно Марији Бујовић, ћерки адмирала Матије.¹⁸ Међутим, 1808. године се појављује у Перасту неки Алвиз Змајевић.¹⁹

Змајевићи су саградили неколико импозантних грађевина у Перасту: палату, бискупски двор, кулу, меморијалну цркву цркву Госпе од Розарија и кућу братовштине ове цркве. Палата је обједињавала више функција, библиотеке „највеће у Далмацији“, прибежишта икони Госпе од Шкрпјела у време турских напада, пребивалиште значајних гостију, а између осталог била је седиште Барске надбискупије. Уз палату се налазила, првобитно самостална,

¹⁵ Д. Самарџић, *Витешка знамења поморца Матије Змајевића*, Даница – српски народни календар за годину 1999, Београд 1998, стр. 172-174.

¹⁶ Р. Butorac, *Matija Zmajević Peraštanin*, стр. 253.

¹⁷ М. Novak, *Prilog poznavanju rada i djelovanja Vicka Zmajevića – Peraštanina*, стр. 318-323.

¹⁸ А. Фотић, *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, Београд 2005, стр. 583-584.

¹⁹ Р. Butorac, *Razvitak i ustroj Peraške općine*, Perast 1998, стр. 140.

капела трапезоидног облика. Кула Змајевића је била подигнута над пећином у стени, старом култном месту, у којој су били очувани остаци зиданог олтара. До овог комплекса воде бројне стрме степенице. Маузолејна црква Госпе од Розарија је била осликана, а над улазом унутра је био уклесан натпис ктитора. У центру свода је насликан кружни медаљон, оивичен лозом, а около грбови породице Змајевић које носе анђели на више места је уклесан грб Змајевића: двоноги крилати змај над два укрштена пера и једном звездом испред његових разјапљених чељусти из којих је истурен стреласти језик. Високи звоник цркве има приземље, три спрата, отворену ложу за звона и кров. Његову градњу је завршио Вицко Змајевић.²⁰

²⁰ А. Фотић, *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, стр. 581-616.

ЗМАЈЕВИ ОД БОСНЕ

Интересантно је да се Змај, Влах од Босне, појављује још 1070. године, а потом Првослав Дракула, 1277. године.¹ За краља Твртка I постоји податак да је са кнезом Лазаром припадао неком тајном друштву у Напуљу, 1388. године. То може бити ред Змаја владара Арагон. У време угарског краља Жигмунда витез реда змаја постаје босански краљеви Остоја и његов син Стефан Остоја, херцог Хрвоје Вукчић, витез Прибислав Вукотић, херцег Стефан Косача и његов саветник, витез Прибислав Вукотић, краљ Стефан Томаш, припадници породица Дињичић, Клешић и други.

Босански краљ Стефан Остоја, по свему ванбрачни син Твртка I, на престо је дошао после пада Стефана Дабише и напада Турске на Босну 1398. године. Сматрајући га узурпатором угарски краљ Жигмунд је исте године напао Остоју, али је сузбијен захваљујући понајвише трупама моћног Хрвоја Вукчића који је уз помоћ осталих великаша држао сву власт. У време рата са Дубровником, 1403. године, Остоја се измирио са Жигмундом и признао га за

¹ N. Stoicescu, *Vlad Tepes*, стр. 180.

врховног господара, али је навукао на себе гнев Вукчићев који је склопио савез са Дубровником. Вукчић се измирио са „патаренском“ фамилијом Клешић и другим и потом је у савезу са Дубровником ударио на Остоју који се налазио у граду Бобовцу. Уз остоју су били великаши Сандаљ Хранић и кнез Павле Радиновић. Остоја успева да умакне из града и потом одлази у Будим код Жигмунда молећи помоћ. Краљ је његову молбу прихватио и упутио мачванског бана Ивана Моровића са војском. Моровић је успео да разбије босанску војску и ослободи Бобовац у који постави угарску посаду која ће у њему остати више година. Ускоро је дошло до општег помирења племством у Босни на збору у Високом, 1404. године, где се одлучише да збаце краља Остоју и да поставе за новог краља Тртка II Котроманића.²

Гневан због свргавања Остоје нови рат против Босне је припремао Жигмунд и из тих разлога је почео окупљање велике војске. Рат је вођен у другој половини 1405. године али су босанске трупе одолеле и на западу и на истоку иако је Усора изгубљена. Остоја је остао да и даље борави изолован у граду Бобовцу. Жигмунд је припремао нови рат против Босне потпомогнут Пољацима и одлуком папе Григорија XII о крсташком рату против Турака и „неверних Аријана и Маникеја“. У лето 1408. године, на челу угарске војске се налазио Жигмунд, а на челу босанске Твртко II. Најжешћа борба била је код града Добора где је поражен и заробљен и сам Твртко II. Сву заробљену босанску властелу, 126 на броју, Жигмунд нареди да посеку, постави на престо Остоју, а Твртка одведе у Будим. „Све је сада хрлило да се поклони побједнику Сигисмунду“.³

Први у Будим похиташе херцег Хрвоје Вукчић и војвода Сандаљ Хранић. Жигмунд их прими милостиво „и одликова на сваки начин“. Вукчићу је потврдио сва његова звања и поседе, град Сплит са поседима у Хрватској, додели му нова са градом Пожегом,

² V. Klajić, *Povijest Bosne*, Sarajevo 1990, стр. 211-227; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, стр. 356-387; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, стр. 186-204.

³ Исти, *Исто*, стр. 227-237; Исти, *Исто*, стр. 356-387; Исти, *Исто*, стр. 204-211, 242

окуми се са њим и додели орден реда змаја „scilicet signum Draconis...“. Исти случај је био и са Сандаљем Хранићем и Хрвојевим шураком Иваном Нелипићем, кнезом Хрватске.⁴

Увиђајући опасност која му стално прети од Хрвоја Вукчића краљ Остоја је неке његове градове (Омиш са Крајином) даривао Ђурђу Радивојевићу. Ускоро се краљу приклонио и моћни Сандаљ Хранић са другом властелом „опет хотјеше и пољубише господина краља Остоју за свога господара“ тако да се Босна поново осамостали. Из тих разлога Жигмунд, 1410. године, покреће нову војску помогнут српским деспотом Стефаном Лазеревићем и Хрвојем Вукчићем. Заузео је целу Доњу и Источну Босну. Све те крајеве је разделио свом племству, а најбогатије руднике и град Сребрницу даде деспоту Стефану. Краљ Остоја је ипак успео да се одржи у Горњој Босни, Захумљу са Требињем и Подрињу.⁵

После овог рата Сандаљ Хранић одлучио да се повинује краљу Жигмунду и из тих разлога је отишао на сабор у Будим 1412. године када су се ту „славиле свечане игре и забаве у славу пољског краља Владислава Јагела“ који је био његов гост. На овим играма су се нарочито прославили босански витезови. Већ идуће године је Сандаљ Хранић помогао деспота Стефана у сламању опсаде Новог Брда против Турака, 1413. године. Осим тога, умре Катарина, жена Сандаља Хранића, синовица Хрвоја Вукчића, а овај се ожени Јеленом, удовицом зетског кнеза Ђурђа Страцимировића, ћерком кнеза Лазара, сестром деспота Стефана. Све је то утицало да се Жигмунд окрене од Хрвоја Вукчића Сандаљу Хранићу. Пресудан корак је учинио сам Вукчић који је напао на Хранићеве области. Осим тога, док се Хранић борио у Србији позове Турке да провале у Босну. За време Жигмундовога крунисања у Риму за цара, његова супруга Варвара прогласи Вукчића издајником и лиши свих имања и звања.⁶

Пошто су му противници одузели многе поседе и градове Хрвоје Вукчић се обратио писмом Варвари да би се оправдао.

⁴ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 238.

⁵ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 237-258; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, стр. 400-420; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 240-250.

⁶ Исто

Бранио се да никада није био Жигмунду неверан, а ако је на градове својих противника нападао то није чинио из неверства краљу већ због освете својим непријатељима. Ограђивао се и од сарадње са Турцима и Млечанима и зато је спреман подврћи се суду који би чинили краљ Жигмунд, пољски краљ, војвода аустријски и чланови змајевог реда: „Молим вас надаље, блага краљице, недајте да у старости својој умрем у поганском обреду и у невјери, јер сам једва и тешко дочекао вриеме, да од поганског обреда пређем на вјеру католичку... Знајте надаље да сам члан змајева реда, а по писменах установах тога реда несмије се ни један члан осудити без савјета, знања и суда свих осталих чланова. Сјетите се за љубав светому Ивану, да сам вам кум...” Жигмунд није прихватио његове молбе ни позиве на правила реда Змаја.⁷

Хрвоје се окренуо Млечанима али није добио позитиван одговор. Успео је да се измири са краљом Остојом тако да је током 1414. године и даље владао доњим крајевима и градом Омишом на Цетини. На то је Жигмунд послао у Босну са војском свргнутог краља Твртка II због чега дође до грађанског рата, али не успеше да савладају Остоју. Користећи одсуство краља Жигмунда који је боравио на сабору у Констанци Вукчић је кренуо да поврати Сплит и острва, али је изазвао реакцију својих непријатеља Павла Чупора, Јована Горјанског и Ивана Моровића. Они прикупише велику војску у намери да потпуно униште Вукчића. Тада се Вукчић отворено обратио турском султану Мухамеду I који је прихватио његову молбу. До одлучне борбе је дошло у Усори, у близини реке Саве, где је дошло до потпуног слома угарске војске, а турска војска је наставила да плени и плаи све до Цеља. Главне угарске вође су биле заробљене. Јован Горјански беше окован тешко рањен и одведен у Босну, Ивана Моровића одведоше Турци, а Вукчић заши у воловску кожу Чопора и баци у неку реку. Док су у Босни боравили Турци убијен је Павле Раденовић, рођак краља Остоје, као жртва краља и Сандаља Хранића. То је био повод новом грађанском рату који је био праћен и турским учешћем тако да им је успело да заузму и град Врхбосну (Сарајево) где поставише, 1416. године, свог војводу Исака. Исте године, умре херцог и војвода

⁷ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 247.

Хрвоје Вукчић. После Вукчићеве смрти његова удовица Јелена преудала се за краља Остоју због чега је дошло до још већег незадовољства. У исто време Дубровчани су јавили угарској краљици Варвари да је: „Босна посве опустошена и да властела раде на међусобну пропаст своју“. Чак је и султан покушао да их измири, али без успеха. Краљ Остоја је напустио Босну, а ускоро је, 1418. године, и умро тако да земља остаде без владара. Но, и поред тога, босанци успеше да убију Исака и протерају Турке.⁸

По Остојиној смрти Збор босанске властеле изабра за краља Остојиног најстаријег сина Стефана Остоју II. Са новом провалом Турака и предајом Котора Млетачкој републици, 1420. године, у Високом се појављује Твртко II коме прилазе војвода Вукмир Златоносовић, жупан Драгиша Дињичић, кнез Ђурђе Војсалић, кнез Радич Радојевић, кнез Батић Мирковић, кнез Петар Клешић, војвода Павле Ђурђевић, а потом и велики војвода Сандаљ Хранић. Већ у првом делу следеће године Босном је по трећи пут завладао Твртко II и најзад је дошло до свечаног крунисања. Већ 1424. године припремаше се Турци да ударе поново на Босну тако да се обратио за помоћ Херману Цељском, свом сестрићу, који је посредовао тако да је дошло следеће године до измирења са Жигмундом. Већ, 1426. године дошло је до новог продора Турака тако да је изгубио више градова. Пошто Твртко II није још увек имао потомака именује нећака Хермана Цељског за свог законитог наследника 1427. године. Твртко се идуће године оженио, вероватно по други пут, са Доротејом, ћерком Јована Горјанског. Турци су стално подржавали Радивоја, старијег незаконитог сина Остојиног, а када 1433. године заузеше Босну Твртко је морао да напусти земљу. Против њега се окренуо и војвода Сандаљ Хранић. Поново је дошло до сукоба властеле, заузимања Врхбосне и тешких турских харања. У току тих крвавих борби умро је Сандаљ Хранић, 1435. године, а наследио га је синовац Стефан Вукчић-Косача. Следеће године је уз помоћ краља Жигмунда успео да се врати у Босну краљ Твртко II, али је и он морао да призна власт Мурата II. У још тежи положај је дошао када су Турци заузели и Србију 1440. године. Тек после великих победа

⁸ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 237-258; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, стр. 400-420; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 240-250.

угарског краља Владислава и Јанка Хуњадија 1443-1444. године дође до ослобађања Србије и Босне, али то Твртко II није дочекао у животу.⁹

Иако је Твртко II именовao Хермана Цељског и његове потомке за наследнике босанског престола, а законитих наследника куће Котроманића више није било, властела није хтела странце. Били су живи незаконити, ванбрачни синови Стефана Остоје, Радивоје и Томаш. Радивоја нису хтели због вишекратног шуровања са Турцима при чему је Босна тешко страдала. Зато су изабрали 1444. године Томаша који је до тада живео скромним животом у некој забити међу богумилима кријући да је краљевски син. Да би потпуно отклонио сумње у високо порекло оженио је Војачу, жену проста рода, уз богумилску погодбу „да му буде добра и вјерна“. Са њом је имао сина Стефана Томаша. Имајући у виду мржњу Стефана Вукчића Косаче према Остојања подредио се угарском краљу Владиславу и Јовану Хуњадију, победнику над Турцима и непријатељу грофова цељских. Стефан Томаш беше богумил као и све Остоје, Хрватинићи, Јабланићи и Косаче. Католик је постао Твртко II али је зато имао стално велике проблеме у земљи. Хварски бискуп Тома је отишао новом краљу и поче наговарати да пређе у католичанство, а заузврат ће га папа обдарити краљевском круном. Крајем лета 1444. године то се и десило. Убрзо је затражио од папе Евгенија IV да са њега скине жиг и љгу што је дете прељубе и дозволи да се растави од Војаче и другу према свом рангу ожени. Папа је то прихватио и, највероватније из државних интереса, Тома узе за жену младу Катарину, кћер великог војводе Стефана Вукчића. Изгледало је да су се куће Котроманића и Косача измириле и да ће заједнички владати Босном.¹⁰

У католичанство је прешао и краљев брат Радивој са својом женом Катарином, војвода Сладоје Семковић са браћом Грегоријем и Урликом, војвода Павле Клешић са сином Владиславом, војвода Иваниш Павловић. Једини Стефан Вукчић остаде веран богумилству. Нови папа Никола V је зато угађао на све

⁹ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 258-283; В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, стр. 421-467; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 246-275.

¹⁰ Исто, стр. 284- 321; Исто, стр. 468-520; Исто, стр. 276-323.

начине краљу Томашу. Српски деспот Ђурђе је успео, 1445. године, да поново задобије Сребрницу и зато је дошло до рата са Босном. Босанци су били поражени 1448. У исто време почео је припремање војске против Турака Јован Хуњади, али је деспот Ђурђе одбио да му се придружи навукавши гнев на себе. Идући исте године на Косово Хуњадијева војска је направила велико пустошење Србије. Битка на Косову је трајала три дана и завршила се Хуњадијевим поразом, а потом Хуњади паде у заробљеништво деспота Ђурђа. Пошто је оставио сина Владислава и обећао откуп од 100.000 дуката Хуњади је ослобођен, али је одмах почео да планира освету. Мир са Турском је склопљен у Смедереву 1449. године. На сабору у Пешти је „посебан суд“,¹¹ највероватније реда змаја, решавао спор између краља Томаша и деспота Ђурађа.

Када је 1450. године краљ Томаш кренуо у напад на богумиле велики број их се одселио у Хум и дође до новог верског и грађанског рата. У исто време поново удари на Босну деспот Ђурђе. Сада је своју политику према краљу Томашу променио и Јован Хуњади. Посебно се уздигао и Стефан Вукчић Косача јер га је римски цар Фридрих III прогласио херцогом од Св. Саве по којој се сва његова земља прозва Херцеговина. Осим тога Стефан Вукчић је одагнао супругу Јелену Балшић, ташту краља Томаша и оженио Варвару од Пајера. Када је Стефана Вукчић Косача заратио против Дубровника 1451. године против њега је кренуо његов зет краљ Томаш као и син Владислав Косача. Али, Стефан Вукчић је и овом приликом позвао у помоћ Турке са новим султаном Мухамедом II. Рат је трајао до средине 1453. године када су се отац Стефан и Владислав Вукчић измирили, а Дубровчани затражили мир.¹²

Велики страх настаде када је Мухамед, налазећи се већ у Хуму, заузео Цариград тако да Томаш затражи помоћ од папе. Већ 1456. године Мухамед провали у Србију и опседну Београд. Јанко Хуњади и Иван Капистран су успели са угарском војском да одбране Београд и нанесу велики пораз Турцима. За то време се краљ Томаш са братом Радивојем припремао за рат. Али, после смрти деспота Ђурђа, већ идуће године умре краљ Владислав, а за краља

¹¹ Исто

¹² Исто

Угарске беше изабран млади Матија Корвин, син Јанка Хуњадија. Стефан Томаш закључи мир са Турцима у нади да ће успети да добије Србију за себе. Нови деспот Србије постаде Ђурђев син Лазар, који је имао само јединицу кћер Јелену – Јелачу. Пре него што је деспот Лазар умро 1458. године беше уговорена женидба младог краљевог сина Стефана Томаша II са Јеленом што се ускоро и догодило тако да Босни припаде Србија.¹³

Турски султан Мухамед II није мирно посматрао ове догађаје већ се припремао да најзад заузме Србију и толико важно Смедерево. Стефан Томашевић је као католик имао непријатеље у Србији и они предадоше Турцима Смедерево. Султан је дозволио Деспоту Стефану Томашу II да са супругом, својом свитом и свим драгоценостима оде у Босну. Пад Србије и Смедерева одјекнуо је жестоко Европом а највише разљути краља Матију Корвина који је сматрао краља Стефана Томаша главним кривцем, а сам папап Пије II нареди хварском бискупу Томи да испита ствар и ако утврди кривицу краља Стефана Томаша казни црквеним проклетством. Убрзо су Турци насрнули на небрањену Босну, а затим и на Славонију. Већ 1460. године беше „уморен“ краљ Томаш и потом сахрањен у меморијалној капели тврдог краљевског града Бобовца.¹⁴

Сахрана Стефана Томаша је вероватно извршена свечано тако да је над његовом зиданом гробницом постављена луксузно рађена рељефна надгробна плоча. Дуге косе и браде и са брковима представљен је у луксузном ратном оклопу и круном на глави чији зупци су стилизовани у форми љиљана. У десној руци држи скипта, на чијем врху је љиљан, и при томе крај себе придржава мач. У левој руци држи орб са крстом. Два анђела придржавају раскошно вежени плашт и његову круну. Лево од њега је дуго копље. Краљ стоји на лежећем лаву, а иза њега, око ногу се увија четвороноги змај без крила. У предњим и задњим шапама налази се по један штит на коме се налази стилизовани монограм Т изнад кога је краљевска круна. На овај начин се сасвим јасно даје до знања да је у питању

¹³ Исто

¹⁴ Исто

витез реда змаја највишег ранга.¹⁵

Стефан Томаш је за собом оставио од друге супруге Катарине сина Сигисмунда и кћер катарину. Стефан Томаш II беше крунисан у Јајцу за краља, 7. децембра 1461. године, супруга Јелена прими име Марија, а папа Пије II прогласи Св. Григорија заштитником босанске краљевине. Већ 1463. године Турци ударише са 150.000 војника уз употребу и лукавства на неприпремљену Босну. Краљ се склонио у тврди град Јајце, а његов кнез Радак предаде тврди град Бобовац потом се упутио у град Кључ где је издан и ухваћен са стрицем Радивојем и синовцем Твртком. Два Радивојева сина Матија и Ђурађ су остала у животу највероватније због тога што су примили ислам. У јуну исте године су краљ и сви остали погубљени као и највећи де властеле.¹⁶

После пропасти босанског краљевства учињен је покушај његовог обнављања. Већ 1465. године се помиње нови краљ Матија за кога се каже да је био властелин „другога краља Босне“. Он је био ренегат чија је жена живела у Цариграду. Он се помиње као Шабанчић и као „Christianissimo“. Сматра се да је он био син ранијег краља, односно кнеза Радивоја и истовремено Шабанчић. Међутим, 1476. године се помиње још један босански краљ Матија Војсалић кога су погрешно изједначавали са Матијом Шабанчићем јер су биле у питању две личности. Матија Војсалић је био постављен од Угара и 1489. године је нудио цару Фридриху III да постави свог незаконитог сина за краља Босне и Хрватске.¹⁷ По свему судећи, Радивојев син Матија је примио ислам под именом Шабан.

Много боље среће беше херцег Стефан Вукчић и његов син Владислав. Међутим, стари херцег Стефан Вукчић је умро 22. маја 1466. године. Сахрањен је у монументалној цркви Св. Стефану, својој задужбини коју је подигао 1421. године, над Шћепан пољем код града Сокола где је био његов двор. Над гробом је био постављен стећак у форми монолитне онеже плоче од племенитог материјала

¹⁵ Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, Београд 1992, стр. 133.

¹⁶ В. Клајић, *Ровјест Босне*, стр. 322-343; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 323-341.

¹⁷ С. С. Ђирковић, *Властела и краљеви у Босни после 1463. године*, Историјски гласник 3, Београд 1954, стр. 123-131.

без ознака и натписа.¹⁸ Много касније у Дубровнику је сачуван луксузан прстен од злата за који се претпоставља да је био посед породице Косача, односно херцога Вукчића. Прстен је највероватније израђен у Венецији. На осмоугаоној издуженој глави урезани су штит и кацига са цимером у облику раскриљеног змаја. При врату и унутрашњој страни главе урезан је орнамент храстовог лишћа, а на раменима још по једна представа змаја. Са унутрашње стране карике исписана су латинично имена Света три краља: Мелхиор, Балтазар и Гаспар. Са спољне стране је латински натпис истрвен и нечитак. У тестаменту Прибислава Вукотића, коморника херцога Стефана Косаче, наводи се и његов прстен реда змаја: „segno che ha el Dragon arma de Re d’Ungaria“.¹⁹

Његови синови Владислав, Влатко и Стефан поделише земљу. Ускоро, 1483. године, и сва Херцеговина доспе у турску власт. Двојица старијих Косача напустила су земљу населивши се у Дубровнику, а трећи се исламизирао као Ахмет паша Херцеговић оженивши се са Хунди Султан, ћерком султана Бајазита II.²⁰ Нема сумње да су његови потомци знали за пређашњу припадност витезовима реда змаја.

* * *

Последњи потомак босанских витезова, који је називан Босанским змајем или Змајем од Босне, био је капетан Хусеин Градашчевић: „Живот и рад овог знаменитог Босанског Витеза и предводитеља босанске војске толико је знаменит, да се многи Србин Босанац, био ма које вјере, дуго и дуго њиме одушевљавао. Одушевљавао се Босанскијем Змајем, који је устао да се бори за независност Босне“, независност Босне од Турака! Хусејин Градашчевић се родио 1802. године у Градачцу. Био је син чувеног и богатог Осман-капетана кога народна песма такође помиње као доброг јунака и витеза, чувеног по својој правичности, како према хришћанима тако и према муслиманима. Хусинова мајка била је

¹⁸ Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, стр. 134.

¹⁹ Б. Иванић, *Прстење српске средњовековне властеле*, Београд 1998, стр. 15-16, 46.

²⁰

Грузинка.²¹

Султан Селим III (1789-1807.) је покушао да уведе реформе према европским узорима које би зауставиле пропадање Отоманског царства. Користећи незадовољство због пораза у рату са Русијом и због успеха Првог српског устанка јаничари су забцили Селима.²² Када је султан Махмуд II наставио даље реформе у Турском царству и војсци наименовао је некадашњег хоџу (присталице неке исламске секте) Али-Џелалудин-пашу једренског за босанског везира са седиштем у Травнику, 1820. године. Сви босански традиционалисти без разлике, који су се успротивили реформама, били су посечени: Осман-капетан Градашчанин, Мехмед-бег Бајбут, Хаџи-Сали-бег Сребренички (велики пријатељ проте Матије Ненадовића и српског кнеза Милоша Обреновића), Кулин-капетан, Ибраим-бег Пријепољски, Фочић Ахмед-барјактар из Сарајева итд. Из Травника побегоше Али-ага Ризванбеговић и Смаил-ага Ченгић. У овим убиствима је страдао Осман, отац Хусеинови и синовац Мурат-капетан. Многобројне тужбе из Босне доведоше до тога да султан смени Џелалудина који се због тога отровао.²³

За босанског везира је постављен Беленли Хаџи-Мустафа-паша, 1825. године, а у исто време султан у Истамбулу укида јаничаре уз стравичан покољ што је у Босни било немогуће прихватити. Јаничари се већ следеће године побунеше на челу са Кара-Али-агом Рушчуклијом и Фејзи-агом Турнацијом тако да је везир Мустафа био опкољен у двору. После тога је везир морао побећи из Травника у Србију, а одатле у Никопол. Султан је именовao за новог босанског везира београдског везира Абдурахман-пашу који је био непријатељски расположен према кнезу Милошу. Абдурхман-паша је успео да у крви угуши буну, а потом је затражио од султана сагласност да се престоница везира премести из Травника у Сарајево. На то су реаговали Височани и Сарајевци тако да је дошло до немира. Из тих разлога султан

²¹ М. Вукићевић, *Знаменити Срби муслимани*, Београд 1998, стр. 58-59.

²² М. Војић, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo 2001, стр. 84.

²³ Исто, стр. 60-63.

именује за везира Морали-Намик-Али-пашу, 1828. године.²⁴

Сви босанско-херцеговачки великаши су се састали у Сарајеву са Хусеин-капетаном и самоницијативно су га изабрали за босанског везира. У то време је султан на скадарског Мустај-пашу упутио низамску војску и на ту вест Хусејин сакупи своју војску од 25.000 бораца коју су сачињавали и муслимани и хришћани, Срби оба „закона“. „И Хусејин с Босанцима, као негда Влатко, оде пут Косова равнoг. Ударе на Рогатицу, Вишеград, Прибој и Пријепoље. У путу према раји поступаху добро, јер један од овијех великаша писаше кнезу Србије Милошу: ‘Љубазни наш досту. Благодаримо ти што ћеш нам бити при руци, ако нам што устреба, и ми те молимо, као најближег комшију, да нам дослук и љубав учиниш, коју ти ласно никад заборавити нећемо, нити пак цијела Босна. Зато гледај да нам пошљеш 300 товара брашна, како га имао будеш на Митровицу што скорије...’ “. Хусеин је направио печат од злата а питписивао се старосрпском ћирилицом: Хусејин капетан Градашчевић, витез и предводителъ целе босанске воиске“. Хусејинова војска је ступајући ка Косову пољу, присећајући се славе и јунаштва својих српских предака, певала из свег гласа наизглед чудну песму:

Ми идемо на Косово равно,
Где нам стари славу изгубише,
Стару славу праћедовску.
И ми ћемо на пољу Косову
Ил’ изгубит’ вјеру и јунаштво,
Или ћемо, ако Алах даде,
Душманина свога побједити
И у Босну вратити се славно!²⁵

Пошто је велики везир стигао са војском у Скопље он упути један део војске на Косово коју Хусеин дочека код Липљана, 22. јуна 1831. године, и страховито потуче, а том прилико је погинуо Јусуф-паша, заробљено је 2000 низама и заплењено седам топова и сву муницију. После тога је велики везир направио лукав потез претварајући се да прихвата захтеве Босанаца да би их одвратио да

²⁴ Исто, стр. 64-73.

²⁵ Исто, стр. 76-79, 88.

крену ка Скадру и споје са Мустафа-пашом. У исто време је успео да ласкањима придобије Тузла капетана који са својим људима крете кући не схватајући да је преварен. Пошто је прозрео намере великог везира Али-паша Видајић је хтео да пође за њим и да га убије али је задржан од Хусен-капетан што ће имати катастрофалне последице по устанак. После тога су се повукли још неки и на крају и сам Хусеин који оде у Травник, где уреди двор, а у Сарајеву постави за муселима Мујагу Златаревића. На тај начин је дошло до пада побуњеног Скадра.²⁶

Враћајући се победоносно са Косова Хусеин је свуда одушевљено дочекиван, музиком и песмом. У очима обичног народа постао је обожаван, а муслимани су га доживљавали „као лик свеца“ прозвавши га „Витезом од Босне“ и „Змајем од Босне“. Овај надимак је Хусеин Градашчевић стављао испод сваког свог потписа.²⁷

Змај од Босне је хтео да потврду везирства добије од султана и зато му се више пута обраћа. Одговор му је послат 1831. године али се од њега тражило испуњење услова, односно, да се покори султановој наредби и прикупи младиће за стајаћу војску која ће имати униформе низама и вежбати по правилима. То је оно што босанске вође нису хтеле никако да прихвате. На скупштини у Травнику идуће године одлучили су да услове не прихвате, да окупе војску од 60.000 војника која ће бити подељена на два дела и кренути против великог везира. Међутим, дошло је до раздора тако да су Тузла капетан, Махмуда-паша Зворнички, Мемиш-ага Сребнички, Хасан-бег Требињац и Смаил-ага Ченгић напустили Требиње. Султан је наименовао за намесника Босне Кара-Махмуд-пашу који је прикупио 60.000 војника. У тој ситуацији Хусеин Градашчанин отпочне борбу против својих противника које је редом убијао, затварао у тамницу или прогањао. Када је послао војску на Требињац и Ченгића они су успели да је победе. Против Кара-Махмуд-паше послао је малу војску на челу са Алај-бегом Тодоровићем, капетаном Мехмед-бегом Крупским и капетаном Хусејином Новским. Они су стигли у Бањску код Новог Пазара и ту

²⁶ Исто, стр. 79-80.

²⁷ М. Војјић, *Historija Bosne i Bošnjaka*, стр. 89.

се утврдили. На њих је упућена војска од 15.000 низама. У неравноправној борби је већина Босанаца изгинула, а остали су заробљени са Тодоровићем и послати у Цариград. У међувремену је Хусеин послао нову војску против Ченгића на чијем челу је био Фирдус капетан из Ливна и сарајевски владика са 5000 Срба православца. Али, и ову војску је победио Ченгић са својим Херцеговцима. Хусеин је са 20.000 војника изашао на Пале у сусрет царској војсци. Опет је дошло до раздора и остаде Хусејина са Видајићем и само 3000 најхрабријих јунака.²⁸

До одсутне борбе је дошло на Злом ступу. Иако су се борили „као лавови“ Хусеин је морао да се повуче јер су му се с бока појави војска Смаил-аге Ченгића. Хусеин је после тога напустио Босну и прешао у Аустрију чије власти су их сместили у Осијек. Почетком октобра 1832. године одлази у Земун да саслуша царски ферман који је налагао да иду у Цариград, или у Коморан или на острво Шит, што даље од Босне. Одлучили су да иду у Цариград где је пре тога упутио и жену са малим кћерима. У Цариграду су им понудили да обуку низамско одело, али је то поносни Хусеин одбио. Видаић, Крупа капетан и Златаревић су прогнани у Малу Азију, а Хусеин је остао у Цариграду,²⁹ где је, ускоро, 17. августа 1834. године, умро.³⁰

²⁸ Исто, стр. 81-84.

²⁹ Исто, стр. 84-87.

³⁰ М. Војић, *Historija Bosne i Bošnjaka*, стр. 91.

ЗМАЈ ОД ТОПОЛЕ

У епици Првог српског устанка организатор и вођа Првог српског устанка, Вожд Карађорђе, назива се: љути змај, змај тополски или змај од Тополе.¹

У организацију општег устанка против обесних Дахија биле су укључене многе личности и по свему организоване кроз слободно зидарство. Ложе у Влашкој, Београду, Видину и другим местима биле су у међусобној вези. У том савезу били су у оквиру београдске ложе: београдски везир Мустафа-паша, грчки патриота Рига од Фере, војвода Ђорђе Петровић, војвода Јанко Катић, браћа Чардаклија, Петар Ичко, Методије, митрополит београдски, Пазван-оглу видински... У овој ложи су били и Срби и Турци и они су се једни према другима понашали као браћа. Постоје индиције да је велики мајстор био Мустафа-паша кога су дахије ухватиле и удавиле. Судећи према неким знацима члан ове ложе је био и

Карађорђе који је наставио борбу против Дахија.²

Као што је опште познато у нашој историји, Вожд Првог српског устанка, Карађорђе се родио 3/16. новембра (Св. Ђорђе-Ђорђиц) 1762. године у селу Вишевцу код Раче крагујевачке у Шумадији од оца Петра Јовановог и мајке Марице Живковић. Сви старовишевци за себе сматрају да су пореклом од племена Васојевића, а такво порекло већина истраживача наводи и за Карађорђеове претке иако извори и факта о њиховој породичној слави Св. Климент говоре другачије. О Карађорђеовим претцима из Васојевића говоре Сима Милутиновић-Сарајлија, Вукићевић и легенда из из васојевићког рода Ђуришића из села Краљи код Андријевице. Карађорђеов предак потиче из леворечког села Лопате одакле је дошао у долину Лима, у село Краљи, одакле се његов дед «одигао» у Шумадију. Али, забележена је тврдња попа Милоша Велимировића да су Карађорђеови преци били «испод Берана, из Бихора, из села Црнче, од Васојевићких Србљака». Када је Карађорђе на Суводолу, 27. маја 1809. године, потукао турску војску Нуман-паше Махмудбеговића, кренуо је ка Васојевићима и са «својим рођацима Ђуришићима» се састао у бихорском селу Црнчи. Тако долазимо до тога да су Карађорђеови преци србљачки, а не чист род Васојевићки. Када говоре о васојевићом пореклу сви се без изузетка позивају и на диплому (грамоту) коју је Петар II Петровић Његош издао младом поручнику Александру, сину Карађорђеовом, којом га унапређује у чин војводе. Али, у тој дипломи Његош не каже категорично да је Карађорђе Васојевић већ да «происходи из древних књажеј нашеј провинци Васојевич».

Неки их повезују са Кучима и данас арбанашким племеном Клименте пошто су славили Св. Климента (8. децембар / 25. новембар). Карађорђеови преци су најпре становали у кучком селу Дољанима код Подгорице, а затим су отишли у село Врањ на Скадарском језеру. Забележено је предање и о зетском пореклу његових старих предака. Почетком XVII века поп Бошко са пуно деце живи у зетском селу Бјеластавици презивајући се Лукачевић.

² Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji*, стр. 149-151.

После смрти попа Бошка његова супруга са децом се преселила у село Бериславце, а потом у Врањ. Још половином XVII века напустили су село Врањ у Зети «Андрија са два брта». Прво су се настанили на врелима реке Рибнице код Подгорице, а потом су отишли у Васојевиће «у мјесто Ковачица, потом у Бихор и Годушу, а из Годуше у село Вишевац и најзад у Тополу». И арбанаси, старином српског порекла, из Метохије (Клименте) и Малесије својатају Карађорђево претке које држе да су из њиховог фиса.

Сами Васојевићи говоре о блискости и заједничком пореклу и стапањима са Кастратима, а у време српског устанка војвода Васојевића је Вуксан Лакић-Кастратовић. Арбанашко племе Бериша код Ђаковице је пореклом од Куча, а Шаље и Кастрати су род са њима. Арбанашке легенде су још потврдније у том смислу. Предања говоре о заједничком пореклу Васојевића, Пипера и Озринића са арбанашким Хотима и Краснићима. Код Кастрата постоје сећања да су они Срби са севера Албаније. Хоти сматрају да су потпуно српског порекла. Шире народно предање каже да су се некада из Херцеговине доселила четири брата: Васо (Васојевићи), Кресо (Крастенићи), Ото (Хоти) и Озро (Озринићи), а њихов брат је и Пипо (Пипери). Васојевићи сматрају да су од Немањића, од Вукана Немањиног. По легенди, Вукан је имао и сина Костадина, овај је имао Васоја, Васоје Стефана, Стефан опет Костадина, а Костадин Васа од кога су Васојевићи у Лијевој Ријечи. Досељеници су примали и славу староседеоца што је било правило обичајног права. Тако слава Св. Климент није само појава код Климената већ и код Васојевића.

Сима Милутиновић први каже да је Карађорђе Васојевић и по оцу и по мајци, а то тврди и Ненадовић. Професор крагујевачке Гимназије Јован Јовановић, а поготову етнолог Андрија Лубурић, изнели су податке да су Карађорђеви били пореклом из српског (касније поарбанашеног, католиченог и делом исламизираниог) племена Клименте из Селаца, васојевићких Србљака. Нема сумње, све до краја XVII века српско племе Клименте било је православно и славило зимског Св. Николу. (О питању Карађорђевог порекла ми смо се бавили у више радова: *О Карађорђу у Старовишевцима*, у «Шумадијски записи» I, Аранђеловац 2003, стр. 77-98 и

«Митолошки зборник» 8, Рача 2003, стр. 65-88; *Карађорђево порекло у светлу до сада не коришћених извора*, Митолошки зборник 12, Рача 2004, стр. 17-68 и књизи *Карађорђе*, Рача 2004.)

Пореклом Карађорђевића на терену Црне Горе се много бавио Андрија Лубурић који је дошао до многобројних података и закључио да су Карађорђевићи несумњиво од Климената. Ти подаци су пуни детаља који делују врло уверљиво иако им није придавана потребна пажња. Само један мали део обимне грађе о Карађорђевом пореклу до које је дошао Лубурић крајем XIX и почетком XX века је објавио док се највећи део налази у Историјском архиву Србије. (Андрија Лубурић је објавио више других етнографских радова, а најзначајнија је књига »Дробњаџи» о истименом српском племену. У својим истраживањима је забележио више народних епских песама о Карађорђевим претцима које су чуване међу српским племенима у Брдима (данашња источна Црна Гора и северна Албанија). Песма *Војвода Јован Климента Карађорђев ђед и плавски Турци*, из око 1698. године, је једина коју је Лубурић објавио уз коментаре и део грађе 1937. године.

Карађорђев деда Јован је био чувени харамбаша и племенски поглавица – војвода који је четовао и ратовао у области између Ђаковице и Бијелог Поља и од Скадра до Новог Пазара. Са својим оцем Мршом био је десна рука Уљи, главном вођи Климената, званом «мали краљ». После смрти краља Уље (око 1696.) и оца барјактара Мр(к)ше (око 1699.) војвода Јован је стао на чело моћног племена Клименте. О изгледу војводе, јунаштву и одликовањима Јовановом говори песма *Клименте и Турци* из око 1693. године:

*А пред њима војвода Јоване,
Широкијех прса и рамена,
Високога стаса јуначкога,
Танка брка ка' гаврану крила,
За пасом му двије златке мале,
А међу њих пламена анџара,
О рамену носи џефердара...
На прсима двије сјајне зв'езде,
Једна пола сребра пола злата*

И на њојзи полумјесец сија;
 А друга је од сувога злата,
 На њој оро раширио крила...
 Ће је Јован добио јунаштво
 И који га краље даривао?...
 Свуд је Јован добио јунаштво...
 Мене Јован не даде да идем,
 Но он пође у Стамбол падиши,
 Те је с царем преговор водио...
 Цар кад виђе Јована јунака,
 Дарова му на прси звијезду,
 пола сребра а пола је злата...
 Јован прође кроз Стамбол бијели,
 Ту га сrete Москов ђенерале,
 Па Јована зв'јездом даровао
 Од сувога жеженога злата...

Полазну основу за своја истраживања Лубурић је имао у извештајима француског официра Маријажа цару Наполеону, из 1810-1811. године, који претставља први савремени, најстарији извор о Карађорђевој пореклу од племена Клименте. Мериаж је писао: «Клименте се боре под заставом српском, њихов број 20.000... Села Клименти су место рођења Црног Ђорђа, највећи део њихових рођака тамо још живи... (Медун) град или тврђава Климената постојбина Црног Ђорђа. Највећи број његових рођака ту станује и они су поглавице овог краја... Његова породица је из Климената... високе Црне Горе, чија су племена под његовим утицајем...».

Карађорђево прадеда је био барјактар Мрша, ми сматрамо Мркша како су касније звали и Карашоршевог оца Петра, који је имао синове војводу Јована, харамбашу Вука, Ивана и Амет барјактара и две кћери. Међутим, у песмама се увек говори о три Мр(к)шина сина што би значило да је Иван примио ислам под именом Ахмет после бојева око 1700. године. Једна кћер је била удата за пиперског војводу Лијеша са којим је имала синове Марка и Новицу. Друга, Јулка беше удата за харамбашу Митра Зога са којим је имала сина Јована. Нису упамћена старија колена Карађорђевих предака који су били православни. Лубурић сматра да је барјактар

Мрша рођен у селу Клименте око 1635, а да је погинуо око 1697. године (поживео је по томе 62. године). Климентска песма каже да су Мр(к)шу ухватили Турци помоћу издајника и потом погубили у Скадру. Традиција Куча говори да је Мр(к)ша барјактар страдао у борби са Пиперима. У нешто старијој традицији забележеној ван Климената Карађорђевог прадеда се зове Мараш, а презива Ђоновић (од Ђон). У новије време постоје многи којима је Мараш презиме, а не име. У каснијим песмама Климената муслимана не помиње се никакво презиме Карађорђевог прадеда. У тој старијој традицији Мараш – Мрша има брата Премчу који је барјактар свих Климената. Премча гине у борби против Батоножића и њиховог вође Марка Биљурића. Том приликом је погинуо још један неименовани брат Мр(к)шин и Премчин.

Вуксан је отац Мр(к)шин и Премчин и према томе чукундеда Карађорђевог. По Лубурићевој хронологији Мр(к)ше и Јована може се закључити да је Вуксан рођен око 1605. године. Он је, такође, вођа Климената. Око 1680. године преварио је на кумство Братоножиће који су се осветили и том приликом су погинули Премча и још један брат. Од тог тренутка је барјактар Климената постао Мр(к)ша. Лубурићев војвода Вуксан може бити једино Вуксан Деда, један од двојице климентских главара који је историјски утемељена личност.

По свему судећи, чукундеда Карађорђевог био је војвода Вуксан Деда (Вук). Он је вероватно рођен у селу Клименте око 1610. године. По Лубурићевим подацима Карађорђеви претци, деда Јован војвода, прадеда Ђорђе Мр(к)ша барјактар и чукундеда војвода Вуксан, су били католици који славе Св. Климента. Највероватније је реч о оном делу српског православног племена Клименте које је под утицајем Венеције, око 1640. године, прешло у католичанство. Сасвим је јасно да се орођавају преко жена са својим православним сународницима других племена. После смрти војводе Јована његова супруга одлази са сином Петром у свој православно род у Дробњаке. Петровим доласком у село Жабрен на Пештерској висоравни и женидбом са Марицом из Васојевића се наново обнавља православна суштина и српска племенска традиција барјактара и војвода Климентских.

Традиција забележена код муслимана говори да је рођење

будуће знамените личности и вође српског народа предсказано на основу магичних снова везира Ахмет-паше Ћуприлића и мајке Марице. Веза Ахмет-паше Ћуприлића са Карађорђеvim рођењем пре ће бити остварена у кући богатог барјактара Петра, у селу Вишевцу, 1762. године, где се склонио и нашао заштиту од београдских дахија.

Војвода Јован је рођен око 1665, а погинуо после 1715. године (живео око 50. година). Јован је погинуо негде у Метохији, а после њега борбу наставља Коча Ћоновић. Коча је вероватно његов синовац, син арампаше Вука. Вуков син је и Омер.

Истраживањем код Климената муслимана Лубурић је дошао до податка да је други брат војводе Јована – Иван, исламизирани Ахмет. Ахмет барјактар је имао сина Раму, унука Мустафа-агу, параунука Елез-агу, чукунуку Мехмед-агу...

Јованов син Петар, Карађорђевић отац, рођен је по Лубурићу 1698. године. Пошто је убијен од стране Карађорђа око 1780. године произилази да је тада био у 82. години. Народна песма каже да се Јованова удовица са малим сином склонила да не страда од Турака. Сматрамо да је отишла у свој православни род у село Драговољиће код Никшића. По свему судећи, супруга војводе Јована Мркше беше из Дробњака. Њен отац би могао бити кнез Дурутовић «од племића из Драговољића». Село Драговољиће се доводи у везу са Милутином, другим сином кнеза Никше родоначелника племена Никшића. По легенди, Никша је син Владимира Грбљановића који је живео у XII веку у Грбљу, у Боки Которској, а у народном предању познат као бан Илија(н). Бан Илијан је био ожењен Јевросимом, сестром Стефана Немањића који је градио манастир Морачу. Дакле, ћерком краља Вукана, најстаријег сина великог жупана Стефана Немање. О мајки Карађорђевог деде Јована, која је остала удовица у време буна, вероватно око 1690. или 1737. године, говоре и подаци које је забележио Радослав Вешовић. То значи да је Петар рођен око 1710. године. Из Лубурићевих података произилази да је Петар имао старију сестру која је била удата за Симу Рашовића.

Мујо Чуљковић је у време Морејског рата (1684-1699.) највећи непријатељ Климената које је предводио војвода Јован. Према предању плавских муслимана у боју против Чуљковића погинуо је

и Јован, а у предању Климената није. Јован се борио и против Сима Рашовића-Дрекаловића, као и против својих сестрића Мирка и Новице, синова пиперског војводе Лијеша кога су Турци убили у Скадру 1691. године. Јован је био чувени харамбаша и племенски поглавица – војвода који је четовао у областима између Ђаковице и Бијелог Поља и од Скадра до Новог Пазара. Са својим оцем Мршом, сматрамо Мркшом, био је десна рука главном вођи Климената харамбаша Уљи, званом «мали краљ». После пропасти аустријске војске и Велике сеобе Срба, 1690. године, Јован је позван у Цариград да у име Климента призна султанову власт. Том приликом је добио турско и руско ордење. После смрти «краља» Уље (око 1696.) и оца Мркше (око 1699.) војвода Јован је стао на чело бројног и моћног племена Клименте. Јуначки брани Полимље и гусињски крај све до око 1700. године када је велика турска војска потисла Клименте од скадарске равнице, а Клименте из Гусиња преселила на Пештерску висораван код Новог Пазара. Јован успева да после неколико година, 1707-1711. године, већину саплеменика врати са Пештери у стари крај. У јуну 1711. године, са осталим српским племенима Брда, Црне Горе и Херцеговине, одазивајући се позиву руског цара Петра Великог упућеног преко руског пуковника Михајла Милорадовића, Јован са Климентима напада Турке.

Јованов отац Мр(к)ша је на својој кули имао барјак Климената, а по причи, био је барјактар над седам племена у Малесији. То значи да је био алајбарјактар. Лубурић је забележио да је Хусеин паша помоћу неког издајника из Мирдита ухватио Мркшу негде око Леша и у Скадру посекао. О Јовановом брату харамбаша Вуку податке је имао и Јован Цвијић. Један од Вукових синова је негде био заробљен и пребачен у Никшић, после 1714. године, и ту на силу исламизиран. После 1740. године Клименте у Брдима су углавном исламизирани и као такви се боре против српских племена Шекулара и Васојевића о чему сведоче песме које је прикупио Лубурић.

Све ове борбе између племена током XVII века, која су само понекад савезници у борби против Турака, можемо протумачити једном врстом племенске анархије. Изгледа да су борбе међу племенима и са Турцима у истој равни.

Карађорђевићев отац Петар се са мајком обрео у Драговољићу код Никшића у њен православни дробњачки род код кнеза Дурутовића. На Блацу више села Драговољића налази се Мршића под, Мршића зграде и Мршића Греда, а у близини је и Петрово Поље. Одатле су се одселили у село Жабрен на Пештери где су некада Клименте живеле протеране од стране Турака. Петар је постао врло имућан уживајући велики углед. Ту је убио више муслиманских зулумћара између којих и два Топузовића из околине Бјелог Поља. У Жабрену се оженио православком Марицом из Васојевића. На овај начин се затвара круг лутања Карађорђевић предака у за Србе претешким временима XVII и XVIII века на простору Брда. Када се Карађорђевићев отац Петар спремао да одсели из Жабрена своје велико имање Петрово Поље увакуфио је селима Жабрену, Бановици, Бијелим Водама, Бучу и Дражевићима, да им служи за испашу, али да се не коси нити оре. Интересантно је да о Петровом пољу на Пештери Лубурић говори и у истраживању о пореклу епископа и, по народној традицији, историјском Бановић Страхињи. Плеће Бановића је живело у месту «Петропољу у Косову». Имали су «издиге» за стоку у Голији и око Дуге Пољане на Пештери где се и данас један вис зове Банов Крш, место Бановица и Петрово поље. И одатле су Бановићи морали да беже па су се одселили са старим војводом Митром у Бањане у Херцеговини. Племену Бањана су стално давали војводе и оборкнезове. У списку српских и арбанашких глава који су били у Београду, 1620. године, већајући о устанку против Турака био је и кнез и војвода Матијаш Бановић из Петропоља.

На Пештери је и данас жива легенда да су се из Црне Горе доселили Карађорђеви преци у село Жабрен на пештерској висоравни где су живели Гицићи, Клименте и Кучевићи, исламизирани Кучи. Наводно су се завадили са Гицићима те су убили двојицу, склонили се код Кучевића, а потом су отишли ка Шумадији. Због тога је отпочела крвна освета између Кучевића и Гицића. Задње убиство Кучевића је било 1980. године у Новом Пазару. Када је Карађорђе напао Пештер и Сјеницу заповедио је да се Жабрен не дира. Када се женио Александар Карађорђевић позвао је са Жабрена Хаци Мурата. Готово истоветну причу

пронашао је етнограф Ејуп Мушовић из Новог Пазара.

Лубурић је о Карађорђевој рођењу забележио, уз много легенди, потпуно дијаметралну причу у односу на већ постојеће из Шумадије. Приликом одласка на своју везирску дужност, преко Новог Пазара, Чифтан ханова, Рогатца, Дражевића и Сјенице у Босну, Ахмед-паша Ћуприлић је свратио на конач код богатог домаћина Петра Мркше. Везир је ујутру угледао звезду како пада на зграду у којој је спавала Петрова жена Марица рекавши да ће се ту родити дете које ће постати владар Србије. Нешто касније Марица је уснила да јој је из стомака израстао бор. Због тих знакова о којима се прочуло Петар је добио савет од комшије Мустафе Куча (заправо свог стричевића, унука Ахметовог) да бежи са фамилијом у Шумадију. Петар га послуша и у пратњи многих својих пријатеља и рођака оде преко планине Јавор у Шумадију где му се заиста роди син три недеље по доласку, 1751. године!

Ненадовић каже да се Петар са оцем Јованом и братом Мирком населио у Вишевцу. Пошто се оженио са Марицом «родом из Васојевића од којег племена не зна се(!?)» живео је на баштини свог оца. Он тврди да су Карађорђев деда Јован и отац Петар и умрли у Вишевцу иако се зна да је Петар убијен од стране Карађорђа у Стојнику. То исто тврди и Вукићевић. Међутим, Џемовић износи податке из својих истраживања, да су се Петар и Марица не само родили у Васојевићима него да су тамо и склопили брак па се потом одселили за Србију.

Сматрамо да исламизирани потомци Ахмет барјактара и исламизираних Куча са Пештери негују тенденциозну традицију о Карађорђевој пореклу од Ахмет-паше Ћуприлића кроз стару матрицу митолошке приче о царском госту који је детињи отац. Ова прича је у супротности са традицијом из Шумадије где сан високог турског достојанственика предсказује будућег великог вођу народа да би после буђења извршио даривање детета дукатом. У време великих немира које су стално изазивале дахије Ахмет-паша Ћуприлић је био принуђен да крајем 1762. године напусти Београд, а потом се скривао негде у Шумадији тако да о њему извесно време Порта није знала ништа. Када се турска војска обрачунала са насилницима Ћуприлић се вратио у Београд.

Породица Ђуприлић је хришћанског порекла из Велеса у Македонији. Током XVII и XVIII века имала је више високодостојника у балканском делу турског царства. Ахмет-паша Ђуприлић је заиста био босански везир, али 1661-1676. године, када је победнички завршио кандидјски рат против Млечана. Када је у питању Лубурићев податак пре ће бити да је реч о скадарском санцак-бегу (1714.) и босанском везиру Хафиз Ахмет-паши Ђуприлићу који је био и на положају београдског мухафиза у поодмаклим годинама три пута: 1740-1741, 1750-1752 и 1754-1755. године. Као везир је морао да побегне из Београда, 1762. године. У овој ситуацији Ахмет-паша је могао да се склони једино код Срба који су такође били на удару јаничара. Интересантно је да се те године родио Ђорђе Петровић у Вишевцу. Дакле, Ахмет-паша Ђуприлић је могао бити тај који је прорекао велику судбину Карађорђу, али то није могло бити 1751. године у селу Жабрену, већ у Вишевцу, 3 / 16. новембра 1762. године.

Карађорђе је стално одржавао рођачке везе са Климентима муслиманима на Пештери и хришћанима у Брдима. Клименте су причале Лубурићу да је Карађорђе у својој 25 или 26 години, око 1776, долазио из Шумадије у Клименте позивајући их на устанак. Међутим, на устанак их је могао позивати само у време Кочине крајине десет година касније, 1786, када је заиста имао 25-26 година. Лубурић наводи податак из књиге др Сафета Башагића да је Мула Хусеин из Плава био Карађорђево калауз.

* * *

На основу традиције и велике општедруштвене земље у Карађорђевом родном селу Вишевцу се долази до закључка да је његов отац Петар врло угледан и богат. Тек после убиства Турчина код Баточине којом приликом је препознат и обзнањен као убица пред турским законом Петар је принуђен да напусти Вишевац и своје имање. Карађорђево отац је добио наслеђем и имања у Тополи преко неке непознате родбинске везе. Полазећи од Карађорђевог заставе коју је он преузео после убиства оца, а развио у Орашцу долазимо до сазнања да је то инсигнија његових предака који су били војводе и барјактари. Ту хришћанску заставу су они добили од Аустрије и патријарха Арсенија III у Призрену 1688-89. године или

Арсенија IV када су се укључивали у ратове против Турака. Таква застава има све хералдичке одлике аустријске Краљевине Србије 1718-1738. године. На границу те територије, ратификоване и признате међународним уговором који је потписан у Пожаревцу приликом закључивања мира, се прећутно позива и Карађорђе у својој војној и дипломатској борби све до 1806. године под формом борбе против дахија, а не против Отоманског царства.

Лубурићева истраживања доказују на терену животног простора Карађорђевих предака њихово високо порекло и родбинске везе преко женидби и удаја са највишим главарима осталих српских племена из Брда, Црне Горе и Херцеговине. Карађорђе и лично остварује женидбом са Јеленом, ћерком Николе Јовановића, оборкнеза Јасенице, још јаче родбинске везе и права. Све то, као и доказане личне способности, означиле су га као јединог могућег Вожда ужег подручја Србије пред његовим знатним племеницима и рођачким иноплеменицима, који су се на овом простору амалгамизовали и лишили племенске анархије старог завичаја. Када је одлучено, развио је свој алајбарјак под који сви журе са оружјем.

До сада не коришћени Лубурићев материјал обиљем својих података отвара плодно поље за квалитенија антиципирања о пореклу обновитеља српске државе. Нема сумње, на историјску сцену Карађорђе излази у континуитету права племенског господара. Тиме се оповргава констатација о његовој револуционарној појави и случајној личности без икаквих државно правних корена.

Сазнања до којих је дошао професор Јован Јовановић, крајем и почетком века и Андрије Лубурића после Првог светског рата после истраживања на просторима Брда и Полимља разликовала су се од оних која су забележена у Шумадији. У договору и уз финансирање

од стране кнеза Павла Карађорђевића етнолог Андрија Лубурић³ је предузео нова истраживања о Карађорђевом пореклу на просторима Србије; Шумадији, Рашкој и Косову и Метохији, и Црне Горе: Брдима, Полимљу, Рожају, Морачи, Ровцима и Дробњацима, 1933-35. године. Део тих истраживања је објавио у омањој књизи *Војвода Јован Мршић Климент Карађорђев ђед и Плавски Турци*⁴, коју је насловио називом једне од епских песама Муслимана, некадашњих Срба Климената из Плава. Лубурић је своја истраживања наставио најавивши да ће целокупан материјал објавити, али то се није десило. Материјали и коментари ове књиге говоре о пореклу Карађорђевих предака од Климената који су били српско православно племе из Брда, да би у XVII веку већим делом прешло у католичанство. Као врло успешни и упорни борци против Турака трпели су и велике ударце при чему су добрим делом расељени, у XVIII веку, и исламизирани и пошиптарени, у XIX веку. Као православци су се углавном претопили у друга племена, у XVIII и XIX веку, понајвише Васојевиће, а као шиптарски католици и муслимани данас се називају Кељеменди. Из неких разлога Јовићевић их као Шиптаре из Малесије – Брда по српски и даље зове Клименте иако они себе зову данас Кељеменди.⁵

Казивања и епске песме, сачуване код разних усмених баштиника из племена Куча, Братоножића, Васојевића, Шекулара, Пипера и муслимана Плава и Гусиња, доносе обиље података о

³ Андрија Лубурић је свој етнографски рад започео још 1910. године у Дробњацима при чему је сарађивао са Јованом Цвијићем (*Дробњаци*, Београд 1930). И Ердељановић је у својим истраживањима Црне Горе са Лубурићем доста сарађивао и његове податке са уважавањем користио. (Ј. Ердељановић, *Стара Црна Гора*, Београд 1978, стр. 356, 442-443, 648-649; В. Стојанчевић, *Проучавање племена у Црној Гори кроз преписку Јована Ердељановића са Андријом Лубурићем*, Гласник Етнографског института. књ. XXIII, Београд 1975, стр. 13-18.)

⁴ А. Лубурић, *Војвода Јован Мршић Климент Карађорђев ђед и Плавски Турци*, Београд 1937.

⁵ А. Јовићевић, *Малесија*, Подгорица 1997, стр. 60-87.

догађајима у вези Карађорђевих климентских православно-католичких предака из Брда, из времена XVII и XVIII века. Ни један од наших историчара из друге половине XX века који се бавио Карађорђем, сем Верољуба Савића, није нашао за сходно да се заинтересује за Лубурићеву заоставштину о Карађорђу⁶. Али, наши историчари нису користили ни професора Јована Јовановића чији су подаци блиски Лубурићевим, иако је овај до њих дошао пре Првог светског рата⁷. Објављене податке Јовановића и Лубурића ми смо разматрали, анализирали и први пут озбиљније валоризовали повезујући их са претходним сазнањима о Карађорђевом војводском и барјактарском пореклу.⁸ Овај рад, поред већ објављених, бави се свеобухватно и необјављеном грађом из Заоставштине Андрије Лубурића која се чува у Историјском архиву Србије⁹, а односи на Васојевиће, Куче, Братоножиће, Пипере, Клименте и Карађорђеове претке.

Песма *Борба Климената с Братоножићима*¹⁰ говори о најстаријем времену које се кроз епску поезију памтила у околини Плава¹¹, око 1670. године, а ми је преносима у нама значајним фрагментима:

Књигу пише Вуксан - Малисоре...
На кољено Биљурићу Марку, ...
Но чули ме, Биљурићу Марко,

⁶ В. Б. Савић, *Карађорђе*, Ваљево 1990, стр. 13.

⁷ Ј. Јовановић, *Краљ Петар I*, Браство XVI, Београд 1921, стр. 176-177.

⁸ Ж. Андрејић, *О Карађорђу и Старовишевцима*, Митолошки зборник 8, Рача 203, стр. 65-88; Исти, *Владарска идеологија, инвестира и инсигније Карађорђевића и њихове задужбинске цркве*, Митолошки зборник 9, Рача 2003; Исти, *О Карађорђу и Старовишевцима*, Шумадијски Записи I, Аранђеловац 2003, стр. 77-100; Исти, *Карађорђе – завичај мита и историје*, Рача 2004, стр. 11-26, 41-64, 89-106.

⁹ Историјски архив Србије, Заоставштина Андрије Лубурића, I-XIV, бр. 1. до 782. (надаље скраћено ЗАЛ)

¹⁰ Историјски архив Србије, ЗАЛ, VIII-584.

¹¹ Певао је уз гусле Петар Новићевић из Плава.

Ти покупи дван'ест Балевића
 И са шњима дван'ест невјеста,
 С невјестама дван'ест бешика,
 У бешике дван'ест мушке ђеце,
 Шњима дођи на воду Рикавац,
 Туна, Марко, да се састанемо,
 састанемо па се окумимо, ...
 Кад он дође равну Шекулару
 Туна нађе Вуксан – Малисора, ...
 Но да видиш Вуксан – Малисора,
 Он превари да га Бог убије, ...
 Но доведе триста Малисора...
 Оста Љуба Биљурића Марка,
 Уграби је блиједо Латинче, ...
 Он посијече до два Малисора,
 До два сина Вуксан - Малисора, ...

Истом времену (око 1680.) припада песма упамћена у Братоножићима¹² *Мараш Ђоновић, Карађорђево праћед и Марко Биљурић*¹³:

... Ту им нађе триста Климената
 И ту нађе Ђоновић – Мараша
 И до њега Премча Ђоновића,
 Јест барјактар свијех Климената...
 Не погоди Ђоновић – Мараша,
 Но до њега Пренчу Ђоновића
 Барјактара свијех Климената...
 Латини им главе понесоше, ...
 С Климентама крви да умири.
 Кад дођоше на Језера Доња...
 Обалише тридесет Латина...

Времену крајем XVII века припада песма *Кучи и Клименте* од

¹² Казивао и певао уз гусле Петко Вуковић из Братоножића

¹³ Историјски архив Србије, ЗАЛ, X-256.

неименованог казивача, вероватно из Полимља¹⁴:

Чува овце Лалица Климента
У Врмошу зелену планину
Има Лале петсто оваца...
Али, Лалу Кучи ударише
И његове овце пленијаше...
И опали свога цефердара
Те он уби кучкох арамбашу
Арамбашу Ђеку са Косора.
Глас се зачу у племе Клименте
Окупи се триста Климената
А пред њима Вуче и Јоване
И ђетићу оцко барјактаре...
Јер много има Климената
Нико није бјелу чуо вилу
Но је чуо Пипере Новица
десило се момче у Кучима
Па потрча Симу Рашовићу...
Помаже му војвода Новица...
Пуче пушка Рашковић Илије
Она уби Ћоса јуначину
Што не оста бољи у дружину,
Друга пуче војводић Новице
Од Пипера рода опакога
те погоди оцка барјактара...

О Карађорђевићим претцима и етици вође Климената говори песма *Чојство Уље краља «малог»* из Полимља¹⁵, око 1687. године, коју је певао гуслар Богдан Зоговић:

Од Клименте мјеста проклетога, ...
А пред њима Уља арамбаша,
Уз њега су два добра јунака, ...
Једно Јован, а друго Иване...

¹⁴ ЗАЛ, VIII-582.

¹⁵ ЗАЛ, X-247.

Док дођоше у Поље бабино...
 Једанест су ту Турака били,
 А дванести Раденовић Саво! ...
 Саво пали бијелу латинку,
 Мртав оста јунак на ледину.
 А други се опет залетио, ...
 Уља пушку преко себе пали,
 Мртав оста Саво на ледину.
 Долећеше остале Клименте,
 Те дигоше Уљу арабашу,
 Шћаху Саву да сијеку главу, ...
 Песма *Клименти и Турци*¹⁶, око 1693. године, из Куча¹⁷ је:
 Подиже се Зећанине Вуче, ...
 Ћемовско је поље претурио,
 Поред воде валовне Цијевне
 И размину Диношу паланку
 И Дечићке стране камените
 Па Затребач питому крајину
 И изађе Брду у планину...
 Далеко је Вуче преодио
 До Клименте мјеста каменог...
 Баш под кулу Уље латинина
 А Вукова Богом побратима...
 Са њима су три брата рођена
 И још тридес' има Климената.
 Уља није соја господскога
 Но је Уља срца јуначкога
 По јунаштву краљ се прогласио,
 Клименти га краљем учинили.
 Уља има његову државу
 Од Клименте тамо до Гусиња,

¹⁶ ЗАЛ, X-281.

¹⁷ Богдан Зоговић је ову песму научио од Маша Миловића Безиховца из Куча.

Од Гусиња тамо до Полимља,
Од Полимља па до Колашина,
А од Пећи до равна Биора, ...
Ни' признају цара ни ћесара,
Ни' признају другога владара...
У Клименте абер учинише.
Ево дође четири стотине,
Све јунаци бољи од бољега,
А пред њима војвода Јоване,
Широкијех прса и рамена,
Високога стаса јуначкога,
Танка брка ка' гаврану крила,
За пасом му двије златке мале,
А међу њих пламена анцара,
О рамену носи цефердара...
На прсима двије сјајне зв'езде,
Једна пола сребра пола злата
И на њојзи полумјесец сија;
А друга је од сувога злата,
На њој оро раширио крила...
Ђе је Јован добио јунаштво
И који га краље даривао? ...
Свуд је Јован добио јунаштво,
Куд год иде на четири стране,
Он је мени и понос и фала.
Ево има три године дана,
Цар ме позва у Стамболу граду,
Да ја идем код силног сулатана,
Да умирим и смирим Клименте.
Мене Јован не даде да идем,
Но он пође у Стамбол падиши,
Те је с царем преговор водио,
Цар му тражи да дам три таоца,
Једно прво Мршу барјактара,
Баш бабајка Јована јунака
И другога мога брата Нику

И трећега Леку арамбашу.
 Не даде му Јован ни једнога.
 Цар кад виђе Јована јунака,
 Дарова му на прса звијезду,
 Пола сребра а пола је злата...
 Јован прође кроз Стамбол бијели,
 Ту га сретe Москов ђенерале,
 Па Јована зв'јездом даровао
 Од сувога жеженога злата...
 А Клименти сложнo поћераше,
 Ћераше их до скадарског блата,...

О Карађорђевоm деди војводи Јовану говори и муслиманска песма из Плава¹⁸ *Борба војводе Јована Клименте с Махмутбеговићем*,¹⁹ из око 1696. године:

Ал' проклети Јоване Климента, ...
 Јован јесте са четом прошао,
 У далеку земљу Мето'ију.
 То дознаде Махмутбеговићу
 И покупи три 'иљаде војске,
 Те он ћера Јована Клименту...
 Сукоби се Махмутбеговићу
 С проклетијем Јованом Климентом
 У ономе долу Рашкодолу.
 У паше је три 'иљаде војске,
 У војводе Јована Клименте
 Нема бели три стотин' другова...
 Тамо дође Рамо с Плављанима, ...
 Климентима удри за плећима, ...
 Бога моли Рамо Сујковићу:
 «Дај ми, Боже, дебеле вјетрове,
 Те да пуну озгор из планине,
 Да погледам што је на бојиште,

¹⁸ Казивач је гуслар Богдан Зоговић.

¹⁹ ЗАЛ, VIII-567.

Јел' Климента Јован погинуо»...
Погинуло триста Климената
Да остало није ђавољега
И ту паде пет стотин' Турака,
До је Рашков у крв огрезнуо.
Мисли Рамо то је Јован главом
И 'оћаше да га посијече;
Него пуче пушка из прикрајка
Од Клименте рањеног јунака,
Те погоди Рама четобашу.
Паде Рамо да не дигне главу...
И ако је Јован погинуо,
Остао је Коча Ђоновићу, ...
Да краину брани од Климента
Од јунака Коче Ђоновића. ...
А на Кочу девет амајлија,
Њега пушка убити не може; ...
Јер Клименте неће да мирују.

Следи песма, из око 1697. године, *Војвода Јован Климента*
*Карађорђевог ђед избавља клименачко робље*²⁰:

Процмилио стари Барде Љуша
У Гусиње под ледне планине,
Уз кољено Клименте Јована:
Ај помагај, Климента Јоване,
Од Турчина Ћана Грбовића
Из питоме земље Метохије! ...
Те посјече Ђон – Прељу јунака
И посјече Нику сина мога
И још више петнест чобана;
Зароби ми Нишаву ђевојку. ...
А вели им Климента Јоване:
«Полако те, моја браћо драга! ...
Онђе нема Ћана Грбовића, ...

²⁰ ЗАЛ, VIII-562.

Да ја видим силнога Турчина
Јели добар Турчин за мегдана.» ...
А вели му Климента Јоване...
Једанак им пукли цефердари;
Грбовића око преварило, ...
Но Турчина бјеше погодио
У јабуку у грло јуначко.
Паде Турчин мртав на ледину,
А допаде Климента Јоване,
Те му узе главу и оружје
И његова вранца дебелога...
Па отиде у бијелу кулу,
Да он нађе Нишаву ђевојку...
А Нишава сузе пролијева,
Па Јовану загри кољена...
Поведоше Нишаву ђевојку
И дођоше право у Полимље
Код онога старог Барда Љуше, ...
Дадоше му Нишаву ђевојку
И код њега конак коначише. ...
Оли дати што си обећао?
Дај Јовану 'ата четвртака
И сувише тридес'т ћеса блага. ...
Тад Клименти маче повадише...
Но им неда Климента Јоване:
«Нете, браћо, ако Бога знате!
Бог на небо нишан оставио
Кум од кума кад је сламу крао;
Зар сад другог да стави нишана,
Траг крвави небом плаветнијем,
Кум својега ће посече кума? ...
Јован оде с друштвом певајући....

Из Плава²¹ је и песма *Војвода Јован Климента, Карађорђево ђед, удаје сестру*, из око 1698. године²²:

Мајка куне Клименту Јована:
«О, Јоване, Бог те не убио,
Зашто даде твоју милу сеју,
За некаква Митра Арамбашу?»...
Знаш ли, мајко, није давно било,
Кад погибе дван'ест Климената,
у проклету земљу Дукађинску, ...
Кад смо били под свете Дечани,
Крај Бистрице зелене лугови,
Ту говеда дукађинска пасу, ...
На вратима пред бијелом црквом,
Онђе бјеше стари калуђере,
У руке му часне бројанице;
Лоше рече да га Бог убије:
«Ви чија то ћерате говеда,
Платили их данас погибијом!»...
Још нас стиже проклета потеря,
Пет стотина љута Арнаута, ...
А пред њима Митар арамбаша. ...
Па сам њега Богом закумио,
Да на моје не удара друштво, ...
Ја кад виђех онаква јунака,
Поклоних му сестру за љубовцу. ...
Има добру кућу у Метоху,
Испод куће Митра Зоговића...
Петар бабо сједи му на дворе, ...
Абер дође Клименти Јовану,
Да му иде Митар у сватови; ...
Све се слеже Јовановој кули
Добро су их дочекали били

²¹ Казивао гуслар Богдан Зоговић.

²² ЗАЛ, VIII-565.

И три су се дана веселили, ...
 Па јој вели Митар арамбаша:
 «Тебе Јован без питања даде,
 Него кажи је ли воља твоја;
 Ако није да вратим сватове?» ...
 «О, соколе, Митар арамбаша!
 Да ме Јован дао Циганину.
 Ја му не бих вољу штетовала,
 А не теби таквоме јунаку.»
 «С Богом, Јулка, у сто добрих часа»...
 У нову се привјенчаше цркву,
 Па одоше у Метох крајину.

О бују са плавским исламитима и Турцима говори и муслиманска песма²³ Војвода Јован Мршић Климента Карађорђевог ђед и плавски Турци, коју је казивао Богдан Зоговић, а говори о догађајима из око 1698. године:

... Но што рече Климента Јоване:
 «А чујте ме моја браћо драга!
 Када би сте мене послушали,
 Би ве бели мудро сјетовао.
 Вет под ово живјет'не моремо
 Од курвића Муље Чаковића
 И друга му Рама Сујковића.» ...
 Скупише се Клименти јунаци
 И пред њима Климента Јоване:
 А под руке бистре цефердаре,
 А на раме лаке обрамнице. ...
 Кад дођоше у Цикуше равне, ...
 Погинуо Муља Чујковићу
 И код њега Климента Јоване
 И његових неколико друга,
 Што с Јованом беху погинули;
 Па кренуше право на Велику, ...

Сад ће јадни устати Клименти
И нама ће јадом дојадити.
О догађајима из око 1700. године када је погинуо Мр(к)ша
барјактар, парадеда Карађорђевић, говори и Зоговићева песма
Муслимана из Плава²⁴ *Разура Климената и погибија Мрше барјактара:*
Удари ти Мрша барјактаре,
Са његовом силом и ордијом
Од Клименте од земље проклете...
Свратише се три Мршина сина...
Па ти отуд Јован поручује, ...
Прву књигу Оту барјактару,
Другу посла буљубаши Селму,
Трећу књигу Обрену Радену,
А четврту бегу Петер – Зогу,
Пету Вуку Ђурици 'ајдуку,
Шесту посла Рајковоме Вуку,
Седму посла и Велику кнезу...
Само нешће беже Петер Зогу,
Нешће пратит' Митра сина свога,
Него Дмитар оде у Клименте,
Код шурака Јован – Ђоновића...
Друго јутро ударише Турци
На врх Селце у Скале камене.
Ту дочека Јован с Климентима...
Но што чини Вуче Ђоновићу
Уби Вуче Ота барјактара, ...
Иван уби Ђурицу ајдука...
Дмитар Зогу Махмутбеговића...
Блеж Јоване, сви те јади били!
Ево војске паше Бушатлије
Са бијела Скадра на Бојане...
Твога баба Мршу барјактара,
Живога га Турци уватили,

²⁴ ЗАЛ, X-278.

На божју га веру преварили
 И на Скадар њега погубили...
 Скадрани ти 'арају Клименте,
 А Кучи те издадоше листом.
 Када чуо Климента Јоване,
 Он повика браћу и дружину
 И одоше гори и планини
 А Клименте освојише Турци.

О родбинској вези Зога и војводе Јована и њиховом јунаштву говори песма *Петар Зога и војвода Јован Климента Карађорђевог ђед спасавају Дечане*, из око 1710. године. Ову песму је гуслао Вукосав Раденовић из села Метеха код Плава:

На дечане ударише Турци...
 А некакав Таир барјактаре...
 Стоји писка црна калуђера, ...
 Прво јунак бјеше Петар Зога,
 Друго Раде, а треће Никола,
 Сва тројица из Кривога Дола. ...
 Отуд стаса стотину Латина
 И пред њима Јован арамбаша
 Од Климента мјеста јуначкога, ...
 Ту погибе тридесет Турака,
 Сам остаде Тајир барјактаре, ...
 Но му стиже Климента Јоване,
 Па он Петра увати за руку:
 «Стани, Петре, драги пријатељу, ...»
 А да видиш Клименте Јована,
 Он му сломи и ноге и руке,
 И пињалом извади му очи, ...
 Ето тако, турски барјакаре,
 Право кажи ништа им не лажи,
 Кад ти дођу турски крајичници.
 Па одоше до бијеле цркве.
 Узе Петар Рада и Николу,
 Укопа их пред бијелу цркву,
 Латини му братски помогоше.

Тад отиде у ризнице тајне,
Што је цркви царе начинио,
Па донесе пушку танаранку,
Од два грла, од четири зрна,
Силна пушка проваљује града,
Ђе удари мелен не требује,
Па је даде Клименти Јовану
Па извади мача пламеного,
Што на њему бјеше уписано,
Бјеше име војводе Војина, ...
На ти Петре, мача пламеного, ...
Вазда ви се име спомињало,
Као име Светога Ђорђија!
Погледају Бистрицу Дечанску,
Како тече мутна и помамна, ...
Ја сам Петар Криводољанине.
Ево види мача пламеного,
Којега си мени поклонио,
Кад су Турци на Дечане били. ...
Но зли мене оптужјеше људи,
Код везира паше Бушатлије
У ономе Скадру на Бојану, ...
Везир позва Митра мога сина,
Мога сина Митра арамбашу, ...
Тамо оде, овамо не дође, ...
Удари му Махмутбеговићу
Од питоме Пећи на крајину...
Те је моју кућу запалио...
Самном једно тридесет другова,
Пола Срба, а пола Турака...
И ту бјеше моја снаха тужна,
То је љуба Митра арамбаше,
А сестра је Јована Клименте,
Код ње бјеху двоје ђеце мало
И држаше пушку цефердара, ...
И ће ми је дијете Јоване, ...

Јесу ли га погубили Турци? ...
 Познала сам пред њима једнога,
 Ту из Плава Рамова Османа.
 Ђевер Јован није погинуо...
 Још ми беше Јован у животу
 Момче младо од шеснаест љета, ...
 Јована је пушка погодила,
 Посред паса укиде га с гласа, ...
 Ту сам много рана задобио,
 Све бранећи мојега Јована,
 Да му Турци не понесу главу...
 Код сокола Рада и Николе,
 То су моја браћа и дружина. ...
 Да се знаде и да се помиње,
 Петар Зого Криводољанине,
 Док је људи и док је Дечана.

О смрти војводе Јована, око 1715. године, говори песма из Плава *Вила и љуба војводе Јована Клименте*²⁵ коју је казивао Богдан Зоговић²⁶:

Кличе вила с Визитор планине
 У Полимље на зелену Лиму,
 Она зове Клименту Јована...
 Разма једна Јованова љуба, ...
 Држи дете Јованова сина, ...
 Сво госпоцко окупала лице...
 Е је Јован погинуо лани
 У крваве Дечанске планине,
 Бој бијући вило, са Турцима, ...
 А ја одох главом по свијету,
 Да ме младу не заробе Турци
 И понесох Јованова сина, ...

²⁵ ЗАД, X-253.

²⁶ Богдан се сећао, кад је вила звала са Кома да се одазвао неки кнез или војвода, Куч или Васојевић.

О борби између племена Шекуларац, које се касније стопило са Васојевићима, и делом исламизираних Климената говори песма *Бој Климената и Шекуларца на планини Мокрој* око 1735. године, коју је казивао гуслар Вуксан Јевтов Лекић из Шекулара, а записао прота Андрија Поповић Шекуларац.²⁷

... Но говори силни Омер Вукле:
«Браћо моја шездесет Климента, ...
Ја сам чуо ће говоре људи,
Изјавио Даша Шекуларац, ...
С Дашом зове Љевачину Вука
А прикличе Комнен-барјактаре...
А дозива у село Мезгале,
Два сестрића Рајче и Бајчету...
Докле дође у Радмужевиће
Под бијелу Комненову кулу, ...
Вјерна љуба Комнен Миловића...»

О исламизираним Климентима из околине Рожаја који се тада боре против Срба говори и муслиманска песма *Клименти бране своју рају* (око 1800. године) коју је казивао Осман Куч из Рожаја.²⁸

У Рожаје код горње цамије, ...
Но то беше Сава Белојица.
Док наљеже Уско(к) Радојица...

Полазну основу за своја истраживања Лубурић је имао у извештајима француског официра Маријажа цару Наполеону, из 1810-1811. године, који претставља први савремени извор о Карађорђевом пореклу од племена Клименте. Мериаж је писао: «Клименте се боре под заставом српском, њихов број 20.000... Села Клименти су место рођења Црног Ђорђа, највећи део њихових рођака тамо још живи... (Медун) град или тврђава Климената постојбина Црног Ђорђа. Највећи број његових рођака ту станује и они су поглавице овог краја... Његова породица је из Климената... високе Црне Горе, чија су племена под његовим утицајем...».

²⁷ ЗАЛ, VIII-564.

²⁸ ЗАЛ, X-250.

Карађорђево прадеда је био барјактар Мрша, који је имао синове војводу Јована, харамбашу Вука, Ивана и Амёт барјактара и две кћери. Међутим, у песмама се увек говори о три Мршина сина што би значило да је Иван примио ислам под именом Ахмет после бојева око 1700. године. Једна кћер је била удата за пиперског војводу Лијеша са којим је имала синове Марка и Новицу. Друга, Јулка беше удата за харамбашу Митра Зога са којим је имала сина Јована. Нису упамћена старија колена Карађорђевох предака који су били православни. Лубурић сматра да је барјактар Мрша рођен у селу Клименте око 1635, а да је погинуо око 1697. године (поживео је по томе 62. године). Климентска песма каже да су Мршу ухватили Турци помоћу издајника и потом погубили у Скадру. Традиција Куча говори да је Мрша барјактар страдао у борби са Пиперима. У нешто старијој традицији забележеној ван Климената Карађорђево прадед се зове Мараш, а презива Ђоновић (од Ђон). У новије време постоје многи којима је Мараш презиме, а не име. У каснијим песмама Климената муслимана не помиње се никакво презиме Карађорђевох предака. У тој старијој традицији Мараш – Мрша има брата Премчу који је барјактар свих Климената. Премча гине у борби против Батоножића и њиховог вође Марка Биљурића. Том приликом је погинуо још један неименовани брат Мршин и Премчин. Вуксан је отац Мршин и Премчин и према томе чукундеда Карађорђево. По Лубурићевој хронологији Мр(к)ше и Јована може се закључити да је Вуксан рођен око 1605. године. Он је, такође, вођа Климената. Око 1680. године преварио је на кумство Братоножиће који су се осветили и том приликом су погинули Премча и још један брат. Од тог тренутка је барјактар Климената постао Мр(к)ша.

Војвода Јован је рођен око 1665, а погинуо после 1715. године (живео око 50. година). Јован је погинуо негде у Метохији, а после њега борбу наставља Коча Ђоновић. Коча је вероватно његов синовац, син арамбаше Вука.

Истраживањем код Климената муслимана Лубурић је дошао до податка да је Ахмет барјактар имао сина Раму, унука Мустафа-агу, парауника Елез-агу, чукунуку Мехмед-агу...

Јованов син Петар, Карађорђево отац, рођен је по Лубурићу

1698. године. Пошто је убијен од стране Карађорђа око 1780. године произилази да је тада био у 82. години. Народна песма каже да се Јованова удовица са малим сином склонила да не страда од Турака. Сматрамо да је отишла у свој православни род у село Драговољиће код Никшића. По свему судећи, супруга војводе Јована Мркше била је из Дробњака. Њен отац би могао бити кнез Дурутовић «од племића из Драговољића».²⁹ То значи да је Петар рођен око 1710. године. Из Лубурићевих података произилази да је Петар имао старију сестру која је била удата за Симу Рашовића.

Мујо Чуљковић је у време Морејског рата (1684-1699.) највећи непријатељ Климената које је предводио војвода Јован. Према предању плавских муслимана у боју против Чуљковића погинуо је и Јован, а у предању Климената није. Јован се борио и против Сима Рашовића-Дрекаловића, као и против својих сестрића Мирка и Новице, синова пиперског војводе Лијеша кога су Турци убили у Скадру 1691. године. Јован је био чувени харамбаша и племенски поглавица – војвода који је четовао у областима између Ђаковице и Бијелог Поља и од Скадра до Новог Пазара. Са својим оцем Мршом, сматрамо Мркшом, био је десна рука главном вођи Климената харамбаша Уљи, званом «мали краљ». После пропасти аустријске војске и Велике сеобе Срба, 1690. године, Јован је позван у Цариград да у име Климента призна султанову власт. Том приликом је добио турско и руско ордење. После смрти краља Уље (око 1696.) и оца Мркше (око 1699.) војвода Јован је стао на чело бројног и моћног племена Клименте. Јуначки брани Полимље и гусињски крај све до око 1700. године када је велика турска војска потисла Клименте од скадарске равнице, а Клименте католике из Гусиња преселила на Пештерску висораван код Новог Пазара. Јован успева да после неколико година, 1707-1711. године, већину саплеменика врати са Пештери у стари крај. У јуну 1711. године, са осталим српским племенима Брда, Црне Горе и Херцеговине, одазивајући се позиву руског цара Петра Великог упућеног преко руског пуковника Михајла Милорадовића, Јован са Климентама напада Турке.

²⁹ А. Лубурић, *Дробњааци*, Београд 1930, стр. 295.

Јованов отац Мр(к)ша је на својој кули имао барјак Климената, а по причи, био је барјактар над седам племена у Малесији. То значи да је био алајбарјактар. Лубурић је забележио да је Хусеин паша помоћу неког издајника из Мирдита ухватио Мркшу негде око Леша и у Скадру посекао. О Јовановом брату харамбаши Вуку податке је имао и Јован Цвијић. Један од Вукових синова је негде био заробљен и пребачен у Никшић, после 1714. године, и ту на силу исламизиран. После 1740. године Клименте у Брдима су углавном исламизирани и као такви се боре против српских племена Шекулара и Васојевића о чему сведоче песме које је прикупио Лубурић.

Све ове борбе између племена током XVII века, која су само понекад савезници у борби против Турака, можемо протумачити једном врстом племенске анархије. Изгледа да су борбе међу племенима и однос према Турцима у истој равни.

Петар се са мајком обрео у Драговољићу код Никшића. На Блацу више села Драговољића налази се Мршића под, Мршића зграде и Мршића Греда, а у близини је и Петрово Поље. Када се Карађорђеви отац Петар спремао да одсели из Жабрена своје велико имање Петрово Поље увакуфио је селима Жабрену, Бановици, Бијелим Водама, Бучу и Дражевићима, да им служи за испашу, али да се не коси нити оре.

Одатле су се одселили као православци у село Жабрен на Пештери где су некада Клименте живеље протеране од стране Турака. Петар је постао врло имућан уживајући велики углед. Ту је убио више муслиманских зулумћара између којих и два Топузовића из околине Бјелог Поља. У Жабрену се оженио православком Марицом из Васојевића. На овај начин се затвара круг верског лутања Карађорђевићих предака у претешким временима XVII и XVIII века за Србе на простору Брда.

Лубурић је о Карађорђевом рођењу забележио потпуно дијаметралну причу у односу на већ постојеће. Приликом одласка на своју везирску дужност, преко Новог Пазара, Чифтан ханова, Рогатца, Дражевића и Сјенице у Босну, Ахмед-паша Ћуприлић је свратио на конак код богатог домаћина Петра Мркше. Везир је ујутру угледао звезду како пада на зграду у којој је спавала Петрова

жена Марица рекавши да ће се ту родити дете које ће постати владар Србије. Нешто касније Марица је уснила да јој је из стомака израстао бор. Због тих знакова о којима се прочуло Петар је добио савет од комшије Мустафе Куча (заправо свог стричевића, унука Ахметовог) да бежи са фамилијом у Шумадију. Петар га послуша и у пратњи многих својих пријатеља и рођака оде преко планине Јавор у Шумадију где му се заиста роди син три недеље по доласку, 1751. године!

Сматрамо да исламизирани потомци Ахмет барјактара и исламизираних Куча са Пештери негују тенденциозну традицију о Карађорђевом пореклу од Ахмет-паше Ђуприлића кроз стару матрицу митолошке приче о царском госту који је детињи отац.³⁰ Ова прича је у супротности са традицијом из Шумадије где сан високог турског достојанственика предсказује будућег великог вођу народа да би после буђења извршио даривање детета дукатом. Наша истраживања допуштају могућност да је Ахмет-паша Ђуприлић могао бити у селу Вишевцу у кући Петра барјактара, али 1762. године, ујутру 3 / 16. новембра, када је рођен Ђорђе Петровић. У време великих немира, које су стално изазивале дахије, Ахмет-паша Ђуприлић је био принуђен да крајем 1762. године напусти Београд, а потом се скривао негде у Шумадији тако да о њему извесно време Порта није знала ништа.³¹ Када се турска војска обрачунала са насилницима Ђуприлић се вратио у Београд.

Карађорђе је стално одржавао рођачке везе са Климентима муслиманима на Пештери и хришћанима у Брдима. Клименте су причале Лубурићу да је Карађорђе у својој 25 или 26 години, око 1776, долазио из Шумадије у Клименте позивајући их на устанак. Међутим, на устанак их је могао позивати само у време Кочине крајине десет година касније, 1786, када је заиста имао 25-26 година. Лубурић наводи податак из књиге др Сафета Башагића да је Мула Хусеин из Плава био Карађорђевог калауз. За Јована Гитарића из Селевца, који је отровао свог побратима Вујицу Вулићевића, каже

³⁰ Легенда о деспоту Стефану и Сибињанин Јанку и тд.

³¹ *** *Историја српског народа*, IV – 1, Београд 1994, стр. 308, 319, 432.

да је био Климештак. Карађорђевићев таст Никола Јовановић из Маслошева, Лубурић каже Јованетић, имао је брата Петра у селу Мачкату код Ужица. У тај крај су се око 1720. године масовно доселили Дробњаџи.³²

О пореклу Климената Лубурић је забележио још чуднију причу. Њихов родоначелник Климент беше из долине Мораче која извире изнад Котора. Населио се у Грудаме. Климентов отац је рођен у Херцеговини и син је босанско-херцеговачког великаша Станоја Јелачића, породоце познате још из Косовског боја. Становао је на Буни у Херцеговини са своја три сина који су одбегли у Требиње, код својих рођака Љубибратића и Витковића, а потом у град Минчевац на планини Ловћен. Један брат ту остане, а Селак и трећи брат, отац Климентов, оде у Горњу Морачу. Од Селака – Селаковића су ваљески Ненадовићи. Лубурић се позива на споменик из Бранковине, 1826. године, на коме стоји да је њихов предак кнез Стојан доша из Мораче и да су славили св. Климента. Трећи брат се одсели у Брда (Малесија) и ожени Бубеском из Куча са којом добије Климента. Гроб св. Климента се налази у Кастратима Горњим на путу од Селца за Скадар.

Средњовековни грб племена Климената (Лубурић је записао Карађорђевића) представљају два медведа спојена затегнутим веригама. Чак је, по Лубурићу, Порфиригенић писао о Климентима и њиховом грбу! Рекли би смо да је грб Климената медвед, а два медведа увезаних ланцима, означавају некакву дуалност њиховог јединственог племена подељеног верски на православце и католике. Важно је поменути да је породица космајских Катића, са којом је Карађорђе био у блиској вези и пре избијања Устанка, имала медведа као симбол на свом печату.³³

По легенди из Климената, Јелачићи су огранак од Витковића, а род са Љубибратићима. Сви они воде порекло од требињског

³² А. Лубурић, *Дробњаџи*, стр. 26.

³³ М. Недељковић, *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, Крагујевац-Тополоа 1988, стр. 83.

краља Бијело Павла који се помиње у *Родослову попа Дукљанина*.³⁴

³⁴ А. Лубурић, *Војвода Јован Мршић Климента...*, стр. 17.

ЗМАЈ ОД КОСМАЈА

Јанко Катић, чувени српски кнез и војвода из И српског устанка је у народу познат као Змај од Космаја. Јанко је рођен око 1770. године у селу Рогачи испод планине Космај.

Кад је био дете београдски Турци су упали у село и отели његову рођену сестру. Турчин који ју је отео није је претворио у робинју, а није је ни продао већ се њоме оженио. После тога је Јанко често одлазио и дуже живео код своје сестре и зета у Београду где је научио да говори турски. Кад је одрастао био је врло леп момак, вешт у јахању коња и руковању разним оружјем. Његов зет, непознатог имена, га је врло радо примао.¹ Забележена је једна прича о Јанковом двобоју у Београду са Јашар-агом. Међу турским момцима који су се вежбали у руковању уилитом нашли су се Јанко и стари Јашар-ага који га изазове на двобој. Пошто су разиграли добре коње сударили су се два пута без резултат јер су обојица били вешти. Потом је Јашару излетео уилит из руке и пао далеко на

¹ К. Nenadovi}, «@ivot i dela velikog \or|a Petrovi}a Kara|or|a», Be~ 1884, str. 134-135.

земљу. На то се Јанко вратио у највећем трку, закачио се једном ногом за седло, савио се до земље и дохватио уилит. Када се усправио у седлу вратио се до старца, предао му уилит и поклонио се. Надвисио је Турчина вештином, а потом и поштовањем, што је било више него смртни пораз²

Међутим, Јанко се ту упознао и ступио у љубавну везу са Туркињом, рођаком свог зета. Турчин их је једном приликом открио и одјурио за сабљу. Јанкова сестра је знала за ту везу и када је њен муж јурнуо да их посече она је стала испред Турчинове сабље. То је Јанко искористио и кроз неколико малих врата изашао на београдску улицу, потом је умакао и из града пут Авале и Космаја³

Већ 1795. године Јанко је био буљубаша космајске нахије. Те године је Мустафа-паша, звани српска мајка, позвао све српске кнезове и народ против Јаничара. Јанко се борио против Пазван-Оглуа и његових Јаничара па је и он био позван где се упознао са осталим српским кнезовима, војводама и јунацима. Кад су Турци успели да му убију брата Стевана јануара 1804. године Јанко је одбегао у шуму међу хајдуке. Када је Карађорђе позвао на устанак против Турака прво је послао свог брата Марка, потом се и он придружио у Орашцу, где се са осталим Србима заклео и од тада је стално био уз Вожда. Када је освојен и упаљен Рудник вратио се у Рогачу, потом је изабран за кнеза туријске кнежине, а Карађорђе га именује и војводом. Ово звање му је било милије те се увек називао војводом⁴

На састанку устаника са Турцима 28. априла 1804. године у Земуну код аустријског генерала Женеја, када је покушано измирење зараћених страна, био је са Карађорђем и протом Матејом Ненадовићем и Јанко Катић као један од главних вођа устаника који је био и у улози преводиоца. Међу Турцима у Земуну је био и Сулејман-ага, за кога Милићевић каже «пређашњи» мислећи ваљда на Јанковог зета. Овом састанку је присуствовало и више аустријских официра и пред њима су Срби требали изнети

² «Znameniti Srbi XIX veka», Beograd 1990, str. 54.

³ М. Милијевић, «Pomenik znamenitih qudi u srpskog naroda», Beograd 1888, str. 243.

⁴ К. Ненадовић, «@ivot i dela velikog \or | a Petrovi}a Kara | or | a», str. 135.

разлоге за устанак и побуну. Турци су обећали да више неће бити напада и убистава Срба и да се кају за све што се десило. На то је Катић на турском рекао: «Ви седите мирно, ви сте царски Мухасили, ми на Цара нисмо, ни на вас Цареве служитеље устали, но на Дахије, с којима ће мо срећу с оружјем да поделимо.»

Срби су тражили да се све Дахије погубе или да се иселе у Ниш. Турци су попуштали а генерал се трудио да дође до мира. Међутим, на другој страни Саве, у Топчидеру се појавио дим од паљевине кућа. Ово паљење кућа, а биле су у питању неке старе колибе и напуштене кућа, оргнизовали су српски устаници са намером да не дође до мира пошто су имали велику војну предност и иницијативу у намери да се ослободе турске власти. Када су то виделе српске вође «узнемире» се а Катић устане «изненађен» и каже генералу: «Ви нас на царски и ваш образ преведосте преко Саве, а Дахије пале куће и робе сиротињу као вуци овце без пастира!». Паљевина је наљутила и генерала Женеја и Карађорђа што је искористио Јанко да нападне још јаче говорећи турски: «Чујте ме и дахијски и царски Турци! Кажите курви Кучук Алији, ујутру рано нек изађе на Дедино Брдо, или у Врачар, где воли, па: хат му - хат ми; кубура му - кубура ми; гордија му - гордија му; сабља му - сабља ми; чим год воли - да поделимо мегдан ја и он, а сиротињу нек остави на миру!»⁵

Устаници се после тога врате преко Саве. Катић је заиста поделио мегдан са сестрићем Гушанац Алије, кабадахијом Демом у селу Беле Воде у пределу Мајдани.⁶ Катић је био стасит и вешт на оружју разне врсте, одевао се увек богато и укусно, јахао је прелепог хата ђогата са којим се поносио и брижно га неговао. Свом коњу је бојио гриву каном исто онако као што су то чиниле турске жене са својом косом. Народни певач је испевао стихове: «Катић Јанко из села Рогаче, На ђогату гриве окнивене.»⁷

Са Карађорђем је Катић учествовао у заузимању Пожаревца и Карановца (Краљево) и нападу на Смедерево и Београд. Уопште узев, Јанко се одликовао јунаштвом, мудрошћу и разборитошћу.

⁵ К. Nenadovi}, «@ivot i dela...», str. 136-137.

⁶ М. Mili}evi}, «Pomenik», str. 243.

⁷ Isto, str. 245.

Био је привржен Карађорђу али присталица ограничавања његове власти од стране народних представника као што је то касније успело Доситеју Обрадовићу оснивањем Совјета.

У јулу 1806. године велика турска војска из Босне је прешла реку Дрину под командом босанског везира Ибрахим-паше и упутила се у Шабац. Из Шапца се Хасан-паша упутио за Палеж (Обреновац), али код села Крњића, на Дугим Вивама га сусретне српска војска са Јаковом Ненадовићем, Луком Лазаревићем и Јанком Катићем и разбије га те се вратио натраг. У гоњењу Срби сустигну једног старог Турчина и повичу да се преда, а овај из заклона упита коме да се преда? У том тренутку дојури Јанко у намери да спаси Турчина да га не убију: «Тврда је вера, слободно се предај!» и представи се по имену. На то Турчин опали из пушке погодивши Јанка право у срце. Јанко је стигао да каже само «Камо Лука (Лазаревић)». Наводно је тога дана ручао са војводом Луком и пошто су јели јагњетину Јанко је из плећке добио знаке да неко од њих двојице неће преживети тај дан. Био је дан Св. Илије. Тако је погинуо «најдостојнији такмац Вождов... витез, који је свим и свачим подсећао на појаву средњовековних ритера».

Марко Катић и његови људи су однели Јанково тело у Рогачу и сахранили код цркве у Сибници: «Здје почивајет раб Божи Јанко Катић, од Рогаче, војвода српски». А народна песма каже: «Погибе нам, ал пристојно, славно, Кано витез примјерни у роду.»⁸

Јанков брат Марко га је заменио и постао војвода. Учествовао је одмах после тога у боју на Мишару, а потом у бојевима на Дрини. И он је погинуо на чудан начин на једној свадби у Рогачи јануара месеца 1810. године. Као војвода је седео на свадби у врх софре, а иза њега је, по обичају била његова жена која га је дворила и послуживала. Око куће се играло и пуцало из пушака. Изједном је војводао пао погођен у груди тако да нико није видео ко га је и одакле убио. Један човек је оптужен и на истом месту је посечен, али се и касније трагало за убицом.⁹

Марка је заменио најмлађи брат Стеван Катић који је учествовао у свим бојевима до 1813. године. Разболео се и потом

⁸ K. Nenadovi}, «@ivot i dela...» str. 137-139.

⁹ M. Mili}evi}, «Pomenik», str. 245.

умро код куће у Рогачи. Вега је наследио Никола Катић, сестрић браће Катић који је узео њихово презиме. Већ раније је поменута рођена сестра Јанка Катића, коју је отео и са њом се оженио неки београдски Турчин, те се подразумева да су Катићи имали још једну сестру чији је син Никола. Постоји могућност да је после пада Београда у устанничке руке сестра Јанка Катића враћена у Рогачу и у православље. У сваком случају, за Николу се каже да је дошао на имање својих ујака и да је притом узео њихово презиме. Николу је Карађорђе прогласио војводом пред слом устанка 1813. године. У Карађорђевом деловодном протоколу је забележена једна наредба дата Николи да «одсече главе војводама Петру Молеру и Павлу Цукићу, па да их пошањље у Тополу» пошто су једно краће време ова двојица одметнули од Карађорђеове власти. Када је већина војвода пребегла преко Дунава и Саве Никола је остао у Србији кријући се по збеговима¹⁰

У марту 1815. године био је на подизању ИИ српског устанка, а потом учествује у битци на Дубљу. Кад се завршио ИИ српски устанак кнез Милош га је поставио за кнеза космајске кнежине и судију београдске нахије. Овај судија је раније био и Јанко Катић, вероватно и остали Катићи, са седиштем у Рогачи. Никола није одсекао главе војводама Молеру и Цукићу под Карађорђем али јесте Павлу Цукићу под Милошем Обреновићем.¹¹ Цукић се побунио против Милоша Обреновића, ухваћен је и из Крагујевца је послат у село Рогачу где му је суђено, а потом му је одсечена глава.¹² Никола је умро 22. децембра 1833. године и такође сахрањен код цркве у Сибници. Незна се да ли је имао породицу и потомке.

У организацију општег устанка против обесних Дахија биле су укључене многе личности и по свему организоване кроз слободно зидарство. Ложе у Влашкој, Београду, Видину и другим местима биле су у међусобној вези. У том савезу били су у оквиру београдске ложе: београдски везир Мустафа-паша, грчки патриота Рига од

¹⁰ M. Mili}evi}, «Pomenik», str. 246-248.

¹¹ Isto, str. 246.

¹² @. Andreji}, «Pola milenijuma Ra~e», Ra~a 1989, str. 131.

Фере, војвода Ђорђе Петровић, војвода Јанко Катић, браћа Чардаклија, Петар Ичко, Методије, митрополит београдски, Пазван-оглу видински... У овој ложи су били и Срби и Турци и они су се једни према другима понашали као браћа. Постоје индиције да је велики мајстор био Мустафа-паша кога су дахије ухватиле и удавиле. Судаћи према неким знацима члан ове ложе је био и Карађорђе који је наставио борбу против Дахија.¹³

¹³ Z. Nenezi}, «Masoni u Jugoslaviji», Beograd 1987, str. 149-151.

ЗМАЈ ОД НОЋАЈА

Стојан Чупић, мачвански војвода у време И српског устанка, био је због нечега прозван Змај од Ноћаја. Стојан је рођен у Пиви, у Херцеговини, а право презиме му је било Добриловић. Стојанов деда је био старешина села у Херцеговини, а пошто су му помрли синови, са своје три кћери и унуком крене пут Мачве и досели се у Црнобарски Салаш. Пошто је село имало учитеља Стојана дају у школу те научи писати и читати.

У селу Салаш Ноћајски био је Страхинја Чупић, богат човек, али без деце, те он затражи да усвоји Стојана, што је и било. Стојан је постао богат човек а његово имање није потицало само од почима. Имао је, наводно среће те три пута ископа закопано благо. У време подизања И српског устанка он је био врло богат трговац стоком који је лако сакупио велики број људи за борбу.¹

Већ у првим бојевима показао се као велики јунак и Карађорђе га постави за мачванског војводу. Стојан је носио панцир и шлем од челика кога није могао метак пробити. Сабљом је руковао толико

¹ К. Nenadovi}, «@ivot i dela...», str. 592-593.

вешто да је једним ударцем одсецао и Турчину и коњу главу. Истакао се у боју на Мишару, а потом је разбио турску војску Мехмед капетана у Салашу Црнобарском. Године 1811. у боју на пољу Тичару код Лознице рањен је када је спасавао Цинцар Јанка. Карађорђе је много ценио и волео Чупића, називао га је посинком, а прозвао(!) «Змај од Ноћаја», како га зна и народна епска песма²

После пропасти устанка 1813. године Стојан је прешао у Срем и населио се са сином Томом у Платишеву. Када су се Срби под Милошем Обреновићем поново подигли против Турака са капетаном Илијом Срданом крене ка Ваљеву где се састао са Петром Молером и војводом Павлом Цукићем. Пошто је био привржен Карађорђу говорио је да хоће рат са Турцима док он не дође из Русије: «Не браним нека нам за сада старешује Прота Ненадовић, а и Молер, док не дође Црни Ђорђе. Ал Милош никако!». Ускоро се посвађао са кнезом Милошом те је овај почео припреме преко хајдука Марка Штитарца да ухвате Чупића и предају Турцима. И заиста, Чупићу је постављена заседа на Дрини где је ухваћен и упућен у зворник Али-паши Видајићу. Из тамнице је тајно изведен и удављен гајтаном и потом бачен на ђубре³

Стојан је за собом оставио само две кћери, Василију и Томанију. Василија је била удата за неког Куртовића, који је био дрвар код Јеврема Обреновића и са њим је имала сина Николу који се по деди презивао Чупић.⁴

Ненадовић у Стојановој биографији наводи да је о њему писао неуобичајено много и Сима Милутиновић-Сарајлија, али «тако замотано као што му је и сва Историја неком мрежом обвијена». Милутиновић је био слободни зидар као и Стојанов параунук Никола Чупић (1894.)⁵ Никола је рођен 1836. године у Шапцу, потом је завршио артиљеријску војну школу. Када је постао капетан оболео је од туберкулозе, а потом се лечио у климатским местима Медитерана да би се најзад упутио у Африку и настанио у Орану. Умро је 31. јануара 1870. године. Иза себе је оставио завештање да се

² Isto, str. 594-595, 597, 600.

³ K. Nenadovi}, «@ivot i dela...», str. 601-603.

⁴ Isto, str. 609.

⁵ Z. Nenezi}, «Masoni u Jugoslaviji», str. 197.

сво његово покретно и непокретно имање употреби за издавање «научних и моралних» књига српских писаца. Била је то «Чупићева Задужбина» која је објавила 70 врло значајних књига за српску науку.⁶

⁶ «Znameniti Srbi XIX veka», Beograd 1990, str. 108.

ЗМАЈ ОД АВАЛЕ

На надгробној плочи од белог венчачког мермера, изнад гроба крај северног зида манастира Раковице код Београда, стоји натпис: „Васи Чарапићу Змају од Авале војводи вожда Карађорђа јуначки палом при заузећу Београда од Турака пред зору 30 новембра 1806 године – ову плочу подиже Петар I Краљ Србије – 15 августа 1910 године“. Изнад натписа се налазе укрштени и траком увезани јатаган, кубура и букагије са ланцима, а изнад крст.

Василије - Васа Чарапић се родио и живео у селу Бели Поток испод Авале. Његови су се доселили из Куча данашње Црне Горе. Пошто су Чарапићи оружјем бранили једну своју девојку од Турака, а немогавши да им се одупру, реше да се одселе. Чарапића је било тридесет кућа. Један део се насели у ужичком округу, други део сиђе у Мачву у село Ноћај (каже се да је од ових био и Стојан Чупић, Змај од Ноћаја), трећи дођу у село Раково у рудничком округу (од ових је

била жена војводе Ломе), а четврти у Бели Поток.¹

У Бели Поток су се доселила рођена браћа Иван и Јован. Иван је имао синове Саву, Васу и Танасија, а Јован Марка и Маринка. Када се замомчио Васа се уписао у фрајкор Марка Чарапића упале турски хан и одметну у шуму са дружином.² Када се Васа одметнуо у шуму, за кнеза је, проглашен његов брат од стрица Марко. У време сече кнезова Турци ухвате Марка као кума на свадби у Калуђерици и одсеку му главу у кући. Васа и Танасије сустигну Турке и многе убију и тако се одмах освете, а потом покопају брата на белопоточком гробљу. Марко је за собом оставио синове Косту, Глигорија и Јована, а његовог мађег брата Маринка су остали Павле и Пантелија.³

Васа Чарапић је са својом дружином био у Орашцу када је Карађорђе подигао Први српски устанак где га изабери за Вожда. Карађорђе га врати за Београд да прикупи војску са којом ће затворити све путеве и држати опсаду. После избијања устанка Васа и Танасије су се преселили у село Рипањ. У селу Лештану је сачекао Кучук-Алију и Гушанац-Алију који су гонили отету стоку и храну на повратку из Јагодине. Ту је преко стотину Турака страдало док су се остали пробали до Београда. Васа се посебно истакао у борбама за заузимање Карановца, данашњег Краљева. Све до заузимања Београда Васа Чарапић је водио многе мање борбе.⁴

После дуже опсаде, Карађорђе и његове војводе су одлучиле да ослободе Београд. У зору, 30. новембра 1806. године, на светог Андрију, покренут је јуриш на београдску тврђаву у коме је највећу војску од 8.000 људи и на најширем делу предводио војвода Васа Чарапић. Васа је био на делу испод Стамбол капије, код новог вијадукта који је одводио воду у варош. После освајања Стамбол капије Васа је кренуо на Видин капију. Када се усправио и

¹ М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, Београд 1888, стр. 811-812.

² *Исто*, стр. 812-813.

³ К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног Вожда, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака*, II, Беч 1884, стр. 124-125; М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, стр. 822-823.

⁴ *Исто*, стр. 125-126, *Исто*, стр. 814-815.

командовао јуриш: „Замном те, браћо!“ приметио га је један Турчин из шанца и погодио у леђа тако да му олово изашло на стомак. На то је Васа узвикнуо смртно рањен: „Гле! Изеде ме пас, закон му... Не бојте се! Ено пева Чамција!“. Одатле су га војници изнели на Таш-мајдан под Карађорђевог шатор где је издахнуо. Карађорђе је наредио да се његово тело однесе у Раковицу и сахрани код манастира.⁵ Василије – Васа Чарапић је за собом оставио жену Анастасију - Насту, два сина: Илију и Пантелију и две кћери: Јоку и Јелу. Милићевић је у његовој биографији забележио: „Београд слободни, напредни, леви, и кићени сетио се змаја од Авале који главу даде за његову слободу, и дигао му је споменик: улицу од позоришта до велике школе назвао је Васином улицом!“⁶

Васин син Илија Чарапић се родио у Белом Потоку 1792. године. После смрти стрица Танасија постао је војвода иако је имао тек нешто више од 18 година. Налазио се под командом војводе Лазара Мутапа. Пред пропаст Устанка налазио се на Делиграду. Одатле је са двадесетак момака дошао кући у Рипањ и са читавом породицом пређу Саву и насели се у Сурчину. Касније са мајком и сестрама оде за Карађорђем у Хотин, у Бесарабију, а одатле у Кишињев. У Србију се вратио „много после 1830.“ (Ненадовић тврди после 1836. године, стр. 131.) и дошао са супругом Стаменком, Карађорђевог ћерком. Са Стаменком, која је била удовица Христић, оженио се у Кишињеву. Кнез Милош га поставља за царинарника у Поречу, потом за полицајца у Београд и најзад за члана суда у Крушевцу. Ту је у пијаном стању говорио против кнеза Милоша и због тога је окован и отеран у Крагујевац где га је одбранио крушевачки начелник Петар Лазаревић – Цукић. Пошто више није добио службу отишао је у Београд „где је имао своју кућицу“ и живео сиротињски уз помоћ кнегиње Љубице, Вучића Перишића и Аврама Петронијевића све до смрти, 21. априла 1842. године. (Ненадовић тврди да је умро као полицајац у Београду 1839.

⁵ К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног Војда, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака*, II, стр. 127-128.

⁶ М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, стр. 817.

и сахрањен код Маркове цркве на Таш-мајдану).⁷

Танасије Чарапић је стално пратио свог старијег брата Васу од кога је учио и ратну вештину. Смртно рањени брат Васа га је позвао и рекао му: „Танасије, брате! Ја умирем, аманет ти Божји моја Наста и моја деца Илија и Пантелија, и Јока и Јела; и, брате, сарани ме код цркве Раковице!“. При освајању Београда је Танасије узео у заштиту две буле које су се после покрстиле и добиле имена Марта и Стана. После заузимања Београда Танасије је постао грочански војвода. Живео је четири године у Београду, у својој кући на Дорћолу, а његова жена у Рипњу. Танасије се истакао у бојевима на Делиграду, на Малајници и Бањи. Хајдук Вељко и Танасије су се побратимили и водили борбе код Прахова са руским трупима. У боју на Прахову је са своји коњаницима зашао у дубину турских трупа и ту је пао погођен. Иако су се Срби домогли његовог тела оно је било обезглављено од Турака. Сахрањен је код цркве у Поречу. Његов момак је војводско одело и коња предао његовој жени Ивани у Рипњу. Танасије је имао два сина: Ђорђа и Марка, и четири кћери: Јеку, Марту, Ђурђију и Петрију (посмрче).⁸

Ђорђе Чарапић, старији син Танасијев, родио се у Белом Потоку, „од прилике“, 1792. године. Када му је отац погинуо и он је, иако врло млад, постао „неки подвојвода“ под командом Лазара Мутапа. Са Илијом, братом од стрица, имао је свој шанац на Делиграду, 1813. Записано је сведочење да су се за време боја понашали као сви други војници, а за време одмора су са осталима бацали камен са рамена. После пропасти устанка и Ђорђе је са мајком и братом Илијом прешао у Срем. Ђорђе се са својим братом Марком (ненадовић каже Петром) вратио у Рипањ.

Још интересантнија је судбина осталих потомака змајева од Авале, синова кнеза Марка Чарапића, а синовци Васини.

Ђорђе Чарапић, старији син Танасијев, родио се у Белом Потоку, „од прилике“, 1792. године. Када му је отац погинуо и он је, иако врло млад, постао „неки подвојвода“ под командом Лазара Мутапа. Са Илијом, братом од стрица, имао је свој шанац на Делиграду, 1813. Записано је сведочење да су се за време боја

⁷ Исто, стр. 820-822.

⁸ М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, стр. 823-826.

понашали као сви други војници, а за време одмора су са осталима бацали камен са рамена. После пропасти устанка и Ђорђе је са мајком и братом Илијом прешао у Срем. Ђорђе се са својим братом Марком (Ненадовић каже Петром) вратио у Рипањ. Када је Милоје Поповић Ђак подигао буну против кнеза Милоша њему је пришао са својим људима и Ђорђе. После пропасти буне Ђорђе је побегао у Банат, а потом је код њега добегао и брат Петар. Преко писама се договорио са рипањским учитељом Мијаилом Белисављевићем (родом из Дивоша у Срему) (Милићевић каже Берисављевићем) да подигну буну против Милоша. Овоме се придружио и учитељ Петар Радосавкић (родом из Бачке Паланке). Ђорђе и Петар пређу тајно у Србију, 1826. године, па се сакрију у шуму на Авали. Буну су подржали Ђорђе и Марко, синови Танасијеви; Ђурађ и Петар, синови Саве Чарапића; Милован Гајић, зет Танасија Чарапића; Јован, син Марка Чарапића, кога су Турци убили у сечи кнезова у Калуђерици, и још неки кнезови и сељци из околине. Против буне је био Пера (Петар?), син Саве Чарапића (према Милићевићу). Учители Мијаило и Петар препишу у више примерака проглас у коме обећавају педесет хиљада дуката ономе ко донесе главу кнеза Милоша. Пошто су откривени учители су ухапшени, а Ђорђе и Марко (Петар) су у току ноћи опкољени у својој кући у Рипњу где су спавали. Кућа им је упаљена и када су изашли напоље обојица су убијени. Ђорђева и Маркова мајка је са другом децом била протерана у Брусницу, а остали млађи из рода Чарапића се раселе и из страха промене презимена. Тако се завршила „Чарапића буна“.⁹

Од ове јуначке фамилије остао је једино потомак Панта Чарапић који је био у Србији артиљеријски поручник. Он је као добровољац војевао у „Мађарском рату за слободу Срба“, 1848-49. године. Одликован је златном медаљом аустријског цара. Умро је у Београду 1855. године, а за собом је оставио супругу, једног сина и једну кћи. „Да ли још ко од те заслужне јуначке породице има незна

⁹ К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног Војда, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака*, II, стр. 131-133; М. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, стр. 818-820.

се.¹⁰

¹⁰ К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа Врховног Војда, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака*, II, стр. 134.

БРАЋА ХРВАТСКОГ ЗМАЈА

У Загребу, 16. децембра (студеног) 1905. године основан је културно-просветни клуб Браћа хрватског Змаја (ВНЗ) од стране Емилијана Ласовског¹, др Велимира Дежелића², Луја Томшића, Јанка Барле³, секретар надбискупа Анте Бауера, Божидара Кукуљевића

¹ Прво предавање пред Дружбом је одржао Е. Лазовски а оно је објављено као прва свеска књижевних издања БХЗ: *Zmajska družba kralja Sigismunda*, Zagreb 1907.

² Једно од првих предавања о Змају у митологији и традицији, као и угарском Реду Змаја, у виду обимне и солидне студије др В. Дежелић је одржао пред члановима БХЗ обративши се на крају: "Боже дај, да и змајска дружба, којој ми је част било овде предавање предавати постане змајевита, те попут Агниа свјетлоношом, а својим свијетлом да сјаје хрватском роду и народу." Ово предавање је објављено у едицији БХЗ као 22. свеска. (V. Deželić, *Zmajevi i pjesmi i priči*, Zagreb 1911.)

³ Припадао масонској ложи у којој је био и надбискуп Бауер. (Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764-1980*, Beograd 1988, стр. 427.)

племенитог Сакцинског⁴ и Стјепана Широле.⁵ Клуб је настао као плод жеље да се културно и политички еманципују Хрвати у Аустро-угарској царевини са намером да се окупе врхунски национални интелектуалци. Главни циљ клуба је популаризација друштвених и природних наука и заштита историјске и уметничке баштине Хрвата.⁶ Оснивачи су били инспирисани средњовековним угарским витешким Редом Змаја кога је основао, како су тврдили, угарско-хрватски, краљ Жигмунд који се титулисао искључиво као краљ Угарске.

За великог мештра је изабран Емилијан Лазовски, а за заменика др Велимир Дежелић. Лазовски је био пореклом из старе пољске породице Целиг, а рођен је у Брлогу на реци Купи, 1. априла 1868. године. Завршио је загребачку Гимназију, а потом је уписао медицину у Грацу. напустио је медицину и уписао права у Загребу која је завршио 1893. Још од 1891. године био је постављен за чиновника у Земаљском архиву у Загребу. Идуће године је за шефа архива постављен др Иван Бојничкић (масон ложе "Хрватска вила" у Загребу⁷) који је до тада радио у Краљевском земаљском археолошком музеју. Када је умро Бојничкић, 1925. године, за шефа архива је именован Лазовски. Био је уредник часописа за белетристику "Просвјета" а сам је покренуо часопис за хералдику "Витезовић". Покренуо је и уређивао и часопис "Хрватски библиофил". Учествовао је у раду више хуманитарних друштава. Био је председник друштва "Добротвор" и оснивач хуманитарне дружине "Друштво за спасавање", 1909. године. Објавио је велики број радова из различитих области као и књиге: *Monumenta Habsburgica I-III*, *Povijest Turropolja*, *Stari i Novi Zagreb* и *Povjesni spomenici pl. općine Turropolje*.⁸

Усвојена су правила клуба према којима право избора и право

⁴ Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764-1980*, стр. 128.

⁵ B. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 158.

⁶ B. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 158.

⁷

⁸ V. Deželić, *Bibliografija književnog rada Emilija Laszowskoga*, Zagreb 1930, стр. 3-8.

гласа на скупштинама имају само редовни чланови и утемељивачи. Клуб се издржавао од чланарине, добровољним прилозима и приходима од забава које су приређивање у просторијама куле на загребачким Каменим вратима где је било и седиште. Управни одбор се састојао од великог мештра (председника), заменика, мештра протонотара (секретара), мештра благајника и три мештра (одборника). Годишња скупштина је одржавана на дан заштитника клуба, на Св. Јурја - Св. Ђорђа (23. априла) који је био заштитник и старог угарског Реда Змаја. Знак клуба је жути змај са зеленим крилима на коме је био црвени крст са натписом: *Pro aris et focus, Deo propitio*". Сами чланови су ову Цицеронову изреку превели као: "За вјеру и дом, Божјом помоћи". Реп змаја је обмотан око врата.⁹

Пословником клуба из 1914. године делокруг рада је проширен а организација усложена. "Мештарски збор" се састоји од великог мештра и 14 часних змајева. Установљено је "Вијеће тројице": велики мештар, заменик и мештар протонотар. Основан је и "Змајски аеропагит" кога сачињавају бивши чланови заслужни за рад клуба. Аеропагити су имали само саветодавна права. Од 1928. године аеропагити добијају велика права и њихов глас вреди на скупштинама више него редовних чланова. Продубљена су и правила за пријем у братство. Нови члан је морао бити "непорочан" а редовни чланови су морали имати писмену или усмену препоруку барем једног мештра. Њихов пријем је обављан тајним гласањем уз помоћ црних и белих куглица (балотажом) а потом "завјерују се у братство свечаном инсталацијом по змајском обреднику". Том приликом сваки члан добија своје "змајско име" које сам одабира. Име је бирано према топонимима - називу града, села, планине... Пословником се одређује да се не сме политичко опредељење и верска осећања не смеју вређати, а расправљање о политици и вери је забрањено на свим заседањима. Усвојен је и братски знак а то је био прстен, игла за оковратник или привезак за ланац "на којему је извајан друштвени знак". Знак је од злата или позлаћеног сребра а на реверсу је било уписан "змајско име", власник и његов члански број. Редовни чланови су били дужни стално носити знак. Велики мештар носи знак на златном ланцу око врата у свечаним при-

⁹ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, стр. 158.

ликама. На свечаностима су редовни чланови, утемељивачи и дародавци носили на грудима свилену хрватску тробојницу с натписом: *Braća hrv. Zmaja / 1408-1905*.¹⁰

Наредбом Бановине Хрватске, од 27. српња 1914. године, забрањено је деловање дружбе. Најзначајније акције дружбе у овом периоду било је оснивање Библиотеке и Музеја града Загреба, 1906. године, и хуманитарне организације "Друштва за спасавање" у Загребу, 1909.¹¹

БХЗ је поново покренуто и добило одобрење за рад 21. ожујка 1917. године. Своје активности је нарочито развило после Првог светског рата у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Друштво је поставило многе спомен плоче по "читавој Хрватској" при чему се не даје дефиниција њених простора и граница пошто она као таква није постојала ни под овим именом и на одређеном простору. Њихова "спектакуларна акција" је пренос остатака Петра Зринског и Франа Крста Франкопана из Бечког Новог Места у Загреб, 1919. године.¹² Велики мештар Е. Лазовски је посетио гробље у бечком Новом Месту и прегледао јаму у коју су, 1885. године, биле бачене кости прослављених јунака. Кости су прикупљене и привремено закопане у нов гроб а потом пренете у Загреб.¹³

Још већа акција БХЗ је прослава "тисућугодишњице хрватског краљевства (925-1925). Посебно су имали развијено издаваштво. Издали су велики број културно-историјских публикација и организовали више од хиљаду јавних предавања. Добили су од кнеза Алберта Турн Таксиса на поклон тврђаву Озаљ, 1928. године, и основали библиотеку и музеј. Није било догађаја у Хрватској у коме нису учествовали.¹⁴ Поводом 25. а потом и поводом 35. година књижевног и историографског рада свог великог мештра Е. Лазовског и његовог заменика В. Дежелића БХЗ је приредио у њихову част академије у

¹⁰ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, стр. 159-160.

¹¹ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, стр. 160.

¹² В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, стр. 160.

¹³ S. Piplović, *Družba "Braće hrvatskog Zmaja" u Dalmaciji*, Radovi 39, Zadar 1997, стр. 281.

¹⁴ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, стр. 160.

Умјетничком павиљону у Загребу.¹⁵

До велике сарадње је дошло са националним и грађанским друштвима у Далмацији: Хрватско старинарско друштво у Книну, Хрватско друштво за истраживање домаће повијести "Бихаћ" у Сплиту и Хрватско старинарско друштво "Хрватска краљица Маргарита" у Дубровнику. Ова удружења су настајала крајем века под утицајем народног препорода и занимања за националну историју раног средњег века и доба владавине народних владара. Тражило се проширење Научног одбора Хрватског старинарског друштва представницима Дружбе браће хрватског Змаја, ЈАЗУ, Матице хрватске, Просвјетног савеза и Душтва хрватских средњошколских професора. Подржано даље археолошко ископавање које је вршило книнско друштво али да се сви предмети ставе на располагање БХЗ.¹⁶

У сарадњи са друштвом "Бихаћ" из Сплита Дружба је организовала послове око обнове тврђаве Клис. За ову тврђаву се заинтересовао и државни Централни уред за пропаганду Јадрана у Сплиту са намером да је укључи у туристичку понуду која је почела нагло да се развија после ослобођења 1919. године. Међутим Дружба и "Бихаћ" су били посебно против тога да се некадашња црква Св. Вида у тврђави, некада претворена у цамију, поново врати у ту функцију иако у Клису није било муслимана а у Сплиту само неколико трговаца. У исто време се приступило и издавању књиге Хисторија Клиса. радови на обнови ове тврђаве завршени су 1931. године.¹⁷

Међу истакнутим члановима Друштва БХЗ био је и дон Ловро Катић, змај Госпе од Отока који се бавио историјом Солина и околине у средњем веку. Одржао је неколико врло значајних предавања: Хрватски сабори за време краља Томислава, Сеоба народа у Италији и на нашем народном подручју и Заслуга глагољаша за

¹⁵ S. Piplović, *Družba "Braće hrvatskog Zmaja" u Dalmaciji*, Radovi 39, Zadar 1997, стр. 282.

¹⁶ S. Piplović, *Družba "Braće hrvatskog Zmaja" u Dalmaciji*, стр. 281, 283.

¹⁷ Исто, стр. 284-286.

хрватски народ.¹⁸

И у Дубровнику је постојала велика и добро организована секција БХЗ. Њен оснивач и мештар био је адвокат др Звонимир Бјеловучић, змај Сутвидски. Он је учлањен још 1910. године. Поводом годишњице његовог литерарног и политичког рада одржана је свечаност у хотелу "Градац", 1927. године. Секција у Дубровнику је тада имала још 13 чланова:

1. Нино Бјеловучић, трговац и поседник, змај дубровачки,
2. Стијепо Беловучић, новинар и директор банке, змај јањински,
3. др Нико Кисић, велепоседник, благајник, змај комолачки,
4. Михо Кисић, новинар и бележник у Метковићу, змај ријечки,
5. Петар Словинић, управник окружног начелства, секретар, змај будвански,
6. Ђуро Рашица, поседник, змај лападски,
7. Нико Копривица, заменик начелника, подпредседник, змај цавтатски,
8. др Вицко Свилокос, професор наутичке школе, змај грушки,
9. дон Спасо Корунић, жупник у Лисцу, председник општине Стон, змај смоквички,
10. Нико Бушко, начелник Стона, змај стонски,
11. др Стјепо Перић, заменик начелника Стона, змај бродачки,
12. др Јосип Поседел, књижевник, змај шипански,
13. Рене Летис, управник Савеза туризма у дубровачкој жупи, змај ловрански.¹⁹

Звонимир Бјеловучић је родом из Јањине на полуострву Пелешац. Студирао је права у Загребу и Бечу, а судску праксу обављао у Дубровнику и Трсту. Активно се бавио друштвеним и политиким радом. Борио се спровођење аграрне реформе у Далмацији. Био је кандидат за посланика испред Хрватске сељачке странке у Херцеговини. У Загребу је осуђен на месец дана затвора али се и даље бавио политиком. Објавио је више историографских радова као и

¹⁸ Исто, стр. 286.

¹⁹ S. Piplović, *Družba "Braće hrvatskog Zmaja" u Dalmaciji*, Radovi 39, Zadar 1997, стр. 287.

књигу Црвена Хрватска и Дубровник. Посебно се залагао и учествовао у истраживању цркве Св. Стјепана на гробљу у Дубровнику коју су обновили хрватски краљ Степан Мирослав и његова жена краљица Маргарита звана Мара. Беловучић је постао и председник новосонованог друштва "Хрватска краљица Маргарита" које ће деловати на територији "бивше дубровачке републике". Петогодишњица секције Дубровник је приређена на Св. Јурја, 23. априла у змајској цркви Св. Јурја на Пилама. Том приликом је откривене спомен плоче краљу Томиславу у Модунату у Конавлима, Момићима код Опузена и Клишеву. Пошто су у јавности често иступали са ставовима који су иритирали остале националности и вере и овом приликом је среско начелство забранило изасланику Дружбе, Петру Словинићу, да говори на откривању спомен плоча. Потом су одржане задушнице Зринском и Франкопану, Сарчевићу и Радићу, али не и Кватернику пошто је начелство уручило забрану.²⁰

Одбор БХЗ огранка у Дубровника, 1927. године, представљали су: др Звонимир Бјеловучић, мештар председник, Петар Словинић, секретар, др Нико Копривица, подпредседник, др Нико Кисић, благајник и одборници: Стијепо Бјеловучић, Нико Бјеловучић, др Јосип Поседел (конзерватор, школски надзорник), др Вицко Свилокос (професор права Поморске академије), Михо Кисић и Ђуро Рашица (књижар).²¹

Добровачка испостава је добила нове змајеве на Скупштини, 1930. године: дон Ђуро Крчак, Влахо Фортунић, Петар Влашић, Антун Лиополи, сликар Иво Скатоли, др Јосип Поседал, Иво Кунчевић, Јуро Веремента, Иво Фабрис, др Урбан Талија, Томислав Мацан, Анте Гњеч, фра др Богољуб Велнић Драшки змај, Јосип Баљкас змај Крешимилова града, Ђуро Кречко, змај Св. Михајла на Лападу.²²

Дубровник је била једина испостава Дружбе БХЗ ван Загреба а пошто је имало неколико змајева и у Сплиту Беловучић је настојао

²⁰ Исто, стр. 287-288.

²¹ N. Z. Bjelovučić, *Crvena Hrvatska i Dubrovnik*, Zagreb MXXXXIX, стр. 66. За Свилокоса, као и друге полуисторике, тзв. Црвена Хрватска се простирала у X веку од Ријеке и Горских Котара до Скадра и реке Бојане.

²² S. Piplović, *Družba "Braće hrvatskog Zmaja" u Dalmaciji*, Radovi 39, Zadar 1997, стр. 289-290.

да се и ту формира огранак. У Сплиту су змајеви били: дон Фране Булић, Јосип Југ, инжењер Далматинске бановине и др Рихард Лерх, чиновник поште.²³

Када је краљ Александар I Карађорђевић због велике политичке кризе суспендовао Устав и распустио Скупштину, 1929. године, престало је са радом и друштво Браће хрватског Змаја.²⁴

Браћа хрватског Змаја су дали израдити у уметничкој радионици у Загребу 300 комада "обичних" знакова и 30 сребрних са емаљом и преузели на дан свог заштитника 1923. године. БХЗ, у години 1925, ради и даље у седам секција које су имале свог прочелника, секретара и седам чланова:

1. Хисторијско-филолошка (Емилијан Ласовски),
2. Правно социјална (Јосип Побор),
3. Филозофско-педагошка (Стјепан Широла),
4. Теолошко-карикативна (Владимир Кердић),
5. Природословно-медицинска (др Фрањо Фаит),
6. Секција за књигу и умијеће (Милутин Мавер),
7. Трговачко-индустријска (Лацко Криж).²⁵

Поводом хиљадугодишњице Хрватске основан је и јубиларни спомен-знак Златног Змаја, односно Орден Браће хрватског Змаја који је додељиван само најзаслужнијим члановима. Привремени Статут јубиларног спомен знака је усвојен 1927. године, допуњен је 1928. а коначан је донет 23. априла 1938. Њиме је регулисан његов изглед, начин ношења, додељивање, права и дужности одликованих. Број поседника овог одликовања је ограничен на 15 у који је укључен и велики мештар. Дакле, није могло бити више од 15 живих носилаца. Трајни власник одликовања је БХЗ а то је значило да је одликовани дужан вратити га приликом иступања из друштва, а у случају смрти морао је бити враћен од стране наследника. Диплома која се издавала одликованом је остајала у његово трајно власништво или његове родбине. Добитници одликовања, а у периоду 1926-1940. године било их је 23, сачињавали су "часни

²³ Исто, стр. 290.

²⁴ Исто, стр. 284.

²⁵ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 161.

капитул Златног Змаја" који је бирао свог канцелара, процептора и комендатора.²⁶

Три члана БХЗ су добила одликовања на белој врпци, 1926. године:

1. Емилиј Лазовски Брлошки и Озаљски (велики мештар од оснивања до 8. коловоза 1935.),

2. др Велимир Дежелић Клокочки (заменик великог мештра од 1926. до 8. коловоза 1935., Аеропагита 1940.; умро 7. вељаче 1941.)

3. Стјепан Широла Јадрански (мештар протонотар, Аеропагита, заменик мештра забаве; умро 9. рујна 1926, одликован посмртно; његов знак бр. 3. није више ником додељиван а за то нема објашњења).

Сва тројица су имали титулу "празмаја" као оснивачи друштва. Празмајем је називано првих шест утемељивача а придружен им је седми, Радован Парташ Лудбрешки.²⁷

У исто време је још седам браће одликовано јубиларним спомен-знаком на црној врпци:

4. др Дане Грубер Сењски (мештар забаве од 1908., умро 21. ожујка 1927.),

5. Тошо Лесић Тушканечки (заменик мештра забаве од 1908., Аеропагита, почасни члан од 1922.),

6. др Рудолф Хорват Копривнички (заменик мештра књиге од 1908., 1935-1936. управљао друштвом заступајући великог мештра; иступио из БХЗ, 1937. године),

7. Иван Сурма Великотаборски (мештар благајник 1911., умро 12. липња 1932.),

8. Милутин Мајер Св. Хеленски (мештар књиге и умећа од 1925., велики мештар 1926-1941., Аеропагита од 18. 11. 1941.),

9. Стјепан Плацер (заменик мештра протонотара, умро 12. рујна 1933.),

10. др Јурица Кумичић Сисолски (од 1921. мештар благајник, иступио из друштва с Рудолфом Хорватом, 1937. године, али се

²⁶ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 161.

²⁷ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 162.

вратио 1943.).²⁸

Спомен знаком на црвеној траци одликовани су 1927-1933. године:

11. Јосип Бужан Сисачки (сликар, мештар књиге и умећа, почасни члан и Аеропагит, иступио из друштва 1935.),

12. Никола Церјак Каптолски II (редовни члан, Аеропагит од 1928., умро 13. ожујка 1943.),

13. Леон Каурић Бановачки (протонотар 1926-1936., мештар књиге и умећа од 1936., иступио 1937.),

14. Ђуро Прејац Раткајски (редован члан од 1922., мештар забаве, умро 1936.).

15. Отон Мундер Брдовачки (касније Озаљградски, мештар економ 1925-1941., мајордом Озља.),

16. Аурел Колендар Дизмушки (редован члан од 1927., кооптиран за заменика мештра капелан, Аеропагит, умро 22. сечња 1941.),

17. Антун Рес Репинечки (редован члан од 1928., почасни од 1934.).

Орден БХЗ није додељиван до 1938. године а онда су одликовани орденом на црвеној траци:

18. Милан пл. Праунспергер Подлиповачки (утемељивач, редован члан 1934., Аеропагит и почасни члан од 1940., члан мештарског збора од 1935., заменик великог мештра 1936-1940.),

19. Јосип Побор Винодолски (члан мештарског реда од 1936. године до смрти 18. српња 1939.),

20. др Едо Ловрић Цриквенички (заменик мештра књиге и умећа 1936-1940, заменик великог мештра 1940-1941, Аеропагит.),

21. Маријан Ружевић Микановачки (мештар забаве 1936-1941.),

22. Виктор Мохр Св. Андрејски (мештар протонотар 1936-1941., Аеропагита од 1941.),

23. др Вицко Свилокос Лападски (председник огранка у Дуб-

²⁸ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 162.

ровнику од 1932., а касније, изгледа, иступио из друштва.).²⁹

Јубиларни спомен-знак Златног Змаја је врло квалитетан и леп рад фирме Винсента Мајера из Беча. Знак је ливен од сребра и позлаћен. Змај је приказан са скупљеним крилима, чељусти су затворене али је реп и даље обавијен око врата. Око је од стаклене имитације смаргда. Димензије змаја су 33 x 42 мм. Због пријема већег броја чланова друштву су недостали знаци из 1923. године тако да је наручена нова количина код вајара Иве Кердића која се разликовала од старих. Старији знак је опонашао Жигмундов Орден Змаја а нови Змај је направљен тако да телом и репом обавијена хрватски грб у облику штита са црвено-белом шаховницом у емаљу.³⁰

Велики мештар је носио око врата велике ланце о који је висио орден. Ланац је рађен од бронзе и позлаћен. Састоји се од 24 пара укрштених рогова обиља међусобно спојених каричицама. На дну ланца је била овална аграфа за коју је фиксиран бронзани емајлирани змај. Испод аграфе виси на карици још један змај налик на Орден Златног Змаја из 1925. године. Овај ланац је носио први велики мештар Емилијан Лазовски. Поручен је нови ланац за великог мештра, 1939-1940. године, који се потпуно тазликује од претходног, а рад је вајара Иве Кердића, змаја од Каменитих врата. Нови ланац се састоји од 10 међусобно повезаних штитова с грбовима: Херцеговине, Истре, Босне, Славоније, Хрватске, Далмације, Крајине, Дубровника, Међимурја и Св. Ђорђа. На овај начин је БХЗ јасно ставио до знања да је креатор агресивне и мегаломанске великохрватске идеје. На крају ланца виси змај обешен о бело емајлирану врпцу с геслом PRO ARIS / ET FOCIS / DEO PROPITIO. Овај змај је налик на Орден Змаја БХЗ, али је од њега већи. Овај ланац је израђен сав од сребра а делови су разнобојно емајлирани и позлаћени. Димензије су му 49 x 55 мм. Ланац се чувао у кутији постављеној баршуном. Овај ланац је изузетан рад и представља "врхунски домет на пољу примењене умјетности". Оба ланца се чувају у Хисто-

²⁹ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, Zagreb 1991, стр. 163-164.

³⁰ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, стр. 164-166.

ријском музеју Хрватске.³¹

Законском одредбом од 19. студеног 1941. године поглавник новоуспостављене фашистичке Независне државе Хрватске др Анте Павелић је укинуо Дружбу хрватског Змаја и основао "Витешки ред хрватског Змаја" (ВРХЗ). Истом одлуком је именовано оснивачем ВРХЗ доглавника и војсковођу - команданта војске Славка Кватерника³². Под патронатом фашистичке Хитлерове Немачке и Мусолинијеве Италије новостворена Независна држава Хрватска обухватила је скоро све оне земље (сем Истре и Далмације) које су биле заступљене на новом ланцу великог мештра Браће хрватског Змаја. Због шовинистичког деловања и своје великоврватске идеје друштво ВРХЗ је више пута забрањивано од 1905. до 1941. године.³³

³¹ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, стр. 166.

³² С. Кватерник је био официр аустроугарске војске, ожењен ћерком Јеврејина Франка, вођом хрватскох националног покрета. Примљен је у масонску ложу "Лајош Кошут" у Будимпешти, 1917. године. Исте године је примио мандат да формира ложу "Либертас" у Загребу у коју је окупио пословне и политичке пријатеље: Еугена Кватерника, син, др Будак, др Пук, Бенак, генерал Балеј, пуковник Сабљак, потпуковник Душан Краљ, др Кошак и др Тот. Кватерник је прогласио тзв. Независну Хрватску при уласку Немаца у Југославију. (Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764-1980*, стр. 385, 451, 484, 489, 560-561.)

³³ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, стр. 166.

ФАШИСТИЧКА ДЕСТРУКЦИЈА РЕДА ЗМАЈА

Поједини аутори у новије време проналазе изворе говорничких вештина Адолфа Хитлера и његових моћи да фасцинира масе опскурном демагогијом у *Персифалу* Волфрама фон Ешембаха "о чему је овај имао изненађујуће продорно знање". У самом језгру ове средњевековне романсе "која сама садржи опсежни документ посвећивања" постоји опис како је људска реч мач који излази из уста човека. Откривањем првобитног извора њене моћи та реч - мач може се обновити:

"Мач ће издржати први удар; а на други распашће се. Уколико га тада однесеш назад на кладенац, постаће поново читав од тока воде. Менизингер - певач потом описује Куневарски бунар, кога чува змај, као узор магичног извора. Над бунаром била је лопта а на њој је седео змај. Извор симболички представља полне жлезде - гонаде, лопта представља чакру, највиши спиритуални орган који су људи још у давнини представљали четворокраким кукастим крстом - свастиком. Змај који чува бунар симболизује неразблажену

и дивљу расну крв. Овде на извору мора превазићи дубински укорењен егоизам и расни понос а мора склопити сломљене комаде мача. Чаробна реч која стапа у једно сломљени мач је ЉУБАВ, љубав Христа, отелотворена реч.

Равенскрофт сматра да је Хитлер био свестан средњовековне доктрине односа између макрокосмоса и микрокосмоса у којој се о човеку говори као о концентрисаној слици читавог космоса и да је креативни принцип - реч универзума уграђен у слику човековог космоса и да долази до изражаја у изузетној способности људског говора.

Други велики углед за Хитлера је, наводно, био Гете, као и генерал Хаусхофер, који су били у стању да предвиде догађаје: олује, ерупције и земљотресе. Карл Хаусхофер је био немачки генерал на западном фронту у току Првог светског рата а био је у стању да предвиди датуме и тачно време напада непријатеља, број жртава у будућим биткама, да предвиди распоред бомбардовања. Хаусхофер је стекао ту способност као припадник друштва Зеленог змаја у Јапану у коме је овладавање временским организмом и управљање животним силама у људском телу главни циљ свих виших степена посвећивања. Један од највиших искушења у друштву Зеленог змаја захтева овладавање способностима управљања и усмеравања животних сила у биљкама. Посвећеник је морао покренути процес плођења у семену и активирати раст биљке тако да се цвет појави за неколико минута. На овом плану је у Хитлеровој Немачкој радио Врил а све са намером да се створе мутације аријевске расе. Створена је нордијска националистичка наука која је базирана на магијској концепцији Тајне доктрине. "Само је одабраним посвећеницима било дозвољено да спознају реалност ове космологије". Ова доктрина је у пропагандне сврхе упакована у омот под називом *Welteislehre*. Пророк ове доктрине био је Ханс Ербигер који је имао 70. година када је Хитлер дошао на власт. Ербигер је заиста имао изглед пророка са дугом седом косом и дугом белом брадом. Он је дао нацистима космологију сасвим супротну западној математици и астрономији. Хитлер га је називао "Немачки Коперник". Теорије су му биле засноване на вечитој борби између леда и ватре и између сила одбијања и привлачења у

еволуцији космоса. Нацисти су га прихватили и зато што им се чинило да потврђује Фридриха Ничеа и Вагнерове визије о пореклу аријевске расе.

Низом експедиција до Тибета од 1926. до 1942. године Немци су покушавали да успоставе контакт са пећинским заједницама и убеде их да ахримантским силама подупиру нацизам и пројектовање мутација које ће навестити нову расу надљуди. У Немачкој је успостављена тибетанска заједница којој се придружило и неколико припадника друштва Зелени змај. Хитлер је одржавао редовне расправе са вођама Тибетанаца а њима је био одушевљен и шеф СС, Хајнрих Химлер. Какву свеукупну светску деструкцију су извршили немачки и јапански фашисти познато је.

Истоветну девијантност је доживео и Хрватски ред змаја коме је претходило Друштво браће хрватског Змаја које се истицало својим острашћеним национализмом који је прерастао у отворени шовинизам. Из тих разлога је његов рад више пута забрањиван од стране Аустроугарских власти а касније и Краљевине Југославије. На тај начин је Братство хрватског Змаја стално клизио ка својој верској и националистичкој милитаризацији. Овај процес је убрзан са упливом усташтва фашистичког типа пред Други светски рат. Друштво БХЗ се тридесетих година политизовало, вршена је отворена страначка агитација неких чланова, свађе и расколи покопале су темељна начела. Са положаја великог мештра се повукао оснивач Емилијан Лазовски, 1935. године, а на његово место је изабран др Рудолф Хорват који се само после годину дана повукао и иступио из Дружбе. Из тих разлога је из БХЗ иступио неколико змајева. Потом је изабран Милутин Мајер са чијим доласком почињу велике размирице и дезинтеграција. Последњи велики мештар био је др Младен Дежелић (1942-1946.).¹

Деструкција змаја и отворена фашизација, која је уз то и инструментализована преко самог врха Независне државе Хрватске, довела је до формалног гашења БХЗ и формирања милитантног Витешког реда хрватског змаја од стране доглавника др Анте Павелића, 19. студеног 1941. године. На који и какав начин је фор-

¹ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, Numizmatičke vijesti 33, br. 1, стр. 167.

миран Витешки ред хрватског Змаја показује и то што је Павелић лично именовао његове осниваче: доглавник и војсковођа Славко Кватерник; др Милан Ившић, професор Високе економске школе; Алфред Маканца, велики жупан у пензији; др Марко Лемеша, велики жупан Пригорја; Виктор Мохр, потпуковник; Милан Праунсперг, управитељ ратног архива и музеја; Иван Ренђе, управник Гимназије; Милутин Мајер, школски надзорник у пензији; др Миле Старчевић, предстојник и Мате Зувчић, већник банског стола у пензији.²

Усвојен је нов Устав са новим геслом: "ЗА БОГА И ХРВАТСКУ". Нова тенденција се уочава у првим ставовима: "Змајем именује мало вијеће Реда оног Хрвата, који по својој наобразби, честитости и хрватској свести може вршити дужности и обвезе редовитог члана, ако је навршио тридесету, а није прекорачио шездесету годину живота, те који је завршио приправнички рок... Почастним члановима могу постати и припадници других народа". То је значило да редовни чланови могу бити само Хрвати и да од "некадашње вјерске, националне и политичке толеранције БХЗ није ништа остало".³ У Загребу је наставио са радом друштвени гласник Хрватски змај.

Ознаке БХЗ које су биле у употреби од 1937. године су се добро уклапале и у усташку идеологију тако да нису промењене. У периоду од 1942. до 1945. године одликовано је неколико чланова јубиларним спомен-знаком, орденом Златног Змаја. На Св. Јурја - Св. Ђорђа, 23. травња - 6. маја 1942. године одликован је Орденом Златног Змаја на гримизној врпци војсковођа и доглавник НДХ:

24. Славко Кватерник, змај од Древног Остењка, оснивач ВРХЗ, доглавник и војсковођа (усташки). (Кватерник се спомиње као члан БХЗ још 1922. године, али је постао редован члан 1939. Добио је орден који су раније носили Јурица Кумичић а потом Јосип Побор. Овај знак се данас чува у Повијесном музеју Хрватске где је доспео из Ратног музеја НДХ. Кватерников знак преузео је у Ратни музеј НДХ по изричитом захтеву одликованог Милан Праунспергер, тада

² Исто, стр. 166.

³ Исто, стр. 167.

кустос музеја.⁴

У току 1943-1944. одликовани су орденом Златног Змаја:

25. др Младен Дежелић, змај Клокочки IV, наследио га од оца Велимира који је умро 1940.

26. др Анте Цивидини, змај Зулумградски, 1936-1941, мештар књиге и умијећа, Аеропагит од 1941.

27. Алфред Маканец, змај Врхбосански (Умро 28. 1. 1945.).⁵

Сачувана је позивница члановима ВХРЗ за редовну скупштину, 22. априла 1945. године, над Каменитим вратима у Загребу. У дневном реду се помиње и свечани чин одликовања јубиларним спомен-знаком. незна се да ли је седница одржана и ко је био последњи добитник ордена. Постоји претоставка да је реч о др Милану Ившићу, змају Ружичином. До 11. апеила 1945. године уписано је у Матицу реда 1054. члана а оловком су убележена још четири, вероватно тек предложена члана: Јулије Маканац, министар просвете НДХ; Алојзије Степинац, загребачки надбискуп; Бартол Змајић и професор др Никола Жувић.⁶

Истакнути члан ВХРЗ је и некадашњи члан БХЗ дон Ловре Катић змај Госпе од Отока који ће говорити на комеморативној академији у спомен "преминулих заслужних Хрвата, 3. 11. 1943. године. У Хрватском Змају је објављен његов рад "Св. Марија де таурело", 1944. године.⁷ Дубровачка организација БХЗ је била активна и кроз ВХРЗ тако да је промењена управа на чије чело је дошао Ђуро Кречко змај Св. Михајла на Лападу.⁸

Одлуком Министарства унутрашњих послова НР Хрватске НФР Југославије од 4. ожујка 1946. године трајно је укинут ВХРЗ а његова имовина конфискована и раздељена. Највећи део документације је доспео у Архив Хрватске а мањи део у Повијесни музеј

⁴ Исто, стр. 167.

⁵ Исто, стр. 168.

⁶ Исто, стр. 168-169.

⁷ S. Piplović, Družba "Braće hrvatskog Zmaja" u Dalmaciji, Radovi 39, Zadar 1997, стр. 287.

⁸ Исто, стр. 291.

Хрватске.⁹

У време распада СФР Југославије, дошло је до општег нарастања национал-шовинизама а у Хрватској и оживљавања усташтва. У таквој клими обновљено је Друштво Браће хрватског Змаја у Загребу, 16. децембра 1990. године. За великог мештра је изабран др Антун Бауер, за протонотара Милован Петковић, ризничара Владимир Шекс, мајордома Дамир Мејовшек, капелана др Јурај Коларић и обредничара професор Златко Стахуљак. Мештарски збор чине: др Златко Херков, др Иво Караман, др Жарко Домљан, др Анто Крмпотић, др Ђуро Дежелић, др Томислав Шола и загребачки бискуп Ђуро Кокша.¹⁰

⁹ В. Prister, *Znakovi društva "Braća hrvatskog Zmaja"*, стр. 169.

¹⁰ Исто, стр. 169-170.